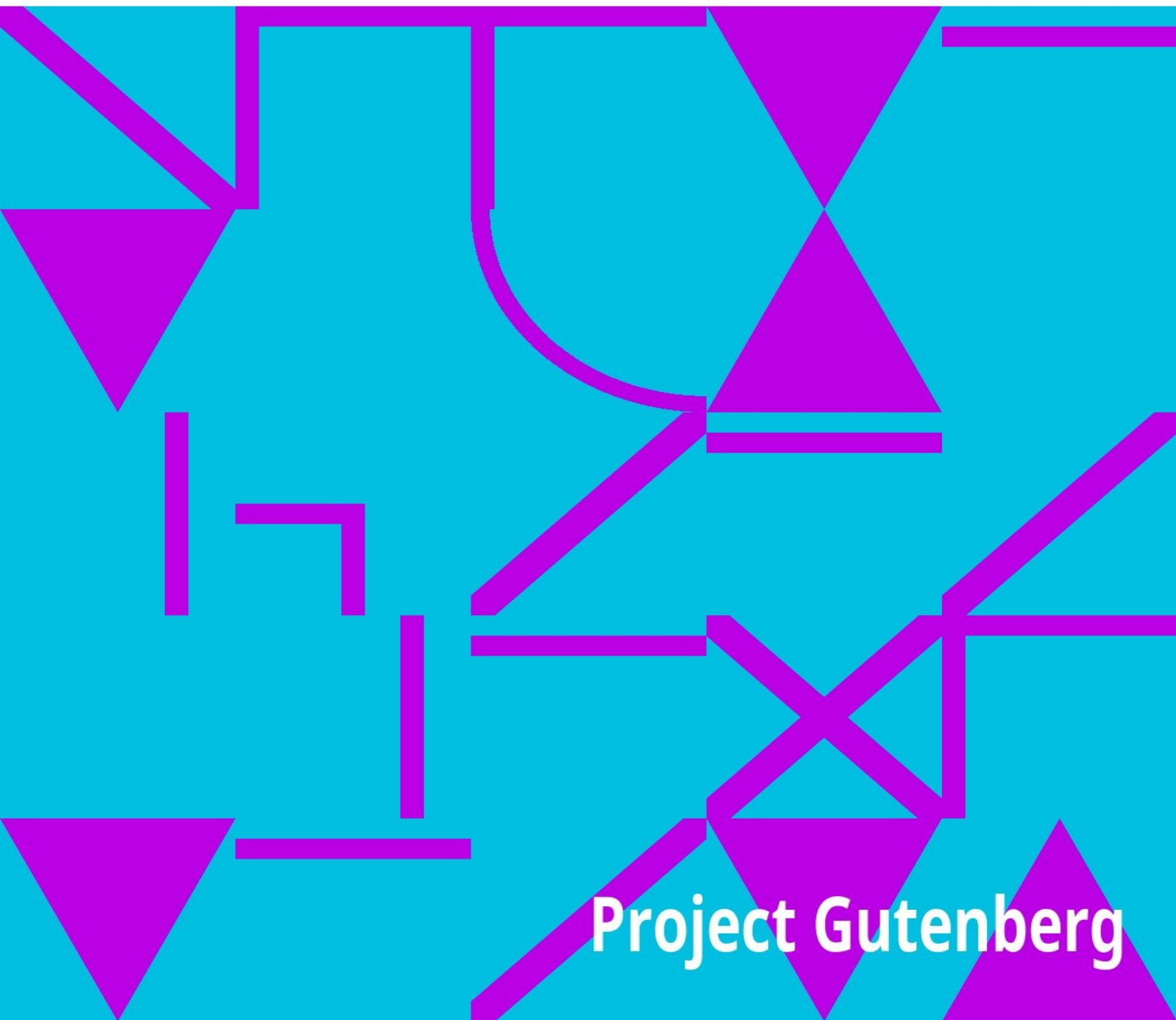

Mooses ja hänen hevosensa

Romaani

Heikki Meriläinen

The background of the lower half of the image is a solid cyan color. Overlaid on this are various magenta geometric shapes, including triangles, rectangles, and lines, some of which are arranged to form larger, more complex patterns like a stylized 'X' or a 'U' shape. These shapes are scattered across the lower half, creating a modern, abstract design.

Project Gutenberg

Project Gutenberg's Mooses ja hänen hevosensa, by Heikki Meriläinen

This eBook is for the use of anyone anywhere at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.net

Title: Mooses ja hänen hevosensa Romaani

Author: Heikki Meriläinen

Release Date: September 19, 2005 [EBook #16723]

Language: Finnish

*** START OF THIS PROJECT GUTENBERG EBOOK MOOSES JA
HÄNEN HEVOSENSA ***

Produced by Tapio Riikonen

MOOSES JA HÄNEN HEVOSENSA

Romaani

Kirj.

HEIKKI MERILÄINEN

Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo, 1920.

Ensimmäinen luku.

Mooses ei ollut vielä kymmenen vuoden vanha, kun hänen isänsä, Honkaniemen kestikievarin isäntä, eräänä huhtikuun kauniina aamuna kahvipöydässä istuessaan mielihyvillään sanoi: »Tuonne pieneen talliin on viime yönä ilmestynyt pieni hevonen, oikein sievä.»

— Sen tuloa se isä viime yön vartosikin, kun tuli ja meni. Pitääpä hakea sitten vehnästä pikku hevosen tuliaisiksi, sanoi emäntäkin mielissään hymyillen ja kaatoi kirkkaasta pannustaan uutta kahvia isännän kuppiin ja sen täytettyään lähti ulos.

Mooses oli vielä yöjäljeltään paitasillaan, kun kuultuaan isän ja äidin puheen

kesken kahvikuppinsa juonnin hyppäsi pöydästä ja lähti juosta kirmaisemaan ulos, mutta palasi ovelta, kun isä kovasti sanoi: »Et saa mennä sinne talliin. Eppa näkyi pitävän sitä omanaan, se potkaisee sinua, kun sinne menet yksinäsi. Panehan housut ja kengät jalkaasi, niin näet sen sitten, kun minä lähdän Epalle apetta tekemään.»

Mooses ei toista käskyä odottanut, vaan kiireimmiten suki housut ja kengät jalkoihinsa, veti nutun ylleen ja päähänsä pienen lippalakin, joka oli hänelle jo annettu kesälakiksi, tuli pöydän taakse isänsä luokse ja sormeaan suussa pyöritellen kuiskasi: »Milloinka te lähdette Epalle appeen tekoon?»

— Kunhan tässä juon vielä kolmannen kupin kahvia, koska äiti näkyy tuovan vehnästä. Juodaan oikein vehnäskahvit pikku hevosen tuliaisiksi. Tyhjennähän sinäkin tuo kuppisi, kun äiti antaa vehnäsviipaleen ja panee lämmintä kahvia kuppiisi, äskeinen on siinä jo jäähtynyt.

Sen kuultuaan Mooses kiersi toiselle puolen pöytää, pani sokeria kuppiinsa ja vehnäspalastaan pureksien rupesi tyhjentämään kuppiaan niin kiireesti kuin taisi, jotta voisi kiirehtiä isää lähtemään talliin.

Isä sai kuitenkin ennemmin kuppinsa tyhjäksi ja sitten vasta, kun näki, että Mooses ryyppäsi viimeisen kahvinsa ja viimeinen suupala pulloili suussa, hän nousi pöydästä ja lähti pitkällä askelilla raskaasti kävellä vähnimään ulos, mistä Mooses arvasi, että nyt se menee talliin, ja kirmaisi isänsä jälkeen.

Tallin ovea aukaistaessa Mooses kiirehti isänsä eteen pujahtaakseen edellä talliin, mutta isä tarttui poikaa olkapäähän ja sanoi päättävästi:

— Pysyhän ulkona, kyllä sinä oveltakin sen näet, kunhan minä pääsen talliin.

Eppa olikin peräytynyt aivan lähelle tallin ovea, ja sen sivulla mustaharjainen ruunikko varsa pää ovea kohti pystypäisenä ja kirkassilmäisenä katsoi tulijoita. Mutta kauan se ei katsellut, ennenkuin työnsi sievän pilkkuotsaisen päänsä emänsä mahan alle ja lyhyttä mustajouhista häntäänsä teputtaen rupesi imemään.

Mooses katseli hetken silmät pyöreinä varsaa, mutta viimein kysyi ujosti: »Mistä se on tänne tullut tuo hevonen?»

— Eikö tuo maanhaltija liene tuota tuonut. Kenelläpä niitä muilla lienee tuommoisia hevosia, sanoi isä apetta hämmentäessään.

— Onko sillä maanhaltijalla paljonkin tuommoisia hevosia?

— Ei suinkaan sillä kovin monta liene, koskapa meillekään ei moneen vuoteen ole tuonut kuin nyt vasta tuon yhden.

— Kasvaako se tuon suuremmaksi?

— Kasvaa se sentään, koskapa tuo Eppa näkyy sitä ruokkivan ja kun minä teen hyvää apetta Epalle, sanoi isä painokkaasti jauhoja kaataessaan appeeseen.

— Kasvaako se tuon Osmon kokoiseksi?

— Ehkäpä se ei niin suureksi kasva, eikä sen tarvitsekaan Osmo-ruunan kokoiseksi kasvaa; jos Jepelinkin kokoiseksi kasvaa, niin on sitä siinäkin kokoa.

— Tehdäänkö tuolla pikkuhevosella kyytiä?

— Ei sillä tehdä kyytiä eikä tänä kesänä tehdä Epallakaan kyytiä, koska se näkyy tuota pikkuhevosta ruokkivan, sanoi isä apekoria nostaessaan tamman eteen.

Tamma tommasi suun täydeltä apetta ja jalkojaan tömistellen alkoi luihkaa vihaisesti siten osoittaakseen, että halusi jäädä varsansa kanssa kahden talliin.

Sen ymmärsi Mooseksen isäkin, hän painoi tallin oven kiinni ja lähti pirttiin. Isänsä jälkeen lähti Mooseskin astua lyllertämään ja kainosti kysyi: »Mistä minä löytäisin sen maanhaltijan, jotta saisin siltä itselleni tuommoisen hevosen?»

— Ei sillä ole eikä se pyynnöstä anna kenellekään hevosia. Kyllä sinä saat nimikoksesi tuon tuolta tallista, kunhan Eppa sitä jonkun ajan hallitsee.

Mooseksen rinta hytkähti ilosta, juoksujalassa hän kieppasi isänsä rinnalle ja kysyi iloisesti: »Mikä sen nimi on, tuon uuden hevosen?»

— Sen nimi saa olla Pilkka, kun sen otsassa on kuin sormenpäällä painettu valkea pilkka.

Vaikka Moosesta kielleltiinkin menemästä talliin, niin hän aina tuon tuostakin juosta vilkasi tallin luo, aukaisi oven ja ojentaen varsalle kättään ystävällisesti hoki: »Pilkka, Pilkka! Pilkka, Pilkka!»

Varsa ennen pitkää tottuikin siihen nimeensä ja aina kun se näki korkuisensa miehen tallin ovella hokemassa: »Pilkka, Pilkka!» niin se tuli uteliaana haistelemaan Mooseksen käsiä ja silloin Mooses sai silittää Pilkan kaunista päätä. Ja viikon vanhana se jo alkoi pieniä leivänhitusia syödä Mooseksen käsistä.

Mooseksesta oli enemmän kuin mieleen, kun hän sai kädestään syöttää Pilkalle leipää. Mooses piti elämänsä suurimpana onnena saada Pilkka kesyttymään niin, että kun hän leipäpalasta näyttären varsalle sanoi: »Pilkka, Pilkka!», niin se tuli mihin hän tahtoi. Siitä se Mooses joka yö unissaankin puheli ja hoki: »Pilkka, Pilkka!»

Mooseksen isä osti kauppiaalta Moosekselle oman hevossuan, jolla Mooses sai Pilkkaa sukia, ja heti Pilkka siihen tottuikin, niin että antoi itseään sukia niin paljon kuin Mooses jaksoi sitä työtä tehdä. Mooses ei siihen sukimiseen työlästynyt, vaan usein hänen nähtiin olevan Pilkkaa kampaamassa. Kesän tullenkin, kun Eppa vietiin hakaan, Mooseskin viipyi siellä päiväkaudet ja unohti usein syöntinsäkin.

Mooseksesta ja Pilkasta tuli jokapäiväiset toverukset kesäksi ja talveksi ja vuosien kuluessa he yhtä rintaa varttuivat ja vahvistuivat kuin käsi kädessä, niin että kun Pilkka kykeni vetämään rekeä, niin Mooses kykeni panemaan sille kuorman ja ajamaan kotiin, ja jos sattui yksinäinen matkustaja olemaan kulussa, niin Mooses pienellä keveällä reellään viedä kiidätti sen toiseen kievariin, josta palatessa, jos sattui olemaan hyvä tie ja hyvä keli, Mooses antoi oriinsa harjoitella juoksuakin. Ja kun Pilkka oli kolmivuotias, uskoi Mooses omistavansa parhaan juoksijan koko sillä puolen maapalloa ja siitä hän puhui missä vain toisen ihmisen tapasi sekä kylässä että kotona. Siksi tulikin ihmisille tavaksi Moosesta nähdessään puoli-ivalla sanoa: »Mooses ja hänen hevosensa».

Kun Pilkka oli tullut neljän vuoden vanhaksi, päätti Mooseksen isä kuohituttaa Pilkan, jotta se sitten saisi jäädä kotiin kaikeksi iäkseen, kun se kaikin puolin oli sekä talvi- että kesäajoissa mieluinen. Se päätös oli Mooseksen mielestä mitä parhain, vaikka räökkäys, jota Pilkka tulisi kärsimään, tuntui hirvittävältä. Mutta kun Mooses toisaalti uskoi Pilkan olevan parhaan juoksijan täällä päin maailmaa, pelkäsi hän isänsä tuhansilla markoilla myöven hänen kauniin juoksijansa. Mutta kun kuuli Pilkan jäävän kotiin sen kuohitsemistempun avulla, niin ei hän vastustanut kuohimistakaan. Puhui vain isälleen, että kutsuttaisiin

eläinlääkäri kuohitsemaan, jotta Pilkka ei tulisi liikoja kärsimään ja olisi samalla varmuus onnistumisesta.

Siihen tuumaan Mooseksen isä taipuikin ja niinpä eräänä huhtikuun kauniina päivänä, kun auringon paisteessa lumi kahisten sulii ja purot kohisivat vaarojen notkoissa, eläinlääkäri ilmestyi Honkaniemen kievariin.

Mooses ei kuitenkaan hirvennyt olla näkemässä Pilkan kuohimista, vaan meni metsään, istui kuusen juurelle ja käsiään puristellen vaikeroi: »Voi Pilkka parka! Voi Pilkka parka!»

Kun Mooses arvasi, että nyt se teko on kotona tehty, niin hän palasi kotiin ja meni suoraa päätä talliin, missä tiesi Pilkan olevan. Mutta kun Mooses aukaisi tallin oven ja Pilkka näki Mooseksen, pääsi siltä surullisen haikea hirnahdus ja se alkoi kiekkoa, että Mooses tulisi näkemään sen onnetonta kohtaloa.

Kun Mooses kuuli Pilkan surullisen hirnahduksen ja näki sen hätäisen kiekkumisen, herahti hänen silmännurkkiinsa kyyneleet ja hän kiirehti taputtelemaan Pilkan poskia.

Mooses ei ollut koskaan Pilkalle pahaa tehnyt, minkä vuoksi hevonen antoi Mooseksen hoitaa ja pestä haavoja mielensä mukaan ja eläinlääkäriin neuvoja seuraten. Muutamassa viikossa Pilkan haavat paranivatkin aivan terveiksi, ja Mooseksen kaikkeksi iloksi Pilkka oli yhtä hilpeä kuin ennenkin, vaikka ei kuitenkaan niin iloisesti itsekseen hirnunut kuin ennen.

Pilkka oli vasta neljän viikon vanha ruuna, kun kylästä kylään levisi aivan kulovalkean tavalla tieto, että uusi kenraalikuvernööri tänä kesänä matkustaa ympäri Suomen. Moni toivoi pääsevänsä sitä näkemään, mutta Honkaniemen isäntä sanoi huokaisten: »Parempi olisi kuningas kuulumassa kuin näkymässä, on vanha sananlasku. Kyllä ne silloin kestikievariin hevosparat tarkenevat.»

— Pilkkaa ei anneta niitten eteen, kiirehti Mooses sanomaan, kun näki isänsä niin huolestuneeksi kaikkien kestikievarihevosten puolesta.

— Pilkasta ei ole puhettakaan, on niissä vetämistä vanhemmillekin hevosille, sanoi isäntä varmasti.

Se tuntui Mooseksesta hyvältä, mutta mielessään hän kuitenkin toivoi Osmolla tai Saikalla pääsevänsä kyytiin, ehkäpä ne isot herrat antaisivat juomarahojakin,

jotka isä ehkä antaa hänelle itselleen, kuten ennenkin on joskus tehnyt.

Eipä ollutkaan aikaa monta päivää, kun jo eräänä toukokuun aamupäivänä Tepaston nimismies vaahtoaisella hevosella ajaa karautti Honkaniemen kartanolle, missä isäntä sattui olemaan juuri kuin häntä vastaanottamassa.

Ennenkuin nimismies kärryistäkään laskeutui alas hän jo puoleksi huutaen ja käskevällä äänellä sanoi: »Kuulkaas isäntä! Läänin kuvernööri sähkötti minulle tänään, että ylihuomenna tämän kuun kymmenentenä päivänä kenraalikuvernööri seurueineen matkustaa tätä kautta ja pitää olla viisi hyvää hevosta varattuna sitä varten. Hän tulee tämän kuun yhdeksäntenä päivänä Tepaston kirkolle yöksi ja kymmenentenä matkustaa Jonkereen kirkolle, missä läänin kuvernööri on häntä vastassa. Lietolan kuvernööri seuraa sitä Tepastoon asti ja palaa siitä, joten minä tulen kenraalikuvernööriä kuvernöörinviran puolesta seuraamaan Jonkereelle asti. Minun täytyy kerjetä viedä tämä sanoma vielä tänään Jonkereelle asti, jotta huomenna tietävät varustaa tarpeelliset hevoset, ja siis on kiire!» Sen sanottuaan nimismies hyppäsi kärryistään alas ja mennä hölkkäsi juosten pihan päässä olevaan vierashuoneeseen kirjoittamaan päiväkirjaan.

Nimismiehen poistuttua isäntä sanoi hieman ärtyisenä Moosekselle: »Sinä saat mennä kyytiin. Minä valjastan Saikka-ruunan.»

Sen sanottuaan hän kiirein askelin lähti talliin ja mennessään murisi: »Kaikki touhut tässä kiireimpänä touontekoaikana pitää olla! Nytkin Saikalla on aamurupeama auringon noususta asti kynnetty, ei ole vielä apettaan kerinnyt syödä, niin täytyy lähteä Jyskylään juuri kuin tulipalon sammutukseen.»

Nimismies oli jo kartanolla lähtöön valmiina, kun isäntä talutti Saikkaa kärryjen eteen ja valjastaessaan yhä mutisi: »Tuo talonpojan kiire se ei herrojen mielestä paljon maksa, kun kesäntulon takia on toukojen teko myöhästynyt tänne asti. Nyt vihdoinkin olisi päästy kylvön tekoon, niin jo tuo touhu laitettiin, vuoden tärkeimpinä päivinä!»

— Ei se ole minun syyntä, sanoi nimismies ja hyppäsi kärryihin, missä Mooses jo istui kuskipukilla.

— En minä tuota sillä sanokaan, että se on teidän syyntä, sanoi isäntä ja ojensi ohjokset Moosekselle.

Saatuaan ohjaket käsiinsä Mooses ropsautti perillä Saikkaa lautaselle, jolloin Saikka hyppäsi laukkaan niin että kohona tempautuivat kärkyt perään. Saikkakin ymmärsi kiireen. Heti kun portista oikeksi tielle, lähti omasta halustaan juoksemaan niin, että vaaleanharmaa pitkä harja leimusi ilmassa ja kärkejen pyörät yhtenä harmaana ja jyristen pyörivät perässä.

Honkaniemen majatalossa kuvernöörin määräyksen mukaan piti olla kaksi talon hevosta ja kaksi aputalon hevosta, mutta nyt tarvittiin kaikkiaan viisi, joten Pilkka joutui viidenneksi. Pilkan sijaan koetettiin saada kylästä hevonen, mutta kun oli kiirein kylvöaika, niin ei saatu mistään.

Oltiin jo puolenpäivän rinnassa toukokuun kymmenentenä päivänä, kun kenraalikuvernöörin matkue saapui Honkaniemen kartanolle hevoset vallan valkeassa vaahdossa ja muutamat verta päristäen. Hevosten palauttaja, puolikasvuinen poikanen, hyppäsi kiroillen ja vihasta puhisten riipomaan hevosia aisoista irti.

Etumaisena olivat nelipyöräiset kuomupäälliset vaunut, joiden kuomun perällä kaksi tähtiotsaista kirkasnappista, helarintaista miestä puoleksi makuullaan rötkötti. Turvottuneet karkeat kasvot olivat jäykän totisina ja puoleksi ulos pullistuneet silmät muljottivat melkein liikkumattomina päässä. Näytti kuin ne eivät tajuaisi eivätkä tahtoisikaan tajuta tällä kulmakunnalla yhtään mitään. Jäljestääjät, tähtiotsaiset ja kirkasnappiset herrat, nousivat kärkeistään, toinen heistä kiirehti nimismiehen ja kuskiensa kanssa toimittamaan hevosten laittoa aisoihin ja toinen herroista meni vierashuoneeseen, josta hetken perästä palattuaan puoleksi vihaisesti sanoi hevostensa luona häärivälle kyytipojalle: »Tuolla pöydällä on kyytirahat, peri sieltä rahasi.»

Nyt olivat hevoset aisoissa, Osmo ja Saikka vaunujen edessä, ja vaunujen tuuteropäinen kuski alkoi niitä ohjata tielle. Aputalojen hevoset olivat toisten herrojen edessä, joitten kuskit kiirehtivät etumaisten jälkeen. Pilkka, kaikista komein hevonen, joutui nimismiehen eteen ja sen ohjaksia nimismiehen käteen ojentaessaan isäntä sanoi: »Tämä on nuori ja vasta leikattu hevonen, niin koettakaa pitää armontaiten. Vastamaissa annatte väliin kävellä, kyllä se sitten myötämaissa tavoittaa toiset.»

Nimismies nyökäytti tähtiotsaista päätään ja sanoi: »Kyllä, kyllä», ja sen sanottuaan ohjasi hevosensa toisten jälkeen. Mutta portilla Pilkaa tielle oikaistessaan ivallisesti hymähti ja tuskin kuuluvasti sanoi: »Ukko säälii tätä

kukkaansa, mutta kyllä se tänä päivänä kuitenkin ensi kerran höyryää, ennenkuin ollaan Jyskylässä.»

Mooses, jonka nimismies oli jo hevosta valjastettaessa komentanut taakseen erään matka-arkun päälle istumaan, jyrkästi sanoi kuultuaan nimismiehen ilkeämielisen uhkauksen: »Tämä Pilkka on minun nimikkoni, minä en anna ajaa liiaksi.»

— Hm. Vai et sinä anna ajaa. Tässäpähän nähdään, sanoi nimismies ja voimainsa takaa riuhtaisi Pilkan ohjaksia antaakseen Pilkan varsin tuntea, että nyt ovatkin ohjaket miehisen miehen käsissä, ja samalla näyttääkseen Moosekselle, miten hän tohti tehdä.

Kaikki ihmiset, mitä vain talossa oli, kiirehtivät portille katsomaan menijöitä ja näkivät, miten kuskien pitkävartiset piiskat huiskivat ilmassa ja nahkaiset letikkosiimat vinkuen läiskähtelivät hevosten selkiin. Matkue lähti etenemään kuin tuulispään ajamana, niin että poro kuivasta maantiestä pöllyten nousi ja tomupilveen peittyi koko matkue. Etenevä ratasten jyrinä vain enää kuului.

Honkaniemen isäntä pudisti vihaisesti päätään ja hampaitaan yhteen kiristäen sanoi: »Ei tule nyt hyvää. Itseni sittenkin olisi pitänyt lähteä.»

Tepaston hevosten palauttajakin oli katsomassa menijöitä ja hänkin hammasta purren sanoi: »Ne ovat koko mustalaisjoukkoa. Niillä on terveet kädet noilla kuskeilla. Myötäänsä niitten piiskat huiskavat ilmassa. Jos hevoset hyvin menevät, niin enempi pitäisi vain mennä. Myötämaat ja tasaiset ajetaan juosten minkä vain kavioista lähtee ja vastamäet laukalla ja yhä vain hevosia lyödään kuin vierasta sikaa. Verta rupeesikin tuo meidän Valko ja Törmälän Hiiro päristämään jo loppumatkalla ja olisivat kaatuneet, jos vielä olisi parikaan kilometriä ollut matkaa. Jokainen luunsolmu vapisi kuin virrassa, kun tuossa aisoista riisuin. Joutaisivat olla siellä missä ei silmä näe eikä korva kuule.»

— Voi sittenkin, kun en tullut itse lähteneeksi. Menettävät ne ainakin tuon Pilkan. Vasta leikattu ja nuori hento varsa, sanoi isäntä haikeasti ja lähti palaamaan portilta kotiinsa.

— Mitä se sitten auttaisi, jos te olisitte nimismiestä kyydissä. Tuo rötköjoukko kun ajaa edellä, niin nimismies painaa perässä, sanoi Tepaston hevosten palauttaja.

Honkaniemen isäntä punalsi vihaisesti päätänsä ja hammasta purren sanoi: »Minä saisin yhdeltä nimismieheltä ohjaket käsiini ja ne pysyisivät näissä hankasissa, vaan eihän tuota edeltäpäin usko ihmisiä seitsenpäisiksi perkeleiksi.»

Kylmä hiki kihosi Honkaniemen isännän otsaan ja ähkien ja hammasta purren hän käveli pihansa vaiheilla sinne ja tänne kykenemättä menemään mihinkään työhön.

Emäntä koetti lohdutella, että eihän sitä nyt vielä tiedä niin kovin huolehtia eikä hätäillä ennenkuin hätä näkyy. Lopussahan se vasta kiitos seisoo. Onhan Mooses Pilkalla jo ennenkin Jyskylään ja Jyskylästä tänne ajanut puolessatoista tunnissa. Lentämällä kai ne kulkevat, jos vielä vähemmässä ajassa pääsevät.

— Kyllä Mooses on ajanut omilla keveillä kärryillä, mutta nimismiehen tämänpäiväinen kuorma on kuin rahtikuorma. Siinä on senkin seitsemän arkkua ja törppöä, niitten kirjarintain matkatarpeita lienevät, ja se se minua huolettaa. Sen kuorman edessä ei Pilkka jaksa täyttää ravia juosta, sanoi isäntä yhä vain hammasta purren ja päätänsä punalellen.

Kenraalikuvernöörin matkue kulki, niinkuin Tepaston kyytipoika oli sanonutkin, myötämaat ja tasaiset juosten minkä vain kavioista lähti ja vastamaat nelistämällä. Ei ollut matka vielä puolessa, kun Pilkkakin rupesi vaahtoamaan ja Mooses vaikeroiden sanoi:

— Älkää nyt niin kovin ajako. Antakaa tässä vastamaassa hieman kävellä, että saisi huokaista. Jättäkööt kun jättänevät.

— Hiki on hevosen väkeä, vaahti varsan kunniata. Antaa sen kerran vaahtoda, sanoi nimismies ylpeästi ja riuhtaisi ohjaksia, vaikka Pilkkakin meni toisten perässä itsestään.

Mutta eräässä pitkässä vastamäessä laukatessa rupesivat Pilkan leikkaushaavat ratkeamaan liiasta ponnistuksesta. Silloin tuli Pilkalle itselleen hätä. Se kun tiesi Mooseksen olevan matkassa, niin rupesi kiekkumaan ja koetti katsoa jälkeensä.

Sen huomasi Mooses ja sanoi hätäisesti: »Sillä on nyt joku vika, ei se ilman noin. Antakaa nyt seisoa, katsotaan mikä sen on.»

Nimismies otti viereltään pitkävartisen palmikkoruoskansa, kurautti sillä Pilkkaa ihan korviin asti ja ävähti ylpeästi: »Valjaat ovat kunnossa ja tällä parannetaan

muut viat.»

Pilkka kuitenkin kiekkumisellaan ja liikkeillään koetti näyttää, että ei voinut kulkea, mutta se sai vain uusia piiskan iskuja ja ohjasten riuhtomisia.

Kun Pilkka tunsi, että mistään ei ollut apua, niin se painoi päänsä alas ja rupesi laukkaamaan ja kun tunsi, ettei saattanut takajaloillaan enää juosta, niin laukkasi myötämäissään. Mutta kun kärryt Pilkan laukatessa myötämäissä nimismiehen mielestä kulkivat epämukavasti, niin se suututti nimismiestä. Hän nyt rupesi oikein työkseen asti ruoskimaan Pilkkaa ja repimään ohjaksia kiroillen, että »vai juoniisi sinä tässä rupeat. Taidat luulla olevasi poikasia kyydissä.» Mutta Pilkka vain painoi päänsä rintaansa eikä nostanut, vaikka nimismies kuinkakin riuhtoi. Laukkasi vain sekä myötä- että vastamäissä. Viimein rupesi Pilkka ihan yhtenänsä turskuttamaan ja päristelemään ja sakea veri roiskahti Pilkan sieraimista sen päristäessä tielle.

Mooseksen hätä tuli nyt korkeimmilleen. Itkien hän alkoi hätäillä:
»Tapatte te nyt hevosen. Älkää, hyvä herra, toki tappako Pilkkaa.
Antakaa seistä ja edes hieman huokaista.»

— Pidä suusi kiinni tai minä tukin turpasi. Kun ei kestäne niin katketkoon. Tällä ei ole sielua, ärjäisi nimismies ja entistä vihaisemmin löi hevosta.

Mooses ei voinut olla itkemättä ääneensä; hän tyrski itkua ja pyyteli: »Älkää nyt toki aivan tappako hevosta, näettehän tuon, kun verta ihan myötään päristää.»

Nimismies kääntyi nyt Moosekseen päin ja takakäteen löi Moosesta vasten suuta ja ärjäisi: »Tukitko turpasi vai pitääkö lisätä!»

Mooseksenkin suusta ja nenästä rupesi tulemaan verta eikä Mooses uskaltanut enää ääneensä itkeä eikä rukoilla hevosen puolesta. Hän painoi vain päänsä alas ja koetti tuhkia niin hiljaa kuin voi.

Päästiin viimein Jyskylän kartanolle, jossa piha oli puolillaan ihmisiä, miehiä ja vaimoja, lapsia ja vanhoja, jotka saatuaan tiedon kulkueesta olivat tulleet sitä kummaa katsomaan. Mutta enemmän kuin muu kumma veti ihmisten huomiota puoleensa se, että Honkaniemen Mooses kasvot veressä laskeutui nimismiehen kärryistä. Moni kiirehti kysymään: »Mikä sinulle on tullut, kun ihan verissä päin tulet taipaleelta?»

— Tuo löi, sanoi Mooses viitaten nimismieheen ja niellen itkuaan.

— Löi? Ja et antanut paremmin takaisin, kiljahti joku.

— Se ei olisi ollut lyönnillä hyvä. Minä olisin ottanut puukkoni ja katsonut, mitä herra on viimeksi syönyt, huudahti joku.

— Sen minäkin olisin tehnyt, sen minäkin olisin tehnyt, kuului joukosta toistamisia.

Tätä ei nimismies ollut kuulevinaan, meni vain hänen edellään ajaneen herran luokse, näytti sille kelloaan ja sanoi ihastuneesti: »Oli se hyvästi tultu. Puolessatoista tunnissa kaksikymmentäkolme ja puoli kilometriä.»

Sen sanottuaan nimismies rupesi komentamaan uusia hevosia aisoihin.

Mooses sai nyt Pilkkansa aisoista pois ja lähti taluttamaan tallin luokse sitoakseen sen kartanon aitaan kiinni ja hankkiakseen sille syömistä. Mutta kun Pilkka taluttaessa niin jäykän näköisesti veti takajalkojaan, niin ihmiset rupesivat tarkastelemaan, mikä sillä onkaan, ja kummakseen näkivätkin, että Pilkalla leikkauksen kohdalla oli kummallinen pussi. Sitä tuli talon isäntäkin katsomaan ja kauhistuen sanoi: »Mennyt on siitä hevonen ja hyvä hevonen onkin, hevonen pitääjän parhaita. Siltä on leikkaushaavasta suolet tulleet nahan ja mahaseinämän väliin. Jos nahassa oleva haava olisi ratkennut, niin suolet olisivat solahtaneet tielle. Ei sitä pelasta mikään keino, kuoleman oma se on. Kun suolet tuossa pussissa rupeavat ajettumaan, niin siinä on loppu.»

Nimismies kun näki, että isäntäkin oli hevosta tarkastelemassa, niin otti kädellään isäntää olkapäästä ja käskevästi sanoi: »Hevosia aisoihin!»

Isäntä vihaisesti riuhtaisi leveitä hartioitaan ja melkein ärähtäen sanoi: »Aikaa Jumala loi eikä puhunut kiireestä mitään.» Sen sanottuaan hän kuitenkin lähti toimittamaan hevosia aisoihin. Kiljaisi pojilleen, että »Hiiro ja Voikko pannaan vaunujen eteen. Eskolan ruuna muitten ja Ketolan tamma muitten kärryjen eteen. Minä panen Harmin nimismiehen kärryjen eteen ja lähden itse kyytiin.»

Sen sanottuaan isäntä meni talliin ja kohta palasikin sieltä taluttaen silapäällistä Harmiaan, joka reippaasti käveli isännän perässä ja kärryjen luokse tultuaan ketterästi pyörähti aisoihin.

Hevosta valjastettaessa nimismies kylmästi sanoi: »Eikö ole jotakin poikasta, joka palauttaisi hevoset? Olisi keveämpi matkassa, kun tässä on noitten herrojen matkatarpeita.»

— Ei näy olevan poikasista teitä kyytiin, verissäpäin näkyvät tulevan taipaleelta, sanoi isäntä jyrisevällä äänellä. Liiat painot jätetään kartanolle. Tämä näkyy olevan rahtikuorma eikä kyytikuorma.

— Ei se käy laatuun, ne ovat noitten herrojen matkatarpeita ja minun huolenani on pysyttää ne matkassa.

Isäntä ei ollut sitä kuulevinaan, hän oli juuri saanut hevosensa aisoihin, kun kaksin käsin nykäisi ruskean huopahatun päässään aivan korviin asti, niin että suuret korvat ja päivän paahtama paljas paksu niska näkyi hatun liepeitten alta. Sitten nousi kuskipukille istumaan, vilkaisi jyrkästi nimismieheen ja sanoi: »Jos tahdotte seurata, niin nouskaa kärryihin. Minä lähdän antamaan tietä toisille.»

Nimismies nousi kuitenkin kärryihin, mutta noustessaan sanoi vihaisesti, että kaikki sen kuulivat, että vaunut lähtevät edelle.

— Yhtä makeata on tie jäljestä kuin edelläkin, eivätkä meidän hevoset ole yhtä päivää varten luodut, sanoi isäntä ja nykäisi Harminsa lähtemään. Nimismies huusi ruotsiksi.

Kaikki herrat kääntyivät nyt kasvot tulistuneina katsomaan lähtijöitä ja se herra, joka aina päiväkirjasta ja kyytirahojen maksusta piti huolen, sieppasi povitaskustaan pienen mustakantisen kirjan ja hopealle välkkävän lyijykynän ja kärtyisesti kysyi: »Mikä tuon isännän nimi on?»

— Jörkki Jyskynen se on, sanoi hevosta valjastamassa oleva talonpoika matalalla ja hieman aralla äänellä.

— Se on kansan kesken sanottuna Jysky-Jörkki ja sen siitä saatte tunteakin, jos sitä rupeatte liiaksi komentamaan. Sen pää ei ole ensimmäiseksi verissä, kuului joukosta erään nuoren miehen ääni.

— Se poika ei tule itkien markkinoilta, kuului toisen miehen ääni, jota seurasi ivallinen naurun remahdus.

Kirjoittajaherra ei sitä näkynyt olevan kuulevinaan, pitkät mustat viikset

näyttivät vain venyvän entistään pitemmiksi hänen kirjoittaessaan Jysky-Jörkin nimeä.

Samassa saatiin hevoset valjain ja vaunut lähtivät edellä painamaan tielle, mutta Harmi oli jo toisella virstalla kävellen nousemassa vastamäkeä kuten ainakin rahtikuorman vetäjä.

Mooseskin oli hetkeksi unohtanut hevosensa toisten lähtötouhun aikana ja tunsikin mieluisen hytkäyksen povessaan nähdessään nimismiehen niin siipensä polttaneen näköisenä lähtevän Jysky-Jörkin matkaan. Mutta lähtijäin mentyä hän palasi Pilkkansa luokse, joka allapäin ja tuskaisesti nosteli takajalkojaan eikä vähääkään välittänyt Mooseksen lähenemisestä. Mooses haki nyt eväspussistaan leipää ja leipäpalasta hieroen Pilkan suuhun puheli: »Pilkka parka. Otahan kuitenkin suuhusi leipä, jos kuinkakin olet pahoillasi. Otahan toki. Älä nyt minulle ole niin ynseä, eihän minun ole syytä tähän sinun onnettomaan kohtaloosi. Otahan toki leipää suuhusi.»

Pilkka ei siitä virkistynyt, hampaat yhteen puristettuina, silmät elottoman näköisinä ja rävähtämättä allapäin vain seisoi, ja kun Mooses yhä puhutteli ja hieroi leipäpalasta ikeniin, niin turvallaan pukkasi Mooseksen kättä syrjään antaakseen siten tietää: »mene pois.» Takajalkojaan se aina tuskaisemmin ja tuskaisemmin nosteli ja siirteli paikasta toiseen.

Kaikki ihmiset keräytyivät Pilkan ympärille ja siunaillen katselivat sitä Pilkan mahan alle leikkauksen kohdalle laskeutunutta pussia, joka oli kova kuin kivi, ja jossa nahka kiilteli, niin oli pingoittunut jo tiukalle. Kaikki vakuuttivat isännän oikein sanoneen, että mennyt siitä on hevonen.

Moosekselta pääsi katkera itku ja itkua tuhkien hän sanoi: »Kun pääsisi edes kotiin. Ehkä isä hakisi katsomaan eläinlääkärin, joka on leikannutkin.»

— Tosiaankin, huudahti talon emäntä. — Vilkon pitää lähteä näitä terveitä hevosia viemään Honkaniemeen ja toimittamaan, että isäntä menee Niuvanniemeltä eläinlääkäriä hakemaan ja Mooses lähtee taluttamaan Pilkkaa, ehkäpä se hiljalleen mennä köntystää kotiin. Joudu heti ja mene kuin tulen sammutukseen. Huomenna postin mukana tulet takaisin.

Vilkko ei kauan siekaillut, kysyi vain Moosekselta, minkä hevosen jälkeen tämä luuli toisten parhaiten lähtevän, kun Pilkka kaikessa tapauksessa jää jälkeen.

— Kyllä luulen Osmon jälkeen paraiten lähtevän, sanoi Mooses ja alkoi päästellä Pilkkaa hänkin lähteäkseen sen kanssa yhteen matkaan. Mutta Vilkkovyyhtesi ja sitoi toisten hevosten ohjakset niiden siloihin, jotteivät päässeet valumaan jalkoihin, ja hyppäsi Osmon selkään sanoen iloisesti: »Minä olen kahden tunnin perästä Honkaniemessä, jos nuo toiset seuraavat perässä.»

Sen sanottuaan hän ohjasi Osmon tielle, ja kun ihmiset hätistivät toisia hevosia jälkeen, niin jytinä rupesi kuulumaan tieltä. Irtonaiset hevoset leimuavin harjoin, pystypäisinä, ikäänkuin riemuiten päästyään pahasta, lähtivät Osmon jälkeen juosta kopistamaan, kun Osmokin ihan itsestään pani parastaan päästäkseen mitä pikimmin kotiin.

Mooseskin lähti taluttamaan Pilkkaansa ja toivoi, että Pilkkakin unohtaa vaivansa, tekee sekin parastaan päästäkseen kotiin. Mutta Pilkka ei tahtonut päästä yli kartanon, takajalat olivat niin jäykät. Taipaleelle Mooses kuitenkin lähti ja toivoi yhä, että vertyvät ne Pilkan jalat, kunhan se alkaa kävellä.

Emäntäkin tuli portille katsomaan Mooseksen menoa ja seisoen kädet ristissä rinnoilla siunaili: »Hyvä Jumala sentään, miksi piti mennä hevonen. Se on marja Mooseksen mielestä. Jos tuo tuohon tautiin kuolee — se on näkynyt sitä pitävän kuin silmäteräänsä, kun on tänne aina joskus kyytiä tuonut. Ja satojen vahinko se on taloonkin. Totta on, kun sanotaan, että parempi on kuningas kuulumassa kuin näkymässä. Vaan kyllä siellä meidän ukko ei aja liiaksi. Kelloaan näkyi näyttävän nimismiehelle tuossa tiellä mennessään. Kun olisi Honkaniemen ukkokin itse lähtenyt kyytiin, niin ehkä ei olisi niin asiat. Riettaan orjat tekevät kunnottomille mitä tahtovat. Eipähän niillä liene tuntoa eikä sydäntä säälimään paremmin eläintä kuin ihmistäkään.»

Viimein vainion takana tien kääntyessä metsään Mooses katosi Pilkkoiheen metsän suojaan, ja emäntäkin huokaisten sanoi: »Ehkä se kuitenkin hiljalleen pääsee kotiin, jo on kohta puolen virstaa kulkenut ja lämminhän nyt on ilma, ei nyt tule vilu miehelle eikä hevoselle, jos yöhönkin viipyy. No huomenna siitä postin mukana saadaan tieto, miten on asiat.»

Sen sanottuaan emäntä kääntyi takaisin ja kaikki muutkin Mooseksen jälkeen katsojat hajosivat.

Vähän yli kolmen virstan oli Mooses päässyt, kun Pilkka seisahtui ja valittaen

yhähteli, siirsi takajalkansa enemmän taaksepäin ja hengitti vatsansa pohjasta asti, niin että koko ruumis huojuu. Hetken perästä se heittäytyi pitkäkseen ja rupesi tuskaisesti pieksäytymään.

Mooses ei kuitenkaan luullut asiain niin pahasti olevan kuin ne olivat, piteli vain ohjaksista ja puhutteli: »Piehtaroimaanko sinä nyt rupeisit? Piehtaroi vain aivan kylliksesi siinä hiekkaisella tiellä. Etkö pääse toiselle kyljelle enää. Voi, voi, kuinka suuri on tuo pahka, ihan kuin suuri leili... Nousehan nyt jo pois, et näy pääsevän toiselle kyljellesi, vierit vielä tuonne ojaan. Nouse, nouse, aivanhan kohta vierit ojaan selkäpiillesi. Hyvä Jumala, menee se ojaan. Nouse, nouse, no etkö tottele, nouse, nouse! Voi, voi, voi! Meni se ojaan — voi, voi voi! Hyvä Jumala sentään! Voi voi!»

Pilkka oli vierinyt maantien ojaan ja Mooseksella ei ollut muuta tuumaa tulevata kuin lähteä takaisin Jyskylään.

Jyskylään tultuaan ja emännän tavattuaan Mooses itku kurkussa melkein parahtaen sanoi: »Se rupesi piehtaroimaan ja vierit tien ojaan selälleen, lähtekää toki nostamaan!»

— Tien ojaan selälleen, huudahti emäntä. Siinä sen loppu on. Onko se miten kaukana?

— Neljännellä virstalla.

Emäntä komensi kaikki ihmiset lähtemään, ja kymmenkunta miestä lähtikin juoksemaan minkä henki takaa käski. Juosta koetti emäntäkin, mutta rintaan rupesi koskemaan, niin että väliin piti kävellä, joten hän jäi viimeiseksi. Kun emäntä alkoi päästä neljännelle virstalle, niin silmät kiintyivät eteenpäin, hän luuli näkevänsä Pilkan jo tiellä kävelemässä Jyskylään päin hänen tullessaan paikalle. Tottahan ne kymmenen ihmistä nyt yhden hevosen nostavat ihan koppina ylös ja panevat jaloilleen. Mutta lähemmäksi tultuaan hän näki kaikkien seisovan toimettomina ja näkemän päähän he jo emännälle huusivat: »Se on kuollut. Se on kuollut.»

Tuli kuitenkin emäntäkin paikalle ja kun näki, että Pilkka oli liikkumattomana ojassa selällään, jalat puikoiksi työnnettynä ja kieli ulkona suusta, niin hän otsastaan hikeä pyyhkäistessään sanoi: »Valmis näkyy olevan. Niin oli kuin meidän ukko sanoikin, että mennyt on siitä hevonen.»

Mooses ei vieläkään ollut aivan selvillä tapahtumasta, hän vain nyki Pilkkan päätä ja hoki: »Nouse pois, nouse pois!»

Emäntä tarttui nyt Moosesta olkapäähän ja sanoi ystävällisesti: »Kuollut se on sinun Pilkkasi. Lähde nyt kotiisi viemään sanomata, jotta eivät eläinlääkäreitä turhan päiten tänne asti kuljeta, mutta älä juokse itseäsi kuoliaaksi. Me riisumme Pilkalta siiat ja viemme kotiin.»

Mooses oli pökerryksissä kuin puusta pudonnut, ymmärsi kuitenkin emännän tarkoituksen ja lähti tuskaisesti voivotellen juosta kyhnyttelemään kotiinsapäin.

Yö oli jo melkein puolella. Pohjoisella taivaanrannalla vain ruskoinen auringon hohde kumotti ja tulen loimon tapaisena kuvastui Honkajärven tyyneen kalvoon, kun Mooses väsyneenä ja kurjan näköisenä saapui kotiin. Nähdessään Mooseksen tulevan ilman hevosta kotiin Mooseksen äiti löi käsiään yhteen ja kauhistuen huudahti: »Niinpähän kävi kuin Jyskylän isäntä on sanonutkin, kuten Vilkkö kertoi. Kuolluthan on Pilkkä.»

— Kuollut on, kuului Mooseksen vapiseva ääni.

— Hyvä Jumala sentään, virkkoi Mooseksen äiti melkein itkien. Tuota se ennusti, kun koko ajan niitten tulo on peloittanut kuin kuolema, että jalkoihinsahan ne kaatavat ja niinpähän tekivätkin. Voi hyvä isä sentään! Turhaan meni vielä sitä lääkäriä hakemaan. Siitäkin vielä muun hyvän lisäksi kustannuksia syntyy. Sata markkaa meni kuohitsemisesta ja toisen perinee nyt täällä käynnistään. Voi voi! Kaikkia pitää nähdä.

Mooses oli jo itkenyt silmänsä kuiviksi, hän istui vain pirtin sivupenkillä kuin vieras ja nieleksi kurkkuunsa kohoavia karvaita paloja eikä näyttänyt tajuavan paljon mitään; ei heittänyt lakkia päästään, ei nuttua päältään, ei kenkiä jaloistaan, istui vain penkillä kuin kanto. Äiti viimein huomasi sen ja surren sanoi: »Poloinen sinuakin. Sinullahan on nälkä, minä tuon ruokaa.»

— Ei minulla ole nälkä, sanoi Mooses matalalla ja värisevällä äänellä.

— Oletko sitten missään syönyt?

— En ole. Mutta ei minulla ole nälkä, toisti yhä Mooses.

— No, ei suinkaan se sillä asia parane, että nälkään kuollaan, sanoi emäntä ja

lähti kiirein askelin toisiin huoneisiin. Ja hetken perästä hän toi sieltä leivän, voilautasen ja viilihulikan pirtin pöydälle ja kehoitti Moosesta tulemaan syömään. Istui itsekkin siihen pöydän taakse penkille ja alkoi tehdä voileipää Moosekselle mieliksi, vaikka ei hänkään ollut vielä iltastaan syönyt eikä tuntenut nälkää.

Kun Mooses näki äitinsä rupeavan syömään, hän tunsu povessaan syntyvän mieluisen ruoan halun ja tuli äitiään vastapäätä pöydän toiselle puolen istumaan, mutta ei muistanut ottaa lakkia päästään, vaikka ennen aina syömään ruvetessaan tempasi lakin päästään ja viskasi loukkoon.

Äiti näki, että Mooses oli niin pökerryksissä, ettei tiennyt elämästään. Ajatteli sanoa Moosekselle, että ota lakki päästäsi, mutta ei raskinut. Siitä muistutuksesta Mooseksen mieli ehkä niin nyrvähtäisi, ettei tulisi syönnistä tolkkua.

Mooses ja hänen äitinsä söivät vielä, kun isäntä eläinlääkäriä kanssa ajaa karautti kartanolle ja kärryistä hypättyään puoleksi juosten meni talliin katsomaan oliko Pilkka siellä, mutta kun sitä ei siellä näkynyt, niin palasi yhtä kiireesti ja kehoitettuaan lääkäriä menemään vieraspuolelle tuli aivan juosten pirtiin. Ovella tullessaan hän jo kysyi, eikö Pilkka ole vielä tullut kotiin.

— Ei ole tullut eikä tule, sanoi emäntä tyynesti.

— Onko se sitten kuollut?

— Kuollut se on. Kolme virstaa vain on päässyt Jyskylästä tännepäin ja siihen kaatunut.

— Siihen kaatunut. Aivanko se sitten silmänräpäyksessä kuoli?

— Pieksäytyi se siinä tuskissaan. Pieksäytyessään vierä tien ojaan selälleen. Lähdin talosta hakemaan nostajia, niin sillä aikaa oli kuollut, vaikka me aivan juosten tulimme, sanoi Mooses alakuloisesti.

Sen kuultuaan isäntä pyörähti ulos, meni vierashuoneeseen ja sanoi eläinlääkärille: »Se on kuollut. Kolmisen virstaa kuuluu vain päässeeseen Jyskylästä tännepäin. Turhaa oli vielä muun pahan lisäksi, että vaivasin teitä tänne.»

— Vai kuollut, sanoi eläinlääkäri ja nousi istualtaan kävelemään. Miettiväisen näköisenä hän sitten sikariaan poltellen pitkällä jaloillaan astua roikkaili, mutta

hetken perästä virkkoi: »Vai kuoli. Kylläpä kuoli siinä liiaksi hyvä hevonen. Herrat saavat sen maksaa. Meidän on käytävä tarkastamassa, mihin tautiin se oikeastaan on kuollut. Se on paitsi sitä, että leikkaushaavat ovat ratkenneet, voinut saada verensyöksyn, koska se on verta päristänyt. Minulta saatte kirjallisen todistuksen, jonka viette oikeuteen. Jos nimittäin eivät mielisuosioilla maksaisi, niin kiittävät herrat, kun maksamalla pääsevät siitä lystistä. Pahimmassa tapauksessa saavat vielä hyvät sakot eläinräökkäyksestä.»

Isännän sydän hytkähti somasti. Otti hänkin sikarin pöydällä olevasta laatikosta ja sytyttäessään sitä sanoi: »No, sittenhän tuo ei suon silmään menisi, vaikka saattaahan tuo käydä kuten sanotaan, että 'mikä suden suuhun se vatsaan.' Mutta koetettuaanhan sen paremmin näkee. Vaivainen kaikki kokee, kokenut kaikki näkee. Lähdetäänkö sitä sitten aivan tältä silmäänsä. Eikö ruveta ensin nukkumaan, kun on yö.»

— Kyllä sitä lähdetään nyt, sanoi lääkäri kopistellen sikarinsa päästä tuhkia pöydällä olevaan tuhkavatiin.

— Syömättä ei kuitenkaan lähdetä, sanoi isäntä ja pyörähti ulos ilmoittamaan emännälle, että tämä toisi ruokaa.

Emäntä oli iloisemmalla tuulella ruokaa laittaessaan lääkärille. Kyynelten jälkiä vain näkyi kasvoilla ja vaikeroiden hän puheli: »Kun tuosta saisi hinnan, ettei aivan menisi kuin suola suureen mereen, niin olisihan tuo mielestä vähän parempi. Vaikka ei sitä rahalla saa sijaan semmoista hevosta kuin Pilkka oli. Se oli niin kaikilta tavoiltaan mieluinen ja kaunis kuin maalattu kuva.»

— Oli se hyvä hevonen, sanoi lääkäri. Mutta hyvän ne maksavat siitä hinnankin, jos tulevat oikeuteen vedetyiksi eivätkä jo luonnossa maksane. Luulen kyllä, että nimismies toimittaa siitä maksun aivan hetikin, kun kuulee että minä olen sekautunut asiaan. Eivät kykene sanomaan leikkauksenkaan syyksi, kun minä olen sen leikannut.

— Minkähän verran noilta osaisi vaatia, sanoi emäntä hienosti hymyillen.

— Minä jos olisin vaatimassa, vaatisin ainakin tuhat markkaa. Ja jos nimismies ei sitä hyvällä suorittaisi ja joutuisin siltä venäläiseltä vaatimaan, jonka syy tämä onkin, niin vaatisin tuhat ruplaa, sanoi lääkäri hyvittääkseen emännän mieltä, kun näki kyynelten jälkiä tämän kasvoilla.

Emännältä pääsi nyt äänekäs nauru ja puoleksi huudahtaen hän sanoi: »Tuhat ruplaa! Neljätuhatta markkaa. Se tuo olisi jotakin, kahdeksan hevosen hinta. Viisisataahan Osmokin maksoi ja se on hyvä hevonen... Neljätuhatta markkaa! Sitten tuo Pilkka ei suonsilmään menisi, mutta voipihan tuo käydä niin, että herrat sotkevat tämänkin asian, kuten ne aina tekevät talonpojille.»

— Laki on laki niin herroille kuin talonpojillekin, sanoi lääkäri työntäessään paksua voileipää leveään suuhunsa.

Emäntä poistui nyt pirtin puoleen ja kun hän siellä kertoi lääkärin puheet, niin kaikkien kasvoista katosivat harmin väreet.

Ketterämpänä kuin tavallisesti ennen isäntä lähti Osmoa valjastamaan lääkärin kärryjen eteen ja ohjaksia käsissään pidellen seiso i Osmon vieressä, kun lääkäri oli vielä syömässä. Pitkin askelin tulla kähni lääkäri viimeistä palaansa pureskellen ja voimakkaalla hyppäyksellä nousi kärryihin, missä alkoi sytytellä sikaria palamaan. Isäntä nousi nyt kuskipukille ja pirahtipa pirtistä Mooseskin kärryjen kannalle istumaan.

Toinen luku.

Huomenen aurinko oli jo korkealla, melkein aamiaisten rinnalta paistoi toukokuun helteinen päivä, kun palattiin Pilkan ruumista tarkastamasta. Lääkäri kirjoitti nyt puolen isoa arkkia pitkän ruotsalaisen selityksen Pilkan kuolemasta ja antaessaan sen isännän käteen sanoi varmasti: »Kyllä se tuo tepsii.»

Isäntä otti mieluisesti hymyillen paperin lääkärin kädestä ja kiitellen kysyi: »Mitäs teidän vaivanne nyt tekisivät?»

— Kyllähän se tekee sata markkaa. Tekisi taksan mukaan enemmänkin, mutta sitten kun kauppanne hyvin onnistuu, niin annatte vähän lisää.

— Annan mielellänikin, sanoi isäntä aukaistessaan kaappinsa ja vetäessään sen laatikosta satamarkkasta, ja mieli tuntui somalta ja mukavalta, kun oli takana semmoinen aarre kuin se lääkärin todistus.

Huomispäivänä palasi nimismies kenraalikuvernööriä saattamasta ja oli alakuloinen kuin hänälle lyöty koira. Ja ennenkuin kukaan kerkesi virkkaa Pilkan kuolemasta mitään, nimismies kiirehti sanomaan: »Teillehän on tullut se onneton kumma, että on kuollut hevonen.»

— Niin se on tehnyt, ja se on teidän maksettava ja maksettava hyvällä, jos mielitte päästä suuremmista ikävyyksistä, sanoi isäntä jäykästi.

— Minun? Miten se minun on maksettava?

— Siten, että ajoitte liiaksi ja liian raskailla painoilla. Minulla on lääkärin todistus siitä, että se on liiasta ajosta kuollut, sävähti isäntä ja tulta säihkyivät tumman harmaat silmät.

— Hm. Minä liiaksi ajanut, sanoi nimismies. Enhän minä ajanut enempää kuin minkä edellämenijät antoivat tietä, enkähän minä voinut jäljelle jäädä, kun läänin kuvernööri oli määrännyt minut järjestyksenpidon sekä kaiken mahdollisuuden varalta seuraamaan niitä Jonkereelle asti. Jos hevosesta mielinette korvausta periä ja tehdä siitä kysymystä, niin se on tehtävä kenraalikuvernöörille eikä minulle. Kyllä minä olen siihen asiaan syytön kuin taivaan enkeli.

— Niinhän se on, että kun syyttää pukkia, niin pukki syyttää kiliä ja kili sanoo: mäkäkäkäkä, sanoi isäntä ivallisesti.

— Niin se on minun puolestani, kuten sanoin, että valitettavasti en sille mitään voi. Voittehan nostaa kysymyksen kenraalikuvernööriä vastaan, jos luulette syytä olevan, sanoi nimismies lauhkealla ja hieman alakuloisella äänellä.

— Miten ja millä tavalla siitä olisi kysymys tehtävä? kysyi isäntä hieman rauhoittuneemmalla äänellä, kun hänestäkin rupesi tuntumaan nimismiehen selitys oikealta.

— Lähettäkää lasku ja laskun mukana vaatimus hänen kotiinsa, sanoi nimismies. Jos se ei laskua maksa, niin on haastettava tänne Tepaston kärkeen, Muuta neuvoa oman asemani vuoksi en voi teille antaa. Onhan kaupungissa lakimiehiä ja asianajotoimistoja, joista saatte tarkempia neuvoja. Ja lakimiehen se hakemus on tehtäväkin, tuskinpa te itse osaisittekaan.

Isännän povessa tuntui somemmalta kuin koskaan ennen, kun kenraalikuvernöörille sai lähettää neljäntuhannen markan laskun ja sen ohessa

ankaran vaatimuksen sen laskun maksamisesta. Hän ei kuitenkaan sanonut mitään, otti vain sikarin, sytytti sen ja veteli siitä tavallista paksumpia savuja, väliin niisti aina sikarinsa päästä valkean harmaaksi palaneen karren pöydällä olevaan porovatiin, kuten oli nähnyt herrainkin tekevän.

Kun isäntäkään ei puhunut mitään, niin nimismies nousi istuimeltaan, nähtävästi lähteäkseen taipaleelle, vaikka ei vielä hevonenkaan ollut aisoissa. Mutta sitten hän ikäänkuin viimeiseksi sanakseen sanoi: »Se kuollut hevonen on teidän haudattava syvään hautaan, muuten se nyt lämpimimmän kesän aikaan voi levittää pahaa hajua ja eläimiin tauteja, pahimmassa tapauksessa ruttoaikin. Senkin kustannuksen voitte merkitä laskuun.»

— Hm. No sittenhän sen voipi haudata vaikka kymmenen sylen syvyiseen hautaan, sanoi isäntä ja lähti valjastamaan hevosta, kun näki nimismiehen olevan lähtöpuuhissa.

Nyt Honkaniemen väen mieli ei pysynyt muualla, kuin siinä neljäntuhannen laskussa, joka lähetetään kenraalikuvernöörille. Emäntä se määritteli, mitä yllisyystavaroita sitten ostetaan, kun rahat on saatu. Ensimmäinen ostettava oli makuukamarin seinälle kukkuva seinäkello, jonka viisaritaulu on kullanvärinen, ja rautainen vieterisänky, jonka kaiteet ja nupit ovat kullalla silatut.

Eikä kulunutkaan monta päivää, ennenkuin Honkaniemen isäntä lähti Jyhmälän kaupunkiin. Vilho Pyökäisen asioimistoimistossa laitettiin neljäntuhannen lasku, mihin hautauskustannuksia tuli vielä kaksi sataa, ja ankarin vaatimuksin paperit lähetettiin kenraalikuvernöörille. Somalta tuntui Honkaniemen isännän mielestä, kun itse varatuomari Vilho Pyökäinen sitä laajaa asiakirjakirjettä kiinni liimatessaan varmalla painolla sanoi: »Räpättämään rupeavat kenraalikuvernöörin silmät, kun näkee tuon kirjeen sisällön, se on siksi miehisen miehen kädestä lähtenyt. Ja pitää se semmoisille ollakin asiakirja tarpeeksi suolainen, eivät ne lasten laverruksia tottele, mutta tottelevat tuota. Sen minä sanon, että tottelee tuota vaikka itse seitsenpäinen.» Sen sanottuaan hän lähti itse viemään sitä kirjettä postiin, varsin näyttääkseen Honkaniemen isännälle, miten hän on toimielias asiassa.

Kun Honkaniemen isäntä oli Vilho Pyökäiselle antanut valtakirjan kenraalikuvernööriltä tulevan saatavan perimiseen ja kuittaamiseen, kävi hän nyt joka viikko siellä Pyökäisen toimistossa kysymässä, eivätkö jo ole tulleet rahat, mutta sieltä ei ollut tullut mitään tietoa eikä mitään vastausta kirjeisiin, vaikka

Pyökäinen oli sinne jo monesti kirjoittanut. Nyt kun kesä alkoi viikko viikolta kulua, niin Honkaniemen isäntä toimitti Vilho Pyökäisen haastamaan kenraalikuvernöörin Tepaston syyskäräjiin ja ajamaan asian loppuun asti, mutta nyt sai Honkaniemen isäntä maksaa Pyökäiselle eturahoja kolmesataa markkaa.

Se ei vielä tuntunut Honkaniemen isännän mielestä neljään tuhanteen ja kahteen sataan suurtakaan koloa tekevän, ja keveältä tuntui mieli hänen ajaa köllötellessä heinäkuun helteisenä päivänä Jyhmälän kaupungista kotiin päin. Puoleksi makuullaan vain vollotti notkuvien vieterikärjensä topatulla istuimella Osmon juosta hölkötellessä. Katseli vain taivaan korkeudessa leijailevia vaaleanruskeita pilviä ja niitten tasalla loikailevia tuskin näkyviä poutahaukkoja ja laulella hyräili puoleksi unohtuneita nuoruudenaikuisia lauluja.

* * * * *

Käräjät olivat Tepastossa olleet ja kihlakunnanoikeus oli Honkaniemen isännän ja kenraalikuvernöörin asiassa antanut päätöksensä ja oli Vilho Pyökäinen sen hankkinut itselleen siltä varalta, että jos Honkaniemeläinen ei tulisi sinne heti, niin hän menisi sitä viemään Honkaniemeen. Mutta Honkaniemeläinen tulikin juuri kuin käskettynä parhaaseen aikaan.

Pyökäinen oli nyt huolestuneen näköinen ja harvasanainen. Ei puhunut paljon mitään ennen kuin pöydältään otti käteensä paperin, jossa näkyi leimat. Sitten sanoi: »Täällä se nyt on kihlakunnanoikeuden päätös teidän asiastanne, mutta tämä ei ole hyvä minun eikä varmaan teidänkään mielestänne. Sen vuoksi ilmoitinkin tyytymättömyyteni tähän päätökseen. Olen ollut ihan sairas, kun tämä näin meni, vaikka eihän tuosta oikeastaan vielä tiedä ensimmäisestä hyvästä hyvästyä eikä ensimmäisestä pahasta pahastua, sillä senaattihan siitä vasta toden sanoo. Tämä päätös kuuluu näin.»

Sen sanottuaan Pyökäinen korjasi hopeasankaisia silmälasejaan päässään, ojentautui keinutuolissaan selkäkenoon, heitti kirjavat töppöskenkäiset jalkansa ristiin ja rupesi kovalla äänellä lukemaan.

'Kihlakunnanoikeus on tämän asian ottanut lopullisesti tutkiakseen ja on tullut toteennäytetyksi, että kysymyksen alainen kuollut hevonen ei ole ollut kenraalikuvernöörin vaunujen edessä, vaan on ollut joukon jälkimmäisenä ja että se on ollut vasta leikattu, joten se on kuollut leikkaushaavoihinsa eikä minkään liikanaisen ajon takia. Asian näin ollen kanne kumotaan ja kanteen nostaja

Hemminki Honkaniemi tuomitaan kenraalikuvernööri Ivan Torsakoffille maksamaan kuluja viisisataa markkaa ja tämä päätös lunastamaan viidelläkymmenellä markalla.'

Sitten Pyökäinen viskasi vihaisesti paperin pöydälleen ja sanoi: »Semmoinen siitä tuli. Ette ilmoittaneet muita todistajiksi kuin Jyskyläisen poikineen siitä lujasta ajosta. Ja Jyskyläinen tuli jääviksi, kun se poikineen oli haastettu tänne käräjiin sopimattomasta käytöksestä. Niitä sakotettiin kumpaistakin kolmesataa markkaa. Minä vaadin asian lykkäämistä, mutta kun ei ollut yhtään todistajaa, niin minun vaatimustani ei otettu kuuleviin korviin. Mutta joka tapauksessa tämä asia on vedottava hovioikeuteen ja ilmoitettava uusia todistajia, jotta se tulee takaisin kihlakuntaan. Tottahan nyt kuitenkin lienee muitakin kuin Jyskyläinen poikineen, jotka voivat todistaa sen liika-ajon.»

Honkaniemen isännän tukeva ruumis vapisi kauttaaltaan ja värisevällä äänellä hän alakuloisesti sanoi:

— Olihan siinä Jyskylän kartanolla kartanon täysi ihmisiä, nuoria ja vanhoja, vaimoja ja miehiä, kun nimismies yhdelle niistä herroista näytti kelloaan ja ihastellen sanoi: 'Se oli hyvästi tultu, kun puolessatoista tunnissa kaksikymmentä kolme ja puoli virstaa.' Ja korkein määrä on taksassa tunti ja penikulma.

— No silloinhan teillä on todistajia, huudahti Pyökäinen. Sitten koppasi paperiliuskan ja lyijykynän pöydältään ja kysyi: »Ketä niistä ilmoitatte todistajaksi?»

— No Kinnulan Kalle, Kalle Kinnunen siinä oli aivan nimismiehen vieressä, kyllä se sen kuuli ja luulen, että muistaakin. Ja Kämäräisen Santeri, Santeri Kämäräinen, oli myös siinä ja onhan siinä kartanon täydeltä, olivat tulleet kummaa katsomaan. Siinä oli Hiltusen Ristokin, Risto Hiltunen. Siinä oli ollut Tuokkilan Iikkakin, Iikka Tuokkinen aivan lähellä, kyllä sekin oli kuullut ja muistaa, se on siksi teräväpäinen mies.

— No siinähän niitä nyt onkin, kun on jo neljä, sanoi Pyökäinen ja pani sen paperiliuskan sen käräjäin pöytäkirjan sisään, sitten heittäytyi taas keinutuolissaan selkäkenoon, heitti jalkansa ristiin ja varmalla äänellä sanoi: »Kyllä kääntyy kello lampaan kaulassa, kun nuo todistajat ilmoitetaan hovioikeuteen.»

— Eihän tuota osaa tuohon päätökseen tyytyä, kun häntä on lakitietä

edemmäksikin. Eihän tuo surma tule tervaa karvaammaksi, käyköön sitten syvin tai matalin, sanoi Honkaniemen isäntä verkalleen ja hieman matalalla värisevällä äänellä.

— Ei mitenkään tuohon osaa tyytyä, toisti Pyökäinen. Kun asia on selvä kuin keväinen päivä, niin ei siihen toki osaa tyytyä. Eikä se olisi täälläkään näin mennyt, jos minulla olisi ollut tiedossa nämä todistajat, jotta olisin saanut haastaa tänne käräjiin, mutta kun saivat jääviksi minun todistajani, niin jäin aivan aseettomaksi ja tekivät mieluistaan. Mutta jälki se jääneen vetää. Hiljaa se härkä kyntää, mutta hyvän se jäljen tekee.

Sitten Pyökäinen otti puolen isoa arkkia paperia, kirjoitti siihen kolme riviä ja osoitti niitten alle paikan, mihin käski Honkaniemen isännän kirjoittaa nimensä.

Honkaniemen isäntä arvasi, että se on valtakirja, mikäpä kirja se muu voisi olla kuin valtakirja, kun siinä on kirjoitusta niin vähän. Hän ei kysellyt, mikä kirja se on, nousi istualtaan ja pöydän luokse tullessaan sanoi: »Minä en osaa kirjoittaa, minä pidän kynän nenästä.»

Pyökäinen otti nyt pitkävirtaisen kynänsä, osoitti sen sille asianomaiselle paikalle ja kun Honkaniemen isäntä tarttui kynän varren nenään, alkoi hiljalleen ja paksusti vedellä Hemminki Honkaniemen nimeä. Kun se oli tehty, Pyökäinen naurahtaen virkkoi: »Hyvähän siitä tuli. Kaksi miestähän kissankin nostaa, kun vain häntiä kestää.»

Sitten Pyökäinen tuli totiseksi ja hieman alakuloisesti sanoi: »Tämä käräjänkäynti se on semmoista leikkiä, että rahaa ja rahaa se vain vetää. Teillä pitäisi taas olla joku vähänen rahaa.»

— Minkä verran sitä pitäisi olla?

— No kyllä se nyt tarkasti pitäen kaksi sataa markkaa riittää.

— No onhan tuota sen verran ja eihän sillä ole sielua, sanoi isäntä lompakkoa povitaskustaan kaivaessaan. Hän veti siitä kaksi suoraltaan olevaa satamarkkasta ja heitti Pyökäisen eteen pöydälle ja rupesi lähtemään kotiinsa päin.

Syyskuun pilvinen ilta rupesi hämärtymään mustaksi yöksi. Pehmeät, harmaat, aivan puitten latvoille laskeutuvat pilvet hienosittain tihkuttelivat vettä. Ilma oli tumma, läpinäkymätön ja pimenevä, kuten Honkaniemen isännän mielikin

lähtiessä Jyhmälän kaupungista kotiin päin. Mutta ei tuntunut haluttavan jäädä sinnekään yöksi. Hän nousi vain kärryihinsä ja käänsi Osmonsa taivalta kohti.

Osmo tapansa mukaan katkeamatta, kiirehtimättä juosta hölkötteli ja selkäkulkunen soi säännöllisessä tahdissa katkeamatta. Muuta ääntä siinä sateenvihmaisessa yössä ei kuulunut kuin kulkusen ääni ja ratasten katkeamaton kahina hiekkaisesta tiestä, ja väkistenkin kiertyi Honkaniemen isännän mieleen äskeisen asian koko kuva. Nyt näkyi kuin avoimesta kirjasta se erehdys, että tuli annetuksi leikata Pilkka juuri tänä keväänä — sen olisi voinut tehdä vastakin — ja naapureitten kovuus, kun eivät antaneet hevosta Pilkan sijalle. Ja nyt koko tuo tavattoman tärkeä asia riippui kuin hienon hienosta rihmasäikeestä, voitiinko saada liiasta ajosta syytteeseen. Sekin säie siinä mustassa yössä katosi olemattomiin ja sitä mukaa kuin sateesta kastuva takki hartioilla kävi yhä raskaammaksi ja aina vain raskaammaksi raskautui mielikin. Eikä koskaan elämänsä aikana ollut Honkaniemen isäntä tullut niin raskaalla mielellä kotiinsa kuin nyt tänä syyskuun mustana yönä.

* * * * *

Niin kävi kuin Honkaniemen isännän mieli kaupungista palatessa ennustikin, että hovioikeus ja senaatti vahvistivat kihlakunnanoikeuden päätöksen ja vielä päälle päätteeksi senaatti tuomitsi kenraalikuvernöörille maksamaan lisiä kuluja viisi sataa markkaa. Ja Pyökäinen vaati vielä entisen lisäksi kolmesataa.

Nyt näytti Honkaniemeläisten mielestä siltä kuin koko maailma olisi kääntynyt ylösalaisin, pohjapuoli päällepäin, ja kuin olisi mahdoton elää.

* * * * *

Hevonen oli mennyt kuin kaivoon ja sen jäljessä viimeistä penniä myöten talon rahat, joita kymmeniä vuosia oli tavattomalla säästäväisyydellä kartutettu. Sen lisäksi ihmisten ylenkatse mustana painajaisena. Kun lähtivätkin herrojen kanssa käräjänkäyntiin! Tämän kaiken lisäksi kaikki kyydittävät tulivat entistä röyhkeämmiksi ja vaativaisemmiksi. Jokainen kyydittävä tiesi, että kieverin hevosen saa ajaa vaikka kuoliaaksi. Elämä oli nyt kaikin puolin kuin vastamäennousua: ylivoimaisin ponnistuksin eteenpäin mentävää.

Kolmas luku.

Oli jouluaattoamu eräänä talvena. Tuleva joulukaan ei tuntunut joululta. Noustessaan ja sänkynsä laidalla istuen piippuaan sytyttäessään Honkaniemen isäntä sanoi alakuloisesti: »Huomenna se olisi jouluku. Uskaltaisikohan sitä lähteä kirkkoon tältä samaiselta kieverin viralta, jos niitä taas sattuu joku puolikymmentä tai enemmän tulemaan. Ei ole kuka ostaisi tämän tilarähjän. Menisimme niin kauas, että ei kuu kuulisi eikä päivä näkisi.»

— Kukapa häntä ostaa, sanoi emäntäkin huolissaan. Tuo samainen homma on vienyt rappioon niin kartanon kuin pellotkin. Muitten maat kasvavat leipää, tämä kasvaa kukkaroheiniä ja päivänkakkaroita. Hevoset ja miehet kesänsä talvensa ovat tuon viran varrella. Ne markat, mitä saa, menevät kuin kuumille kiville elintarpeita ostaessa.

Mooses tunsu povessaan soman nytkähdyksen, kun kuuli isän ja äidin puhuvan maan kaupasta. Hän hyppäsi vuoteeltaan melkein kimpoamalla ja sanoi: »Minä lähdän tänäpäivänä kylään. Illalla satoi nuoskaa ja nyt on suksikeli hyvä.»

— Mihinkä sitten? virkkoi äiti.

— Saunajärvelle, enon kotiin.

— Hupsista pussiin ja pussin suu auki! Sinä nyt pyhimmän päivän aikana enemmän kuin viiden penikulman päähän!

— Nyt on täyden kuun aika, ei nyt yö haittaa, otan palasen evästä mukaan. Huomen-aamuna näillä ajojen olen Saunajärvellä.

— Hyvä kun Siuruaan pääsisit nämä kolme penikulmaa tänä päivänä. Ja onhan tuo meno siinäkin.

— Siuruassa katson vasta eväspussiini. Sinne pyyhäisen ihan taakseni katsomatta.

— Somahan noista olisi sentään kuulla, myönsi emäntä. Ennenhän nuo pääsiäisen aikaan ovat täällä käyneet, mutta viime keväänä eivät käyneet pääsiäisenkään aikana.

Mooses koppelehti kenkiä jalkaansa, haki pyhävaatteensa ja sanoi:
»Toimittakaahan minulle aamiaista, vaikkapa pyöräytätte talkkunaa ja leipäpalasen väliin voita ja lihapalasen evääkseni, niin minä lähdän enkä ole yhden virstan selässä monta minuuttia.»

Äiti rupesi touhuamaan Moosekselle aamiaista ja lauhkeamielisenä puheli:

— Somahan noista on kuulla, kun vuosikausiin ei ole variskaan tuonut mitään viestiä. Ovat siellä niin kuin Jumalan selän takana. Mutta älä kuitenkaan ajattelekaan tänä päivänä kauemmaksi kuin Siuruaan. Siinä sitä onkin jo päivänmatkaa tarpeeksi. Tästä jo kolmatta penikulmaa Tepaston kirkolle, siitä pitkä penikulma Siuruan kylään. Siinä menet enosi luokse yöksi, viet Risto enollesi terveisiä, että vielä täällä pystyssä ollaan. Siitä lähdet huomen-aamuna päivää vasten.

— Se Risto enon talo on siellä niin syrjässä, sanoi Mooses. Minä menen niitä teitä, joita toissa talvena kuljettiin. Menen siitä Purolan kautta, siitä Purolan myllyn kautta työnnyin taipaleelle.

— Sinne kahden ja puolen penikulman talottomalle erämaan taipaleelle lähdet väsyneenä, uuvut vielä sinne ja joudut susien ruoaksi.

— Sinne lähdän ja pohjoiseen osoittaa otavan pyrstö, kun olen jo Saunajärven Kentässä Kentän ärhäköitä koiria haukuttamassa, sanoi Mooses päättävästi ja hyppäsi harmaata kesänuttuaan vetämään ylleen, vaikka ei ollut vielä syönytään.

— Aivan kesätamineillasiko aiot lähteä, kun puolivillaiset housut on jalassa ja puolivillaisen takin otat, sanoi äiti terävästi katsoen Mooseksen vaatteisiin.

— Nämä ovat keveämmät kuin sarkaiset. Kyllä hiihtäjä saa hikensä, riihenpuija lämpimänsä, sanoi Mooses nuttuaan napittaessaan ja koetellessaan, oliko taskussa nenäliinaa, jolla lämpimän tullen voisi pyyhkiä hikeä otsasta. Sitten nouti etuhuoneesta pienen keveän laukkunsa, jossa hän aina kyytimatkoilla oli vähäistä evästään kuljettanut. Sen laukkunsa hän heitti pöydän luona olevalle rahille äitinsä eteen tämän tuodessa talkkunakuppia pöydälle ja sanoi: »Tuohon panette kämmenen laajuisen palasen leipää, sen väliin vähän voita ja hiiren verran lihaa tässä syöntiaikanani.»

Isäntä oli tällä aikaa ollut tallissa hevosia hoitamassa, tuli sieltä pirttiin ja

kengistään lunta kopistellessaan sanoi: »Kyllä siellä nyt on hyvä keli. Riitettä on satanut tänäkin yönä, niin että aivan jään hileessä kahisee lumen päällys. Mutta sitähan huomen-aamuna ei kenelläkään ole aikomista kirkkoon, kun se Mooses lähtee suksimatalle. Sitä kun pitää aina sen ainaisen sattuman varalta olla ainakin yhden miehen kotona.»

— Eihän tuo kirkko ole jäniksen pojaksi, tapaahan tuon vastakin. Menköön vain Mooses, kun sitä niin haluttaa, sanoi äiti rahilta kopatessaan Mooseksen laukun ja lähtiessään siihen panemaan evästä.

— Eihän tuo juuri ole kirkko jäniksen pojaksi, mukautti isäntäkin ja rupesi tupakan rouheita panemaan piippuunsa.

Oli vielä iltayö. Kentän nuori väki ja naapureista tulleet nuoret olivat loimottavan takkavalkean ääreen kokoutuneet joulutinan valantaan ja siinä iloisena seurana remusivat, kun Mooses hikisenä ja väsyneen näköisenä kaikkien yhteiseksi hämmästykseksi työntyi pirttiin ja kainosti virkkoi hyvänillan.

Nyt keskeytyi tinanvalanta ja jokainen nousi tervehtimään tulijaa ja kyselemään yhtä ja toista. Mutta kun tärkeimmät uutiset oli kyselty, niin aloitettiin tinanvalanta uudelleen ja Moosekselle toimitettiin joukon keskelle oma istuin. Ja kun ei oltu ennen Mooseksen tuloa kerjetty valaa kuin maanhaltijalle ja talon isännälle ja emännälle, niin nyt ensimmäiseksi valettiin Moosekselle, ja tuli oikein komea pystypäinen hevonen, niin täydellinen kuin maalattu kuva tai veistämällä tehty, jalatkin juoksevassa asennossa. Nyt syntyi yhteinen naurun remakka ja kädestä käteen se tinahevonen sai nyt kulkea. Siitä ennustettiin yhtä ja toista, eniten kuitenkin Mooseksen pikaista ja pitkää juohtomatkaa.

Viimein joku joukosta sanoi: »Tätä emme raskisi panna sulamaan, annettaisiin Mooseksen viedä kotiinsa vanhustenkin nähtäväksi, mutta ei ole muuta tinaa, tinanvalanta loppuisi.» Mutta ison Leppimäen Erkki sanoi: »Minulla on tinaa aivan kaikkien tarpeeksi, mutta se on kotona. Sen minä heti saan, kun hyppään suksilleni. Ei mene monta siunaaman aikaa ennenkuin tina on täällä.»

Sen sanottuaan Erkki nousi, koppasi penkiltä kintaansa ja kiirehti juosten ulos.

Niin tuli päätökseksi, että tinahevonen annetaan Moosekselle ja yhä sitä käsi kädeltä katseltiin ja kummeksittiin. Tänä loma-aikana kuitenkin talon tyttären mieleen johtui Mooseksen mahdollinen nälkä ja hän hyppäsi toimittamaan vieraalle ruokaa.

Ei ollut Mooses vielä päässyt syömästä, kun Erkki huohottaen syöksyi pirttiin ja tinatankoja taskustaan kaivaen sanoi: »Viivyinkö kauan?»

— Et viipynyt kauan, et viipynyt, et viipynyt, kuului jokaisen suusta.

Kun Mooses oli syönyt kylläkseen, kokoonnuttiin taas takassa loimottavan pystyvalkean ääreen.

Talon vanhin poika Viljami se oli valannan toimittajana, ja kun yksimielisesti oli päätetty ensiksi valaa talon tyttäreille Helmille, niin Viljami nyt sulaa tinaa vesiämpäriin kaataessaan sanoi kovasti: »Helmille.»

Helmi kääri nyt oikean hihansa ja kaikkien katsoessa vesiämpäriin nosti sieltä kehdossa makaavan lapsen kehtoineen ja kolmijalkaisen jakkaran sen vierellä. Kaikki rähähtivät nauramaan ja Leppimäen Erkki joutui sanomaan: »Lisää ja vahvista seurakuntaa!» Mutta Helmi sen nähtyään virkkoi: »Hyi, kun tuommoinen!» Ja heti saivatkin sen Helmin kädestä muut katsellakseen ja arvostellakseen. Joku siellä joukossa sanoi: »Mutta tuo kehdon liekuttaja ei saa nukkua, kun on tuo istuin kolmijalkainen, muuten se köljähtää kyljelleen kehdon viereen.» Sille nauraa remahdettiin yhteisesti, mutta kun nähtiin, että se ei miellyttänyt Helmiä, niin tina pantiin taas uudelleen sulamaan.

Kun kaikille oli valettu, sekä vieraille että talon väelle, valoi Viljami viimeiseksi itselleen ja nosti ämpärin pohjasta pitkän matkareen, minkä nähtyään huudahti iloisesti: »Pääsenkin markkinaan, näemmä!»

— Ei, vaan naimoihin, naimoihin, naimoihin, kuului joukosta yhteinen huuto.

— Ei, vaan markkinaan, väitti Viljami. Katsokaa, istun tuossa kuskipukilla turkin kaulus pystyssä, pohjoisesta käy pakkasviima. Täällä rekiperällä kyydittävät, ja nähkääs, tässä keskellä rekeä muuta kaupan tavaraa, lampaan ja vasikan nahkoja ja minkä mitäkin ja näettekös, eväsarkku tuossa kuskipukin vierellä.

— Ei, naimaeväsarkku se on, väitti yhä pienen Leppimäen Matti ottaessaan Viljamin kädestä tinaluonnosta. Sitä sitten kädestä käteen kuljetellen arvosteltiin ja katseltiin ja käännettiin vielä pitkän aikaa, mutta takkavalkea rupesi riutumaan ja Helmi muistaen Mooseksen väsymyksen ei pannut tuleen enää vereksiä puita, joten se tinaluonnos sai jäädä semmoiseksi uudenvuoden aattoiltaan asti, jolloin taas päätettiin kokoontua uudelleen. Sitten vieraat onnellista joulua toivottaen

lähtivät koteihinsa, ja kun Helmi oli Moosekselle saanut vuoteen, kallistuivat kaikki lepoon ja nukkuivat takkavalkean levittäessä vielä miellyttävää hohdettaan yli avaran huoneen.

Kentän isäntä ja emäntä olivat jo aattoamuna puolessa öin lähteneet kirkolle ollakseen joulukirkossa ja tullakseen jouluiltana jo pois, vaikka olikin kolme pyhää. Nyt oli vain nuori väki Kentässä kotona. Talon poikia oli kolme, Viljami, Teemu ja Otto ja tyttöjä vain Helmi. Pojilla oli yhteinen viulu, jota he vuoroin kituuttivat. Viljamin soittaessa Helmi ja Otto tanssivatkin. Ja kun päivän kuluessa tuli sekä pienen että ison Leppimäen poikia ja tyttöjä, niin syntyi yleinen tanssi ja jytisi Kentän avaran pirtin rosoinen silta.

Mooses oli nuori, mutta nosti se Moosekseen ilkeän tunteen, sillä hän tiesi kotonaan isänsä lukevan päivän evankeliumia tai heleä-äänisen äidin kanssa laulavan jotakin jouluvirttä, ja viiden pienen sisaren hiljaa istuvan pöydän ympärillä.

Huomenna olivat kuitenkin isäntä ja emäntäkin kotona ja kun kaikki halutuimmat tiedot oli kyselty, niin Mooses sanoi hieman leikinsekaisesti: »Kun täällä kuuluu olevan niin äärettömän paljon lintuja, niin ettekö rupeaisi isäni kanssa vaihtamaan maita. Minä olisin niin mahdottoman halukas metsästäjä, ja sitäpaitsi se alituinen kyydinteko, kun usein on yöllä lähdeittävä ja sikeimmästä unesta noustava, tuntuu niin ikävältä ja orjuuttavalta.»

— Mutta siitähän tulee rahaa, sitä ei täällä tule, sanoi isäntä vakavasti.

— Rahaa kyllä tulee kuin turkin hihasta. Kun on kolmelle haaralle kyyditys ja kolmatta penikulmaa on taival joka suunnalle, niin neljättä markkaa sitä aina reisusta heltii, mutta sittenkin se alituinen lähteminen maistuu puulta.

— Mutta isäsi ja äitisi ymmärtävät rahan arvon eivätkä välitä, vaikka sinusta vähän puulta maistuisikin, sanoi isäntä toisella suupielellään hieman nauraen.

— Kyllästyneeltäpä tuntuu isäkin, kun hänenkin täytyy aina väliin lähteä, kun ei raski renkiä pitää. Vanhuus alkaa hänellekin tulla ristiksi, vilustuvansa sanoo aina kuskipukilla istuessaan, vaikka on pitkävillainen turkki päällä ja huopatöppöset jaloissa.

— Täällä saisi kyllä yönsä maata. Ei tulisi herättelijää, mutta ei mahtane ukko eikä äitisikään vaihtaa niitä raha-ansioita tähän yönrauhaan, sanoi isäntä hieman hartioitaan kohauttaen.

— Kyllä luulen. Se nyt varsinkin tänä syksykalvena on ruvennut sitä vilustumistaan valittamaan.

Tämän puhelun kuullessaan talon pojat tulivat lähelle ja Viljami sanoi toimessaan: »Lähtekääpä todellakin, isä, Honkaniemen ukon kanssa vaihtaa porauttamaan maita, me emme laiskistu kyydintekoon, kun siitä saa rahaa.»

— Uskonpa, että turha on ajatellakaan sitä kauppaa. Miten he, jotka ovat ikänsä eläneet ihmisten ilmoilla, lähtisivät tänne erämaan uumeniin nälkää ja puutetta näkemään, kun siellä saa rahaa ja rahalla saa kaikkea mitä vain haluttaa, ja jos ollenkaan taipuisivat kauppaan, niin tahtoisivat varmaan niin paljon päällisiä, että sen velan alle ei voisi ruveta.

— Mutta yrittänyttä ei laiteta ja käynnyttä ei käsketä. Lähtekäähän vain, isä, siellä käymään. Mooses pääsee reessä ja voitte viipyä vaikka uuteenvuoteen asti ja sivu siitäkin, jos niin tarvitaan. Ja jospa vielä tulisi kaupatkin.

— Onhan tämä niin iso tila, ehkä vähän isompikin kuin Honkaniemi. Kukaties ei ukko kovinkaan paljon päällisiä tahtoisi, sanoi Mooses.

— Onhan tämä manttaalilleen lähes kymmenen kertaa niin suuri kuin

Honkaniemi, mutta en usko Honkaniemen ukon tästä erämaan manttaalista paljoakaan välittävän, sillä ei ole mitään arvoa, sanoi isäntä päättään kääntäen toisaalle näyttääkseen sillä, että lopettaisivat koko puheen.

Mooses katsoi nyt ikkunasta ja sanoi: »En luule isän kovinkaan paljon tahtovan päällisiä. Onhan tuossa päivän puolella tuo järvinen yhtä soma kuin Honkajärvinen, vieläpä vähän isompikin, ja pellotkin niin tasaisia ja somia.»

— On siinä järvi ja siitä saa lohiakin enemmän kuin Honkajärvestä, sanoi emäntä yli pirtin.

— Ei minua loheta niinkään, vaan sen sijaan linnut, joita kuuluu näillä seuduilla olevan aivan äärettömästi, kuten nämä pojat ovat kertoneet, sanoi Mooses hieman leikinsekaisesti.

— No, niitä sitä on, toisti emäntä. Nytkin melkein joka päivä näkee metsojoukkoja lentävän kuin varisparvia ikään. Kellä lienee hyvä pyssy ja hyvä taito ampua, niin ei ole keittämisen puutetta, mutta nämä meidän miehet siihen ampumiseen eivät ole kovinkaan harjautuneet. Syksyisin nuo liskuista ja satimista niitä kantavat niin, ettei tahdo sopia soille eikä mahtua maille. Tynnyri on nytkin vielä tuolla aitassa syksyllä suolattuja linnunlihoja, vaikka täkät on erotettu isoimmilta linnuilta pois ja paistettuna pantu korjuuseen. Mutta emmehän aamiaiseksi Moosekselle hoksanneet tuoda linnun täkkää, jos se hyvinkin olisi ollut halukas. Mutta tuodaan päivälliseksi Moosekselle, muut siihen ovat kyllästyneet, kun joka päivä saavat.

— Minä en usko että kyllästyisin linnun lihaan, vaikka söisin seitsemän kertaa päivässä, sanoi Mooses iloisesti.

— Sittenhän tämä on sinun talosi, juuri kuin laitettu, sanoi emäntä naurahtaen.

— Niin minustakin tuntuu, toisti Mooses ja somalta tuntui kun emäntä kertoi saatavan liiaksi lintuja.

* * * * *

Koko päivän olivat siinä nuoret ja vanhat puhuneet maan vaihtamisesta, lintumetsistä, kalavesistä, pelloista ja niityistä niin ahneesti, että pojatkin olivat unohtaneet viulunsa eikä koko päivänä kuulunut sen ääntä. Ja iltasella oli tullut päätökseksi, että huomenna lähtee isäntä ja emäntä Honkaniemeen

kyläilemään ja niin aikaisin, että kerkeävät Honkaniemeen yöksi. Siltä varalta laitettiin jo tänä iltana matkareki valmiiksi, että aamulla ei muuta kuin valjastaa vain hevonen eteen.

Honkaniemessä oli koko päivä puhuttu maan vaihetuksesta ja olisi jo tehty kaupatkin, mutta tuhannesta markasta oli vielä kiistaa, kun Honkaniemen isäntä tahtoi tuhat markkaa päällisiä. Ilta oli jo pimenemässä, kun kartanolla helähti vieraat kulkuset ja aisakello. Isäntä hyppäsi katsomaan ikkunasta ja hieman naurahtaen sanoi: »Kyyti on kartanolla. Saat nyt mennä kyytiin, että tunnet miten lysti on olla kestikievarin pitäjänä ja lähteä yötä myöten kyytiin.»

— Yö ei silmää kaiva, sanoi Kentän isäntä hypätessään istualtaan. Hän koppasi suuren turkkinsa naulasta ja saatuaan sen ylleen lähti valjastamaan hevostaan.

Kentän isäntä oli ajanut hyvin ja oli saanut markan juomarahaa, joten sai yhteensä viidettä markkaa. Palatessaan hän istui rentona rekensä perässä hevosen juosta hölkötellessä, ajatellen ja itsekseen puhellen: »Kun tuhat kyytiä tekee, niin saa jo viidettätuhatta markkaa, eikähän tässä hartioita pakota, istuskelee vain ja antaa hevosen hölkätä. Sillä on luiset jalat ja se on luotu lähtemään yöllä jos päivälläkin.» Tuntui, että ne tuhannen markan päälliset ovat pikemmin vähän kuin paljon, kun rahaa saa ihan kuin löytämällä, ihan väkisellä tuodaan taloon. Ajatteli vielä sitäkin, että kun Honkaniemi on ainoa taloinen talo pitkien talottomien taivalten keskellä, joten ei voi kestikievaria sijoittaa toisiin taloihin, niin on siitä pakko Tepaston kunnan maksaa enemmänkin kuin nyt. Nyt kuuluu olevan viisisataa vuodelta, mutta kahden vuoden perästä kuuluu tämä sitoumus loppuvan ja silloin kyllä osaa vaatia tuhat aina vuodelta, ja siltä oksalta itsestään pyörähtääkin se tuhat, mikä tarvitaan päällisiin.

Tätä ajatellessa nousi Kentän ukon poveen pelko, että Honkaniemen ukko jänistää ja hän peruuttaa puheensa. Tätä mahdollisuutta ajatteli Kentän ukko koko yön, niin ettei saanut unta vuoteellaankaan. Pelonsekaiset ajatukset harhailivat päässä. Todellako hän ensi kesänä asuisi täällä ja poimisi rahoja ja aina vain rahoja kyydittäviltään? Niinpä aamulla, kun kahvi oli valmis ja sekä vieraat että talonväki olivat kokoontuneet kahvipöydän ympärille, Kentän isäntä hieman pelonsekaisin mielin sanoi: »Minä yöllä reessä istuskellessani tulin päättäneeksi, että päällistän tätä tilaa sillä tuhannella markalla. Rahaapa tuota näkyy tulevan. Viidettä markkaa lähti kuin oksalta pudoten. Antoivat juomarahaa kun ajoin hyvin.»

Honkaniemen isäntä kurotti kätensä yli pöydän ja huudahti iloisesti:
»No tuohon käteen, olkoon menneeksi.» Seurasi yhteinen naurun remahdus.

Talon emäntäkin nauroi, niin että pullea rinta hytisi, ja sanoi: »Kun yön hautui, niin pehmeämmäksi tuli. Eilisen päivän siitä tuhannesta väkikarttua veditte, ja nyt se putosi kuin hyllyltä. Ehkäpä meidän ukkokin olisi puolet helpottanut, kun toinen olisi arvannut tinkiä, mutta nyt se etu on mennyt.»

— Menköön vain. Tehty seisoo. Ja nyt jos saataisiin viinaa, niin juotaisiin, että yksi kolmesta kuolisi, vaikka meidän joukostamme ei yksikään, sanoi Kentän ukko puoleksi huudahtaen.

— En ole ikinä viinapikaria huulelleni nostanut enkä nostaisi nytkään, vaikka olisi amme täynnä viinaa tuossa vierelläni, sanoi Honkamäen isäntä.

— Olen minä joskus ryypännyt päässäkin tuntumaan asti, mutta ei tuo minuakaan vielä ole jalkoihinsa kaatanut, sanoi Kentän ukko tyynesti ja rupesi toista kahvikuppia tyhjentämään.

Talon isäntä ei jatkanut keskustelua viinasta, ajatteli vain itsekseen, että kyllähän tässä ryyppytovereita saat, kun tähän tulet isännäksi, ja alkoi toimittaa, että Mooses lähtisi siltavoutia hakemaan kauppakirjain tekoon.

Mooses ei siekaillut, sukaisi puolivillaisen takkinsa ylleen, koppasi kintaansa, painoi lakkinsa syvempään päähänsä ja katosi juosten ulos. Mooseksen sisaret pinkaisivat akkunaan katsomaan Mooseksen lähtöä, kun se hyppäsi suksilleen ja kahdella sauvalla voimainsa takaa työnnälsi itseään jaloillaan potkaisten eteenpäin ja lähti juuri kuin ei mikään kohta koskisi maahan.

— Kyllä se Mooses nyt ei viikkoa viivy, ennenkuin on siltavoudin kotona kolmen ja puolen virstan päässä, sanoivat tytöt.

Nyt Mooseksen lähdettyä rupesivat isännät ja emännät tuumimaan irtaimen vaihtamista, kun oli niin pitkä tavarain muuttomatka. Ja kun Honkaniemessä ja Kentässä oli saman verran lehmii ja lampaita, niin ne pantiin vastakkain, vaikka Kentän lehmät olivatkin myöhemmäksi kantavia kuin Honkaniemen lehmät. Samoin vaihdettiin näkemättä muukin irtain, niin että vain vaatteet jäivät vaihtamatta ja kirjansa ja kirjakaappinsa aikoi Honkaniemen isäntä viedä Kenttään, kun siellä ei ollut mitään kirjoja, vielä vähemmän kirjakaappia. Ja hevosia kun Kentässä ei ollut kuin kaksi, niin Honkaniemen isäntä päätti vanhan

Osmonsia viedä mukanaan, joten Honkaniemeen tuli jäämään tavalliset kyytihevokset.

Neljäs luku.

Loppiaisen edellisinä päivinä päätettiin vaihtaa asuntoa. Ja niinpä loppiaisen väliyönä olikin Honkaniemessä tuliaistanssit, missä Viljami veljineen vuoroin soitti ja vuoroin tanssi Tepaston kirkonkylän punaposkisten tyttöjen kanssa niin, että loppiaissunnuntaina päivän valjetessa vielä jytisi Honkaniemen avaran pirtin honkainen silta. Kentän uudet asukkaat taas nyt loppiaisillan myöhäisenä hetkenä päästyään kotiin ja asettuessaan nukkumaan tunsivat rauhan enkelin siunaavan kehtolaulun ja vaipuivat uuvuttavaan uneen.

Kaikki ihmiset pitivät honkaniemeläisten maanvaihtoa yhtä tyhmänä tekona ja vieläkin tyhmempänä kuin käräjäin käyntiä kenraalikuvernöörin kanssa. Siinä meni rahat, mutta tässä meni maakin. Tämän tähden Honkaniemen muuten kelvollinen väki oli ihmisten mielistä kadonnut juuri kuin maahan haudatut. Heistä puhuttiin vain joku aika, kuten vainajista, mutta viikkojen kuluessa heidät unohdettiin niinkuin umpeen luotu hauta.

Vasta viiden vuoden kuluttua, kun Siuruan kylän ison Siikaniemen komea Anna, jolla oli paljon ja monesta pitäjästä kosijoita ja kaksikymmentä tuhatta markkaa perintöjä, oli Kentän Mooseksen kanssa vihitty avioliittoon, ruvettiin taas puhumaan yleisesti ja ihmettelemään, että Anna ei ollut kehenkään muuhun suostunut kuin tuohon erämaan uumenissa olevaan Moosekseen. Ja kirkolla käydessä ihmiset kehittyivät Annan ympärille hänelle itselleenkin sitä ihmettelemään ja kummeksimaan. Mutta Anna sanoi aina ihmettelijöille, että hän tahtoi saada miehekseen työmiehen, joka maasta saa irti leivän. Se oli hänelle hyvä ja muille sai välttää. Kun Anna oli Siikaniemen ainoa tyttö, sai hän lähtiessään muun lisäksi viisi lehmää ja orihevosen, joka oli yhtä kaunis ja samannäköinen mustaharjainen pilkkaotsainen ruunikko kuin se muinoinen Pilkka. Koko väliajan tunsii Mooses olleensa hevostetta, mutta nyt oli Pilkka löydetty ja Mooses ristikin hevosen Pilkaksi, vaikka sen alkuperäinen nimi oli ollut Leiju. Paljon oli nyt Tepaston pappilan kartanolla pääsiäisaamuna katsojia, kun Mooses Annansa rinnalla rekiperässä istuen kiiltokarvaisella Pilkallaan ajaa karautti pappilan rekiliiterin eteen. Sen seinään hän kiersi taskustaan otetun

ruuvim, sitoi siihen oriinsa ja levitti leveäraitaisen villaisen loimen selkään. Mutta ei se loimi saanut kauan olla liikuttamatta; pian tuli yksi ja toinen katsomaan ja kopeloimaan sen selkää. Siinä ei luuta tuntunut ja kirkasta tulta sähisivät karvat, kun kädellä silitti.

Aina milloin Mooses liikkui ihmisten ilmoilla, nähtiin hänen olevan matkassa hyvällä hevosella. Hyvät olivat hänen muutkin tamineensa, ja niin oli ihmisten kesken puhetta sen verran, että on siellä Saunajärvelläkin asukkaita, mutta kellään ei ollut halua käydä heitä katsomassa. Ainoastaan yksi ja toinen sukulainen tuli monen vuoden kuluttua tervehtimään.

* * * * *

Näin kuluivat vuodet ja vuosikymmenet ilman että tiedettiin mitään muuta, kuin että on siellä Saunajärven kolmessa talossa asukkaat. Vasta sitten vuosikymmenien perästä, kun tuli nälkäaika ja tuli tiedoksi, että Saunajärven Kentässä on useita satoja tynnyreitä rukiita, tuli puheeksi kansan kesken Saunajärven asukkaat ja Kentän ruisaitat. Ja kaikki huomasivat, että Honkaniemen väki oli varsinaisen elämänsä onnen löytänyt Saunajärven erämaan sydäimestä.

Saunajärven Kentän pohjoispuolella melkein vainioista lähtien kohosi monia neliövirstoja laaja lehtoinen vaara, joka yhdessä päivän puolella olevan järven kanssa suojeli hallalta, niin että se ei tehnyt pienintäkään tuhoa Kentässä, vaikka se tuhosi koko Tepaston pitäjän ja monen muun pitäjän viljat. Tässä vaarassa oli Mooseksella joka vuosi halme, josta joka syksy puitiin monia kymmeniä tynnyrejä rukiita, vaikka pelloistakin saatiin aina täysi sato. Niinpä Kentän aitat vuosi vuodelta rupesivat täyttymään rukiista.

Tulipa Tepaston pitäjään isojako, kaikki kylät metsineen oli viitoitettava ja kartoitettava jakoa varten. Mutta Saunajärven talot olivat niin kaukana kruunun erämaan keskellä, etteivät minkään kylän tilukset sinne yltäneet, joten näille kolmelle talolle täytyi erämaan sisään mitata yhteinen kruununmaitten ympäröimä lohko. Saadakseen sen vaaran halmemaiksi otti Mooses nyt Kentälle manttaalia puolentoista manttaalia. Mutta vaaran rinteessä sijaitsevat Leppimäen talot nekin ottivat kukin puolentoista manttaalia, ettei Kentälle menisi koko vaara, vaikka niiltä halme jäikin viljelemättä. Tämä oli mieluista eräälle nuorelle maanmittarille, joka tuli Saunajärven lohkoa mittaamaan ja jakamaan taloille. Nyt maanmittari mittasi koko Lehtovaaran ja kun kruunun varoista hänelle,

kuten kaikille maanmittareille, maksettiin tynnyrialoittain mittauspalkkaa, niin hän mittasi erämaan honkaisia kankaita, soita ja korpia, joissa ei siihen asti kirves ollut käynyt, penikulmittain joka talolle. Omistajista se näytti aivan turhalta. Maailma ei heidän mielestään seisonut niin kauan, että niitä tarvittaisiin, kun ei ollut siellä kuitenkaan paikkoja, joihin olisi voinut taloja perustaa, vaikka suuri Lainiojoki kulki lohkon halki. Järviäkin oli ylinen ja alinen Petäjäjärvi sen lohkon sisässä.

Kun maanmittarille piti olla työmiehet talon puolesta, niin tahtoivat isännät nurista siitä kauan kestävästä tarpeettomasta mittauksesta, mutta maanmittari vain sanoi: »Oma syynne, kun otitte niin paljon manttaalia, maata täytyy tulla sen mukaan. Suot ja rämeet kun ovat arvottomia ja nuokin louhiset kankaat ja vesiperäiset korvetkin aivan vähäarvoisia, niin maata täytyy olla laajalti.» Tähän täytyi tyytyä ja toimittaa vain tarpeen mukaan miehiä maanmittarin avuksi. Tuli se kuitenkin sen yhden kesän aikana mitatuksi ja somalta sitten tuntui, kun Lehtovaaraa suurin osa, kalavedet ja äärettömät lintumetsät olivat itsellä, eikä kruunun siihen ollut tekemistä mitään eikä kukaan muukaan voinut tulla isännöimään.

* * * * *

Viisien ja kymmenien vuosien kuluessa Kentän talo kasvoi ja vaurastui kaikin puolin, sitä mukaa kuin Mooseksen ja Annan omat lapset varttuivat vanhempiaan auttamaan. Nyt oli Mooseksella ja Annalla yhdeksän lasta niin aikuisina että tyttö, joka oli perheen nuorin, oli sekin jo äitinsä pituinen, vaikka ei ollut vielä täyttänyt neljäätoista vuotta.

Nuori väki ei kasvuaikana pysynyt paikoillaan siellä erämaan sydämessä, vaan tahtoi ainakin kesäisin käydä muittenkin ihmisten ilmoilla. Niinpä eräänä talvena Kentän pojat ryhtyivät porrastamaan Siuruan kylälle suoraa tietä, joka oli ennen kulkenut sinne tänne mutkitellen ja rimpisoita kierrellen. Talvella he veistivät hongista hirret ja vetivät tien suunnalle, niin että tuli kaksi hirttä rinnan ja erittäin niskamiksi paksut pölkyt jokaiselle kolmelle sylelle, jotka kesän tullen laskettiin paikoilleen. Siten porrastettiin penikulmaiset suot ja korvet niin, että kahden ja puolen penikulman pituisen Siuruan taipaleen voi jalkaisin kulkea kuin parasta maantietä.

Nyt alkoi Saunajärvellä käydä muitakin ihmisiä ja Kentän oma postinkantajakin juosta hilkutteli sitä edestakaisin kolme kertaa viikossa. Postinkantajan täytyi

kuitenkin heittää posti toiselle puolen järven sitä varten laitettuun laatikkoon, mutta hän nosti valkean lipun tankoon merkiksi, että tiedettiin tulla hakemaan. Niinpä nytkin eräänä kesäkuun helteisenä päivänä, kun oltiin ruismaata laittamassa kolmen hevosen, viiden miehen ja kolmen talon tyttären voimalla, nähtiin, että postin tuoja nuoralla riipaisi valkean liinan tankoon. Mutta samalla nähtiin, että siellä oli muitakin ihmisiä. Näkyipä tavallista paksumpikin olento hiljalleen liikkuvan viirin vaiheilla. Sitä seisahtuivat kaikki katsomaan ja joku sanoi: »Lehmäkinkö niillä on?» Kaikilta pääsi nauru, mutta ruvettiin katsomaan, huomaisivatko talossa-olijat tulijoita, jotta menisivät noutamaan. Samassa he kuitenkin näkivät, että Hetvi, talon miniä, juoksi rantaan ja kohta nähtiin Hetvin isommalla venheellä kuin millä tavallisesti postia haettiin, soutavan järven yli. Eikä kauan kestänyt, ennenkuin Hetvin nähtiin kahden veneessä istuvan ihmisen kanssa tulevan rantaan. Nähtiin talosta sinne työmiesten luokse lähtevän sen paksun ja muutenkin vankan olennon kävelemään ja silmänräpäykseksi seisahtettiin sitä katsomaan ja tunnustelemaan. Mutta Martta, joka oli tullut kaksi viikkoa sitten rippikoulusta, tunsii tulijan rovastiksi. Silloin kaikki tarttuivat työhönsä eivätkä piitanneet tulijasta sen enempiä.

Pitkävartiset pieksusaappaat jaloissaan, harmaa laajapartainen hattu päässään ja väljä lumivalkea takki yllään, läheni rovasti koukkuperäistä kävelykeppiään kädessään pyöritellen, raskain askelin, hieman hymyillen tunkiota, missä isäntä Mooses suurella kuokalla kuokki mustaa muransekaista tunkiota ylhäältä alas ja toiset loivat kärryihin. Rovasti tuli nyt Mooseksen luokse ja toivotettuaan ensin hyvän päivän sanoi kättään ojentaen: »Taidatte olla talon isäntä, en luule teitä nähneeni ja lienettekö tekään nähnyt minua, minä olen teidän rovastinne.»

— Isännän nimeä tuota lienen kantavinani ja olen minä teidät kirkossa jonkun kerran nähnytkin, sanoi Mooses kuokan varteen käsillään nojaten ja hieman huohottaen. Sen sanottuaan hän yritti taas ruveta kuokkimaan, kun näki, että luomamiehiltä loppuu kuokittu. Mutta ikäänkuin jotakin muistaen hän kääntyi rovastiin ja virkkoi: »Olisi siellä tuolla talossa suojan tapaistakin levätä pitkän matkan kulkeneelle. Menette sinne, en jouda tulemaan teille seurantekoon, meillä on kiire työ ja jokaisella on oma paikkansa.»

— Eipähän tässä mitään niin kiirettä ole, sainhan jo levähtää venheessä, sanoi rovasti ja jäi katsomaan sitä työn kulkua, kun kahdella hevosella vedettiin lantaa sille sivulle, missä kyntäjä kolmannella hevosella kynti, ja kaksi naista ja yksi mies kyntäjän vaon sivulle kiireimmiten syyti lantaa hajalleen.

Sitten rovasti kääntyi katsomaan Mooseksen työtä ja sanoi: »Miksi sitä kuokitaan? Eikö sitä noin sulaa tunkiota voi kuokkimatta luoda kärryihin?»

— Ettekös näe, että tässä tunkiossa on kerroksittain suomutaa ja karjan lantaa, siksi se täytyy kuokkia ylhäältä alas, tässä sekautuu muta ja lanta, sanoi isäntä ja hartiavoimin kuokkia mäiskytti.

— Kyllä ymmärrän sen, mutta miksikä se niin paikalla tahdotaan kyntää peltoon, kuten näytään tekevän? — Siksi, ettei lanta saisi kuivua. Lannan pitää joutua peltoon, näin tuoreenaan kuin se on tunkiossa. Jokainen minuutti tämmöisenä kuumana poutapäivänä vähentää lannan voimaa, jos se on pellostä poissa hajallaan.

— Se lienee tottakin, mutta siellä meidän kylällä näkee lantakuormien olevan pellolla viikoittain hajoittamatta ja kyntämättä.

— Niin, mutta haikarata niistä leikataankin, sanoi Mooses. Mooseksen sanoista kuului hieno ylpeys.

Kun rovasti isännän viimeisistä sanoista kuuli salaisen ylenkatseen kirkonkylän peltoja kohtaan, hän lähti katsomaan talon ruispeltoa, joka oli siinä aidan toisella puolen. Ruispellon kierrettyään rovasti tuli taas tunkiolle ja sanoi tosissaan: »Onpa todella tämän talon pellossa vankka ruis. En ole tuommoista nähnyt tänä kesänä. Mikäli olen nähnyt ja kuullutkin on yleensä kaikilla huonot rukiit, paikoin aivan kato.»

— Hyvänlainen tuo on pellossakin, mutta halmeessa on vielä parempi, sanoi Mooses varmallalla painolla.

— Halmeessa? Minkälainen kylvömaa se on halme? Olen joskus kuullut halmeesta puhuttavan ja kirjoistakin lukenut, mutta nähnyt en ole. Minä muutenkin olen ihan kaupunginlapsi, syntynyt ja kasvanut kaupungissa, joten en maanviljelyksestä tajua enempää kuin pukki venäjästä.

— Kyllä sen saatte nähdä, jos haluatte. Tuosta riihien luota, tuosta maalatulta portilta lähtee kärryillä ajettava tie, joka vie aivan veräjälle asti, sanoi Mooses kädellään viitaten riisiin ja punaiseksi maalattuun, saranoilla aukeavaan porttiin.

— Sitä toukoa täytyy kerta elämässään nähdä, se on tietojen mukaan suomalaisten vanhin viljelystapa tuo halmeen viljely, sanoi rovasti ja lähti

kävellä työntelemään sitä osoitettua porttia kohti. Mutta hän seisahtui, kun Mooses sanoi: »Älkäähän sentään nyt ennen päivällistä lähtekö, sinne on parin virstan matka ja ette kai sitä aivan veräjältä käy katsomassa. Tästä kohta lähdetään päivälliselle, niin lähdette sitten. Menette nyt taloon siksi kunnes mekin sinne tulemme.»

— No tehdään niin, virkkoi rovasti ja lähti keppiään käsissään pyöritellen astua kähnimään taloon päin.

Rovastin astuessa huoneeseen etuhuoneen ja salin väliovi oli auki ja sieltä kuului ruustinnan ja vanhan emännän iloinen naurunsekainen keskustelu, kun he kahvipannun vaiheella toinen toisella puolen pöytää vastapäätä puhelivat.

Nyt ruustinna nähtyään rovastin tulevan saliin huudahti: »No Kaarlo, jopas tulitkin nyt kreivin aikaan. Me juuri täällä iloitsemme ja riemuitsemme kahvipannun ääressä. Mutta oletko nähnyt kummempaa, kun tällöinen talonpojan sali täällä erämaan sydämessä. Tuskin on Tepaston pitäjässä tällöistä toista. Katsohan tuota kasvien paljoutta noissa puhtaissa astioissa. Koko tämä suuri huone on pyhitetty aivan kasveille. Kukas uskoisi täällä kaukana erämaan kätkössä tällöistä näkevänsä!»

— Mikäs estää ihmistä käyttämästä luontoa hyväkseen niin sydänmaassa kuin kaupungissa tai muualla, sanoi rovasti istuessaan kahden kattoon asti yltävän fiikuksen välillä olevaan keinutuoliin.

— On niin ihmeen soma tämä talo, jatkoi ruustinna. Olemme jo tässä emännän kanssa sopineet, että olemme täällä yötä ja lähdemme huomenna takaisin päin.

— Niin, sinä olet sopinut emännän kanssa, mutta mitäs isäntä sanoo, sitä et vielä tiedä, sanoi rovasti naurahtaen.

— Isäntä ei niihin asioihin sekaannu, se tonkii tuolla pellollaan, syö mitä täällä annetaan, nukkuu siinä mihin vuode tehdään, sanoi emäntä hienolla ylpeydellä ja kehoitti rovastia tulemaan kahvipöydän ääreen.

Samassa tuli Hetvi kiirein askelin ovelle ja sanoi: »Tulisiko mummu minulle avuksi viemään vasikkain juoma-astiaa; en lähtisi pellolta apua hakemaan, kun niillä on niin kiire.»

— Minä lähden, sanoi ruustinna ja hyppäsi tuoliltaan seisaalleen.

— Ei. Kyllä minä lähden, ette te jaksakaan kantaa sitä saavia, sanoi emäntä ja lähti.

— Mutta minä tulen kuitenkin mukaan, olen niin huvitettu elukoista, sanoi ruustinna, otti sängyltä laajan vaalean hattunsa, kiinnitti sen pitkällä neulalla päähänsä ja lähti mukaan.

Saatuaan vasikkain juomasaavin Hetvin kanssa kannetuksi vasikkahaan veräjälle emäntä lähti kiirehtimään kotiin, kun rovasti jäi sinne yksinään eikä ollut vielä saanut toista kuppia kahviakaan. Haassa ei näkynyt yhtään vasikkaa, ne olivat pensaitten taakse päiväsuojaan panneet maata. Mutta kun Hetvi pitkään suuresta hongasta koverrettuun purtiloon kaatoi sakean piimäjuoman, niin vasikat kuulivat sen äänen. Silloinkos pensaikon takana kilahtivat pienet kellot ja vasikat kieli pitkällä lähtivät kilpaa laukkaamaan niin että pensaat huiskuivat.

Ruustinna käsiään räpyttäen nauroi ja sanoi: »Ai-ai sitä kiirettä, ja kuinka monta niitä onkaan, kun pensaikko vilisee ihan täynnä!»

— Onhan niitä yksin lukien kymmenen kappaletta, sanoi Hetvi nauraen hänkin, kun pensaikko vilisi ihan kirjavanaan vasikoita.

Purtilon luokse tultuaan vasikat ihan laukkasiltaan turauttivat pänsä melkein silmiä myöten piimäpurtiloon ja rupesivat juoda hotkimaan niin ahnaasti että suupielet kuplahtelivat mukaan.

Ruustinna yhä ihmeissään katseli sitä lihavaa vasikkajoukkoa ja sanoi: »Ja näin paljonko teillä joka vuosi juotetaan vasikoita?»

— Näin paljon ja joskus enemmänkin. Mutta ei näitä kaikkia juoteta elättämistä varten, vaan niistä valitaan syksyllä eloon ne, joiden nähdään paraiten hyötyvän, sanoi Hetvi ja tarttui kaksin käsin erään vasikan kellon kantimeen ja veti sen syrjään sanoen:

— Tämä se on semmoinen ahma, että juo haljetakseen ennen kuin toiset kerkeävät saada tarpeekseenkaan. Mutta tämä kasvaakin. Katsokaas tuossa, tuo ja tuo ja tuokin ripakinttu ovat kuukautta vanhemmat, mutta ovat tuommoiset kintturat, vaikka hoidetaan, kuten näette, samalla tavalla jokaista ja vaikka ovat isojen ja hyvien lehmien vasikoita.

— Onko niillä nimet kaikilla? kysyi ruustinna.

— Ei ole. Vasta ne, jotka syksyllä eloon jäävät, saavat nimet. Tämän nimeksi tulee Karjankukka, kun tällä on tämmöinen valkea kukka tässä otsakukkurassa, ja tuosta valkeapäisestä lehtisilmästä tulee Lehikki, kun sillä on punaiset silmienympärykset ja se katselee kuin silmälaseilla. Noista toisista en varmaan tiedä, mitkä jäänevät eloon, mutta nämä kaksi ainakin jätetään, sanoi Hetvi ja päästi käsissään kiekkuvan vasikan irti sanoen: »Mene nyt sinäkin nuolemaan purtiloa siitä, nyt ei enää paljon mahasi täyty. No nyt ne taas ovat täydet kuin kiiskit, mutta iltasella niihin taas sopii samanlainen saavillinen. Kolme tämmöistä saavillista juovat päivässä, tämä on jo toinen kerta.»

— Ja piimääkö teillä riittää niin paljon?

— Piimää sitä riittää vielä muuallekin. Sikatarhaan kannetaan sama määrä.

— Onko teillä sitten kuinka paljon lehmiä?

— Ei niitä ole kuin puolitiehen kolmatta kymmentä eivätkä ne ole kaikki lypsämässä. Tulevassa kuussa jo kolme poikii eikä elokuussakaan poikivat enää täyttä maitoa lypsä, mutta kun meillä on hyvät lehmät ja hyvät laitumet, niin vähistäkin lehmistä tulee paljon maitoa. Kyllä näette, kun tuolla niityssä on erillään muusta karjasta kolme vasta kantanutta, minkälainen pönttö sieltä kolmasti päivässä kannetaan maitoa kolmesta lehmästä.

Sen sanottuaan Hetvi pisti korenon saavin korviin. Ruustinna olisi ottanut korenon toisesta päästä, mutta Hetvi sanoi: »Kyllä tämä tyhjä saavi menee minulla yksin», nosti saavin olalleen ja lähti kotiin.

Ruustinna lähti Hetvin rinnalla kävelemään ja sanoi: »Olisipas talonne likempänä meidän kirkonkylää, niin saisi moni puutteellinen piimää ja maitoa. Siellä ei jouda piimä vasikoille.»

— Mitäs ne niille juottavat?

— Mitä juottanevat ja ei siellä näekään tuommoisia vasikoita ja siatkin ovat kuin karvakintaita.

— Mutta paljonhan tuolla sanotaan iltamia ja tansseja pidettävän, sanoi Hetvi hieman pisteliäästi.

— Niitä kyllä pidetään eivätkä siellä talojen tytöt jouda eivätkä lähde tunkiolle,

kuten tämän talon työtöt näkyvät olevan.

— Ne elävät sitten vain hengestä, sanoi Hetvi ivallisesti.

— Ne todellakin elävät hengestä. Valkeakaulaisina vain parveilevat kuin matkalle valmistautuvat muuttolinnut milloin minkinhenkiseen ja -väriseen iltamaan kokoutuakseen.

Kotiin päästyään Hetvi sanoi lähtevänsä sikatarhaan viemään sikain juomista. Ruustinna tarjoutui mummun sijasta kantamaan saavia, mutta mummu oli vasikkain juottamisajalla jääkellarista hakenut menneenkesäistä vadelmasäilykettä ja kutsui ruustinnan sitä syömään.

Salin pöydällä oli kaksi kukkuravadillista vadelmasäilykettä, jota rovasti jo toisesta vadista pienellä puulusikalla nosteli leveän leukansa paksulle huulelle. Toinen vati oli toisella puolen pöytää, puulusikka senkin vieressä. Sen kohdalle asetetulle tuolille kehoitti emäntä nyt ruustinnan istumaan sanoen, että siinä on vielä menneen kesäisiä marjoja ja kohta niitä aletaan saada uusiakin.

Ruustinna vadin nähtyään löi käsiään yhteen ja huudahti: — Ihme ja kumma kun on menneenkesäisiä marjoja ja näin hyvästi laitettuja ja säilytettyjä talonpoikaisessa talossa ja täällä äärettömän erämaan sydämessä.

Emäntä naurahti lystikkäästi ruustinnan kummeksimiselle ja sanoi:

— Ei se ole tuohesta talonpojankaan suu, ettei se hyvää tuntisi. Ja se ei meille maksakaan mitään, ainoastaan vähän sokeria. Nuo verekset ahot tuolla vaaran rinteellä kasvavat vaaraimia niin äärettömästi, että niitä saa vaikka hevoskuormittain, kun vain tulee otetuksi. Olisi viime kesänäkin saanut vaikka kuinka monta tynnyriä. Yksi tynnyri vain laitettiin ja siitpä tuota on aina parhaaseen haluun riittänyt ottaa, kun lakkasäilykettä on ollut kolme tynnyriä ja on sitäkin vielä muutaman tynnyrin pohjassa vähän jäljellä. Sen sanottuaan emäntä lähti Hetvin avuksi sikojen juomista kantamaan.

Tyytyväisenä vaaraimia puulusikalla suuhunsa nostellen rovasti hymähti ja virkkoi puoliääneen: — Tynnyreissä marjasäilykkeet ja puulusikalla syödään.

— Niin. Mutta nämä on hyvästi säilytetty. Ja tynnyreittäin marjasäilykkeitä, se on ennenkuulumatonta. Meikäläisissä herrastalon tapaisissakin on yksi tai kaksi lasipurkkia, joista ei riitä ottaa kuin jouluna ja pääsiäisenä ja sekin maksaa

kymmeniä markkoja. Täällä kun ei tynnyritkään maksa mitään, niin sanopas muuta, puheli ruustinna tosissaan.

Sitten ruustinna puulusikallaan nosteli mehukkaita vaaraimia suuhunsa ja väliin aina katseli ja käänteli lusikkaansa ja sanoi:

— Mikäs näissä lusikoissa, olipa tämä puusta tai hopeasta, kun on näin sievä ja puhdas. Kyllä minun pääni tällä eläisi, vaikka en muunlaista näkisikään.

— Kyllä sen puolesta, myhähti rovasti. Tässä talossa näytään elävän omillaan. Kaikki näkyy olevan kotona tehtyä ja hyvästi tehtyä. Katsohan noittenkin kasvien astioita, ne ovat puusta, mutta hyvästi tehdyt. Ja kaikessa mikä silmään näkyy ulkona ja sisällä, on kotoinen leima, mutta mikään ei ole kesken aikojaan tekijän käsistä lähtenyt.

— Sehän on talolle kunniaksi eikä häpeäksi.

— Se onkin kunniaksi, sanoi rovasti samalla jyhmyttäen leveitä hartioitaan.

Nyt tuli emäntä sikoja juottamasta ja niin rovasti ja ruustinna nousivat pöydästä ja kättä puristaen kiittelivät marjoista ja ihailivat niitten erinomaista makeutta. Sitten rupesi ruustinna kyselemään, millä tavalla laittaen ne marjat näin yli vuoden näin hyvinä saadaan säilymään.

— Hm. Se on aivan yksinkertainen temppu, hymähti emäntä ja kädellään osoittaen melkein rintansa tasalle ja sylillään näyttäen tynnyrien laajuutta sanoi:

— Meillä on näin korkeat ja näin laajat tynnyrit. Ne haudotaan ja puhdistetaan hyvin, pannaan voipaperi pohjalle ja laidoille. Siihen pannaan keitetyt ja hyvin kylmäksi jäähdytetyt marjat liemineen päivineen. Tynnyriä ei panna aivan täyteen, vaan jätetään noin puolen korttelin verran vaille, katetaan voipaperilla, pannaan kansi päälle ja lakataan hengenpitäväksi ja viedään tuonne jääkellariin, joka on jäätävän kylmä kesällä ja talvella. Siinä on koko säilytyskeino.

— Ai, ai. Mutta minun täytyy täällä heittäytyä ihan kerjäläiseksi, enkö minä saisi tulla tänne vaarainten jouduttua kypsiksi laittamaan yhtä tynnyriä, vaikkapa pienempääkin, sanoi ruustinna todellakin kerjäläisen äänellä.

— Meillä ei ole tynnyreitä liiaksi, kun tänä kesänä näkyy tulevan paljon lakkoja, mutta yksi meidän pojista on puuseppä, hänet kun saanette tekemään tynnyrin,

niin muuta se ei puutu, sillä vaaraimia tulee joka kesä niin, että kymmeneskään osa ei tule poimituksi.

— Hyvät ihmiset, vai niin paljon täällä kasvaa vaaraimia! Kyllä minä sen nikkarin houkuttelen millä hinnalla tahansa tekemään sen tynnyrin, sanoi ruustinna käsiään hykerrellen ja koko ruumis hytkeyn ilosta.

Ruustinna tuli emännän mukana pirttiin, missä Hetvin punaposkinen puhdaskasvoinen lapsi nukkui kehossa, ja huudahti iloisesti: »Ai, ai, onpa tässä talossa lapsiakin!» Ja kehdon luokse tultuaan sanoi puoliääneen, ikäänkuin siunaten: »Lapsi kulta! Ai, ai, kuinka autuas! Ei tiedä elämän taisteluista.»

Sitten hän kysyi: »Joko tuo on vanha?»

— Kohta puolen vuoden. Tuo tuolla rannalla kyykkelehtäjä poika täyttää Jaakonpäivänä kolme vuotta.

— Onko sen nimi Jaakko, kun se on Jaakon päivänä syntynyt?

— Ei ole kuin Mooses, isoisän kaima, sanoi emäntä ja poistui porstuan perässä olevaan keittiöön Hetville avuksi tuomaan päivälliseksi keitettyä lihakeittoa ja kohta palasikin Hetvin kanssa käsipuolissaan sangasta kantaen suurta höyryävää lihakeittopataa, jonka he laskivat pöydän päässä olevan paksun honkaisen patapölkyn päähän. Siitä emäntä rupesi täyttelemään puhtaaksi pestyjä, ulkoapäin ruskeiksi maalattuja puukuppeja, sillaikaa kuin Hetvi kantoi leipiä ja kala- ja voilautasia pöydälle ja penkillä olevasta lusikkavasusta jakoi lusikoita, joitten ponsissa oli kunkin nimikirjaimet. Jokaisella oli oma paikkansa ruokapöydässä ja niin lusikat voi jakaa nimimerkkiä katsoen paikoilleen.

Ruustinna katseli hymyillen sitä tointa ja sanoi: »Mutta mekin haluaisimme ja saattaisimme syödä täällä perheen pöydässä.»

— Ei meidän ihmiset rupeaisi syömään herrojen kanssa samassa pöydässä, vaikka nälkään kuolisivat, sanoi Hetvi hieman nauraen.

Ruustinnan pullea rinta hytkähti ja hän sanoi naurusuin: »Vai niin.»

— Teille laitetaan ruokaa salin pöydälle, kyllä se tämä pöytä saa täytensä talonkin ihmisistä, sanoi emäntä pöydän päähän kantaessaan kahden miehen osaksi tulevata keittokuppia.

Rovasti oli sillä välin tullut kuistin penkille istumaan, siihen kun kävi viileä tuulen henki. Toiselle puolen käytävän istui isäntäkin, joka tuli etumaisena pellolta ja samassa tulivat ne lannan luonnissa olleet pojat ja tytötkin, jotka äänettäminä ja hieman ujoillen menivät pirttiin. Mutta jälkimmäisinä tulivat hevosmiehet taluttaen reippaasti käveleviä, isoja kiiltokarvaisia hevosia. Kyntömiehillä oli märkä paita tarttunut selkään kiinni ja tummasta tukasta näytti vesi tippuvan.

— Kyllä siellä tarkenee mies jos hevonenkin tämmöisellä lämpimällä kyntäessä, sanoi isäntä nähdessään sekä miehen että hevosen märkinä.

— Mutta teillä on hyvät hevoset, ihan ensiluokkaiset, sen minä näen, sanoi rovasti varmallalla äänensävyllä.

— Ovathan nuo nämäkin, niin että asiaan noilla pystyy, mutta parhaat meillä on sentään tuolla haassa. Siellä on tamma kahden varsansa kanssa. Siellä se on minun hevoseni, sanoi isäntä niin että siitä kuului todellinen ylpeys.

— Miten ne niin ovat vieläkin paremmat?

— Kylläpähän näette halmeelle mennessänne. Tuossa vasikkahaan takana on hevoshaka, otatte leipäpalan mukaanne ja jos ei ole näkyvissä, niin veräjällä kun äännätte: Nella, Nella, niin kyllä tulla kotkottavat puheille. Se tamma kun on Petronellan päivänä syntynyt, niin pantiin nimeksi Nella. Sillä on menneen- ja tämänkeväinen varsa siellä mukana. Niistä näkyy tulevan komeita ja luulen hyväntapaisiakin tulevan, sillä isä, tuo, jolla tultiin kyntämästä, on niin hyväntapainen että hevosilta ei parempaa voi vaatia, ja emä on tavoilleen samanlainen.

— Pitääpä katsoa. Somapa niitä on nähdä, vaikka minä en ole mikään hevosmies.

— Kyllä se sentään silmä hyvän tuntee, vaikka ei ole hevosmieskään, sano isäntä aikoen lähteä pirttiin, josta rupesi kuulumaan liikettä väen kokoontumisesta pöydän ääreen. Mutta ennenkuin hän kerkesi nousta istualtaan, ilmestyi emäntä ovelle ja sanoi: »Isäntä syömään, keitto jäähtyy, ja rovasti olisi hyvä ja tulisi tänne salin puoleen.»

Rovasti nousi lähteäkseen emännän mukaan, mutta pirtin auki olevasta ovesta näkyi pirtin perältä niin runsasruokainen pöytä ja sen ympäriltä niin puhtaasti

terveen ja hauskan näköiset ihmiset, ja kun ruustinnakin vielä oli siellä, niin poikkesi rovasti sinne. Mutta ennenkuin rovasti kerkesi seisahtua keskelle lattiaa, ruustinna ihastuneena huudahti:

— Kuulepas sinä, Kaarlo, kun tuo väki kuuluu olevan kaikki talonväkeä, ei yhtään renkiä eikä palvelijaa.

— Vai niin. Ja yhden äidin lapsiako kaikki tämä nuori väki?

— Yhden äidin, ja äiti on näin reipas vielä. Yhdeksän lasta, viisi poikaa ja neljä tyttöä synnyttänyt eikä yhtään kuollut ja kaikki niin hyöteitä ja nuorekkaita, ettei vieras voi arvata mikä heistä on vanhin, mikä nuorin.

Emäntäkin oli rovastin jäljessä tullut pirttiin ja alkoi nyt kädellään osoitellen luetella. »Tämä on vanhin poika ja tämä siitä lähtien, mutta tästä välistä on se tyttö, joka on Jokikylässä naimisissa ja sitten on tuo, sitten tuo, sitten tuo, sitten tuo, sitten tuo ja sitten on tämä kuopus, jonka tämänkin korva on jo korvan tasalla.»

— Kunpa olisi minulla valokuvauskoneeni mukana, niin ottaisin kuvan tuosta perheestä pöytineen, sanoi rovasti tosissaan.

Mutta syömämiehiltä pääsi yhteinen nauru ja tytöiltä lusikat putosivat käsistä ja kaikki nauroivat ihan sydämensä pohjasta, vaikka siihen asti olivat totisia kuin vaskeen valetut, syöneet olematta tietävinäänkään vieraista.

Rovastin ja ruustinnankin meni suu nauruun, kun he näkivät tyttöjen niin makeasti nauravan, mutta sitten he lähtivät saliin, missä pöydällä odotti iso viilihulikka, kukkurainen lihakeittovati, kaksi paksua leipää, voilautanen ja lautanen, jolla oli viipaleiksi leikeltä lohta, sekä toisella lautasella iso läjä kuivasta metson tākstä leikatuita viiluja ja puulusikat ja puupäiset veitset ruokien vaiheella.

Rovasti istuutui pöydän taakse ja sanoi naurahtaan:

— Nyt ei istutakaan tyhjän taakse. Se on oikea erämaan ruokapöytä.

— Onnellisia ovat ne ihmiset, joilla on tällöinen koti.

— Ovat. Mutta se on työn tulos, että erämaan sydämeen syntyy tällöinen koti,

sanoi rovasti ja leikkasi leivästä viipaleita, kun luuli, ettei ruustinna saisi valmiista leivästä palasta irti. Ja koulupoika-ajoilta se oli hänelläkin se taito muistissa, mutta kumpikaan ei ollut ennen yhteisestä puukupista puulusikalla ja ilman etulautasta syönyt. Sentähden syömään rupeaminen tuntui selittämättömän kummalliselta; ruokaa oli pöytä kukkurallaan ja syömämiehet olivat monen vuosikymmenen vanhoja, mutta syömätaito oli opittava juuri kuin käveleminen pienen lapsen.

Rovasti ensimmäiseksi otti kuivan lihaviipaleen, pureskeli sitä ja ihastuneena päättään punaltaen sanoi: »Ja metson lihaa! Kaikki herkut tänä päivänä meitä kohtaavat, kun vaarainsäilykkeet, metsonlihat, viilit, lohet ja tuommainen lampaanlihakeitto. Ja päälle päätteeksi puulusikat.»

— On kyllä tämä päivä niin merkillinen, että ikäni muistan, virkkoi ruustinna, kun kaikki mitä näkee, on niin opettavaista. Tiedätkö, että vasikoitakin on otettu eloon kesän ajaksi kymmenen ja niistä syksyllä valikoidaan eloon ne, joiden nähdään parhaiten hyötyvän. Eihän missään muualla oteta vasikoita valinnan varalle. Mutta se johtuu ehkä siitäkkin, ettei ole semmoisia piimäsaavillisia kantaa vasikoille, kuin täällä kannetaan.

— Sepä se juuri onkin, sanoi rovasti puulusikalla keittokupista saatua lihapalasta kuljettaessaan suuhunsa.

Esimerkkiä rupesi ruustinnakin noudattamaan ja keittokuppi rupesi kerta kerralta tyhjenemään juuri kuin reikä olisi puhjennut kupin pohjaan.

Aivan pohjaan he eivät kuitenkaan päässeet, kun viilinkin söivät väliin. Ruustinna se ensin heitti lusikkansa pöydälle ja ikäänkuin rovastia odotellessaan pureskeli metsonlihaviipaletta ja sanoi: »Tätä kyllä saattaa syödä nälättäkin. Todellakin oikeata herkkua.»

— On se, ja täällä se ei maksa mitään. Ne ampuvat luultavasti keväällä soitimen aikana metsoja itse. Pyssyjä näkyy pirtin seinällä olevan ainakin puolikymmentä kappaletta.

— Ja mikä tuosta sitten, jos vaivallaan ottaa metsästä syödäkseen vaikka metson.

— Mikäpä tuosta onkaan, jokainen sen tekisi, mutta jokaisessa ei ole miestä saamaan. Ottaisin minäkin, mutta minulta pysyy metso metsässä, tästä vain saan käsiini, sanoi rovasti, otti metsonlihaviipaleen lautaselta ja rupesi

pureskelemaan. Sen pureskeltuaan nousi pöydästä, leikkasi ison palasen leivästä ja sanoi: »Nyt minä lähden talon ruishalmetta katsomaan ja sillä tielläni näen talon parhaat hevoset. Otan leipäpalan ottosiksi.»

Sen sanottuaan hän otti hattunsa ja sanoi: »Kiittele sinä ateriasta minunkin puolestani.»

— Mutta jos minäkin lähtisin sinne. Ennen näkemätön kumma se on minullekin ruishalme.

— Älä lähde sinä sinne, kuului olevan kolmatta kilometriä matkaa. Et jaksa huomenna lähteä kotimatkallesi, sanoi rovasti päättävästi. Niinpä ruustinna heitti lähtönsä ja sanoi: »No, mene sinä sitten yksin.» Sitten ruustinna poikkesi pirttiin emäntää ja isäntää kiittelemään ateriasta. Mutta oven avattuaan hän huomasi, että kaikki, niin miehet kuin naiset, mikä penkillä, mikä lattialla, makasivat ja melkein yhteen ääneen kuorsasivat, ainoastaan Hetvi kehdon vieressä lattialla käsi pään alusena makasi toisella kädellään hiljalleen heilutellen kehtoa nähtävästi sentähden, ettei lapsi heräisi häiritsemään nukkujain unta. Ja pikku Mooses äitinsä vierellä selällään keturoi ja mieli äidilleen sipittämään, mutta äiti kun hiljaa kädellään taputti Moosesta vasten suuta, niin Mooseskin pysyi hiljaa, vaikka oli valveilla.

Nukkumista ei kuitenkaan kauan kestänyt. Yhtäkkiä valveutuivat isännän silmät. Hieman vaivalloisesti hän vääntyi penkille istumaan ja rykäisi. Silloin jokaisen ruumis hytkähti ja samassa kaikki kapsahtivat istualleen ja toinen toisensa perästä isännän mitään virkkamatta alkoivat kävellä ulos nähtävästi jatkamaan äsken keskenjäänyttä työtään. Kohta nähtiinkin isäntä kuokkimassa tunkiota ja kaikki muutkin samassa järjestyksessä kuin ennen päivällistäkin ja työ edistyi juuri kuin suuren höyrykoneen voimalla.

Iltasella alkoi aurinko painua puitten latvoille, kun rovasti palasi halmeelta. Silloin ei enää näkynyt pellolla yhtään työmiestä. Miehet olivat kylpemässä, tulivat höyryävinä saunasta ja istuivat rannan töyräälle pukemaan yön ajaksi puhtaat vaatteet ylleen. Sitten alkoi sieltä yksi ja toinen verkalleen kävellä pirttiin, missä ruvettiin sanomalehtiä lukemaan, kun päivällä ei oltu siihen jouduttu. Isäntä puhtaisiin alusvaatteisiin pukeutuneena ja pää kammattuna, avojaloin ja paitahihasillaan tuli saliin, kun tiesi siellä vierasten olevan. Anna Maria, se oli tytöistä vanhin, oli äitinsä kanssa kylpenyt ensimmäiseksi joutuakseen toisten kylpyaikana laittamaan iltasta. Anna Maria nyt puhtaisiinsa

pukeutuneena kantoi pöydälle kahvipannun ja suuren vadillisen vain puolen kämmenen levyisiä, pitkiä, vähän lämpimiä juustoleivän viipaleita. Kaadettuaan sitten kahvia kuppeihin hän kehoitti vieraita ja isäänsä juomaan sitä juustoleivän kanssa.

Nähdessään juustoleipävadon ruustinna käsiään yhteen lyöden huudahti riemuissaan: »Ja juustoleivät! Kaikki elämän parhaat herkut me tänä päivänä saamme, kun vielä juustoleipääkin. Mistä nämäkin kerkesivät?»

— Pianhan se kypsä kerkeää emännän ahkeran käsissä, sanotaan. Tuolla niityssä on kolme vastakantanutta lehmää, joita kolmesti päivässä lypsetään; niitten päivämaidosta Hetvi oli tekaissut ja tuolla saunan uunin edessä paistanut, sanoi Anna Maria hymyillen.

Ruustinna kahvia juodessaan ja juustoleipää aina väliin haukatessaan silmäili vähän loitompana istuvaa Anna Mariaa, tytön päivänpaahtamia täyteläisiä käsivarsia, uhkearintaista, miellyttävää vartaloa, juuri kuin niissä olisi jotakin merkillistä, ja sanoi: »Tämä Anna Mariahan kuuluu olevan kihloissa, mutta ei vielä kuulutettu. Olisipas sulhanen täällä, niin tehtäisiin kuulutuskirja ja ensi pyhänä kuulutettaisiin ensi kerran.»

Anna Maria hieman punastui, mutta kun isä oli kuulemassa, niin hän hieman arasti sanoi: »Sama kai minun puolestani olisi, mutta mikäpä sen toisen tänne laulane, kun matkaa on kaksi ja puoli suden hännällä mitattua melkein tietöntä erämaata. Kyllä se tähän kiireeseen pysyy siellä.»

Nyt vierasten silmät kiintyivät isään, mitä hän sanoo. Isä painautui kumarruksiin. Hänen vieressään seisova pikku Mooses oli voileivästään pudottanut lattiaan pienen murun, jonka iso isä otti sieltä, ja suuhunsa pistäessään sanoi:

— Leipää se on murukin, ei se murukaan jalkoihin jouta. Pieni mies ei vielä tiedä, että leipä on maassa lujassa.

Nähdessään sen rovasti itsekseen hymähti isännän tarkkuudelle, mutta ei virkkanut mitään, joten puhelu nyt katkesi. Mutta ruustinna puheluun taas päästäkseen sanoi:

— Taitaisi se Anna Marian paikka tunkiolla jäädä tyhjäksi, jos alkaisi talostamuuttopuuhat syntyä.

— Hm. Jäisikö tuo parsi kovin kauaksi vaille. Olli Pekalla on mielitietty jo tiedossa ja taitaapa se Erkilläkin olla kierroksessa, sanoi Anna Maria ja nousi täyttämään kuppia.

— Jospa niistä tulijoista sitten on tunkiolle lähtijää, sanoi isäntä noustessaan ottamaan kuppiaan pöydältä.

Vieraat tunsivat, että tästä asiasta puheleminen ei miellyttänyt isäntää, ja niin rovasti viedäkseen puheen toisaalle sanoi: »Jopa teillä on siellä ihmeellinen ruishalme. Kiersin sen ympäriinsä. Se on niin laaja ja laitoja myöten ruis kuin seinä, todellakin julmempi kuin tuossa pellossa, vaikka siinäkin on ihan maantäyteinen. On se kummallinen toukovainio, kun on mustia kantoja toinen toisensa lähellä ja sentään ruis niin sakea kuin ikinä maasta nousemaan sopii ja korret niin paksut kuin sauvan varret. Ette suinkaan pahastune, kun erästä pensaasta juuresta leikkasin korren ja toin tänne mitatakseni ja kirjoittaakseni sanomalehteen.»

— Ei se suurta koloa ole tehnyt. Luitteko sen pansaan, josta yhden leikkasitte, jäikö monta kortta jäljelle?

— En, mutta kyllä varmaan niitä yli kymmenen jäi, ehkä kaksikin kymmentä. Oli niitä aivan pivon täysi.

— Tiedättekö, että se pensas oli yhdestä siemenestä syntynyt.

— Yhdestä siemenestä! Sehän on ihan luonnotonta!

— Ei se luonnotonta ole. Juuri luonto sen on vuoden kuluessa tehnyt.

— Mutta miten se sittenkään on mahdollista, se on aivan arvoitus meille.

— Ei se ole mikään arvoitus. Maa laitetaan kasville mieluiseksi ja siihen kylvetään siemen jo heinäkuun alussa. Se kylvetään harvaksi, niin että sillä on tilaa pensastua. Syksyn kuluessa pensas turpoaa ja laajenee laajenemistaan, ja keväällä kesän tullen, kun korsi rupeaa kasvamaan, lähtee pensaasta nousemaan korsia niin paljon kuin ympärillä on tilaa. Mille ei ole tilaa, sen täytyy kuoleutua alkuunsa. Meillä on nyt juuri kiire tulevanvuotisen halmeen laittamiseen. Tällä viikolla täytyy saada kotoinen ruismaa siihen kuntoon, että sitten tulevan kuun lopulla tai elokuun alkupäivinä vain kylvetään siemen ja kynnetään peltoon. Tulevalla viikolla lähdemme kyntämään halmetta.

— Kyntämään? Miten sitä kynnetään, kun siinä on kantoja toinen toisensa näkyvissä? Sietäisi nähdä, miten sitä kynnetään ja valmistetaan kasvamaan semmoista toukoa.

— Tulette tulevalla viikolla, niin saatte sen kumman nähdä, sanoi isäntä hieman naurahtaen.

— No, mutta kuinka paljon siihen nykyiseen rukiiseen olette kylvänyt ja kuinka paljon siitä luulette lähtevän?

— Noin tynnyrin verran siihen kylvettiin, ja jos luoja runsaasti antaa, niin vähintään sata tynnyriä tai sata kaksikymmentä tynnyriä siitä lähtee.

— Sata tynnyriä! Entäs tuosta pellostä?

— Noin neljäkymmentä tai viisikymmentä tynnyriä riippuen siitä minkälaiset ilmat jyvän kypsymisen aikana sattuu.

— Sata viisikymmentä tynnyriä yhtenä kesänä rukiita, sitten vielä ohrat ja kaurat! Mihin te sen viljan paljouden kanssa joudutte?

— Siitäpä nyt on juuri kysymys. Rukiille kyllä saadaan tila, kun tuohon isoon aitaan tehdään ylisiltä ja hinkalot koroitetaan lakeen asti, mutta ohrille ja kauroille ei ole niinkään suojaa, ellei noita tyttöjen luhteja muodosteta aitoiksi. Nuo pienet aitat tuolla ovat täynnä entisestään.

— Niin tänä kesänä, mutta entäs tulevana kesänä! Mutta myötte kai talven aikana?

— Jos on ostajia, niin joku osa myödään, mutta ei kaikkea eikä puoliakaan. Jos sattuu taas tulemaan yleinen huono aika, kuten tässäkin parikymmentä vuotta sitten, niin silloin tuntee olevansa turvattu, kun on aitassa eloa itselle ja jollekin lähimmäiselleen. Se on vanhain sananlasku, että ei kuku käki seitsentä vuotta yhden olkisuovan pielessä, kyllä seitsemän vuoden mittaan muuttuvat ajat ja tasataan säästöt.

Silloin rovasti hypähti ylös ja kiirehti ikkunasta katsomaan ja sanoi:
»Mutta tuollapa on vanha ihminen. Onko hän talon väkeä?»

— Se on minun äitini, yhdeksänkymmenenyhdeksän vuoden vanha, sanoi isäntä

ja nousi hänkin katsomaan ikkunasta, kun siellä pihan perällä pienen aitan edustalla muori keppiinsä varaten seisoi ja kätensä alta katsoi asuinkartanoon päin ja pari askelta siirtyi eteenpäin ja taas seisahtui kätensä alta katsomaan eteensä.

— Se on tullut vähäkuuloiseksi, niin että pitää kovasti puhua, jos mieli saada kuulumaan ja vähänäköiseksi, että ei voi nähdä yli kartanon; sen vuoksi se kätensä alta koettaa katsoa, sanoi isäntä, — ja muutenkin sen elämä on jo aivan haperoa. Se nukkuu hyvin paljon, melkein päivät päästään ja näin iltasella se useinkin nousee ja kuhkailee ja kahkailee koko yön ja ihmettelee, että pitkäänpä ne nyt ruokalepoa nukkuvat, kun näkee muitten nukkuvan. Jonkun täytyy aina olla vartioimassa, ettei eksyisi tai mihinkään vaarapaikkaan menisi. Tytöt ne vuorooina sitä vartioivat. Se on ollut nuorena kaunis, sitä on toiset vertaisensa kateudella Anttolan kaunottareksi sanoneetkin, mutta kyllä siinä nyt ei enää näy kauneuden jälkiä; kurjat luut vain on jäljellä.

— Ei mikään ole sen kauniimpi kuin vanha ihminen, jonka elonmyrskyistä rauhoittuneilla kasvoilla illan tyyneys kuvastuu... Ja tuollainen lumitukka, jonka ajan viima on hopeoinut... Mihinkä sen vertaisin... Tahtoisin verrata sen pohjolan talviyön loimuaviin revontuliin tai pohjolan lumitunturiin, joka kesäyön auringon paistaessa sen juurella väikkyvän kukkarantaisen lammen tyyneen kalvoon kuvastuu, sanoi rovasti kunnioittavasti.

Kun muori viimein läheni portaita, niin rovasti lähti ulos ja sanoi: »Täytyy mennä häntä tervehtimään. On niin lysti antaa hänelle kättä, on kuin hän tuonelasta toisi terveisiä.»

Muori kerkesi jo kuistin viisipykäläiset portaat nousta ylös, kun rovasti meni vastaan ja tarttuen muorin käteen kovalla äänellä sanoi:

— Terve, vanhus. Olen teidän rovastinne, tulin teitä tervehtimään. Sen kuultuaan muori rupesi vapisemaan juuri kuin suonenvedossa, niin että oli lysähtää kokoon eikä kyennyt sanomaan mitään. Rovasti auttoi vanhuksen penkille istumaan ja kysyi: »Mihin koskee, kun niin vapisette ja tulitte niin heikoksi?» Mutta muori ei kyennyt sanomaan mitään, vapisi vain ja syvään painuneet silmät rävähtämättä tuijotti rovastiin. Viimein kuitenkin hytkähti muorin povesta lapsellinen nauru ja hän virkkoi: »Rovasti — rovasti, lienen hourannut. Minä äsken näin unta, että kuolema tuli minua noutamaan ja sanoi itseään rovastiksi. Vai rovasti. Oletteko sen rovasti Petreliuksen poika, joka oli minun rippikoulupappini?»

— En ole Petreliuksen poika, minä olen kaukaa Etelä-Suomen poikia.

— Minä en tunne sitä Etelä-Suomea. Oliko se Etelä-Suomi pappi, jonka poika olette?

— Ei ollut, siellä vain koulun opettaja opettaa nuoria ihmisiä ihmisiksi.

— Opettaja... Opettaja... Rovasti... Rovasti ... sanoi muori harhailevin silmin, mutta sitten surullisesti virkkoi: »Milloin ne on ne lukukinkerit, että saisin käydä kirkossa, ennenkuin se kuolema tulee noutamaan?» Kirkkaat kyöneleet näkyivät muorin silmien nurkissa ja koko ruumis vapisi hiljaa.

Ruustinna löi käsiään yhteen ja sanoi: »Tuossa nyt ollaan, kun Kaarlo tullessa pahoitteli, että ei tullut otetuksi rippineuvoja mukaan, jos joku kuoleva siellä erämaassa tarvitsisi.»

Rovasti ei osannut muorin kysymykseen muuta vastata kuin että ei se lukukinkerit ole kaukana. Mutta sitten rovasti sanoi hiljempaa, jottei muori kuulisi: »Minun täytyy muorille lahjoittaa tuo niin syvästi kaivattu apu. Tulen pyhän aikana tänne, kun ensi pyhänä ei ole rippiä, niin jätän kirkon sille veljenipojalle, nuorelle papille. Ja tulevalla viikolla saan sitten nähdä sen halmeen kyntämisenkin.»

— Ai ai, mutta minä jäänkin tänne siksi, huudahti ruustinna ja kääntyen isäntään ja emäntään pyörein silmin kysyi: »Saisinko todellakin jäädä?»

— Kuinka vain tahdotte, sanoivat isäntä ja emäntä reippaasti.

— Se on päätetty, minä jään tänne ja sovimme täällä puusepän kanssa siitä säilyketyynyrin teosta.

— Ja se on päätetty, sanoi rovasti, että minä tulen pyhäillaksi tänne ja silloin mielelläni pitäisin raamatunselityksen, jos on kuulijoita, ja muori saisi käydä niin hartaasti kaipaamassaan kirkossa. Kun nyt vain ei näinä päivinä muoria se unissa nähty rovasti tulisi noutamaan. Surisin kovasti, kun olin niin huoleton, etten ottanut mukaan rippineuvoja. Eihän ne tuossa käsilaukussa olisi paljon painaneet.

— Eihän sitä tiedä, milloin se kuolema tapaa niin nuoren kuin vanhankin, virkkoi isäntä. Eihän tuo muori ole ollut kipeämpi nyt kuin moneen aikaan,

ehkäpä se nämä päivät elää. Vaikka niinhän sitä sanotaan, että tuuletta pötkelö kaatuu, tauditta vanha kuolee.

Sitten rovasti tarttui muorin käteen ja toisella kädellään silittäen muorin hopealle hohtavaa päälakea sanoi kovasti että muorikin kuulisi:

— Suuri Jumala siunatkoon, rakas vanhus, teidän viimeisiä päiviänne, ehkä niitä ei liene enää monta.

Sen sanottuaan rovasti poistui saliin, johon tuli vielä isäntäkin.

Ruustinna istuutui keinutuoliin ja sanoi: »Voi kuinka täällä tuntuu somalta, kun tuolta puutarhasta tulee tuomen ja kukkien tuoksu. Meistä oli niin hauskaa tänne tullessa istua tuolla tiepuolella kivellä, kun siinä vieressä komea tuhatvuotinen honka humisi haamun tuulella laulaen viatonta luonnon lauluaan. Tulini ajatelleeksi, säästääkö tukkilaisen kirves sitäkään. Siinä oli niin hauska olla eikä tiedä, kuinka kauan siinä olisimme istuneetkaan, mutta jäljeltä rupesi näkymään teidän postinkantajanne, joka koko ajan juosta kipitti niin että oli jalkoja tiheässä kuin sianporsaalla ja valkea tukka leuhkasi ylös-alas. Se sanoi, että jos tulemme hänen matkassaan, niin pääsemme postinnoutajan venheessä yli järven. Mutta emmehän me siinä rinnalla pysyneet, kun se yhtämittaa juoksi. Näytti kuin se ei kävellä osaisikaan. Mutta kun se odotti aina väliin meitä, niin pysyimme mukana.»

— Se poika saattaa juosta, sanoi isäntä. Se on Siuruasta köyhän mökin poika. Se kolme kertaa viikossa juoksee edestakaisin tämän välin ja tienaa meiltä markan jokaiselta kerralta. Se poika ei malta istua silläkään lepokivellä, missä te olitte istuneet. Siitä lepokivestä on vielä viisi virstaa tänne järven rantaan ja sen lepokiven tuolta puolen sitä aavaa suota kulkee meidän maamme raja, joten se lepokiven vierellä oleva honka säästyy tukkilaisen kirveeltä.

— Vai niin on kaukana teidän maanne raja. Eikö ole käynyt metsien ostelijoita, sanoi rovasti.

— On käynyt, yksi tullut, toinen lähtenyt, mutta ovat saaneet mennä sitä tietä kuin ovat tulleetkin, kuului isännän ylpeä vastaus.

Nyt rovasti katsoi kelloaan ja näki, että oli jo myöhä, ja hänellä oli varsinainen asiansa vielä toimittamatta. Hän kääntyi isännän puoleen ja sanoi vakavasti:

— Kuulkaas, isäntä. Minulla oli varsinaista asiaakin tänne. Kun minä nyt olen täällä Tepaston pitäjässä ollut kolme vuotta ja näistä kolmesta talosta ei ole minulle tuotu kesä- eikä talvisaataviani enkä mielelläni rupeaisi oikeuden kautta perimään, niin lähdin täällä sen asian tähden käymään, kun muutenkin olen tästä teidän maanviljelyksestänne kuullut, vaikka en läheskään niin paljoa kuin se itse paikalla nähden on.

— Kun annatte laskun saatavistanne, niin saatte omanne tällä minuutilla ja olisitte joka vuosi saanut, kun olisitte hakenut tai laittanut valtuutetun hakijan.

— Eihän se hakeminen tahdo käydä päinsä. Onhan minulla sanomalehdissä ja kirkossakin ilmoitetut kantopäivät.

— En minä perusta kenenkään kantopäivistä. Ken on saamassa, se käyköön kotoa.

— Ettekö kruunun veroakaan käy maksamassa määrättynä päivänä?

— En kruunun enkä muitten. Nimismies on joutilaampi minua hakemaan täältä kotoa.

— Mutta sehän perii palkkansa.

— Se perii palkkansa, mutta se perii syystä. Minulle ei maksa kukaan palkkaa, vaikka minä hevosineni siellä päivän värjöttäisin vuoroani odotellen ja minä en vaihda päiviäni niin halvasta kuin nimismiehen täytyy täällä käydä. Niin sanalla sanoen, kun tekin annatte laskun, niin saatte saatavanne pitemmittä puheitta.

— No kun se niin on, niin koska minulla on tänne tulo, niin kerkiän sen sittenkin. Minä vain sen vuoksi, kun muitakin on maksamattomia ja niistä on rastilista kirjoitettavana, niin tuota... Mutta koska niin on, niin kerkeämme vastakin, ehkäpä nämäkin toiset talot suorittavat silloin.

— Ne ovat kumpainenkin minun hoteissani, niistä suoritan minä. Niissä on asumassa vain loiset.

— No se on sen selvempi, sanoi rovasti tyytyväisenä.

Silloin tultiin käskemään isäntää illalliselle.

Isäntä lähtikin pirttiin. Rovasti ja ruustinnakin lähtivät jaloittelemaan pitkästä istunnasta. He tahtoivat myös nähdä talon illallispöydän. Se oli saman näköinen kuin päivällisenkin aikana, se vain erotusta, että nyt ei ollut keittokuppeja, vaan sen sijaan suuret viilihulikat, aina yksi kahteen henkeen. Muuten jokainen syömämies ja -nainen oli samalla paikalla kuin päivällisenkin aikana. Emäntä oli vielä poissa pöydästä, ja ruustinna kysyi silmät suurina: »Syödäänkö teillä joka ilta viiliä?»

— Kyllä näin kesän aikaan. Meillä noitten niityssä olevien lehmien päivämaito pannaan hulikkoihin aina huomeniltaiseksi viiliksi. Kun iltaiseksi ei keitetä, niin syödään viiliä.

— Ja lohiko aina kalana?

— Lohi meillä on suolakalana niin kesällä kuin talvellakin. Eikä sitä kovinkaan paljon mene, kun aina on voita. Sen sanottuaan emäntä kehoitti vieraita menemään saliin illalliselle ja istui latvapäähän pöytää Hetviä vastapäätä, kun hänellä oli Hetvin kanssa yhteinen viilihulikka ja pikku Mooseksen osakin oli siinä. Pojan leuka olikin jo yltä päältä viilissä ja piimässä emännän istuessa pöytään.

Salin pöydällä oli vierailla samanlaista ruokaa ja samassa järjestyksessä kuin talonväen pöydälläkin, se vain erotuksena, että salin pöydällä oli kukkuralautanen metsonlihaviipaleita, mitä ei talonväen pöydässä ollut.

Rovasti istuessaan pöytään sanoi tyytyväisenä: »On tämä kummallinen talo, mutta ruokatalo on», ja rupesi puupäisellä veitsellä leikkaamaan leivästä viipaleita ruustinnallekin asti.

— Se vasta on somaa, että minä saan jäädä tänne viilin syöntiin, sanoi ruustinna mielissään hymyillen ja rupesi voileipänsä särpimeksi puulusikallaan lohkomaan paksua viiliä.

Mutta rovasti, saatuaan leivästä palasia, lohkaisi kullanhohtavaa voita, levitti sitä palasensa päälle, sitten leikkasi paksun viipaleen lohta ja mielissään sanoi: »Tämän päälle se viili maistuu, on niinkuin ne ikäviäisivät toisiaan. Etkö sinäkin halua, minä tuosta leikkaan palasen?»

— En minä näin yötä vasten. Syö sinä lohta, minä syön tätä metsonlihaa.

— Kyllähän siitä metsosta minäkin sentään osani otan, vaikka lohtakin lohkaisen. Huomeniltana ei minun edessäni olekaan lohi eikä metso, siksi tänä iltana ottelen osani.

— Ja kuolet sitten janoon.

— Ei ole hätä tämän näköinen. Minä katan viilillä loheta ja metsot yhteen kasaan, sitten ei ole janosta pelkoa. Ja järven rannallahan tässä ollaan. Jos alkaa kovin janottaa, niin menen rannalle ja työnnän kieleni veteen kuin suolaista puuroa syönyt koira.

— Vai niin sitä sinä teet, sanoi ruustinna pureskellen metson lihaa ja lusikoiden viiliä sekaan.

Salin perällä oli isännän tilava kamari, johon vieraita oli kehoitettu käymään yöksi. Sivuikkunasta oli sieltä näköala järven yli ja peräikkunasta isoon puutarhaan, jonka ympärille oli aikoinaan istutettu puurivi, vuoroin tuomia, pihlajia, koivuja ja kuusia ja kumpaiseenkin takanurkkaan petäjä. Petäjät ja kuuset ja koivut olivat tavallisen rakennushirren paksuisia ja pihlaja- ja tuomipehkojen vanhimmat rungot olivat nekin pienen hirren paksuisia, mutta sentään vielä nuorempien seuralaistensa rinnalla täydessä kukassa. Tänä kesäkuun valoisana yönä ne levittivät ympärilleen mieluisaa tuoksua, joka huoneen auki olevista ikkunoista tunkeutui sisäänkin. Tätä ryydintuoksusta, ihanaa ilmaa nauttivat rovasti ja ruustinna vielä pitkän aikaa. Ruustinna katseli avonaisesta akkunasta laajan puutarhan keskellä olevia monenlaisia kasvipenkkejä, muun muassa kahta leveätä, yli puutarhan yltävää hyötymansikkapenkkiä, ja ihmetteli, että täällä tällaisessa marjamaailmassa hyötymansikoitakin näkee.

Tällä aikaa rovasti katseli isännän kirjakaapissa olevia kirjoja ja mielessään ihmetteli, kun siellä oli Kalevala, oli Kanteletar, Runebergin ja Kiven teokset sekä runsaasti muuta suomenkielistä kirjallisuutta, mutta ei ainoatakaan roskakirjaa.

Mutta nyt kaukaisimpaan pohjoiseen vaipuneen auringon ruusuhohteessa ruustinna veti ikkunan kiinni ja riisuutui ruvetakseen huoneen toiseen sänkyyn nukkumaan.

Sitä esimerkkiä seurasi rovastikin, painoi kirjakaapin oven kiinni, katsoi vielä pöydällä olevaa suurta paksukantista Raamattua, mitä painosta se oli, ja siirtyi

toisen sängyn luokse riisuutumaan.

Ruustinna nukkui heti, kun oli heittäytynyt maata ja hetkisen mielessään salaa ihmetellen katsellut kaikkia kotikutoisia sänkyvaatteita taidokkaasti koristettuine reunuksineen. Mutta rovastin silmät vielä sängyssäkin hänen selällään, kädet pään taakse ojennettuna loikoessaan maaten harhailivat valveilla ja ajatukset hänen tahtomattaan liikkuiivat siinä toisella seinällä häntä vastapäätä olevassa korkeassa, melkein lakeen asti yltävässä kirjakaapissa, sen sisällössä, sen vierellä olevissa sanomalehtinauloissa, missä oli kaikkien puolueitten lehtiä hyvässä järjestyksessä ripustettuina nauloihinsa ensimmäisestä numerosta viimeiseen asti.

Muistui mieleen isännän tarkkuus, kun suuren suurien ruisaittojen omistaja lapsen kädestä lattialle pudonneen pienen leipämurun poimi suuhunsa. Syntyi omituinen kuva mieleen: hän muisti hevoshaan veräjän poskessa nähneensä pitkän korin, johon joka päivä kuuluttiin säkillä vietävän kauroja tamman varsoineen syötäväksi. Kiiltokarvaisten hevosten selätkin olivat ojassa eikä luuta tuntunut kuin otsassa. Tämä kaikki sekaantui rovastin mielessä selittämättömäksi arvoitukseksi. Kaiken aikaa Tepaston pitäjässä ollessaan hän oli kuullut Kentän asujaimia mainittavan mustimmiksi herrojen ja kaiken sivistyksen vihollisiksi, ja kuitenkin mihin vain silmä sattui, koti puhui aivan hienoimmasta sivistyksestä, siitä todistivat yksin akkunasta näkyvät, yön ruskohohteessa hymyilevät puunlehdetkin. Mutta viimein, kun huoneeseen hiipivä valo jo rupesi kirkastumaan, vaipuivat rovastinkin silmät uneen hänen itsensä tietämättään ja syvä kuorsaus kuului, kun talonväet nousivat lähteäkseen töihinsä. Mutta ennenkuin talonväet kokoutuivat aamiaiselle, oli rovasti lähtenyt kotimatkalleen joutuakseen edes tulevaksi yöksi kotiinsa.

Viides luku.

Lauantaina oli rovasti lähtenyt matkalle ollakseen Siuruan kylällä yötä ja seuraavana päivänä joutuakseen ajoissa Saunajärvelle. Ja ennen päivällistä hän ennättikin järven toiselle puolen, mistä talon pyhäpukuiset tytöt noutivat taloon. Siellä rovasti mielihyväkseen ensimmäiseksi näki talon muorin pyhäpukuisena keppinsä varassa kätensä alta katselevan kartanolla sinne tänne kävellen, kasvoillaan syvä rauhallinen puna ja silmissä eloisa virkeys. Vaalea kevyt

kesätakki leveillä olkapäillä ja vaalea kesähame leveillä lantioilla riippui kuin puukeppien ympärillä. Muorille oli sanottu, että tänä päivänä on lukukinkerit ja muori saa käydä kirkossa. Siitäpä syystä muorin kasvot nyt olivat entistään eloisammat ja sentähden hän nyt ei ollut nukkumassa, vaan kaahi kartanolla kätensä alitse katsellen sieltä täältä taloon saapuvia pyhäpukuisia nuoria ja vanhoja ihmisiä.

Kun muori myötään supatti, että milloin mennään kirkkoon, niin rovasti kehoitti toisia tuomaan muorin isännän kamariin, mihin ainoastaan talon väkeä sai tulla mukaan. Rovasti kädestä auttaen kehoitti muoria laskeutumaan sitä varten laitetun valkealla suurella liinalla katetun tuolin eteen polvilleen ja kädet ristissä piti kovalla äänellä, jotta muorikin kuulisi, pienen rukouksen, niin lämpimän, että yhdenkään silmät eivät jääneet kuiviksi. Sitten hän antoi muorille pyhän ehtoollisen ja sen tehtyään piti taas pienen rukouksen ja tarttuen muorin käteen nosti hänet seisaalleen. Muori nyt syvästä ilosta hytkähtelevin sydämin, kätensä alitse tirkistellen lähti ulos. Mutta kun muorilla ei ollut keppiä mukana, niin Anna Maria otti muorin käden kainaloonsa ja lähti taluttamaan häntä kysyen, mihin muori haluaisi mennä.

Muori mielenliikutuksesta vapisten sanoi:

— Aittaaan.

Anna Maria lähti salin kasvien välistä käytävää taluttamaan muoria, mutta rovasti katsoi kamarin auki olevasta ovesta menijöiden jälkeen ja nähdessään muorin luisevan olennon rinnalla Anna Marian rotevan täyteläisen, aivan kadehdittavan kauniin ja parhaassa nuoruutensa kukoistuksessa olevan vartalon, joutui itseltään kysymään, voiko yhdeksänkymmenen yhdeksän vuoden aika tuon Anna Marian muuttaa tuollaiseksi, kuin tuo muori nyt oli.

Kaikki muutkin poistuivat kamarista, ainoastaan rovasti jäi sinne, otti pöydältä isännän suuren Raamatun ja sen ääreen istuttuaan katseli sitä ja ajatteli, mistä nyt puhuisi: Puhuisiko päivän evankeliumin johdosta vaiko jostakin muusta raamatunpaikasta? Mutta Uutta Testamenttia silmäillessä kiintyivät silmät juuri kuin sattumalta lauseeseen: »Minä elän ja teidän pitää myös elämän.» Rovasti tunsikin nyt hengessään, että tästä hänen oli puhuttava.

Helteinen autereen hämähäyttämä aurinko oli kiertämässä lännen korvalle, kun Kentän avara pirtti oli monista eri kylistä tulleista ihmisistä melkein tungokseen asti täysi. Leveistä viime talvena hongista sahatuista lankuista oli pölkkyjen päälle laitettu toinen toisensa taakse istuimia, niin että istuttiin kuten ainakin kirkossa.

Pirtin perällä odotti suurilla valkeilla liinoilla katettu pöytä pappia, ja hetipä rovasti tyytyväinen hymy kasvoillaan, talon iso Raamattu kainalossaan reippain askelin tulikin. Pöydän taakse seisahduttuaan ja laskettuaan Raamatun pöydälle ja silmätyään pirtissä istuvaa ihmisjoukkoa liitti kätensä ristiin ja piti lyhyen rukouksen. Sen tehtyään hän avasi Raamatun, johon oli lehden nurkat kääntänyt merkiksi ja luki ne sanat, joitten johdosta rupesi puhumaan. Ja puhuminen tuntui niin mieluisealta, ettei hän muistanut koskaan kirkossa puhumisen niin mieluisealta tuntuneen. Sanoja ja lauseita tuntui ikäänkuin taivaasta laskeutuvan enemmän kuin niitä kerkesi puhua muille.

Pitkä hetki oli kulunut. Aurinko lähenteli puitten latvoja, kun rovasti lopetti puheensa ja näki, etteivät yhdenkään kuulijan silmänurkat olleet kuivat.

Istuttuaan pöydän taakse penkille hän otti taskustaan pienen virsikirjan ja lauloi siitä lyhyen virren. Nyt rovasti, muistettuaan, että ihmisillä oli pitkä matka

kotiinsa, otti Raamatun kainaloonsa ja katsoen väen puoleen sanoi lämpimästi:

— Toivon että muistatte ja kätlette sieluihinne muiston tästä tämän rakkaan katoksen alla vietetystä iltahetkestä. Sen sanottuaan hän lähti kävelemään ulos ja ystävyytensä merkiksi nyökäytti päätään.

Rovastin mentyä rupesi väkijoukko hajaantumaan ja kiirehtimään kotiinlähtöä, mutta muutamat vanhat miehet rupesivat keskustelemaan rovastin puhetaidosta. Talon isäntäkin sanoi: »Kyllä tuo mies on luotu papiksi. Olen sitä joskus kirkossa kuunnellut, mutta en tuollaiseksi papiksi ole tuntenut.» Kaikki toisetkin myönsivät isännän sanat todeksi.

Rovastin mentyä saliin Anna Maria kantoi loistavin kasvoin kahvipannun ja suuren juustoleipävadin salin pöydälle. Kaadettuaan kahvia rovastin ja ruustinnan kuppiin ja kehoitettuaan juustoleivän kanssa ottamaan hän sanoi: »Nyt se on minun sulhasenikin täällä.»

— Ahaa! Nytkö tehdään se kuulutuskirja? sanoi rovasti hymyillen ja haukaten juustoleipää.

— Sitä vartenhan se on täällä.

— No käskekää se nyt tänne yhteiselle kahville ja tulisivat myöskin isäntä ja emäntä.

Anna Maria pistäytyi pirttiin, mutta joutui sieltä heti takaisin täyttämään rovastin ja ruustinnan kupit, minkä tehtyään toi pöydälle kolme kuppiparia lisää. Hetipä tulivatkin isäntä ja emäntäkin saliin ja heidän jäljessään hieman kainona käveli rotevavartaloinen eloisakasvoinen komea mies ja istui oven lähellä olevalle tuolille.

Anna Marian täyttäessä niitten vastatulleitten kuppeja rovasti leveästi hymyillen sanoi: »Tämäkö se nyt on teidän sulhasenne?»

— Niistä puista kai se pitäisi tulla, jos tullakseen.

— Olettepa osannut valita yhtä rotevan kuin itsekin olette.

— Hm. Hän kai se minun on valinnut enkä minä häntä, sanoi Anna Maria ja uhkea rinta hytkähti somasti. Ajatteli sanoa, että eihän siitä ole uuden

määinnästä, jos ei oinas mäkätä, mutta heitti kuitenkin sanomatta; kehoitti vain isäänsä ja äitiänsä ja vierastaan ottamaan kahvia.

— No niin, se on sitten siihen asti valmista, mutta mitä siihen nämä isä ja äiti sanovat? sanoi rovasti isännän silmiin katsoen.

— Minkäpä sille taitaa. Kun kaksi on keskenään sopinut, niin kolmannelle korvapuusti, sanoi isäntä vakavasti, mutta kuulosti siltä, että se kauppa ei ollut aivan isännän mieluinen. Kuitenkaan ei hän tahtonut kieltää.

Rovasti arvasi, että salainen vastahakoisuus asiaan johtui vain siitä, kuten hänen sanoistaankin oli viikolla käynyt selville, että niistä Anna Marian sijalle tulevista miniöistä ei ole Anna Marian laista työn turvaa. Niinpä hän ei välittänyt sen enempää isännän vastahakoisuudesta, haki vain pienestä matkalaukustaan paperia, kynän ja mustepullon ja kirjoitti kuulutuskirjan muitten kahvia juodessa. Ja kun kirja oli valmis, rovasti varsin tahallaan isän kuullen hymyillen sanoi: »Nyt kai Anna Marian ei tarvitse enää lantatunkiolle lähteä, kun on tullut morsiameksi. Nyt kai se alkaa uusi koti kuvastua mielessä.»

— Hyvä ei hävetä ja tyhjä ei peloita. Kyllä huomenna näette virkkausneulan morsiamen käsissä, kun tulette meidän työmaalle, sanoi Anna Maria ja ylpeästi hytkähti koko ruumis.

— Niin... Sitähän kai huomenna mennään sinne halmeen kynnäntään. Sinne minä kaikin mokomin tulen mukaan, sanoi rovasti muistaen viikollisen aikomuksen.

— Sinne lähden minäkin, sanoi ruustinna ihastuneesti.

— Kyllä sinne nokipellolle sopii vaikka koko kirkkoväki ja olisi työtäkin kaikille, sanoi Anna Maria.

— Työtä koko kirkkoväelle! Siellä kai on minulle ja Kaarlollekin työtä, jos osaamme tehdä.

— Kyllä siellä se työ, mitä me jälkiväki teemme, on niin yksinkertaista, että sitä osaa tehdä vaikka pappi ja papin rouvakin.

— No minkälaista se sitten on?

— Ei muuta kuin kuokitaan kantojen juuria, joihin kyntäjiltä jää liikkumaton maa. Ja mitä pehmeämmäksi saa kannon juuren muokatuksi, sitä paremman kiitoksen saa.

Rovasti rykäisi tekorykäyksen.

— Nyt minulle jo selviää viikollinen arvoitus, miten sellainen kantoinen maa voi kasvaa niin täyden touon kuin sekin tämänkesäinen ruis on, sanoi hän erityisen painokkaasti.

— Siinä se juuri on, että kun maa laitetaan hyvin, niin maa kasvaa hyvin, sanoi isäntä hienolla ylpeydellä.

Silloin Anna Marian sulhanen nousi ja tarjosi kättä rovastille lähteäkseen kotiin. Rovasti nyt seisaalleen nousten puristi sulhasen kättä ja toivotti suurinta elämän onnea kaikiksi elämän päiviksi. Ja ruustinnakin seuraten rovastin esimerkkiä seisaalleen nousten ja kättä puristaen toivotti onnea.

Anna Maria nousi nyt ja lähti saattamaan sulhastaan.

Rovasti ja ruustinnakin katsoivat akkunasta sitä reipasta paria, kun se yhteistä ryhtiä omaavan näköisenä käveli vainiota pitkin metsän rannassa näkyvää kaitaista tien aukkoa kohti, johon päästyään heti katosi metsän suojaan.

Rovasti ja ruustinna yhä katsoivat sitä metsän aukkoa kohti ja ruustinna sanoi:

— Tuollaiselle ihmisparille ei suinkaan elämä saata olla antamatta parhaintakaan onnea.

— Ei riipu yksin ruumiin ryhdistä, vaan riippuu ihmisen tahdosta, tahtooko ihminen itse olla onnensa seppä, sanoi rovasti ja kääntyi akkunasta pois.

Ruustinnakin teki samoin ja hieman salaisesti huokaisten sanoi:

— Niinhän se on.

Tällä aikaa olivat isäntä ja emäntä poistuneet salista. Rovasti oli ajatellut, että nyt olisi isäntä joutilain ja muutenkin olisi sopivin tilaisuus tehdä selvää saatavista, mutta ei kuitenkaan tänä iltana tahtonut viedä isäntää niin maallisiin asioihin, vaan päätti huomen-illalla ottaa ne puheeksi palattaessa halmeen

kynnökseltä. Hän meni vain sinne peräkamariin, jonka auki olevasta akkunasta hieno iltatuuli lietsoi tuomien ja pihlajien tuoksua sisään. Siitä nauttimaan aivan kuin lumoutuneena rovasti istui keinutuoliin. Siihen lähelle tuolille istui ruustinnakin ja sanoi: »Kyllä tämä talo on ihan kukkuroillaan maallista elämän onnea. Minä olen aivan kummia nähnyt sitä näinä päivinä katsellessani. Sitä maidon paljouttakin, niin vähistä lehmistä! Ei ole kuin toista kymmentä oikein lypsämässä, ja illoin aamuin kahdella suurella pöntöllä kannetaan lehmitarhasta maitoa, niin että korennot notkuvat. Erittäin tuolla niityssä olevista lehmistä kolmas kahden hengen kannettava pönttö kannetaan illoin aamuin, mikä kermotaan yhteen. Päivälypsyn maito vain jätetään illallisviiliksi. Silmäsi repeisivät suuriksi, jos näkisit sen voim paljouden, mikä tuolla kellarissa jo on tämän kesän aikuista kesävoita, kun monta monituista tynnyriä jo on täynnä. Ja se onkin koko läjä voita, mikä aamusella aina saadaan kurnusta, eivätpähän ne tynnyrit niin sievään ilman täytyisi. Kaikki elukatkin ovat niin suuria ja komeita, niin ihmeen kauniita ja kesyjä hevosia on siellä haassakin. Ja kaikki mihin vain silmänsä luo, näyttää ihan uhkuvan onnea ja Jumalan siunausta... Minkätähden on niin harvassa tällöisiä taloja!»

— Juuri sentähden, että kaikki ihmiset eivät tahdo olla onnensa seppiä. Ei ketään Jumala siunaa runsaammin kuin rehellistä työmiestä, sanoi rovasti ja nojasi suuren päänsä taaksepäin keinutuolin takakaidetta vasten, niin että keinutuoli vei rovestin melkein makaavaan asentoon.

— Mutta on synty ja häpeä, että ihmiset siten tuhlaavat ajallisenkin onnensa. Miten onnellisia ihmiset täälläkin, kaukana pohjolassa, voisivat olla.

Rovasti läppäsi kädellään kasvojansa ja sanoi: »Panepas ikkuna kiinni. Sääskiä, kiusankappaleita, tulee sisään.»

— Ja eikös ynise tuossa yksi, sanoi ruustinna lyödessään käsiään yhteen tappaakseen ikkunasta sisään lentävän sääsken. Sitten hän veti ikkunan kiinni ja sanoi: »Täysipä tämä huone on kasvien tuoksua.» Samassa ilmestyi ovelle Anna Maria ja kehoitti vieraita tulemaan illalliselle.

Kun seuraavana aamuna ensimmäisenä työnä tyttöilläkin oli lehmien lypsy ja kurnuaminen ja miehillä oli auroissa korjailemista, niin ei ennen aamiaista lähdetty halmeelle. Laitettiin vain ennen aamiaista lähtövalmiiksi kaikki siellä tarvittavat neuvot. Rovastin noustessa ja mennessä ulos oli tallin edustalla kolmet kärkyt, aiset osoittaen tallin ja navetan välistä porttia kohti. Niissä

kärkyissä kussakin oli halmeen kyntöaura selällään, sahrain kärjet taivasta kohti, ja vieressä useita perunannostokuokkia. Aurat olivat kokonaan puusta, kärjissä vain oli korttelin pituiselta rautaa. Kaikki laitteet, joilla perätkin kiinnitettiin aisoihin, olivat paksuista väännetyistä vitsoista eikä ollut luotinta laisinkaan. Rovasti niitä itsekseen katseli kummissaan eikä olisi tuntenut auroiksi, mutta aisat muistuttivat auraa. Olivat ne ihmeen lapsellisen näköiset ja kysymysmerkiksi jäi, miten noilla maanmuokkaustyötä toimitetaan.

Kun aamiainen oli syöty ja suuri päivällisevällä täytetty kontti kannettu kärkyihin, valjastettiin niitten eteen hevoset ja hevosten jälkeen oli valmiina lähtemään kuusi arkipukuista miestä ja kolme talon tyttöä ja viimeisenä rovasti ja ruustinna. Kaukaa katsojalle se olisi muistuttanut ruumissaattoa, vaikka se olikin vain halmeenkyntöväkeä.

Kun päästiin suuren paloaituuden sisään, jonka toiseen laitaan oli silmänkantama matkaa, otettiin aurat kärkyistä, vietiin ne palolle niin kauas toisistaan, että palo jakautui kolmeen yhtäsuureen osaan. Sitten valjastettiin hevoset aurojen eteen ja kun miehet olivat sitoneet ohjaket aurien periin ja tarttuneet kurkien päihin, he kehoittivat hevosia lähtemään. Hevoset lähtivätkin vakavina ja silmät totisina osoitettuun suuntaan kävelemään. Silloin kyntömies kiireimmiten rupesi nostamaan ja laskemaan auraa maahan, niin että jokaisella kerralla nousi maasta palanen irti ja pienimmät kannot ja isojen kantojen hienommat juuret ryskien lähtivät maasta.

Rovastilta ja ruustinnalta pääsi iloinen nauru ja he sanoivat: »Semmoistako se nyt on?» Ja ruustinna yhä katsoessaan menijäin jälkeen sanoi: »Voi ihmettä, mutta kyllä tuossa mies tarkenee myötäänsä nostaessa ja laskiessa auraa.»

— Kovempaa kai tuo on työksi kuin pellon kyntäminen, sanoi rovastikin.

— On kymmenenkin kertaa kovempaa, virkkoi isäntä, ja kovaa se on hevosellekin, kun myötäänsä tarttuu ja pääsee aura eikä se aina tartu yhtä lujaan, vaan väliin aina tarttuu kannon juureen niin, ettei lähde ollenkaan, tai jos lähtee, niin ottaa länget lujalle olkapäihin. Ensikertaiset hevoset eivät rupea tekemään ollenkaan. Niitä taivuttaessa on suuri työ ja joku ei taivu ollenkaan. Mutta nämä meidän nykyiset hevoset sitä tekevät kuin työtään, näettekös, että täyteen askeleeseen ne kävelevät muuten ruumiit jäykkänä tarpeen varalle, että jos aura tarttune lujempaan, niin tarttukoon.

— Kyllä todellakin nuo hevoset kävelevät ihan nauramattomasta päästä, silmätkin totisina juuri kuin missäkin jännityksessä, sanoi ruustinna.

— Leikitön totuus se on, että lujaa tuo on miehelle jos hevosellekin, mukautti rovastikin.

— Ei se leipä lähde maasta nauramalla, sanoi isäntä ja otti kärryistä kuokan. Kuokka kädessä hän lähti kävelemään kynnökselle ja sanoi: »Nyt se alkaa meidän työmme.»

Kaikki toisetkin kuokkamiehet ottivat kuokkansa ja rupesivat kantojen juuriin rikkomattomiksi jääneitä kohtia kuokkimaan ja isoimpia auran nostamia turpeita kuokkimaan pieniksi.

Sen nähtyään ruustinna huudahti: »Mutta sitä osaan tehdä minäkin!» Hän otti kärryistä kuokan ja mentyään Anna Marian luokse sanoi nauraen:

— Nytkö teillä on morsiamen virkkausneula käsissänne?

— Nyt se on ja tämä toki pysyy talonpoikaistytönkin käsissä.

Rovastikin otti kärryistä kuokan, meni isännän luokse ja rupesi jäykän näköisenä kuin puuhevonen kuokkimaan kannon juurta. Kaikkien suut menivät nauruun, kun ruustinna vaaleassa kesäleningissään ja hanhensulilla koristettu vaalea hattu päässään kuokki kannon juurta. Tuntui siltä kuin hevosetkin olisivat sitä nauraneet. Mutta rovasti ja ruustinna kun tekivät työtä tosissaan, niin kaikki muutkin kätkevät naurunsa suupieliiinsä.

Kun kuokkiessa nousi maasta kuiva nokinen pöly, jota tuuli tuprutti ja väliin kohotti maastakin, niin isäntä sanoi: »Kyllä tämä työ ei teille sovi. Vaatteenne pölyttyvät ja tuskin tämä tuhkansekainen nokinen pöly muutenkaan teille on terveellistä.»

— Eihän se salli savinen pelto koreata kyntäjäätä. Kyllä tätä ei minulla tule asiaksi asti tehdyksi. Siksi vain, että saatan sanoa, että olen sitä minäkin tehnyt, sanoi rovasti ja lopetti kuokintansa. Mutta katseli kauan aikaa, miten musta palo rupesi muuttumaan aivan mullan näköiseksi. Mustat kannot mulloksen keskelle vain jäivät itsepintaisina tököttämään. Kauan aikaa rovasti sitä katsottuaan kysyi: »Miten tämä sitten siemennetään, kun tähän ei ole vielä kylvetty?»

— Kylvetään vain ja nähkääs, tuolla pientareella odottaa tuo pitkäpiinen risukarhi, sillä kartutaan, että siemen peittyi multa. Kantojen juuriin, joita ei karhi pääse koskettamaan, peitetään siemen näillä kuokilla.

— No nyt minä olen täysin selvillä ja saatan sanoa muillekin, miten saadaan ruis niin täyteläiseksi kuin tuokin tämänkesäinen ruis. Tunnen paljon oppineeni tänäpäivänä.

— Mitäpä tämä teille lienee opettanut, kun tätä oppia ette koskaan tule tarvitsemaan.

— Minä olen tänä päivänä oppinut enemmän kuin tämän halmeen kyntämisen ja kylvämisen. Minä olen oppinut antamaan maamiehelle suuremman kunnian kuin tähän asti ja teidän talossanne käymättä en ehkä koskaan olisi sitä oppinut.

— Suurempaa kiitosta minä en kaipaakaan, sanoi isäntä ja kuokki edelleen kannon juurta, niin että mutaiset kuokokset kääntyivät nurin.

Sitten rovasti virkkoi hieman arasti: »Voisittekohan tänä iltana lopettaa työnne hiukan tavallista aikaisemmin, että tuumaisimme siitä, mikä viime viikolla jäi kesken?»

— Minä voin lopettaa vaikka paikalla, ei tässä nyt aika niin jäniksen selässä ole, sanoi isäntä. Sitten hän löi kuokkansa maahan niin että varsi jäi pystyyn. Ja kääntyessään lähtemään hän sanoi: »Lähdetäänpä sitten kotiin. Nythän me olemme tehneet sitä mitä hyvin harvat muut ovat tehneet.» Silloin ruustinnakin heitti kuokkansa ja lähti miesten jälkeen halmemaista, halmeen viljelyksestä pellon apuna.

Mutta kun hevoshaan veräjälle tultua ei näkynyt hevosia, niin isäntä huusi: »Nella, Nella!» Silloin lähti pensaikon takaa kolme hevosta, Nella edellä ja varsat perässä tulla lönköttämään veräjälle päin ja veräjää lähetessä silmät vilkkuivat ja korvat luihkivat, että mitähän makeaa niillä nyt on, kun siinä on niin monta ihmistä. Pieni varsa rupesi tavoittelemaan ruustinnan käsiä, kun oli aina naisilta tottunut saamaan jonkin makupalan. Mutta nähdessään, että ruustinnan kädet olivat tyhjätkä miehilläkään ollut toisillekaan antamista, tyytyi siihen, että rovastinna silitteli sen otsaa ja puhutteli nimeltään. Sen nimi oli Markus. Varsa oli näet Markuksen päivänä syntynyt.

Rovastinkin suuta veti hymyyn hänen puhutellessaan Nella ja silittäessään sen

kaunista otsaa. »Jo teillä on hyvät ja komeat hevoset. Kenellä toisella lieneekään tällaisia? Mutta eikö kuitenkin ole liikaa tuhlausta aivan joutilaita hevosia näin kesän aikana varsinkin pitää noin lihavina ja syöttää niin paljon kauruja? Kuulin säkillä kannettavan näille kauruja joka päivä.»

Isäntä näpisti paksut huulensa visuun, punalti tummatukkaista suurta päätään ja sanoi varmasti:

— Tallessa ne ovat hevosessa kaurat. Meillä ei olisi mitään, ei kauruja eikä muuta, jos ei olisi hevosia. Ja meillä ei koko talossa olisi mitään, jos ei olisi minua ja minulla hyviä hevosia. Se on niinkuin vanhoilla ihmisillä oli tapana sanoa, että henkensä on hevosessaan, taloutensa vaimossaan.

Sitten isäntä lähti vieraineen kävelemään kotiin ja hevoset palavin silmin jäivät pystypäisinä katsomaan jälkeen. Nella päästi ikävöivän hirnahduksen, kun se jätettiin eikä ollut mitään annettu. Mutta isäntä vain käveli ja sanoi: »Kyllä ei ole nälkä, aamusella olette saaneet kaura-annoksen ja siellä on heiniä, kun vain viitsitte nyhtää maasta.»

Salin pöydällä oli vastatullut posti, jossa oli kaikkien puolueitten lehtiä. Rovasti lehtiläjän nähtyään tarttui ensiksi Suomettareen ja itsekseen sanoi: »Suometarkin.»

Isäntäkin tuli ottamaan sanomalehteä käteensä, pani silmälasit päähänsä ja istui tuolille lukemaan.

Rovasti istui keinutuoliin ja sanoi: »Teille tuke kaikkien puolueitten lehtiä?»

— Niin. Eihän niitä puolueita eikä niitten varsinaista sielunelämää tuntisi, jos ei niitten lehtiä lukisi, sanoi isäntä.

— Se on totta se, mutta mihinkä puolueeseen te itse lukeudutte?

— En mihinkään. Kaikilla on se yhteinen vika, että tahtoisivat hallita toisia. Kaikki puolueet tahtovat päästä voittamaan toiset ja siten saamaan tohvelinsa alle voitettut.

Kun rovasti oli tutkinut Suometarta ja Helsingin Sanomia ja Mooses katsellut Työmiestä, Liitto-lehteä ja lopuksi Suometarta, jonka rovasti oli jättänyt pöydälle, kyllästyi lopulta kumpikin sanomalehtiin. Isäntä heitti lehden pöydälle

ja sanoi: »No tehdäänpä nyt selkoa niistä asioista. Minun pitää tästä vielä lähteä sinne työmaalle.» Sen kuultuaan rovastikin heitti sanomalehtensä pöydälle ja sanoi: »Tehdäänpä sitten.» Hän otti sitten povitaskustaan taskukirjan ja lyijykynän ja toisessa kädessään pitäen avattua taskukirjaa ja siitä katsoen alkoi sanomalehden laitaan tehdä numeroita. Tuokion perästä hän sanoi: »Lieneekö se oikein? Minulle on ilmoitettu teillä olevan kaksikymmentäviisi lehmää ja näissä toisissa taloissa vain viisi kumpaisessakin.»

— Meillä on kolmekymmentäkaksikin aikuista, mutta noissa toisissa taloissa asuu nykyään loisasukkaat ja niillä on vain yksi lehmä kummassakin talossa. Minä niistä suoritan maksun kuten muutkin saatavat niistä taloista.

— Siis kaikkiaan neljäkymmentä viisi... Neljäkymmentä viisi naulaa voita aina vuodessa eli kolmelta vuodelta sata kolmekymmentä viisi naulaa voita ja nykyisen hinnan mukaan naula ... markkaa ... penniä ja sata kolmekymmentäviisi naulaa ... markkaa ... penniä ja se kolme kertaa ... markkaa ... penniä ja yhdeksän juustoa, yhteensä ... markkaa ... penniä ja yhdeksän vasikan nahkaa yhteensä ... markkaa ... penniä... Sitten talvisaavat sen mukaan kuin entisen rovastin kantokirjoista olen tänne merkinnyt. Näistä kolmesta talosta kolmelta vuodelta tekisivät yhteensä ... markkaa ... penniä. Ja kaikki yhteensä...

Nyt ennenkuin rovasti kerkisi laskea yhteen ja sanoa summan, ruustinna tuli kiirein askelin pirtistä ja sanoi: »Juustoja ei saa panna lukuun, ne olemme syöneet täällä ja nytkin nuori emäntä on paraikaa paistamassa juustoleipiä aivan meidän tähtemme.»

— No. Todellakin pyyhitään ne pois, sanoi rovasti ja sitten tuokion kuluttua heitti lyijykynänsä pöydälle, nojautui selkäkenoon istuimellaan ja hetken mietittyään sanoi: »Näkyisi kaiken kaikkiaan tekevän tuhat kuusisataa ja vähän ylikin, mutta minä heitän kahdeksaansataan näin vieraanvaraiseen taloon ja muutenkin, kun se tulee suosiolla ja mielellä hyvällä.»

— Minä voin maksaa kaiken. Niitä on köyhempiä maksajia, lahjoittakaa niille, sanoi isäntä päättävästi ja nousi aukaisemaan kaappiaan.

— Ei, en minä ota kuin sen minkä olen määrännyt, sanoi rovasti, mutta isäntä ei sitä kuunnellut, toi vain rovastin eteen kolme viisisatasta ja yhden satamarkkasen ja sanoi:

— Kyllä sitä minä voin maksaa täydenkin, mutta ajatelkaas itsekin esimerkiksi, jos noitten toisten talojen asukkaat olisivat itse maksajia ja yhdestä lehmästä maksaisivat juustot, voit ja vasikan nahat, niin se olisi vaikeampaa kuin minulla kolmenkymmenenviiden lehmän isännällä.

— Sen hyvin ymmärrän ja sellaiset maksajat olen kerrassaan pyyhkinyt kirjoistanikin pois, sanoi rovasti työntäessään yhden viisisatasen erilleen. — Ottakaa nyt edes tuo viisisatanen takaisin.

— En ota, kun se on teille tuleva, sanoi isäntä jäykästi, — meillä annetaan keisarille mikä keisarin on. Ajatteli sanoa: — Ja Jumalalle mikä Jumalan on, mutta sitä ei kuitenkaan sanonut.

Rovasti kuitenkin hieman hymysuin jatkoi: »Ja Jumalalle mikä Jumalan on.» Hän otti sitten sen viisisatasen sinne toisten joukkoon ja sanoi: »No tottapa sen minä sitten korjaan.» Mutta samassa tuntui povessa pahalta, että oli ottanut sen rahan ja ensinnäkin niin korkean hinnan mukaan hinnoittanut saatavansa. Tuntui kuin isäntä vielääkään ei häntä tuntisi eikä hänkään isäntää. Sitten rovasti istui keinutuoliin ja kysyi: »Eikö nämä toiset talot ole tiloilleen yhtä hyvät kuin tämä tila, kun ne ovat joutuneet omistajainsa käsistä pois?»

— Ovat yhtä hyvät ja paikoin paremmatkin. Peltomaatkin ovat savisemmat eivätkä ole niin lannanvaativia kuin nämä tämän talon, jotka ovat hiekkaisempia ja enemmän lannansyöviä. Mutta ei tehty työtä, juotiin ja laulettiin ja tansseja pidettiin. Talven aikana oltiin kulkevinaan työansiolla tuolla kahden tai kolmenkymmenen penikulman päässä työpaikoilla, sieltä saadut vähäiset tähteet, mitä niitä kotiin tuli, sulivat ylellisyysnautinnoissa kuin kuumille kiville eivätkä näkyneet missään. Meille oli käsi, jalka niin syömisen kuin siemenenkin suhteen, joten meille vuosi vuodelta velkaantuivat ja minun täytyi ottaa koko tilat ja päästää asukkaat sinne, missä niitten aika näkyi paremmin kuluvan kuin kotona. Se kyllä oli minulle mieleinen vahinko. Sillä tämä talo on nyt parhaillaan. Tytöt tuosta yksi kerrallaan alkavat siirtyä pois. Pojat tuovat uusia tulokkaita, niillä alkaa tehdä mieli omiin oloihin ja siltä varalta olen kahdelle pojalle varannut nämä Leppimäen tilat ja kahdelle pojalle tässä tilassa on tilaa, vaikka minun kuoltuani jakaisivatkin. Siis neljälle pojalle on tilaa. Viidenneistä, tuosta Antista, ei näytä tulevankaan tavallista maamiestä, se on aivan pienestä pahasta harrastanut kaikenlaista kaperrusta, maatyö on kaiken aikaa ollut niskantakaista, vaikka työttömiä käsiä se ei pidä. Se on sekä puuseppä että rautaseppä. Ja tällaisessa talossahan tuota löytyy työtä Antinkin laiselle tekijälle,

sillä meillä tehdään kaikki kotona, ainoastaan padat ja kahvikupit ostetaan. Kahvipannutkin tehdään kotona, siis aivan lusikasta kuokan varteen asti kaikki.

— Ovatko nämäkin huonekalut kaikki kotona tehtyjä?

— Kaikki. Tuo minun kirjakaappini tuolla kamarissa on Honkaniemestä isäni tuoma.

— Hyvästi tehtyjä. Kerrassaan hyvästi tehtyjä. On kai Antti ollut jossakin opissa, ei luulisi, että hän aivan sormestaan on imenyt tuon taidon.

— Kylläpä se on melkein sormestaan imenyt. Tosin yhtenä talvena oli tuolla Siuruan kylällä kiertävä veistokoulu, jossa se oli nelisen viikkoa, mutta ei se siellä tainnut paljoa viisastua, sillä se oli jo samanlainen nikkari ja seppä lähtiessään kuin tullessaankin. Muuten sillä on Antilla tapana tehdä valmiiksi, mitä tekee, tekipä vaikka lusikan tai kirvesvarren. Niistä ei puikot pistele, kun se heittää käsistään.

— Kumma, kun ette ole sellaista poikaa laittanut kouluun?

— Kouluun... Juuri kuin herroja ei olisi enemmän kuin tarpeeksi ilmankin. Sitäpaitsi herroja pakoon lähdin isävainajan kanssa Honkaniemestä ja niitä paossa olen täällä kohta neljäkymmentä vuotta ollut, eikä tule ikävä herrojen maailmaan.

— Vai sillä lailla! Nyt minä muistan, mitä olen muutamien vanhojen ihmisten kuullut kertovan siitä kenraalikuvernöörin ja isänne välisestä seikkailusta. Tappoivatko ne hevosen?

— Tappoivat niinkuin erämaan sudet.

— Eivätkä maksaneet?

— Vielä mitä. Senaattiin asti riideltiin, meni hevonen ja monta tuhatta markkaa käräjänkäyntiin niinkuin kaivoon, ettei koirakaan perään haukkunut.

— Eipä kumma, jos siitä olette katkeroitunut yli äyräittenkin. Kerrotaanhan, että olette tulleet vihaiseksi kaikille herroille ja vieläpä kaikelle sivistyksellekin.

— Sivistyksellekin?... Sivistys ja herrat ovat tykkänään kaksi eri asiaa.

— Hm. No mitenkä niin? sanoi rovasti leikillisesti nauraen.

— Tunnen niitä kestikievariajoilta ihan kuormakaupalla, sillä ei tukkijätkienkään matkapuheet ole ruokottomampia kuin herrojen, ja siinä suhteessa ovat ihan kuvernööristä alimpaan tukkiherraan asti kaikki tohtorit ja viisaustieteen maisterit aivan kuin samasta pölkystä leikeltystä. Ei niitten mielestä kievarin palvelijatyttö, eikä talontyttö, eikä vielä talon emäntäkään ole suuren arvoinen eikä liian hyvä vaikka kuinka alhaisten tekojen välikappaleiksi.

— No niin, silloin neljäkymmentä vuotta sitten, mutta ei se nyt ole enää niin.

— Jokainen sanomalehden numero antaa tietää, että nyt ei ole sen paremmin. Ei pahimmat mustalaisetkaan häväise ja solvaa toisiaan ilkeämmin kuin sanomalehtiherrat toisia puolueita ja toisin ajattelevia. Ja lukeutuvathan sanomalehtiherratkin sivistyneihin.

— Tätä nykyä erittäinkin kaikki sanomalehdet ovat tavattomassa kiihtymystilassa ja sättivät toisiaan liiaksi. Toisten täytyy puolustautua ja niin menee paperille ja painoon sanoja, joita hetken kuluttua tuskin kirjoittaja itsekään hyväksyy, mutta syötyä ei saa takaisin, sanoi rovasti.

Ruustinna tuli nyt juosten salin ovelle ja henkeään pidättäen sanoi: »Muori tekee lähtöä taivaallisen isän kotiin, tule sinäkin Kaarlo katsomaan.» Sen sanottuaan hän pyörähti ulos ja samassa näkyi juosta hynttyyttävän pihan perällä olevaan aittaan, jonka matala ovi oli auki. Ihmisiä näkyi ovelta.

Isäntä ja rovastikin ruustinnan sanat kuultuaan hypähtivät seisomaan ja lähtivät kiireimmän kaupalla ruustinnan jälkeen ja aittaa lähestyttäessä rovasti sanoi: »Ei saa hälistä, kaikkien pitää olla hiljaa!»

Hiljaa hiipien he nyt menivät aittaan, missä muori makasi sängyssä. Rinta vielä harvaksen kohoili ja silmät suurina kirkkaasti katselivat ylöspäin ja huulet liikkuiivat. Rovasti sanoi hiljaa, tuskin toisille kuuluvasti: »Kirkkaus taivainen näkyy hänelle... Me hänen silmistään näemme kuin peilistä, mutta hän jo näkee Isän kasvot.» Silloin muorin rinta pari kertaa korahti ja taukosi liikkumasta, leuka hervahti, niin että suu jäi auki, silmät sammuiivat ja jäivät puolittain auki. Rovasti liitti kätensä ristiin ja luki isämeidän ja herransiunauksen.

Isäntä siirtyi nyt muorin silmiä painamaan kiinni ja sanoi:

— Minulla on kunnia painaa äitini silmät kiinni. Muistan miten tämä viimeisen tyttärensä lähtiäisissä itkien sanoi: 'Lieneekö lapsiani viimeisellä hetkelläni painamassa minun silmäni kiinni?'

Isäntä sitoi vaatteella muorin leuankin, niin että suu tuli tavalliseen asentoon, ja muori makasi kuin nukkuva, rinta vain ei liikkunut ja kuolon hieno huntu peitti kasvot.

Kun rovasti näki, että kaikki oli valmista, hän sanoi: »On mielestä lähtemätöntä saada seistä autuaana kuolevan vuoteen vierellä», ja alkoi veisata vanhan virsikirjan virttä »Mä nukun haavoin Kristuksen.» Sen veisattuaan hän piti pienen kiitosrukouksen, jonka päätyttyä lähdettiin aitasta ja painettiin ovi lujaan kiinni.

Aitasta tultuaan emäntä kantoi kahvipannun salin pöydälle ja Hetvi tuoden juustoleipävatia sanoi: »Tätä juustoleipää paistaessa ei tiedetty, että niin paljon tapahtuu ennen tämän syöntiä, kuin on tapahtunut.»

— Kyllä minä tänä aamuna aloin luulla, että pitkä uni on muorilla alussa, sanoi emäntä, kun viime yönä ei kuulunut olleen ollenkaan liikkeellä eikä vielä aamiaisen aikana tajunnut mitään, kun minä herättelin syömään. Jalatkin olivat kylmät kuin ainakin ruumiin jalat ja muutenkin näytti kuolon haamu olevan kasvoillakin. Ei ole muuta sanomista kuin että hyvä on näin hänelle itselleen ja meille. Kaksi pitkää vuotta on kesin talvin yötä päivää pitänyt vartioida paremmin kuin pientä lasta, ettei menisi eksymään. Talvellakin, jos meni yöllä ulos, niin ei osannut takaisin. Kartanon toisilta seiniltä alkoi haparoida ovea.

— Eihän sitä muuten sanottaisikaan, että kahdesti on ihminen lapsena, sanoi isäntä ryyppiessään kahvia ja pureskellessaan juustoleipää.

— Mutta sitä suurempi ilo täyttää nyt sydämenne, kun palveltavanne nyt aivan odottamattomana hetkenä pääsi rauhaan ja te palvelijat jätte rauhaan. Rauhan Jumala on teitä siunaava, kun loppuun asti olette kärsivällisesti kuormanne kantaneet, sanoi ruustinna tyhjiä kuppeja laskiessaan pöydälle ja pureskellessaan viimeistä juustoleipäpalaa.

Isäntä sai nyt kahvinsa juoduksi ja sanoi: »Minun täytyy lähteä työmaalle ja toimittaa Antti arkun tekoon. Keskiviikkona tehdään äidille viimeinen palvelus.»

— Mutta miten täältä ruumis saadaan tuonne Siuruaan, kysyi rovasti.

— Neljä miestä tangossa vuoroin kantaa, kaksi aina kerrallaan ja toiset levähtävät, kävelevät joutilaina siksi kunnes kantajat väsyvät, sitten tulee toisten vuoro. Se keino on ainoa mahdollisuus, sanoi isäntä ja lähti.

Isännän mentyä vielä emännät vierailleen pitkän aikaa kertoilivat muorin elämäntapoja. Mielellään niitä kertomuksia rovasti ja ruustinna kuuntelivat, kun niistä ei elämän keinoja varjopuolia tullut esiin ollenkaan. Niitä kertomuksia kuullessa syntyi kuulijan sielun silmäin eteen täydellisesti pyhitetyn ihmisen ja äidin kuva, jolle rovasti tunsii viimeisen voitelun antaneensa. Siitä tietoisuudesta hän jäi iloitsemaan, kun emännät viimein lähtivät asioilleen.

Vanhasta pirtistä rupesi kuulumaan lautojen pitelyä, sahausta ja höyläystä, mistä tiedettiin Antin tulleen arkun tekoon. Sinne meni rovastikin katsomaan ja mielestään vähän puhelemaankin, kun oli vielä talon nuorten miesten kanssa tuskin kolmea sanaa vaihtanut. Mutta Antti ei välittänyt rovastista mitään, avopäin ja paidan hihat käärittyinä yläpuolelle kyynärpäiden höylätä kuosmitti arkun sivulautoja ja rovastin kyselyihin vastasi vain »on» ja »ei» eikä päättäänkään kääntänyt työpaikastaan muualle, hartiavoimin vain puski pitkäpäistä höyläänsä ja korkealle syöksyivät lastut höylän kurkusta.

Rovasti ei Antin seurassa kauan viipynyt, vaan lähti kävelemään pitkin järven rantaa ja osui siellä talon sikatarhalle, joka oli aidattu järveen asti, jotta siat pääsivät järveenkin, jos tahtoivat. Siinä tarhassa rovasti näki kolme niin suurta sikaa, ettei eläissään ollut niin suuria nähnyt. Ja kymmenen oli tavallista aikuista sikaa. Valkeita porsaita vilisi pensaikko täynnä eikä niiden määrästä saanut selvää muuta kuin että niitä oli paljon. Kauan aikaa rovasti siitä yli aidan katseli niiden hyörintää ja itseksensä ajatteli, että ei ole kumma, jos perheen päivällispöydässä kesälläkin kukkurapäiset lihakeittokupit höyryävät. Rovasti koetti arvailla sikalauman arvoa taloudessa, mutta kysymysmerkiksi se vain jäi. Sen vain sai arvatuksi, että tuskin oli Tepaston pitäjässä toista taloa, jossa olisi tuollainen sikatarha sikoineen.

Sitten rovasti lähti verkkaisin askelin keppiään käsissään pyöritellen kävelemään taloon päin, vaikka hän ei ollut päättänyt sisällekään mennä, kun siellä ei ruustinnakaan ollut. Tämä näet käpperehti emäntien mukana milloin missäkin. Rovasti ei tiennyt itseksensä, mihin oikeastaan kävelisi. Ei haluttanut mennä Antinkaan työpaikkaan, kun tuo oli niin umpimielinen. Ilta oli kuitenkin saatava kulumaan, kun ei tullut lähdeyksi kotimatkallemukaan yötä vasten. Nyt oli rovasti saapumassa kartanoon, kun talon lehmien kellot rupesivat kuulua rämisemään

vaaran rinteeltä. Sen kuultuaan Hetvi koetti esiliinansa taskua, oliko tulitikut mukana, ja kiirein askelin hän lähti lehmitarhaan suitsusavun laitamaan. Sinne Hetvin mukaan kiirehti ruustinnakin ja melkein huutaen sanoi:

— Etkö sinäkin, Kaarlo, tule tämän talon lehmiä katsomaan?

— Lähdenpä kylläkin, sanoi rovasti ja lähti pitkin askelin astumaan ruustinnan jälkeen. Ruustinna jäi nyt odottamaan, kunnes rovasti tapasi, ja lähtivät sitten rinnakkain kesantopellon nurmista piennarta kävelemään. Pellon takana lepikkoisen rinteellä olevalle lehmitarhalle he saapuivat vasta, kun Hetvillä oli kannoista ja risuista koottu kasa riehakassa tullessa ja hän rupesi sitä kattamaan turpeilla ja mullalla niin umpipäähän, että maanrajaan kantojen lomaan jätti vain pienen aukon, josta turpeitten ja mullan alla palava tuli sai ilmaa. Silloin rupesi tupruamaan vaalean harmaata savua kuten sysihaudasta, ja lenseä etelätuuli levittäen sitä laajaksi usvaksi rupesi kaatamaan vaaran rinnettä kohti, mistä lehmätkin olivat tulossa. Lehmät tunsivat savun hajun ja lähtivät kilvan tulla hölkkäämään, niin että maa jytisi ja kellot kalkattivat. Kun ne alkoivat saapua lähelle suitsua, niin paarmat ja kärpäset erosivat lehmistä ja ihan horisevana pilvenä kohosivat ilmaan ja tuulen ajamana lensivät tietymättömiin. Suuri sonni asettui nyt etumaiseksi suitsun viereen, niin että olisi luullut läikähtyvän savuun, mutta sonni ei ollut savusta tietävinäänkään, murjotti vain savun sisässä, niin että tuskin näkyi koko elukkaa.

Hetvi se yhä multaa lisäillessään suitsun harjalle lapiollaan heristi sonnia ja sanoi: »Tuo se paraskin lypsikki aina laittautuu rintapaisteelle etumaiseksi juuri kuin sillä olisi joku etuoikeus siihen. Mutta varohan, jos Hopitenkaa haluttaa tulla siihen sinun paikallasi, niin taulametsään tulee lähtö. Nyt siinä ehkä saanet olla, kun tuuli painaa savun alas ja jokainen saa seistä savussa.»

— Mikä se on Hopitenka? kysyi ruustinna.

— Tuo kailoposki tuolla kyytön takana, jonka selkä on korttelin verran ylempänä kyyttöä. Se kun punaltaa päätään ja tuhahtaa sieraimiinsa, niin hengestä älyää sonnikin eikä kysele kyytiä.

— Se on sen näköinenkin. Mutta onhan siellä muitakin yhtä suuria ja vankkoja.

— On siellä kyllä. On tuokin Omena tuolla, jolla on vaskikello kaulassa, niin suuri ja vankka kuin Hopitenkakin, mutta Hopitenka se kuitenkin on kuningas tässä valtakunnassa.

— Se taitaa olla luonnon laki, että lehmikarjassakin pitää olla yksi, jota kaikki tottelevat, sanoi rovasti.

— Niin se näkyy olevan, että yksi se on joukon pää. Hopitenka se pitää lähdöstäkin huolen. Jos olisitte katsomassa, kun ne tässä lypsännän jälkeen vähän aikaa makaavat ja märehtivät, niin näkisitte, miten se Hopitenka ensimmäiseksi nousee ja remauttaa kelloaan. Silloin kaikki heräävät ja alkavat pyrkiä jaloilleen, vaikka monet makaavat ihan rankana pitkin pituuttaan tai päät kyljissä, silmät ummessa. Silloin se Hopitenka lähtee verkalleen kävellen mennä lojottamaan metsään ja toinen toisensa perästä lähtee jälkeen, niin että koko karja on yhtenä jonona. Tuo pieni sonni, joka tuolla takimmaisena tylsän näköisesti katselee, se on aina viimeisenä hännänhuippuna sekä metsään mennessä että metsästä tullessa.

— Todellakin katselee tuo sonni niin tylsän näköisesti. Siinä päässä ei näytä elämän huolia paljon olevan, virkkoi rovasti ja naurussa suin katseli sonnia, kun se jäykkänä kuin puuhevonen seisoj ja leuat märehtiessä verkalleen liikkuvat.

Nyt Hetvi näki, että tytöt tulivat halmeelta lehmien lypsämään, ja niin hänkin lähti talosta lypsyastioita hakemaan, mutta rovasti ja ruustinna jäivät lehmitarhaan ja istuivat aidanvierellä oleville isoille kiville, jotka aikoinaan oli pellon ojusta nostettu ja vyörytetty siihen.

Lypsäjät tulivat jo astioineen ja heittivät pönttönsä ja korentonsa aidan vierelle, missä rovasti ja ruustinna istuivat. Hopitenka, Helmikki, Omena ja Kullanruusu alkoivat katsella yli muitten kuin huomauttaakseen, että he tässä ovat ensimmäiset.

Sanko toisessa ja jakkara toisessa kädessä Hetvi seisahtui lähelle pönttöjä ja sanoi: »Tulehan nyt Hopitenka sieltä savun alta vähän syrjempään, niin kevennetään alaisiasi. Kyllä siellä onkin taas läikkä maitoa.»

Tytötkin seisahtuivat sankoineen ja jakkaroineen sinne aidan sivulle, johon ei niin paljon tullut savua, ja nimeltään kutsuivat kukin lehmänsä, jotka tulivatkin kuin käsketyt lypsäjäinsä luokse.

Kun lypsäjät laskivat matalat jakkaransa maahan ja istuutuivat niille lypsämään, niin lehmät suurilla karkeilla kielillään rupesivat lypsäjäin kupeita ja olkapäitä harvaksen nuolla lopsimaan ja sitä kesti siksi kunnes lypsäjät maitosankoineen nousivat pois. Hopitengan alta noustuaan Hetvi taputti Hopitenkaa poskelle ja

sanoi herttaisesti: »Sinä lehmä kulta olet niin hyvä.»

Kun Hetvi oli maitosankonsa tyhjentänyt ruustinnan luona olevaan pönttöön, hän puheli, että »nuo lehmät tuolla nuolemisellaan kuluttavat paljon vaatetta, mutta niitä ei voi kieltää, kun ne sen tekevät kiitokseksi lypsämisestä. Katsokaahan tätä minun lypsynuttuni kuvetta ja tätä olkapäätä, miten ne ovat aivan kuluneet, vaikka nuttu on näin uusi.»

— No kyllä tuommoiset maitosangolliset palkitsevat, vaikka yhdessä illassa menisi koko nuttu, sanoi ruustinna hymyillen. Minkä verran luulette olevan sitä Hopitengan maitoa?

— Siinä kymmenen litran korvilla sitä on. Tämä sanko vetää kaksitoista litraa, ja vaahtoineen tämä oli laitatasana.

— Ja huomenaamunako saman verran?

— Ei juuri aivan. On se aamulypsy hieman antoisampi, mutta ei paljon.

— Siis kaksikymmentä litraa päivässä, se on todellakin läikkä.

— On se vieläkin, vaikka se on maaliskuussa kantanut. Parhaillaan ollessa kun lypsetään neljä kertaa päivässä, saadaan siitä kaksikymmentäkuusikin litraa päivän osaksi.

— Onkohan tuo totta? virkkoi rovasti toisella suupielellään nauraen.

— Vallassanne on uskoa tai olla uskomatta, sanoi Hetvi hieman naurahtaen ja otti taas sangon toiseen ja jakkaran toiseen käteensä ja ystävällisesti sanoi: »No tulepa sinä Maatikki muoriseni tänne. Sinäkään sitä et tule tyhjin nahoin metsästä kotiin.»

Kun Maatikki kuuli nimeään mainittavan, työntyi se heti savun seasta ja pöllähti Hetvin eteen. Ja kun Hetvi istuutui jakkaralleen ja rupesi lypsämään, niin Maatikki rupesi nuolemaan Hetvin kuvetta juuri kuin se olisi kuulunut asiaan.

Halmeen kyntömiehet tulivat nyt nokisina ja pölyisinä taas päästäkseen saunaan puhdistautumaan. Mutta kun isäntä näki rovastin ja ruustinnan olevan lypsäjäin luona, niin poikkesi sinne ja rovastin luokse tultuaan nauraen sanoi: »Maitopöntön vartijoiksiko nyt ovat rovasti ja ruustinna joutuneet?»

— Niin on käynyt, mutta käyköön, ei sureta. On sangen mieluista nähdä lehmästä kerralla lähtevän niin paljon maitoa, kuin noista lähtee.

— Kyllähän niistä lähtee, myönteli isäntäkin ja hymyillen katseli karjaa.

— Vaimoni tässä on tuuminut, että minun pitäisi joku lehmä ostaa teiltä, esimerkiksi tuo kailoposki, se näyttää kaikkein täysimmäksi sangon lypsävän.

— Hm. Sillä te ette tee mitään.

— Miksikä ei?

— Siksi että se on paljoruokainen lehmä. Hopitenka lypsää paljon, mutta se ei ole hänen ansionsa, se on laitumien ansio. Kun päälle polven kävelevät heinikoissa ja vieläpä tuhkan voimalta kasvaneissa heinikoissa, niin se sieltä saa isonkin vatsansa täyteen. Ja kun se sen saa verrattain vähässä ajassa täyteen, että väliin joutuu lepäämään, niin sen ruoan täytyy muuttua maidoksi ja vieläpä rasvaiseksi maidoksi. Mutta jos Hopitenka vietäisiin huonommille laitumille, niin se tuskin saisi elääkseen, maidosta ei puhuttakaan. Tuo Heluna tuolla, tuo laukkiotsainen, se lypsää melkein yhtä paljon kuin Hopitenka ja syö tuskin puolta vertaa.

— Möisittekö sitten tuon Helunan? Vaimoni sanoo, että hän ei lähde täältä lehmättä.

— Miksikä ei. Mutta täältä ei saa Tepastoon kesällä lehmää kuin kymmenien penikulmien kiertomatkan kautta. On parasta se lehmän kauppa jättää talveen. Silloin sopii valita karjasta mikä miellyttää, joko nuori tai vanha, tai varhain tai myöhään kantava, se on minun neuvoni.

— Taitaapa olla se sentään paras neuvo, kun on niin hankala matka sinne Tepastoon, myönsi rovastikin.

Nyt oli lehmät saatu lypsetyiksi, ja lypsäjät lähtivät raskaita maitopönttöjään korennoissa kantamaan ja toisissa käsissä oli vielä täydet sangot, kun pönttöihin ei kaikki maito sopinut. Ruustinnakin lähti maidonkantajain mukaan. Isäntä kääntyi hänkin lähtemään maidonkantajain jälkeen, mutta seisahtui, kun rovasti kysyi:

— Tokko teillä kesällä käytetään lehmiä navetassa laisinkaan?

— Käytetään sateella, mutta ei kuivalla säällä. Katsokaas, tuolla tuo suoja, jossa katto on kalteva neljälle taholle, on meidän kesänavetta, johon viedään lehmät sateella. Kun ovi vedetään kiinni, se on melkein pimeä, Tuossa harjan huipussa on ainoa aukko, joka antaa valoa. Siitä aukosta lentävät kaikki hyönteiset ilmaan ja lehmät jäävät rauhaan kuten nytkin tuossa. Katsokaas kuinka ne nyt tuossa rauhallisina makaavat, kun savu on ajanut kaikki hyönteiset metsään. Ne kun siinä parisen tuntia märehdivät ja nukkuvat, niin sitten lähtevät yösyöntiin ja aamulla taas kuuden aikana ovat tässä takaisin. Kyllä tuo Hopitenka tietää, milloin kello on kuusi niin illalla kuin aamullakin. Kun minä aamulla nousen neljän aikaan, niin ensimmäiseksi työkseni kokoan lehmien jättämät lannat noihin kasoihin ja tästä suitsun pohjasta luon tuhan sekaan. Sama tehtävä on sitten aamiaisten aikana, kun lehmät ovat menneet päiväsyöntiin. Siitä tulee paksumutaisen ojamaan lantaa semmoista, että tuskin auringon alla on parempaa. Ei tarvitse panna kuin sen verran, että maalla näkyy, niin kaura kasvaa niin että ähkyy. Kesänavetassa lannat sekoitetaan kuivan mudan kanssa. Siellä otetaan virtsakin talteen. Täällä ne tämän maan lannoittavat virtsallaan. Talvella vedetään vähän mutaa, keväällä kynnetään se mullan sekaan ja kylvetään kaura, ja se kasvaa miestä pitkän kauran. Tällä tavalla tulee joka kesä yksi sarka valmiiksi lannoitettua peltoa. Nähkääs, näin pitkältä on jo tänä kesänä tullut. Ja tässä on nyt suitsu tänä iltana, mutta aamulla on täällä eri paikassa, missä taas maan kamaraturpeet poltetaan tuhaksi. Siten se jatkuu päivä päivältä ja viimein on syntynyt valtainen sarka peltoa juuri kuin pilvestä pudoten. Ei maksa mitään.

— Onko opintomatkailijoita koskaan käynyt täällä?

— Hm. Vai opintomatkailijoita! Minusta ei tahdo kukaan oppia, kaikki pitävät minua paljaana työhulluna. Silloin kun tulevat ruistynnyriä, kahta tai kolmea tahtomaan velaksi, sanovat minua isännäksi, mutta kun sen ovat saaneet, sanovat minua vain Moosekseksi, sanoi isäntä ja lähti kävelemään kotiinpäin, missä pojat jo kilpaa juoksivat saunaan.

— Vai niin pian muuttuu ääni kellossa.

— Niin muuttuu.

— Sanokoot miksi sanovat, mutta minä sanon, että te olette ison talon isäntä ettekä vain paljas Kentän Mooses. Kävin äsken teidän sikatarhassanne ja sen sanon, että lähellä ei ole sellaista toista, ja nyt olen nähnyt teidän karjanne. Olisi soma tietää, paljonko tuo karja yksinään antaa tuloja, puheli rovasti isännän

jäljessä kävellessään.

— Kyllä se vuoden lopussa tiedetään aivan pennilleen. Viime vuonna tuli karjasta sikoineen viisikymmentä kahdeksan markkaa kuusikymmentä kaksi penniä jokaiselle vuoden päivälle.

— Viisikymmentä kahdeksan markkaa kuusikymmentä kaksi penniä. Se 365 kertaa, sanoi rovasti ja otti povitaskustaan taskukirjan ja lyijykynän, jolla kirjansa lehteen rupesi tekemään numeroita. Tuokion kuluttua rovasti melkein huudahtaen sanoi: »21 396 markkaa ja 30 penniä vuodessa. Se on sievä summa ja täällä erämaassa! Mitä sitten, jos esimerkiksi tuo karja olisi vaikka Tepaston kirkonkylässä, jossa jokainen maitolitra saataisiin myydyksi markasta litra vähintäänkin. Se paukahtaisi vielä eri äänellä.»

— Sentähdenhän meillä on paljon sikoja ja vasikoita, kun ei ole mihin panna kermottua maitoa. Mutta tuottavat ne siatkin jotakin lopuksi. Kolmetuhatta markkaa saatiin viime vuonnakin sianlihoilla ja tänä vuonna luulen saatavan enemmänkin. Ja porsaista ja liioista vasikoista saadaan hyvää syömistä.

— Se on totta se, myönsi rovasti eikä jatkanut puhetta, kun näki, että isännällä oli kiire kylpemään.

Kun illallinen oli syöty, rupesi vanhasta pirtistä Antin höyläys kuulumaan, mistä tiedettiin, että Antti aikoo läpi yön tehdä arkkua. Kaikki muutkin olivat tavallista virkeämpiä eikä näkynyt kukaan kiirehtivän yölevolle. Toimiteltiin vain pieniä tehtäviä, mitä mikin. Rovasti ja ruustinnakin, vaikka heillä oli huomisaamuna aikomus jo varhain lähteä kotimatkalleen, illan viileydestä nauttien istuivat kuistin penkillä ja lukivat isännän kirjakaapista otettuja kirjoja.

Kuudes luku.

Saunajärvi oli niin tyyni, että järven takaa kuvastuvan metsän pienimmät oksat ja yksityiset lehdetkin erotti järven pinnasta. Puitten latvoilta ruusunpunainen aurinko suurena paistaa heloitti ja loi silkinhienon, läpinäkyvän verhonsa järven pintaan, huoneitten kattoihin, puihin ja pienimpiin lehtiinkin. Järvi ei ollut koskaan ollut houkuttelevampi kuin nyt. Isäntä oli pannut pienet saappaat

avonilkkaisiin jalkoihinsa ja paitahihassillaan avopäin ilmestyi kartanolle ja luhdin portaalla ompeleville tytöille sanoi: »Tulkaapa joku soutamaan, viemme muutamia verkkoja tuonne virran alle, näkyvät kalat olevan hyvin liikkeellä järvessä.»

Anna Maria kerkesi ensimmäiseksi ja sanoi: »Pitäpä lähteä, että saadaan lohikeitto aamiaiseksi.» Sen sanottuaan hän lähti isänsä jälkeen rantaan.

Rovasti ja ruustinna syventyneinä kirjoihinsa eivät olleet tulleet huomanneeksi auringon luomaa luonnon kauneutta, mutta nyt isännän puheen kuultuaan ruustinna heitti kirjan helmaansa ja tuli katsoneeksi ympärilleen luontoon ja järvellekin ja huudahtaen sanoi: »Voi miten tuo järvi on kaunis, emmekö saisi tulla mukaan? Ehkäpä Kaarlo osaa soutaakin, ettei Anna Marian tarvitse lähteäkään.»

— Kyllä, kun otetaan isompi vene, kuului isäntä sanovan.

Rovasti lähti raskain pitkin askelin rantaan päin ja varmalla tavalla sanoi: »Kyllä minä soudan. Ei tarvitse Anna Marian lähteä.»

— Kyllä minä lähden sentään. Harvoin on sarvi sokean kädessä, silloin soittaa kuin saapi. Näin kiireenä kesätyön aikana saa niin vähän olla järvellä, että ilokseen sinne lähtee silloin kuin pääsee, sanoi Anna Maria ja ruustinnan rinnalla kävellä heilotti rantaan.

Rannassa isäntä laittoi keskelle venhettä rovastille ja ruustinnalle istuimet ja perän puolelle kantoi rannan töyräillä olevasta verkkohuoneesta puikkarilla olevia kolmen kyynärän korkuisia mustia verkkoja.

Rovasti katseli niitä ihmeissään ja sormissaan silmää osoitellen sanoi: »Mitä kaloja näin harvoilla verkoilla saadaan? Näistähän menee läpi nuo teidän pienimmät siatkin.» — »Harvoinhan se harva syöttelevi, silloin suurilla kaloilla, sanotaan, ja tosi se onkin. Mutta eivät nämä lohille ja siioille ole liian harvoja, tässä järvessä on isoja siikoja», sanoi isäntä ja toi yhäkin harvempia verkkoja venheeseen. Sitten hän luki venheessä olevat verkot ja sanoi itsekseen: »Kunpahan nuo kahdeksan häneen heitetään.» Sitten isäntä katsahti järvelle, missä siellä täällä näkyi isojen ja pienien kalojen väreitä ja porahtelemista ja sanoi: »Kun olisi onnessa totta, niin eivät ne verkot aamulla aivan tyhjinä olisi.»

— Mutta minun pitäisi päästä näkemään, minkälaisia ne kalat ovat, joita noin

harvoilla verkoilla saadaan, sanoi rovasti.

— Ja minun pitäisi päästä mukaan, virkkoi ruustinna.

— Miksikä ei, sanoi isäntä ja alkoi työntää venettä vesille.

Venheen tultua vesivaraan isäntä kiirehti perään ja kehoitettuaan vieraita istumaan käänsi venheen keulan järven päätä kohti, mistä vaisu kosken ääni kuului kuin haudasta. Sinne lähti nyt Anna Marian soutaessa ja isännän huovatessa vene liukumaan kuin kilvassa.

Ruustinna ei joutanut katsomaan yhtäälle päin, hän katseli ympäriinsä ja ihaili: »Ihmeellistä, miten tämä järvi on kaunis. Eihän nuo Tepaston järvet ole näin kauniit.»

— Eivät olekaan, sanoi rovasti. Tepaston järvien rannoilta on raiskattu metsät yhdeksi, on vain pensaita ja vaivaismännyn karvaita. Täällä sen sijaan tuollaiset aarniopuut auringon purppuroimina, majesteettillisen komeina ja tyyninä kuvastuvat järveen. On vahinko, ettei valokuvauskoneeni ole nytkään mukana.

— On todellakin vahinko. Miten somaa olisi valokuvassa nähdä tuokin suuri kultaharsoinen honka, jonka on pää ylinnä kaikkia muita tuolla rannan töyräällä.

— Entäs tuossa nuo kultapaitaan pukeutuneet koivut ja niitten takana hymyilevät kuuset... Voi, voi!

— Ja niitten alla tuo ruohikkoranta, missä sorsapari uiskentelee. Kuinka mielelläni näkisin nuokin rauhalliset linnut valokuvassa. Siitä tulisi suurennettuna mainio seinätaulu.

— Niin tulisi, myönteli rovasti ja rupesi katselemaan eteenpäin, mistä kosken ääni alkoi kuulua kovemmin ja valkeita vaahtopalloja alkoi ilmestyä järvelle. Kohta oltiinkin lähellä rantaa, missä niemen sivua pyörteinen virta solui järvelle. Siihen virran sivulle nyt ruvettiin heittämään verkkoja. Rovasti sanoi nauraen: »Isäntä ei näy muistavan, miten Pietaria neuvottiin verkonheittoon. Sen käskettiin heittää verkko oikealle puolen venheestä.»

— Kyllä se kala minun verkkoni löytää, jos heitän vasemmallekin puolen, sanoi isäntä ja venheen perässä tanakkana seisoen päästeli puikkarilta verkkoa sitä

mukaa kuin venhe kulki eteenpäin. Ja heti olikin ne kahdeksan verkkoa heitetty yhteen riviin, ja lähdettiin kotirantaa kohti. Aurinko oli jo mennyt mailleen ja koko luonto näytti nukkuvan. Jokainen puun oksakin nukkui sikeintä untaan. Ainoastaan siellä täällä uiskenteleva vesilintupari ja järvessä pulahteleva kala valvoi. Mutta kohta saavuttiin rantaan, missä melkein puhelematta vene vetäistiin maalle ja sama yön uuvuttava lumous rupesi vetämään järveltä tulijoitakin nukkumaan.

Kun rovasti ja ruustinna seuraavana aamuna nousivat, oli aurinko jo korkealla. Antti oli kartanolla pölkkyjen päälle asetettua arkkua maalaamassa mustaksi ja lypsäjät maitopönttöineen tulivat lypsyltä. Kalamiehetkin olivat käyneet niin varhain kalalla, että Anna Maria oli sieltä tultuaan kerjennyt käydä lypsällä.

Kun ruustinna näki Anna Marian tulevat lypsyltä, niin iloisesti sanoi:

— No nytkö sitä lähdetään kalalle niitä suuria kaloja saamaan?

— Hohoi, kalat on saatu jo aikoja sitten, sanoi Anna Maria maitopöntön korenon olkapäältäään laskettuaan.

— Ettekä meitä ottaneetkaan mukaan?

— Kyllä se isä sitä hommasi, ja kävin teitä katsomassa, mutta nukuitte niin makean näköisesti, etten raskinut herättää, kun teillä on niin pitkä matka tänä päivänä edessänne.

— Voi kuinka olitte paha... No tuliko niitä sitten kaloja?

— Tulihan niitä kymmenen lohta ja monta suurta siikaa, muutamia lahnoja ja pari haukeakin. Tulkaas tänne katsomaan, sanoi Anna Maria ja lähti karjakeittiöön, missä emäntä oli jo pienimpiä lohia aamiaiskeitoksi perkaamassa.

Nähtyään keittiön lattialla kalavasun löi ruustinna käsiään yhteen ja huudahti: »Hyvä Jumala sitä kalan paljoutta! En ikänäni ole vielä nähnyt tuollaista kalan määrää. Se on sentään jotakin! Meidän kylän kalamiehet kun tulevat kalalta, niin kahmalon täysi on sormen pituisia särensinttejä ja ahvenen puikkoja.»

— Mutta tuo yksi lohihan on suuri, miten tuo on pysynyt verkossa, ei sen pää sovi harvankaan verkon silmään, huomautti rovasti, joka hänkin tuli katsomaan kaloja.

— Se on lohi sellainen höperö, sanoi Anna Maria, että kun tuntee verkon vastassaan, niin alkaa heittelehtiä sinne tänne ja siten käärii hienon verkon eviinsä ja korvallisiinsa. Siinä ei sitten ole enää verkon tiheys eikä harvuus kysymyksessä. Tuokin oli kapaloanut itsensä verkon sisään niin että oli kotvaksi selvittelemistä, nousta motkotti kuin pohjahako. Venheessä vasta pemahti, kun isä alkoi päästellä verkosta.

Siihen tuli isäntäkin ja naurusuin sanoi: »Ettekös näe, etteivät verkot olleetkaan liian harvoja?»

— Jo näen, sanoi rovasti. Sitähän tässä ihmettelen, että miten tuo suurin lohi on niinkään harvoissa verkoissa pysynyt. Mutta miten se on mahdollista, että tämä järvi on näin kalainen ja muut tämän pitäjän järvet melkein kalattomia, jos ei ota lukuun niitä sormen pituisia sären sirrejä ja sokeita ahvenia.

— Se on tuon Lainiojoen ansio, sanoi isäntä. Tämä niinkin suuri joki kulkee kymmeniä penikulmia metsäisten erämaitten halki, missä rauhaa ei häiritse muu kuin sääskihaukka. Isoon Petäjäiseen luullaan lohien nousevan aina merestä asti ja Petäjäisestä tätä jokea myöten taas kevättulvan aikana nousevat kuka tiennee minne asti, mutta kesällä kevättulvan laskettua, eivät pääse tätä järveä ylemmäksi. Meidän myllyn pato vähän ylempänä koskessa, missä illalla käytiin, estää pääsemästä eteenpäin. Sentähden tähän järveen kertyy niin paljon kaikenlaista kalaa, että tiheämmillä verkoilla ei ole tarvis koskaan ruveta pyytämään.

— No on niitä etuja erämaassakin ja etuja sellaisia, joita moni paksummissa paikoissa eläjä joutuu kadehtimaan. Ja syystä kadehtiikin, sanoi rovasti yhä katsellessaan kalavasua ja nostellessaan kaloja, koettaakseen minkä painoinen arviolta mikin oli.

Kun isäntä näki vierasten niin kiintyneen kaloihin, sanoi hän: »Siitä saatte, jos viitsitte kantaa, ottaa kotituliaisiksenne minkälaisen vain haluatte. Vaikka tuon isoimman.»

— Tässähän juuri mietin, että rupeaisin hieromaan kauppaa esimerkiksi tästä, luulen että tämä neljän tai viiden kilon välille painaa ja puntaripa sen tarkemmin näyttää.

— Kauppa on tehty, otatte vain matkaanne, sanoi isäntä.

— Voi, voi, kun niin kauniin kalan saamme viedä kotiin, ihaili ruustinna.

— Olisi sentään parasta täällä perata ja kääriä hienoon tuoheen, niin se olisi sopivampi matkalaukkuun, huomautti emäntä ja lähti viemään kaloja aamiaiskeittoon.

— Se lienee parasta. Kun olisi laittaja, sanoi ruustinna.

— Kyllä minä sen laitan, jättäkää vain sinne, sanoi emäntä mennessään asuinkartanoon päin.

Emännän jälkeen lähtivät isäntä ja vieraatkin. He tulivat Antin luokse kartanolle, missä tämä viimeisteli arkun maalausta.

— Se on siis valmis? sanoi rovasti Antin luokse tultuaan.

— Valmis se on, kun tuossa muutamia tunteja on, niin että kuivaa maali, sanoi Antti ja hieman väsyneen näköisenä istahti pölkyn nenälle.

— Taitaa olla parasta että iltapäivällä toimittaudutaan matkaan. Yöllä on viileämpi kantaa, sanoi isäntä.

— Siinä ajatuksessa minäkin olen kiirehtinyt tätä arkkua. Tässä maalin kuivanta-aikana teen jonkunmoisen hautaristin ja lähden sitä itse kantamaan. Hemmi, Olli-Pekka, Erkki ja Tuomas kantavat vuoroin ruumista, isä eväskonttia.

— No niin. Mutta jaksatko sinä lähteä sitten nukkumatta? huomautti isäntä.

— Tokihan tuota nyt tuon verran, sanoi Antti ja vankkoja hartioitaan hytkäytti sanojensa mukaan.

— Te olette siis huomenna hyvissä ajoin Tepastossa, sanoi rovasti. Minä lähden nyt ja toimitan haudankaivajan ja sanomakellon soittajan, jotta kaikki on valmista teidän tullessanne.

— Sitähän juuri ajattelin, että jos te ottaisitte toimittaaksenne ne asiat. Muutoin täytyisi minun lähteä teidän mukaanne, sanoi isäntä.

— Ei tarvitse sen vuoksi lähteä, toisti rovasti.

— Tokihan me nyt mielellämmekin sen toimitamme, toisti ruustinnakin ja lähti emännän jälkeen, kun näki tämän menevän karjakeittiöön. Hän arvasi että emäntä nyt meni heidän lohtaan perkaamaan ja laittamaan.

* * * * *

Seuraavana päivänä sanomakellot Tepaston kirkontornissa parasta aikaa soivat, kun Kentän ruumissaattue saapui kirkolle. Kaksi kelloa määrättyssä tahdissa vuoroin soi levittäen ympäristöönsä tuonelan sanomata. Mieliin käyvältä tuntui se tulijoistakin. Jokainen tunsu silmiensä nurkkien kostuvan. Mutta samalla tuntui sangen juhlalliselta taipaleelta tullessa jo soitolla vastaanotto.

Kahden aarniopetäjän väliin oli rovasti kaivattanut haudan. Rovasti ja ruustinna olivat pyytäneet kaikki kirkonkylän laulutaitoiset henkilöt lukkarin johdolla laulamaan Kentän muorin haudalla, ja niin suurin osa koko kirkonkylän väestä kokoontui haudan ympärille. Nähtyään ihmisjoukon haudan ympärillä rovasti astui nyt avoimen haudan partaalle ja piti pitkän puheen, jonka loputtua laulajat lukkarin johdolla neliäänisesti lauloivat virren: 'Mä että täältä erkanen.' Ja sitten ruumista hautaan laskettaessa laulettiin: 'Vaipuos, vaivu synnyinmaasi helmaan.'

Laulun jälkeen alkoi haudan umpeen luonti, mutta ennenkuin kukaan kerkesi tarttua lapioihin, Kentän isäntä riensi haudan reunalle ja kahmaloillaan varovasti pudotti kolme kertaa multaa arkun päälle rinnan kohdalle. Kun isäntä poistui, niin kaikki pojat tekivät samalla tavalla.

Kaikki katsoivat sitä itsekseen kummeksien, mutta kun näkivät niitten tekevän niin tosissaan ja arvokkaalla tavalla, että siinä näkyi uskonnollinen merkitys, niin ei viitsinyt kukaan kysyä sen teon merkitystä, salaa vain kuiskittiin toisilleen. Eräs vanha talon emäntä kuitenkin tiesi kuiskijoille sanoa sen merkitsevät sitä, että vainaja saa keveät mullat.

Kun kaikki pojat olivat kahmaloillaan kolmasti heittäneet multaa arkulle, otettiin lapiot ja täytettiin hauta kukkuroilleen. Sitten Antti pystytti haudan päähän ristin, johon oli aistikkaasti leikannut sanat: »Tässä lepää talon vanha emäntä Maria Kovalainen.» Sanojen alla oli syntymä- ja kuolinvuosi ja vuosilukujen sisällä päivämäärät. Kaiverrusten pohjat oli tarkasti mustaksi maalattu, ja kirjaimet ja numerot näkyivät niin selkeinä kuin painetut ikään.

Kun kaikki oli valmista, laulukunta vielä lauloi: 'Mä kuljen kohti kuolemaa.'

Laulun loputtua lähdettiin haudalta. Kellotkin kirkon tornissa lakkasivat soimasta. Ainoastaan aarniopetäjät pitkillä tuuheilla oksillaan siimekseensä varjosivat haudan ja jäivät humisemaan päivän lenseässä tuulessa.

Pappilaan oli laitettu päivällispöytä kaikille laulajille ja Kentän ruumissaattueelle. Saunajärven lohet, Saunajärven erämaan metsojen täkät ja Kentän suuret juustoleivät siellä eniten huomiota herättivät. Niihin eivät Kentän väet koskeneet, söivät vain talon ruokia. Mutta kun ensi kerran eläessään piti syödä pöytäveitsiä ja haarukoita käyttämällä, niin tuntui kuin lapsen opettelemiselta, tuntui siltä, että parempi olisi olla muualla kuin siinä pöydässä. Toisiaan silmiin katsellen pojat kuitenkin muitten mukaan ottivat ruokia lautasilleen ja koettivat syönnin toimesta seurata kirkonkylän ihmisten esimerkkiä. Mutta isännällä meni aika puhellessa kirkonkylän miesten kanssa, kun kilpaa kyseltiin montako teillä nyt on lehmää, miten siellä lehmät lypsävät, montako tynnyriä on jo voita, montako on isoa sikaa, montako porsasta, paljonko lampaita talvella ja miten paljon oli metsään-päästön aikana, paljonko tänä kesänä halmeeseen kylvetään, hyväkö on ruis, paljonko kylvettiin kauraa ja ohraa, montako tynnyriä perunoita, montako nyt on hevosta, vieläkö iso tamma on itsellä, onko sillä tämänkeväistä varsaa, mitenkä kalastus on luonnistunut ja niin edelleen loppumattomiin. Isäntä melkein kokonaan unohti syöntinsä ja niin olikin syömästä päästyä kovempi nälkä kuin syömään ruvetessa. Sitä hän ei kuitenkaan ottanut ajatellakseen, kiirehti vain kotiinpäin lähtöä, kun Siuruan kylästä lainatut hevoset piti tänä iltana jouduttaa kotiinsa. Mutta kun sitten oli Siuruasta lähdetty kotitaipaleelle ja päästy kylän näkyvistä metsän suojaavalle tielle, poikkesi isäntä tiepuolella olevan kuusen juurelle, laski konttinsa selästään ja sanoi: »Tosi se on kun sanotaan, että kylkeen on kyläinen syönti. Ei ole toviin ollut niin nälkäistä päivää kuin tämä päivä. Mutta vieläpä täällä kontissa on leipää ja lohta, kyllä sitä nälkä pakenee.»

— Oli kummittelua se syönti, mutta tämä on totta, sanoi Hemmi tupestaan veistä temmatessaan ja tarttuessaan paksun kyrsän laitaan.

— Tyhjän luisketta koko homma, se moinen herrassyönti, virkkoi Olli Pekkakin kyrsästä palasta leikatessaan.

— Mutta oppineen on hyvä työtä tehdä. Niillä kirkonkyläläisillä ei näkynyt menevän käsi päähän niilläkään herraskompeilla syödessä, liikkuivat kuin sudet puhteella.

— Nälkähän se opettaa liikkumaan, silloin kun sattuu ruokaa näkemään. Näyttivät niin keljun näköisiltä ne kirkonkylän talot päällepäin. Ja samaa taitaa olla sisälläkin, nälkä jokapäiväinen vieras, sanoi Antti levittäessään voita leipäpalasensa päälle ja leikatessaan lohen puoliskosta palasta.

— Sen sanon minäkin, sanoi Tuomas. Näittekö sitä lehmikarjaa tällä puolen kylän sillä kanervikkokankaalla? Olivat hoikkia kuin läpi pihdin vedettyjä ja jokaisen luunsolmun luki selästä. Ne olivat sen näköisiä, että niistä ei perheen pöytä paljon valkene. Härkäkin oli hoikka kuin imetty kissa.

— Entäs nekin siat siellä muutamalla kujalla. Niinkuin karvakintaita, likaisia, kokoon käpristyneitä kuin siimakerät, lisäsi Antti.

— Olihan siellä tien ohessa vasikoitakin muutamassa aituuksen koukkelossa, niistäkin näytti päivä paistavan läpi, sanoi Erkki leikatessaan leivästä jo toista palasta.

Isäntä ei ottanut osaa poikain keskusteluun, söi vain leipää, voita ja lohta ja oli hieman mieltävällä päällä. Viimein kuitenkin ajatuksissaan sanoi: »Mutta on niitä sentään lampaan päässä hyviäkin paloja, kuten sanotaan, niinkuin tuokin rovasti herrojen joukossa. Sitä saattaa sentään kunnioittaa ihmisenäkin eikä vain pappina. Luoja sen lienee laittanut, että sen juuri tähän aikaan piti tulla meille.»

— Vähästä se on lapsen mieli hyvä, kuten isänkin, sanoi Hemmi. Olen kohta neljäkymmenen vanha enkä ole tähän päivään asti isän suusta hyvää arvostelua herroista kuullut; aina on kuulunut, että ne ovat samasta pölkystä leikeltynyttä. Nyt tuo rovasti on teeskennellyt ystävyyttä, ja isä uskoo paljasta hyvää eikä muista, että kissa osaa kätkeä kyntensä.

— Älä puhu syntiä, sanoi isäntä. Teeskentelijän suusta ei lähde sellaiset sanat kuin äskenkin haudalla. Siihen uskoon kuolen. Silloin kestikievari-ajoilla, joita aina muistan, olivat papit kuten muutkin, juoppoja renttuja, jalkavaimojen miehiä, mutta nyt saattaa olla toisin. Ainakin tämän rovastimme laita on toinen, vieläpä monen muunkin.

— Aikapa hänen näyttää, sanoi Olli Pekka. Olihan tuo pappi sekin minun rippikoulupappini Perttu Kekmani. Senkin vaalisaarnassaan kuului itkettäneen kuulijoitaan, mutta ei kulunut monta vuotta, kun koko kirkonkylä oli täynnä sen jalkavaimoja kuin Vilkkilän kissoja, ja piru-Pertuksihan sitä karahteerattiinkin. Kun tuli täällä aivan pilkan esineeksi, niin haki Suhnajärvelle ja pääsi myöskin

rovastiksi ja rovestina kuoli kuin mies. Tästä meidän rovestista tuota ei muuta pahaa ole kuulunut kuin että saatavansa perii aivan luita myöten.

— Mutta se ei ole sen pahemmasti kuin oikein, sanoi isäntä jäykästi. Kaikkienhan tässä maailmassa pitää saatavansa saada. Eipähän tuo näistäkään hautaustoimista ottanut mitään, vaikka toimitti sanomakellojen soiton ja haudan kaivamisen ja lieneekö vielä niillekin laulajille pitänyt maksaa muuta kuin ne päivälliset... En tiedä muuta sanoa, kuin että soman muiston jätti se hautaustilaisuus mieleen. Puhutaan aina kunnialla hautaamisesta, johon kuuluu, että joku matka kannetaan ruumista virttä laulaen ja kelloja soittaen, mutta se on kylmää hommaa tähän verraten...

— Kyllä minäkin sentään ikäni tulen muistamaan muorin hautausta, sanoi Olli Pekka.

— Samat sanat sanon minäkin, sanoi Erkki.

— Samat sanat, virkkoi Antti.

— Samat sanat, myönsi Tuomaskin. Tuntuu somalta palata kotiin, kun tietää, missä se muori on. Jätti niin elävän kuvan se rovastin puhe.

Hemmi ei toisten poikain puheeseen sanonut mitään, pisti vain puukkonsa tuppeensa ja viimeistä palaansa pureskellen nousi istualtaan toisille merkiksi, että on jouduttava tielle. Toiset eivät kuitenkaan kesken lopettaneet syöntiään, vaan leikkasivat vielä viipaleen leipää ja levittivät voita päälle. Tällä aikaa Hemmi siellä seisoskellessaan melkein kuin itselleen sanoi: »Kun tuo rovasti nyt olisi vielä hautauskustannukset perinyt! Viikon päivät pataroivat kuin porsaas halmeessa.»

— Mutta kuokkivathan ne ruokansa edestä, sanoi Olli-Pekka nauraen ja hyppäsi ylös juuri kuin tahtoakseen lopettaa siitä puheen.

Siihen loppuikin keskustelu. Kaikki pistivät veitsensä tuppeen, panivat ruokien tähteet konttiin ja jouduttautuivat tielle.

Tuomas, pojista nuorin, viskasi kontin selkäänsä ja jouduttautuessaan etumaiseksi sanoi:

— Neljä tuntia enää, niin ollaan Saunajärvellä. Tuomaan jälkeen kiirehtivät toisetkin ja kohta näkyikin kuusimiehinen matkue tien aukkoon pakenevana ryhmänä. Saunajärven rantaan tullessa oli aurinko jo laskeutunut. Yön tyynessä rauhassa nuokkui luonto. Järven pintakin oli sileä kuin lasi, mutta pinnasta noin puolen sylen korkealla leijui yli järven sinisen harmaa ohut savukerros kuin läpinäkyvä harso. Rantaan tultua Tuomas heitti konttinsa veneen keulaan ja paitansa hihalla pyyhkäisi otsaltaan ihan virtana valuvaa hikeä ja sanoi: »Ovat kai toki lämmittäneet saunan, että päästään kylpemään. Mutta huomenna sataa, kun saunan savu tuonlaiseksi vaipaksi on laskeutunut järvelle ja jopa tuolta idän rannalta lienteen laita näkyykin.»

— Mutta ei tuo ole saunan savua. Hyi mitenkä se haisee! Ettekö tunne tuota

käryä, sanoi Antti hikeä otsaltaan pyyhkiessään.

— Mitä tuo todellakin on?

— Mikä todellakin on palamassa?

— Mitä tuo on? kuului kaikkien poikien suusta kummeksivia kysymyksiä.

Mutta vanha isäntä hänkin pyyhki hikeä otsaltaan ja matalalla äänellä sanoi:
»Ettekö arvaa, mitä tuo savu on?»

— Emme, oli poikain yhteinen vastaus.

— Ovat äidin vuodeoljet tuoneet tuonne ja pystyttäneet palamaan. Tuolta näyttää tuon lengon petäjän juurelta savu kitkuavan. Olisi käytävä kaikki rippeet keräilemässä palamaan, jottei jäisi mitään ilkeille ihmisille taikakaluiksi.

Pojat eivät odottaneet toista käskyä, vaan lähtivät kilpaa juoksemaan paikalle.

Isä oli oikein arvannut. Kotimiehet olivat sinne kuljettaneet muorin kuolinvaatteet sänkyineen päivineen. Olivat kuivista hongista tehneet rovion, johon oli pantu sänky ja sängyssä kaikki kuollessa sekä vuoteina että yllä olleet vaatteet palamaan. Sänky oli palanut hiiliksi ja kekäleiksi, niin että yksi jalka oli jäänyt palamatta, mutta villavaatteet ja iso höyhentyyny kytivät ja levittivät kitkerää käryä.

Pojat keräsivät nyt hiillockseen ja kytevien vaatteitten päälle kaikki tulisijan laiteille jääneet honkahalkojen palaset ja sängyn jalan, jotka rupesivat siinä palaa liekottelemaan. Kotirantaan tullessakin näkyi järven yli kuin kalamiehen nuotiotuli.

Kotona oli savun käry tunkeutunut huoneisiinkin ja oli kotolaisiin tehnyt aivan kaamean vaikutuksen, niin että jokaisessa vähänkin hämärässä kolkassa luulivat kamalan peikon irvistelevän. Sentähden nyt kaikki riemuissaan juoksivat rantaan tulijoita vastaan ja teki mieli ihan halailla tulijoita, vaikka ei kuitenkaan viitsitty sitä tehdä. Eivät tulijatkaan tahtoneet tietää mistään muusta, kun kuulivat saunan olevan valmiina kylvettäväksi. He työntyivät suoraa päätä sinne. Kohta rupesikin kiukaan kohina ja vastojen vinha läiske kuulumaan saunasta. Kun kaikki olivat kylpeneet ja iltaset syöty ja syödessä kerrottu kirkkoretken tapahtumat, tuntui siltä, että huoneista oli katkera savun haju kokonaan puhdistunut ja häipynyt se

peloittava tyhjyys; järven takana liekehtivä tulikin oli riittynyt tuhkiinsa. Kaikilla tuntui olo hyvältä ja pois menneen muorin puhdas kuva sieluissa laskeutuivat kaikki yönsä lepoon.

* * * * *

Elokuun helteisenä päivänä oli Kentän väki halmerukiin leikkuussa. Ainoastaan emäntä oli kotona Hetvin lasten kanssa, kun rovasti ja ruustinna palvelijansa kanssa tulivat vaaraimia poimimaan. Rovastilla oli nyt valokuvauskone mukanaan. Hän kiirehti nyt halmeelle ottamaan kuvia leikkuuväestä työssä. Mutta matkalla halmeelle mennessään hän huomasi Nellan varsoineen olevan pitkästä ruuhestaan kauroja syömässä, otti siitä kuvan ja vähän matkaa mentyään huomasi talon lehmikarjan olevan vaaran alla purolla juomassa, ja otti siitäkin kuvan. Hän joutui kuitenkin halmeelle, ennenkuin väki kerkesi työstään lähteä päivälliselle. Tervehdittyään väkeä rovasti asetti nyt koneensa siten, että koko väki tuli kuvassa näkymään ja otti kuvan juuri silloin, kun kaikki olivat työssään käsinä, mikä leikkasi kuuruisissaan rukiin rintuuksessa, mikä nosti täyttä pivousta, mikä sitoi lyhdettä, mikä kantoi lyhdettään lyhdeläjänsä. Ukko Mooses avopäin teki kuhilaita ja tuli kuvassa hikiotsaisena näkymään keskitekoiseen kuhilaaseensa lyhdettä pystyttämässä. Kun kuva oli otettu, keräytyivät kaikki koneen luokse näkemään sitä kummallista laitosta ja kyselemään, saavatko he koskaan nähdä sitä nyt otettua kuvaa. Mutta kun rovasti sanoi antavansa kahden viikon perästä yhden kappaleen kaikista kuvista, mitä hän täällä otti, niin väki kiirehti hyvillään leikkuuksensa rintuukseen. Leikkuun olikin kiire, sillä ruis jo pyrki karisemaan, vaikka ei ollut puoltakaan vielä leikattu. Kun halmeella ei mitään muuta merkillistä ollut, niin rovastikin lähti koneineen taloon, missä otti kuvia talosta eri puolilta ja sikatarhasta sikoineen ja vasikkatarhasta vasikkoineen, silloin kuin ne olivat ruuhestaan juomassa. Ja sitten iltapäivällä, kun lehmiä oltiin suitsusavulla lypsämässä, rovasti otti kuvan ja samoin iltasella, kun miehet olivat tulleet saunasta ja palavissaan istuivat rannan töyräällä. Mutta sitten kun kaikki väki oli lopettanut päivän tehtävänsä ja kokoontunut pirttiin illallisen syöntiä varten, niin rovasti toi sisältä kullavärisiin puitteisiin sovitettun taulun ja ystävällisesti hymyillen sanoi: »Tässä on kuva muorin hautakummusta. Ehkäpä teistä on hauska sitä nähdä.» Silloin nuoret kaikki kavahtivat seisaalleen kuin lentoon pyrähtävä lintuparvi ja jokainen kiirehti sitä rovastin kädestä ottamaan, mutta rovasti ojensi sen kuitenkin isännälle, joka pöydän päässä hartiansa seinään nojaten istui ja odotteli iltaruokien tuojia.

Ei sitä kuvaa kuitenkaan isännällä ollut rauhaa katsella, kymmenet kädet olivat

ottamassa ja syntyi hälinä: »Annahan minäkin, annahan minäkin, annahan minäkin katson.» Kun kaikki nuoret olivat kokoutuneet karsinalasin luokse kuvaa katsomaan, paitsi Hetvi, joka emännän kanssa kantoi iltasruokia pöydälle, niin rovasti istui isännän luokse penkille ja juuri kuin ajan kuluksi sanoi: »Ainoastaan sen yhden touon te siitä halmeesta saatte, se kun jää ahoksi niin pian kuin lyhteenne korjaatte pois.»

— Niinhän se jää, virkkoi isäntä tynesti. Ei siihen kylvetä mitään uutta toukoa, mutta kyllä siitä sentään viljaa saadaan lähes kymmenen vuotta ja vähitellen enempikin. Parina kesänä, vieläpä kolmantenakin, niitetään siitä nurmia, ja ne ovatkin nurmenpäiväisiä, tuhkan ja lahoavien lehtipuun kantojen voimalla kasvaneita. Ne ne navetassa muuttuvatkin maidoksi. Sitten se aho jää karjan laitumeksi ja parempaa laidunta en usko löytyvän tämän auringon alta. Sitten se vuosikymmenen kuluessa työntää vesoja ja alkaa muuttua metsäksi, mutta kasvaa vieläkin hienoa heinää, jota elukat vaihtoruuakseen syövät, kun kyllästyvät nuorten ahojen väkeviin nurmiin. Sillä tavalla me niistä halmeistamme saamme viljaa kymmeniä vuosia, siksi kunnes parinkymmenen vuoden kuluessa metsä on kasvanut niin suureksi, että voidaan taas hakata kaskeksi.

— Parinkymmenen vuoden kuluttua voidaan siis tuo nykyinen rukiinsänki hakata uudeksi kaskeksi?

— Voidaan. Toisen kerran leikkaamme ruista tässä talossa ollessamme tuosta nykyisestä halmeesta ja se kerta kerralla vain maa vahvoo sekä toukoa että sen jälkeen heinää ja heinän jälkeen metsää kasvamaan. En usko, että tässä vaarassa on leppää silloin nähty, kuin vanhan vihan aikana ovat sieltä Tepaston isosta Penttilästä asukkaat tulleet ja alkaneet viljellä halmetta. Hongikot ja kuusikot ne ovat näissäkin vaaroissa silloin seisonet, mutta kyllä näissä nyt on lepikoita ja kaksi- ja kolmikesäisissä ahoissa vaaraimia. Niitä on siellä nytkin, vaikka laivan lastin poimisi.

— Vai vaikka laivan lasti vaaraimia. Sitä vartenhan vaimoni tänne palvelijan kanssa tulikin, mutta missä ne nyt ovat, kun ei näy missään.

— Kuuluvat menneen soutelemaan.

— Vai isosta Penttilästä tänne ovat tulleet asukkaat — ne ovat arvattavasti paenneet vainovenäläistä.

— Paenneet ne ovat. Venäläiset ovat polttaneet ja raiskanneet koko Tepaston kylän, murhanneet ihmiset, tappaneet ja syöneet eläimet. Yksi lehmä on kertoman mukaan ollut niilläkin, jotka tähän ovat asettuneet. Sen ovat sitoneet puuhun ja järven rannalta leikanneet heiniä eteen. Sitten sitä on ruvettu tekemään huonetta ihmisille ja eläimille ja järvestä pyytämään kaloja ja petäjistä kuorimaan kuoria leiväksi. Kontissa on tuotu jyviä, mutta niitä ei ole syöty, on hakattu kaski ja muutamien viikkojen perästä poltettu ja kylvetty. Niin kerrotaan.

— Mutta miten ihmeen tavalla ne tänne ovat osanneet ja esimerkiksi lehmän kanssa päässeet?

— Ne sen ajan miehet ovat metsästäneet niin laajalti. Metsästysretkillään lienevät keksineet tämän vaaran. Ja lehmän ne ovat saaneet kiertelemällä tuolta Humpinmäen ja Särämän selkäsien kautta. Tässä joessa tuolla alempana on matala koski, josta vyötäisiään myöten kahlaamalla pääsee kesäveden aikana yli. Luultavasti ovat siitä tulleet lehmän kanssa tälle puolen noitten vesien. Täällä, jos missään, ne tosiaan ovat säilyneet venäläisiltä.

— Täällä ne ovat säilyneet. Täältä ei kuulu lehmän ammunta eikä kukon ääni eikä koiran haukunta sinne, mistä ne venäläiset ovat kulkeneet. Sillä tavallahan ne ovat kaukaiset erämaat tulleet asutuiksi. Pakolaisten on täytynyt päästä niin kauas venäläisten tietyistä paikoista, että lehmän, kukon ja koiran ääni ei ole kuulunut. Niitten kuuluvilla ei ole ollut rauhassa.

— Ne ovat olleet todellisia pakolaisia ja pakolainenhan täällä tavallaan tekin olette, kuten itse olette kertonut, sanoi rovasti naurusuin.

— Niin olenkin.

— Mutta teidän lehmienne ammunta, kukkojen laulu ja koirien haukunta olisi kuitenkin saanut kuulua kyläisiinkin kyliin — se ei suinkaan olisi ollut vaarallista.

— Eihän täällä aivan salaa ole oltu, on tänne pilkotettu tiekin saanut olla. Silloin vihan aikana ei piilopirtilleen saanut pilkotella tietäkään eikä edes kulkea samaa jälkeä kahta kertaa.

— Mutta tämä pakoretki on teille nähtävästi ollut onnellinen sattuma. Tuskin teille Honkaniemessä olisi tämmöistä taloa koskaan tullut.

— Ei olisikaan, ei ole siinä niitä edellytyksiä.

— Mutta nythän teille täällä vasta oikein päivä valkenee, kuten lienette sanomalehdistä huomannut, ovat eduskunta ja hallitus päättäneet tämän kauan puhutun Jonkereen rautatien panna tekeille ja saada kahdessa vuodessa valmiiksi. Se kuuluu Jonkereesta Virin kylän ja Sarkasen kautta tulevan tänne ja tästä tämän puolen Siuruasta menevän suoraan Repokantaan ja Pehmukselle. Ne Tepaston järvet, Tynkäjärvi ja Kaatrajärvi kun ulottavat lahtensa niin pitkälle tännepäin, niin Tepaston kirkonkylän täytyy jäädä syrjään, mutta tästä se rata voi tulla hyvinkin likeltä menemään. Silloin teillä on kotona maidon ja voin ostajat. Ja vieläpä lohillaakin on varmaan kymmenkertainen hinta nykyiseen verraten. Ja monta muuta etua se rautatie tuo tullessaan.

— Se rautatie minua enemmän peloittaa kuin haluttaa, sanoi isäntä vakavasti, laski sitten vasemman kätensä kyynärpään pöytään ja korvallisensa varasi kämmeneensä. Kasvoissa näkyi vakava ilme.

— Miksi niin?

— En tiedä itsekään. Lienee sentähden, että kun sen päivän edellisenä yönä, jonka aamuna posti toi tiedon siitä rautatien rakentamisesta, näin niin kamalaa unta, että kyyneleet olivat silmiäni nurkissa herätessäni, ja iloitsin oikein sydämeni pohjasta, kun herättyäni näin, että se oli unta. En koko yönä enää saanut unta, tuntui siltä, että se kerran toteutuu ja uskon nytkin, että se kerran toteutuu, missä muodossa toteutuneekin.

— Minkälaista se sitten oli?

— Olipahan vain muutamanlaista. Se rautatie oli olevinaan ja juna tuolta Jonkereesta päin tulevinaan jyristen kuin julmin ukkosen ilma, niin että puut metsässä kaatuilivat sen voimasta. Minut se rautatie saartoi sellaiseen asemaan, että en päässyt mihinkään, ja kun juna oli mennyt ohi, niin huomasin olevani melkein alastomana. Värisin vilusta, kun kävi pohjoisesta kylmä pakkastuuli, joka myötäänsä koveni. Samanlaisia näin paljon muitakin, alastomia ja vilusta väriseviä. Joukossa näin joitakin komeita, susiturkkipäällisiä lihavia herroja häärivän tavattomassa kiireessä, mutta ne eivät olleet näkevinäänkään paremmin minua kuin toisiakaan väriseviä. Minulle tuli kova hätä, kun en nähnyt mitään pelastuksen tietä. Viimein näin kaukaa tuon Martan ja luulin sen keksivän jotain hätään, mutta samassa toki heräsin.

— Olipa se sentään kummallista unta. Mutta sanotaanhan, että unet ovat öitä myöten ja näkijät unien jäljessä. Saattaahan se olla vain unta, jolla ei ole mitään merkitystä.

— Ei se minulla pateetta mene. Minä olen äidiltäni perinyt sen, että merkilliset unet aina toteutuvat. Äitini oli tarkka unilleen. Se ennusti monelle aina tapahtumia kuukausia, jopa vuosiakin ennen. Se tapa pysyi sillä viimeiseen asti. Ettekös muista, miten hän silloin kesällä viimeisinä elämänsä päivinä sanoi kuoleman tulleen rovestin muodossa häntä noutamaan.

— Niin, niin! Nyt minä ymmärrän. Se oli sitä, että minä jouduin valmistamaan tietä ja näkemään hänen viimeisen hengenvetonsa. Kuinka ihmeellistä! En ilman teidän puhettanne olisi sitä muorin kummallista kohtaamista ymmärtänyt.

— Niin se oli äiti vielä satavuotisenakin tarkka unilleen ja minulla se on tahtonut seurata sama taipumus.

— No, mutta ruumiillisesti te ette mitenkään voi niin alastomaksi tulla, kuin unessanne olitte. Jos se uni jotakin merkinnee, niin se voi merkitä henkistä alastomuutta ja henkistä hätää, mutta eihän siihenkään hätään tarvitse hukkoa. Ja olihan tyttärenne jo tulemassa, ja häneltä toivoitte apua. Ja niin se onkin. Suurimmassa hädässäkin voi ruveta näkymään pelastuksen tie.

— Miten sitten lienee. Missä muodossa se uni toteutuneekin, mutta toteutumatta se ei jää, siitä olen varma, sanoi isäntä ja siirtyi illallispöytänsä, kun näki ruuan olevan pöydässä. Kaikki muutkin lopettivat kuvan katselemisen ja kiirehtivät pöydän ympärille paikoilleen.

Silloin rovasti nouti salista sen kolmijalkaisen valokuvaustelineensä koneineen ja pystytti sen karsinanlattialle vähän viistoon pöydästä, jotta eivät jäisi toiset toisten varjoon.

Kaikki rupesivat iloisesti nauramaan sitä hommaa, mutta tottelivat, kun rovasti sanoi: »Älkää nyt naurako, muutoin tästä kuvasta tulee pelkkää ilvettä. Syökää vain totisina tänne katsomatta. Mutta silloin kun minä virkan, niin olkaa muutama silmänräpäys vakavina yhdessä kohti liikahtamatta.»

Rovasti sai nyt koneensa kuntoon ja virkkoi:

— Nyt silmänräpäys vakavina.

Silloin kaikki asettuivat vakaviksi kuin kiveen hakatut kuvat, mutta samassa rovasti huilautti kädellään ja tyytyväinen hymy kasvoissaan sanoi: »Hyvä on!»

Kuvassa tulivatkin nyt kaikki näkymään, mikä paksusta leivästä leikkaamassa palasta, mikä leikkaamassa lohen puoliskosta viipaletta, mikä työntämässä viililusikkaa suuhunsa, mikä levittämässä voita leipäpalasensa päälle, mikä haukkaamassa voileipäänsä, mikä lusikka kädessä pureskelemassa palaansa. Koneeseen päin ei katsonut kukaan muu kuin viilileukainen pieni Mooses ja Hetvin sylissä istuva punaposkinen Matti.

Ruustinna tuli palvelijansa kanssa soutelemasta ja rovastikin poistui koneineen pirtistä.

Seuraavana aamuna ruustinna nousi tavallista aikaisemmin joutuakseen vaaraimien poimintaan, mutta huomattessaan, että talonväki oli mennyt leikkuumaalleen niin tarkoin, että emäntä vain oli lasten kanssa kotona, ruustinna pani palvelijansa emännälle avuksi lehmiä lypsämään ja itse jäi lasten silmäksi kotiin. Vasta kun aamiainen oli syöty, rupesi ruustinna emännältä kyselemään jotakin kiulua itselleen ja toista palvelijalleen. Emäntä toimittikin heille puhtaat puukiulut ja sanoi: »Teillä pitää sitäpaitsi olla mukana saavi, johon niitä poiminastioistanne aina tyhjennätte ja jolla sitten kannatte kotiin.»

— Saavi! huudahti ruustinna. Ettäkö me saisimme tänä päivänä enemmän poimineeksi kuin nämä kiulut täyteen?

— Te ette sitten mihinkään kykene, jos ette ennen päivällistä saa tuota saavia täyteen. Ei muuta kuin saavi ja korento mukaan, sanoi emäntä ja osoitti astialuhdin portaalla syrjällään olevaa saavia.

— Otetaan sitten saavi mukaan, eihän se ääriään itke, jos emme täyteen saisikaan, sanoi ruustinna ja otti palvelijain kädestä kiulun ja käski tytön ottaa saavin ja korenon mukaan. Palvelija pistikin korenon saavin korviin, nosti sen reippaasti olalleen ja lähti pellonpiennarta menemään sinnepäin, missä kuuli marjapaikan olevan. Ruustinna kiiruhti kiulu kumpaisessakin kädessä palvelijan jälkeen. Rovastilla oli aikomus lähteä järven rannoilta kuvia ottamaan, mutta kun hän kuuli sen marjapaikan olevan niin hyvän, otti valokuvauskoneensa ja lähti puolijuoksua menemään toisten menijäin jälkeen. Emäntä vielä huusi marjamiehille, että kuten illalla jo oli puhe, piti mennä leikkuuväen luokse, joka neuvoo heidät parhaisiin marjapaikkoihin.

— Kyllä, kyllä, vastasi ruustinna ja mennä huntosti kynttä kantta palvelijan perässä. Ja kun rovasti tapasi menijät, niin ruustinna huomautti:

— Sinullakin, Kaarlo, pitäisi olla astia, johon poimisit.

— Kyllä minä jaksan syödäkin saaliini, olen siksi kömpelö marjain poimija.

— Sinä taidat sitten syödä meidänkin saaliimme. Taitaa toteutua sananparsi, ettei pidä lähteä herrain kanssa marjaan, ne syövät marjat ja repivät tuohiset.

— Siitähän tuon senkin näkee, sanoi rovasti ja pitkin askelin kävellä lotmi ruustinnan rinnalla.

Marjamiehet olivat päässeet marjapaikoilleen, missä lukemattomat vaarainpensaat silmäkantamiin hohtivat ruusunpunaisina kypsistä marjoista ja varret notkuivat marjojen painosta. Sen nähtyään ruustinna löi käsiään yhteen ja riemuissaan huudahti:

— Hyvät ihmiset tuota marjan paljoutta, mikä ihmeellinen näköala.

Palvelijakin heitettyään saavin olaitaan sanoi iloisesti: »On nyt syömistä eikä makaamista.» Sen sanottuaan hän koppasi kiulunsa ja alkoi poimia juuri kuin kilvan näyttääkseen kenellä ensiksi on astia täynnä. Samassa ruustinnakin kiiruhti toisen pensaan luokse ja kohta pensaissa rupesivatkin varret kevenemään marjojen painosta, mutta toiset samanlaiset pensaats vierellä ja edessä odottivat raskaiden kuormiensa vapauttajia.

Rovasti valokuvauskoneineen meni kauemmaksi keskelle ahoa, mihin näkyi monia kymmeniä pensaita, joissa oli monta sataa vartta aina pensaassa. Siitä rovasti otti valokuvan. Kuvassa tulivat likimmäiset pensaats näkymään marjojen painosta sujuvine varsineen ja yksityisine marjoineenkin, mutta kauempaa tulivat näkymään vain pensaats marjain punertamine väreineen.

Sen tehtyään rovasti palasi koneineen poimijain luokse ja rupesi kaksin käsin poimimaan suurimpia vaaraimia ja ammentamaan ruustinnan kiuluun, joka vähän väliä piti käydä tyhjentämässä saaviin. Sekin ennen puolta päivää tuli kukkuroilleen täyteen.

Ruustinna lähti palvelijoineen nyt vaarainsaavia viemään kotiin, mutta rovasti poikkesi leikkuumiesten luokse näkemään kaunista uhkeaa toukoa.

Ihmeissään nyt rovasti isännän kuhilastaessa katseli lyhteen latvoja ja niitten suurijyväisiä, täyteläisiä tähkiä ja sanoi: »En elämässäni ole nähnyt tällaista ruista. Tavallisessa rukiissahan on neljä jyväriviä aina tähkässä, mutta tässä on kuusi ja niin täysiä, että jyvät ovat ihan pystyssä ja aivan kikaraisillaan.»

— Ei sitä koskaan näekään pellossa sellaista ruista kuin halmeessa, sanoi isäntä hiki päässä kiireimmiten pystyttäessään raskaita pitkiä lyhteitä kuhilaaseen.

— Paljonko nyt luulette lähtevän tästä halmeesta viljaa, kun tämä on näin täysiteräistä?

— Vähintään sataviisikymmentä tynnyriä. Tästä lähtee runsaasti tynnyri sadasta lyhteestä ja nyt on jo kahdeksantuhatta lyhdettä leikattu ja melkein puoli on vielä leikkaamatta.

— Voi sitä elon paljoutta ja se tulee ihan tuolta metsästä. Siunattuna työn palkkiona vain... Ja tulevana kesänä teillä taas on samanlainen halme.

— Jos Jumalasta on myötiä, niin on samanlainen ja vielä vähän isompi, virkkoi isäntä tyytyväisesti.

— Ja kolmantena kesänäkö tässä on taas tuommoinen vaaraimikko kuin tuollakin. Voi ihmeellistä Jumalan kaunistamaa vainiota, mikä siellä on, kun näkyy silmäkantomatka vaaran rinnettä, jossa vaaraimien väri on pohjavärinä ja vihantain varsien lehdet eivät kykene peittämään sitä marjojen paljoutta.

— Kolmantena ja neljäntenä kesänä tässä on samanlainen vaaraimikko. Katsokaas, tuolla sängin juuressa myötään näkyy vaaraimen taimia ja muutamat ovat jo niin pitkiä, että katkeavat leikatessa lyhteeseen. Katsokaas, täällä lyhteen tyvessä näkyy vaaraimen varsien latvoja.

— Niin todellakin on... Mutta tuonneko jää tuo vaarainten paljous poimimatta?

— Suurin osa niitä jää. Tässä kun rukiit saadaan kuhilaalle, niin jonakuna päivänä pari tai kolme tynnyriä pannaan säilöön, mutta se ei paljoa vähennä, kun niitä on monta muuta ahoa täynnä eikä ainoastaan se, mistä nyt olette poimineet. Johan eilen illalla sanoin, että niitä saa vaikka laivan lastin, kun vain on poimijoita.

— Luulin sananne leikiksi, mutta nyt uskon, kun näin sen vaaraimikon ja kun

siihen lienee monta muuta ahoa lisäksi.

— On niitä monta muuta ahoa. Vanhemmissa ahoissa, joissa alkaa vesakko kohota suojaksi, ne joutuvat myöhempään, niin että vasta tulevan viikon perästä ovat parhaillaan ja silloin mekin leikkuulta joudumme niitä ottamaan. Tällä aholla, mistä te nyt poimitte, ovat silloin marjat jo vanhentuneet ja karisseet maahan.

— On ihan synti, että tuommoinen luonnon lahjoittama viljan paljous joutuu ottajain puutteessa karisemaan maahan. Mutta sen uskon, kunhan rautatie joutuu tänne ja ilmestyy ottajia, eivät varmaan silloin jouda jäämään metsän ja maan hyväksi.

Isäntä puistalti suortuvaista päätään ja matalalla äänellä sanoi:

— En tahdo kuulla enkä tietää mitään siitä rautatiestä.

Rovastikaan ei tahtonut jatkaa puhetta rautatiestä ja varsin kääntääkseen puheen toisaalle sanoi:

— Mutta sallisitteko noita vaaraimia poimittavan, jos esimerkiksi tulisi joku tai jotkut sieltä meidän kylästämmme niitä poimimaan, kun niitä ei siellä saa nähdäkseenkään, sitä vähemmän maistellakseen.

— Aivan mielelläni. Jättäisin vain itselle yhden ahon, jota en antaisi vierasten poimia.

Rovasti punalti päätään ihastuksesta ja sanoi: »Totta tosiaan! Minä kun lähden täältä huomisaamuna kotiin, niin uskon, että ylihuomenen ylihuomenna täällä on jo uusia vaaraimen poimijoita.»

— Mutta mihinkä ne niitä täällä panisivat. Mukanaan sieltä eivät voi tuoda astioita ja meillä ei ole mistä antaa. Neljä tynnyriä täytettiin lakoilla ja neljä on tyhjää, joista yksi on varattu teille, ja kolme tarvitaan itselle.

— Todellakin, se seikka nostaa tien pystyyn tulijoilta. Mutta uskon kuitenkin, että jotkut käyvät poimimassa sen verran kuin voivat viedä mukanaan kotiinsa.

— Sen tehkööt kun tehnevät, sanoi isäntä ja siirtyi tekemään uutta kuhilasta.

Rovasti seisahtui nyt katsomaan, miten yhdeksän rotevan leikkaajan edessä lynkään painunut rukiin rintuus kahisten pakeni ja lyhteitä syntyi kuin taikavoimalla eikä isäntä kerjennyt niitä saada kuhilaille, vaikka parastaan hänkin yritti. Tästä väestä, joka tuossa hänen edessään nyt teki työtä minkä henki takaa käski, hikiset paidat selkiin tarttuneina puskien työn ääressä, jäi rovastin mieleen omituinen kuva. Vaikka hikinen virta valui jokaisen kasvoja pitkin, niin niistä kasvoista ja silmistä näkyi sellainen sielun puhtaus, joka on mahdollinen ainoastaan erämaassa, missä ankara työ ja ympäröivä erämaan koskematon luonto yhdessä ovat luoneet terveet puhtaat ruumiit ja terveisiin puhtaisiin ruumiisiin puhtaat vilpittömät sielut. Tämän kuvan uskoi rovasti pysyvän mielessään elämänsä ajan. Hiljakseen hän lähti taloon, missi ruustinna jo palvelijoineen hääräsi vaaraimien keitännässä. Mutta kun ruustinna näki rovastin tulevan, niin toimitti, että sinä päivänä täytyisi vielä hakea kaksi saavillista vaaraimia, jotta saataisiin tynnyri täyteen, ja loput viedä kotiin mennessä. Seuraavana päivänä tulisi jo laitetuksi tynnyri ja sen jälkeisenä aamuna ennen kukon laulua oli lähdettävä kotiin.

— Me lähdemmekin sitten Kertun kanssa marjaan, sanoi rovasti ja lähti kiulu kädessä pitkin askelin kävelemään halmeelle päin. Kerttu jäi tuomaan saavia.

Seuraavana iltana olikin tynnyri täynnä sokeriin keitettyjä vaaraimia ja suljettu niin kuin emäntä oli neuvonut. Olipa tähteenä vielä kotiin vietäväksi pieni sangollinen vaarainhilloketta. Oli kaunis ilta, niin kaunis kuin elokuun ilta voi olla. Rovasti ruustinnan ja Kertun kanssa lähti soutelemaan järvelle ja ottamaan kuvia järven heinäisistä rannoista, missä aarniohongat ja kuuset seisoivat rannan töyräillä! Ja kun laskeutuva aurinko purppuroi luonnon ja kultasi kentän kartanonkin, otti rovasti järveltä päin Kentän talosta kuvan, missä silkkiharsoinen järven ranta ja kartanon yli näkyvä ruskopilvi, joka oli kuin kultainen vuori, tuli näkymään. Sen otettuaan rovasti sanoi:

— Tästä tulee ihmeen soma kuva.

— Niitä täytyy valmistaa monta, jotta riittää antaa emännälle, Hetville ja Anna Marialle. Ja minä tahdon yhden. Toimitan sen suurennetuksi ja tämän ihanan ystävällisen talon muistoksi säilytän sen kamarini seinällä, sanoi ruustinna.

— Siitä tuleekin hyviin puitteisiin laitettuna oivallinen seinätaulu, sanoi rovasti ja katseli vielä ympärilleen, näkyisikö mitä merkillistä kuvattavaa. Mutta kun aurinko oli jo mennyt mailleen ja äskeisen silkkiharsonsa käärintä kokoon niin

että koko luonto näytti nukkuvan, hän käski venheen perässä istuvan ruustinnan ohjata venheen rantaan. Kerttu laskikin aironsa veteen ja vetäisi hartiavoimin, joten venhe ensi nykäisyä totellen lähti viilettämään. Pienet väreaallot rupesivat kahtaallepäin levenemään ja äänettöminä väreinä pakenivat ne kauas ennenkuin kokonaan kuolivat.

Talonväki oli jo asettunut nukkumaan ja niin vieraat hiljaa hiipien nousivat rannasta taloon ja varovasti ovia aukoen ja varpaisillaan mennä sipsuttivat saliin, missä pöydällä odotti valmiiksi laitettu illallinen. Sen ääreen he istuivat suoraa päätä ulkoa tultuaan. Ruustinna tuli ruokapöydässä istumaan selin pohjoiselta taivaalta akkunasta näkyvään paksuun ruskopilveen, josta illan ruskon riutuva hohde loi omituisen valon yön hämähäyttämään huoneeseen. Ruustinna istui nyt kauan selkäkenossa nojaten tuolin taustaan ja pureskellen voileipäänsä ja metson täkästä viillettyä lihaviipaletta ja katseli huoneen kasveja ja sanoi: »Miksikähän minä en siellä kotona saa tuollaisia illan kuvia mieleeni kuin täällä? Katsohan sinä, Kaarlo, noita kasveja, minkälaisella harsolla ne ovat verhotut! Ei maalarin sivellin eikä valokuvaajan kone pysty luomaan tuosta täydellistä kuvaa. Katsohan, Kaarlo, miten nuo kasvit näyttävät ihan juopuvan.»

— Sentähden ettet siellä nauti luonnosta niin paljon kuin täällä metsojen luvatussa maassa, sanoi rovasti ja nosteli puulusikalla paksua viiliä.

— Ei siellä voikaan nauttia, vaikka kuinka koettaisi. Miten siellä käpykankailla ihastuisi, missä kituvat puolikuivat puut kurjan näköisinä raukkoina jäkäläisellä permannollaan seisovat. Eivät ne itsekään kykene ihastumaan kesästä eikä alakuloistumaan talvesta. Ja saman kuvan saa vainioiltakin. Ei kunnon toukoa näe yhdessäkään pellossa.

— Eihän siinä sentään ole kaikki, virkkoi rovasti väsyneesti.

Kun ruustinna kuuli, että rovasti ei halunnut jatkaa puhetta, siirsi hän istuimensa likemmäksi viilihulikkaa ja rupesi hänkin pistelemään viiliä. Eikä siinä ollutkaan enää kuin vähäinen kaistale koskematonta, kun rovasti ja Kerttu olivat melkein kilvan tuokion aikaa nostelleet ja ajatelleet: »Nauttikoon ruustinna illan ruskosta, me nautimme viilistä.»

Rovasti oli nyt todellakin harvinaisen väsynyt. Hän meni syömästä päästyään sanaa puhumatta peräkamariin vuoteelleen ja nukkui samassa aivan sikeään uneen. Kerttukin meni syömästä päästyään pirttiin nukkumaan, mutta ruustinna

otti, ennenkuin rupesi vuoteelleen, muorivainajan hautakummun kuvan seinältä ja illan himmenevässä valossa katseli sitä ja mielessään tuskitteli: »Voi voi, kun en saanut seppелеensitojaa siinä kiireessä! Miten somaa olisi tuossa haudalla yksi ainoa seppеле, jonka tummissa silkkinauhoissa olisi kirjoitus: 'Tuntemattomalta ystävältä.' Niinhän olin aikonut, mutta en saanut... No, tulevana kesänä laitan ja istutan kukkapenkin, laitan seppeleen ja sitten Kaarlolla otatan kuvan, jonka säilytän luonani. Menen mihin menen, en kuitenkaan usko, että Tepastoon kuolen.»

Viimeisetkin ruskopilven hiutaleet jo sammuiivat taivaan rannoilla ja elokuun tyyni yö tummui tuskin läpinäkyväksi hämäräksi. Ruustinnakin pani kuvan naulaan, mistä oli sen ottanutkin, ja rupesi vuoteelleen. Mutta silmät siitä yli huoneen tuskin näkyvästä kuvasta eivät vielä kukaan eronneet. Se toi mieleen elämän ja ihanan kuvan muorin viimeisistä hetkistä. Uni kuitenkin lopulta sulki silmät, sulki ajatuksien tiet. Mutta herätessä aamun kirkkaaseen päivään menivät taas silmät siihen kuvaan ja virittyivät samat tunteet.

Seitsemäs luku.

Rautatien teko oli alkanut Jonkereesta päin ja niinpä eräänä sateisena syyskuun päivänä suuntalinjojen hakkaajia kolmattakymmentä repaleista kirvesmiestä märkinä ja viluisina, tyhjät jätkänpussit selässään ja kaksi herrasmiehen näköistä työnjohtajaa saapui Kenttään pyytämään ruokaa. Sitä luvattiin ja kohta olikin Kentän pitkä pirtin pöytä kukkuroillaan ruokia. Ruokapöydän ympärille kiertyivät nyt miehet iloisesti huudahtaen, että jopa satuttiinkin sentään taloon, jossa saadaan syödä. Kohta rupesivatkin suuret leipäryydyköt, siikapurtilot ja piimähaarikat tyhjenemään niin, että saatiin ruveta kantamaan lisää. Hymyssä suin tytöt toivatkin lisää, minkä näkivät loppuun käyvän. Pöydän päässä syövä työnjohtaja arvasi mille tytöt hymyilivät, loi tyttöihin omituisen syvälle käyvän silmäyksen ja hymyssä suin sanoi: »Älkää, neitoset, ihmetelkö, vaikka me paljon syömme. Enemmän kuin vuorokauden olemme olleet aivan syömättä, jouduimme tuonne salolle vähillä eväillä. Luulimme tänne tämän talon kuuluville pääsevämme päivässä, mutta emme päässeet kahdessaakaan, ja vielä päällepäätteeksi yllätti tällainen kylmä sade. Märkinä kuin uitetut koirat olemme kaksi päivää nälkäisinä vaeltaneet tuota hyistä saloa melkein syömättä, niin ei ole kumma, jos ruoka maistaa.»

— No syökäähän nyt, pojat, kyllä me laitamme, sanoi Anna Maria iloisesti ja nauroi niin, että rinta hytkähteli.

— Kyllä me syömmekin!

— Kyllä syömmekin kehoittamatta, kuului miesten joukosta ääniä ja vinhasti liikkuiivat miesten leuat käsien myötänsä nostaessa uutta puremista. Viimein he kuitenkin mies mieheltä pistivät veitsensä tuppeen, ryyppivät vielä muutamia kertoja haarikasta piimää ja nousivat pöydästä. Toinen työnjohtaja meni nyt karsinapenkillä istuvaa emäntää kiittelemään ja sanoi: »Kyllä te meidät syötätte, mutta mitäs sanotte silloin, kun tässä parin viikon perästä tulla järehtää parisen sataa yhtä nälkäistä miestä kuin mekin olemme. Suuren linjan hakkaajat parissa viikossa tänne jo joutuvat.»

— Annetaan rahasta mitä on annettavaa ja mitä ei liikene, sitä ei anneta rahastakaan. Jumalan vesihän se kaiken kastelee, sanoi emäntä allapäin sukkaa neuloessaan ja väliin aina alta kulmiensa vilkaisten miehiin, joilla oli repaleiset vaatteet yllä, vaikka olivat rahatöissä.

— Niinpä niin. Mutta urpupuuhun se kuitenkin lintu lentää, sanotaan. Tämä talo on jo tullut niin kuuluksi, että sivu tästä ei mene yksikään.

— Mistä se rautatie sitten tulee kulkemaan, kun me niin kaikkien urpupuuksi olemme sattuneet?

— Se tulee menemään tästä teidän kirkkotienne poikki Lepokiven seuduilta, sanoi joukosta eräs Siuruan kylän mies.

— Ja sittenkö sitä suurta Korentosuota pitkin?

— Siitä juuri. Halki suon Kelovaaran päätä kohti ja sitten Kelovaaran pohjoispäitse Jukkasjärvelle ja sieltä mihin mennee sitten.

— Vai Lepokiven kautta. Viisi virstaa tästä.

— Niin. Ja metsäherrat näitten valtion metsien takia kuuluvat Lepokiven tienoille tahtovan asemaa tai pysäkkiä. Siten te tulette niin likelle rautatien asemaa, että joka kerran junan tullessa kuulette veturin vihellyksen.

— Niin kauasko se kuuluu?

— Kuuluupa hyvinkin ja näette savunkin, kun juna Korentosuota mennä huitelee. Silloin te ette olekaan enää asumassa erämaan sydämessä, kun junan jyrinän ja veturin vihellyksen kuuluvissa olette.

— Mitäpä tuosta, kun ei vie kirkolle päinkään. Halkoo vain erämaan soita.

— Kyllä se vie kirkollekin. Tästä Jonkereeseen tulee tuskin parin tunnin matka.

— Niin lienee Jonkereeseen, mutta Tepastoon ei vie.

— Eipä tiedetä, jos haararata tehtänee Tepastoon. Piiri-insinöörin kokouksessa Jonkereessa oli siitä puhetta, huomautti työnjohtaja.

— Sehän tuo olisi jotakin, mutta eivät mahtane minun silmäni nähdä sitä lystiä.

— Kaksi vuotta vain, niin silloin hyrisee.

— Hm. Hitaita ovat herrojen kiireet. Saattaa mennä kaksikinkymmentä vuotta ja menköönkin, virkkoi emäntä alakuloisesti.

— Niin sitä sanotaan että hitaita ovat herrain kiireet, mutta kun on eduskunnan ja hallituksen päätös, että kahden vuoden perästä pitää olla rata valmiina, niin siinä on tulta alla, sanoi työnjohtaja painokkaasti.

— Saattaa olla niin ja saattaa olla toisinkin, sanoi emäntä umpimielisesti, pisti viidennen sukkapuikon huuliensa väliin ja venytteli kudelmaansa sinne ja tänne.

Työnjohtaja näki, että emäntää eivät rautatietuumat kovinkaan ihastuttaneet, siksi hän lopetti juttelun ja tuli pöydänpään puolella tupakoivan toisen työnjohtajan kanssa tuumimaan työhön lähdöstä. Mutta kun yhä satoi, niin päätettiin jäädä taloon yöksi ja lähteä aamulla tavallista aikaisemmin. Kun miehet tämän kuulivat, niin rupesivat kilvan riisumaan kenkiä jaloistaan ja toimittamaan niitä uunin seutuville kuivumaan, minkä tehtyään sytyttivät piippunsa ja heittäytyivät lattialle pitkäkseen ja käsikynkillään pitivät päitään koholla niin kauan kuin piiput paloivat. Mutta kun ne sammuiivat, niin muutamille jäi käsiterä päänalaiseksi ja muutamille ei sitäkään, rojottivat vain paljaalla lattialla kuin kuolleet ja kohta nukkuivat.

Työnjohtajat hiljaa keskenään puhellen kuitenkin istuivat pöydän päässä, nähtävästi odotellen kutsuttaisiinko heitä sisälle parempiin oloihin, mutta kun

talon miehiä ei ollut ketään kotona, niin ei kukaan heistä välittänyt. Anna Maria toi vain viime postin sanomalehdet, jotka he ystävällisesti kiitellen ottivat Anna Marian tukevasta kädestä ja rupesivat lukemaan. Lukiessaan he kuitenkin silmäilivät askareissaan liikkuvia talon tyttöjä. Niitten reippaista liikkeistä he lukivat enemmän kuin sanomalehdistä. Mutta siinä sanomalehtiä selaillessa kului kuitenkin aika siksi, että tulivat kotiin miehet, jotka olivat olleet myllyä käyttämässä ja myllynpatoa korjaamassa. Miehet olivat ulkona tytöiltä kuulleet, että rautatietyömiehiä nukkuu pirtin lattia yhtenä lauttana, siksi he hiljaa, ilman tavallista kotiintulokolinaansa astelivat pirttiin, missä työnjohtajat esittivät itsensä isännälle.

Isäntä oli ensin vähäpuheinen ja oli kahdella päällä kutsuako näitä sisälle, mutta kun ne olivat niin hauskanäköisiä, komeita nuoria miehiä, niin hetken puheltuaan ja kyselyään, mistä kaukaa he olivat, mitä toimivat ja muuta sellaista, kehoitti vieraita tulemaan sisälle. Iloisesti kiitellen ja reippain askelin molemmat lähtivätkin isännän jälkeen. Sisälle tultuaan joutuivat ihailemaan talon sisähuoneitten sisustusta, jota he ihmettelivät ihmettelemästä päästyäänkin, osaksi senkin tähden, että luulivat sen olevan isännälle mieluista. Puhe kiertyi nyt siihenkin, että kaikki oli kotitekoista ja että yksi talon mies oli puuseppä ja samalla rautaseppä. Työnjohtajista se, joka oli varsinainen koko joukon johtaja, kääntyi isännän puoleen ja sanoi: »Me juuri tarvitsisimme sellaisen miehen, joka olisi samalla rauta- ja puuseppä. Ettekö sitä luovuttaisi hyvää palkkaa vastaan meille?»

— Mitä siitä maksettaisiin?

— Sepille maksetaan sangen korkeat palkat, aina kahteenkymmeneen markkaan asti päivältä. Meillekään ei ole korkeampi palkka, vaikka kymmeniä vuosia olemme kouluja käyneet.

— Mahtaisihan ensimmälti olla opettelemista sellaisiin töihin, joita ei ole ennen tehnyt, mutta kun totustuu, niin kyllähän se Antti ei miehelle perään anna.

— Niin te siis lupaatte lähtemään?

— Kun itse tahtonee lähteä, niin ei tässä nyt niin kiinniottavaa kotona ole, että ei joiksikin kuukausi pääsisi lähtemään.

— Saisimmeko sen Antin tänne?

Isäntä nousi ja lyhyin askelin poistui salista, mutta palasi heti jäljessään Antti, joka kainona istui tuolille.

Työnjohtaja silmäsi Anttia kiireestä kantapäähän, miehen vankkoja käsiä ja leveitä hartioita ja sanoi kohteliaasti:

— Kuulkaahan, kun me välttämättömästi tarvitsisimme puu- ja rautasepän ja te kuulutte juuri sellainen olevan, niin ettekö tahtoisi lähteä tänne rautatien työmaalle?

— Olenhan tuota jotakin sommitellut puustakin, raudastakin, mutta miten tuota siellä?

— Kyllähän se työ tekijänsä opettaa, kun kerran on seppä tekemään. Te taidatte sitten lähteä koettamaan.

— Käynytähän tuota ei käsketä ja yrittänyttä ei laiteta. Jospa tuota lähdettäneen, sanoi Antti vakavasti ja poistui pirttiin, missä tiesi illallisen joutuvan syötäväksi.

Pirttiin poistui isäntäkin, mutta kehoitti vieraita lukemaan lehtiä sillä aikaa kuin hän kävi syömässä.

Sen jälkeisenä yönä oli isäntä nähnyt ikävää unta. Oli ollut talo kuin myrskyn repimänä, ja hän oli kaivannut Anttia, mutta oli sitä vain vilahdukselta nähnyt, kun Antti oli ollut ruumisarkussa ja oli näkynyt vain toinen puoli ruumista. Hän oli säikähtänyt sitä näkyä ja herännyt. Aamulla isäntä Antille kertoi unensa ja sanoi: »Taitaa olla sominta, ettet lähde sinne.» Mutta Antti toimittautui matkaan ja sanoi ylpeästi: »Unet ovat öitä myöten, näkijät unien jäljistä. Eikähän kukaan kuolemastaan sivu pääse.»

Siihen tyytyi isäntäkin, mutta se uni mielessään hän katsoi Antin jälkeen niin kauan kuin poika oli näkyvissä. Reippain askelin Antti lähti insinöörin jäljessä Jokikylän kautta Jonkereeseen, missä seppää tarvittiin. Toinen työnjohtaja oli jäänyt miesten työtä johtamaan, suuntalinjoja edelleen avaamaan.

Isäntä ei siitä unestaan päässyt erilleen, vaan se oli yöllä ja päivällä aina mielessä, kunnes kahden viikon kuluttua tuli Antti käymään kotona ja kertoi, miten kaikki insinöörit hänestä pitivät ja vannottivat vielä tulemaan. Maksavat kaksikymmentä markkaa päivältä ja vielä päivälliskahvit vehnäsiineen päänsinöörin kotona annetaan joka päivä.

— Vai oikein vehnäskahvit annetaan muun hyvän lisäksi, virkkoi isäntä ja syvä ilo näkyi kasvoissa, kun se uni kuitenkin taisi olla öitä myöten, kuten sanotaan.

— Niin annetaan, toisti Antti ja koko se insinöörin perhe on kaikki niin ystävällistä kuin Liposen linnut. Tosin minä omalla ajallani sitten sen jälkeen illalla, kun työstä on soitettu, olen insinöörin pojille tehnyt maalipäitä veitsiä ja puulusikoita. Niitten hinnasta nuo taitavat ne kahvit tulla, kun minä en niistä muuta hintaa ota. Mutta tekisinhän niitä minä kahvittakin, kun päiväpalkka kerran on niin hyvä.

— Puulusikoillako sitten insinöörin pojat syövät?

— Mitä tehnevät, mutta sieviksihän noita rouvakin kehuu, ja tupet niillä nyt pojilla roikkuvat vyöllä juuri kuin jätkillä ja usein se kirkasteräinen maalipäinen veitsi otetaan tupesta katseltavaksi ja pannaan taas takaisin tuppeen.

Paha uni oli nyt melkein kokonaan häipynyt isännän mielestä, ainoastaan joskus sen muisto jylähti povessa, mutta samassa hävisi kuin tuulen puhaltaessa. Se tieto että Antilla oli siellä hyvä olla, hyvitti isän ja äidin mieltä, vaikka pojasta ei moneen viikkoon kuulunutkaan mitään. Mutta eräänä joulukuun pilvisenä päivänä saapui Kenttään tuntematon nuori mies, jonka vaalakoissa kapeissa kasvoissa näkyi syvä totisuus. Kaikkien silmät kiintyivät vieraaseen ja korvat olivat valmiit kuulemaan kuulumisia, kun isäntä tyynesti kysyi: »Mistä se vieras on kotoisin ja mihin se on matka?»

— Matkani ei taida olla tätä edemmäksi, Jonkereesta minä olen kotoisin.

— Mitä sitä sitten Jonkereesta kuuluu?

— Ei tuota muuta niinkään mainittavaa. Se insinööri Sillman laittoi minut tänne tuomaan sanaa, että se tämän talon poika Antti ei ole aivan terve.

Kaikkien kasvot hulmahtivat kuumiksi. Tytöt löivät käsiään yhteen ja huudahtivat: »Siinä se nyt on isän uni, jota se on kertonut. Antti on varmaan kuollut.»

Vieraankin kasvot punastuivat, hän loi silmänsä lattiaan ja mietti mitä sanoisi, mutta ei joutanut kauan miettimään, kun Reeta Kustaava sanoi: »Sano heti, miten on Antin laita.»

— Kun niin arvaatte, niin täytyy sanoa totuus. Kuollut se on.

— Herra Jumala, mitä pitää kuulla, sanoi Antin äiti karvaalla mielellä, otti esiliinansa käsiinsä ja painoi sillä kasvojaan.

— Sairastiko se kauan, kun moneen viikkoon ei sieltä päin ole mitään sanomia kuulunut, kysyi Reeta Kustaava.

— Ei. Se sai tapaturmaisen kuoleman, aivan silmänräpäyksessä meni.

— Hyvä isä sentään! Miten se niin?

— Hän oli pajassa, kun leikkauksessa ammuttiin kalliota, ja kymmenen ja puolen kilon painoinen, teräväsärmäinen kiven möhkäle lensi korkealle ilmaan, niin korkealle, että urpiaisien kokoisena näkyi. Sieltä näin kaartuen lähti laskeutumaan ja osui juuri sepän olkapäähän ruhjoen koko toisen puolen ruumista. Kun pajan lautakatto rämähti ja samassa raudan taonta taukosi, niin pahaa aavistaen lähdimme juoksemaan paikalle. Seppä makasi pölkyn vieressä ruhjoutuneena, toinen käsi, joka oli jäänyt terveeksi, hieman värisi, mutta heti taukosi sekin. Pajamies, joka oli toiselta puolen alasinpölkystä pitäen ollut rautaa moukarilla takomassa, makasi pölkyn vieressä tajutonna. Pajan kattolauta oli senkin lyönyt tajuttomaksi. Se virkosi, kun ruvettiin pudistelevaan ja ehkä siitä tulee eläjä, vaikka päässä ja hartioissa on hirvittävät haavat.

Kun emäntä ei viitsinyt pirtissä ääneensä itkeä, niin esiliinallaan kaksin käsin kasvojaan painaen lähti puoleksi juosten menemään ulos ja meni suoraa päätä peräkamariin, missä suljettuaan oven antoi itkunsa päästä valloilleen.

Isäntäkin nieleksi karvasta palaa kurkustaan, pureskeli hampaitaan ja katkerasta vihasta vääntyivät leveät kasvot. Viimein hän hieman väristen sanoi: »Herrojen mielestä se talonpojan henki ei paljoa maksa, kun laitetaan paja niin vaaralliseen paikkaan, juuri kuin ei olisi tilaa edempänä. Ne ovat herroja ne... Katalat.»

— Ei se paja ollut likellä, ammutapaikalta oli lähes sata sylvä matkaa.

— Mutta jos olisi ollut kaksisataa sylvä matkaa, niin kivi ei olisi voinut lentää.

— Paja ei voi olla kovin kaukana työpaikalta, kun siellä myötäänsä kuljetaan poria teroituttamassa ja panosten sytytysraudat jäähtyisivät matkalla, jos paja, jossa ne kuumennetaan, olisi kovin kaukana. Kun se kivi sitä paitsi oli lähtenyt

surmannuolena lentämään, niin samalla tiellään se olisi voinut lentää vaikka kilometrin, se otti sellaisen kaaren.

— Sinä näit sen?

— Näinpä hyvinkin, kun virkanani oli lataus ja latausten sytyttäminen. Itse olin juuri kuudesta panoksesta viimeiseksi sytyttänyt sen, josta kivi lensi. Ja puolimatkaan, missä paja oli, pakenin katsomaan laukeamisia; tokihan minä näin kiven lennon ja jouduin ensimmäisenä juoksemaan pajaan, mihin kaikki poramiehetkin juoksivat sama paha aavistus povessaan.

Kaikkien Kentän väkien kasvot näyttivät turvottuneilta ja kuumottavilta. Tytöt ja Hetvi vetivät päähuivinsa alas peittämään kasvojaan ja keskenään puhelivat, että surmansa tuota Anttia lienee sinne vetänyt, ei suinkaan mikään pakko.

Vieraskin sekautui talonväen keskusteluun ja sanoi: »Kyllä todella täytyy sanoa, että se oli sallimus eikä mikään muu. Olisihan kivi voinut pudota vaikka puolenkin metriä syrjään, mutta sen piti pudota määrättyyn paikkaan. Samat sanat tulivat insinööri Sillmanninkin suuhun tapahtumaa katsellessa. Surkea oli insinöörin ja koko insinöörin perheen mielestä se tapahtuma, ne niin paljon pitivät Antista, aivan kuin omasta pojastaan.»

— Tottapa se kuolema oli ennen määrätty, kun isä Antin sinne lähtiessä näki semmoisen unen, sanoi Reeta Kustaava itkusta väristen.

— Minkälainen se uni sitten oli?

— Oli vain nähnyt Anttia vilahdukselta ruumisarkussa ja oli vain näkynyt toinen puoli.

— Sepä kummallisen tarkka uni. Vasen olkapää on kokonaan poissa ja se puoli ruumista muutenkin ruhjoutunut. Pää ja oikea käsi ovat terveet, mutta vasara oli lentänyt seinän vierelle kuten pajamieheltäkin moukari. Kyllä täytyy sanoa, että sallimus se oli.

Isännän mielestäkin oli viha herroihin haihtunut, kun kuuli pajan olleen niin kaukana ammuntopaikalta ja muisti unensa. Värisevällä äänellä hän sanoi: »Niin kai se on kuten sanotaan, että sijan tietää kuhun syntyy, paikan kaiken kussa kasvaa, mutta ei tiedä kuhun kuoleman pitää.»

— Se on tosi se, vakuutti vieras.

Isäntä nousi aikoen lähteä kamariin emännän luokse, mutta istahti paikoilleen, kun vieras sanoi: »Se insinööri Sillman toimitti minut sanomaan, että ruumis valtion puolesta toimitetaan haudata ja se on jo valmiina komeassa kukitetussa arkussaan. Ja että se ensi lauantaina haudataan, joten te sukulaiset, jos tahdotte nähdä vainajaa, saatte nähdä joko perjantaina siellä Jonkereessa tai lauantaina puolenpäivän aikaan Tepaston hautausmaalla.»

— Tulemme Tepastoon, sanoi isäntä värisevällä äänellä ja lähti kamariin, missä emäntä tuskissaan heittelehti sängyssä ja väänteli käsiään kuin suonenvedossa.

Isäntä sen nähtyään ei tahtonut nostaa kiveä kuorman päälle, vaikka hänellä itselläänkin oli mieli raskas ja sydän niin täysi kuin olla voi, lohduttomasti vain sanoi:

— Emme saata mennä menneen jäljessä, kohtalon tiet ovat tuntemattomat. Tämä on aikoja ennen näin määrätty, koska uneni niin tarkoin toteutuu. Ensi lauantaina kirkolla saamme nähdä Antin, jonka vasen puoli on ruhjoutunut — sitähan se uni ennusti.

— Tuo mieskö se niin kertoi? kysyi emäntä vapisten ja jokainen jäsen värisi.

— Se se kertoi. Se kivi on lentänyt ilmaan ja kummallisen kaaren tehtyään juuri osunut putoamaan siihen määrättyyn paikkaan, mihin nähtävästi korkein sallimus oli määrännyt sen putoamaan... Eikä tämä ole meidän syytämme. Sen unen nähtyäni kielsin Anttia lähtemästä, mutta se ei totellut. Ylpeästi vain sanoi, että unet ovat öitä myöten, näkijät unien jäljissä.

— Ensi lauantainako hänet sitten haudataan?

— Niin... Komeassa kukitetussa arkussaan kuuluu Antti jo olevan ja lauantaina puolenpäivän aikana on kirkolla, jonne mekin lähdemme näkemään.

— Tokkohan Anna Maria ja Saara siellä Jokikylässä saavat tietää, että hekin tulisivat.

— Jos tuo mies ei lähtene Jokikylän kautta palaamaan, niin täytyy Erkin tai Tuomaan lähteä Jokikylään ja hän saattaa sieltä tulla kirkolle sisariensa kanssa.

— Mutta Antille pitäisi hauta saada muorivainajan viereen. Se niin aina kunnioitti muoria, oli valmis auttamaan, jos muori vähänkään kompastui.

— Se kyllä todellakin pitäisi saada muorin vierelle. Mutta miten lienee mahdollista, kun muorin hauta on noitten kahden petäjän välissä, mitkä tuossa kuvassakin näkyvät... Sinne täytyy lähteä perjantaina ja haudankaivajan kanssa miettiä, voisiko edes syrjästä päin kaivamalla tuon toisen petäjän alle saada Antille haudan.

Emäntä nousi nyt istualleen, pyyhki kasvonsa esiliinaansa ja seinällä riippuvaan muorin hautakummun kuvaan katsoen sanoi: »Siinä näkyy Antin tekemä hautaristi kirjoituksineen, mutta kuka kirjoittaa hänen haudalleen?»

— Täytyy kai siihen meidän laittaa jotakin merkkiä, kun eivät ne laittane, jotka sitä hautaan toimittavat, sanoi isäntä ja lähti pirttiin ottamaan selkoa, lähtisikö sanantuoja palaamaan Jokikylän kautta ja viemään sanomaa Anna Marialle ja Saaralle, että nämäkin tietäisivät tulla Antin hautajaisiin. Pirttiin tuli emäntäkin ja kun oli saanut itkeä sydämensä tyhjäksi, niin lieventynein mielin istui vieraan lähelle kyselemään tapahtuman yksityiskohtia. Hetkisen kyselytyään nousi siitä toimittamaan vieraalle ruokaa ja kyseli lisää vieraan syödessä.

Emäntä pääsi nyt selville siitä, että tapahtuma oli sallimus eikä mikään ajattelelemattomuuden tuottama vahinko. Ja kun kuuli insinööri Sillmanin perheen osanoton siihen Antin kohtaloon, niin hetki hetkeltä rupesi sydän rauhoittumaan ja koko tapaus muuttumaan tavalliseksi tapahtumaksi, joita ihmisen elämä on ihan kirjavana. Murheen päiviähän on aina enemmän kuin ilon päiviä. Mutta kokonaan ei murhe hetkeksikään haihtunut mielestä.

* * * * *

Kun Antti oli käyty hautaamassa, niin kotiin palatessa äidin mieli oli taas entistään raskaampi. Kotikin tuntui peloittavan tyhjältä. Kaikkialla näkyi tyhjiys, koko ihmisen elämäkin oli tyhjiys. Kamariin tultua, kun oli matkavaatteet riisuttu, puhkesi raskas mieli kyyneleiksi. Istuessaan tuolilla ja katsellessaan joulukuun pilvisen päivän hämärään hän itsekseen sanoi: »Antti on poissa, Saara on poissa, Anna Maria, oikea käteni, on poissa. On kuin kaikki olisivat poissa. Toinen toisensa perästä tippuvat kuin linnut oksalta... Minä yhdeksän lapsen äiti, mihinkä viimein vaivoista väsyneen pääni nojannen... Mihin?»

Hetvi, joka oli ollut kotona, toi nyt sylissään puita, pisteli ne kamarin uuniin pystyyn ja viritti niihin tulen. Unissa kuivat honkaiset puut rupesivat iloisesti palaa hulmuamaan levittäen lämpöä ja elävää valoa huoneeseen. Ulkonakin rupesi taivas poudistumaan ja ennenkuin emäntä tuli huomanneeksikaan, joulukuun lyhimmän päivän aurinko paistoi akkunan takana seisoviin huurteisiin puihin, jotka nyt neitseellisen puhtain kasvoin majesteetillisina seisoivat todistamassa, että ihmisen elämä kuitenkin ei ole tyhjiys.

Monikymmenlukuinen urpiaisparvikin iloisina hilmerehtäen pyrähteli puutarhan suurissa pihlajissa noppien niistä huurteeseen jäätyneitä marjoja. Tätä katsellessa ja uunin hulmuavan tulen lämmössä kyyneleet hiljalleen kuivuivat. Oli kuin kesäaamun aurinko olisi noussut elon vainiolta sulattamaan yön hyisen hallan ja elon kasvit herättämään uuteen eloon.

Kahdeksas luku.

Olli-Pekka oli nyt kirkolta palatessaan tuonut morsiamensa Alanteen Ainon ikäänkuin täyttämään sitä aukkoa, jonka kaksi viikkoa sitten Anna Marian siirtyminen uuteen kotiinsa Jokikylään ja nyt Antin poismeno oli tuottanut. Aino oli kuitenkin päivät ja viikot talossa kuin vieras. Virkkasi vain morsiuspukimiensa koristeita ja väliin aina kuvastimen edessä korjaili pitkästä tukkapalmikosta taidokkaasti käärittyä nutturaa ja tarkasteli, oliko nutturaan kiinnitetty kampa siinä niinkuin sen olla piti. Tytöt ja Hetvi sitä salaa pitivät pilanaan, mutta ne eivät sitä Olli-Pekan eikä vanhusten kuullen tehneet. Pieni salainen hymy huulissaan vain katselivat Ainon hienoutta.

Kun Hetvi eräänä iltana tyttöjen ollessa avannolla vaatteita viruttamassa oli yksinään karjaa hoitamassa, tuli Aino navettaan, ja Hetvi luuli, että hän tuli nyt hänen avukseen. Mutta valkoiset kädet lanteillaan Aino vain käveli pitkin navetan käytävää silmäillen lehmiä. Hetken perästä sitten sanoi:

— Mitä lehmiä sitä on Anna Marialle luvattu, kun Olli-Pekka sanoi viisi lehmää luvatun?

— Tuosta nuo kaksi rinnakkain ja tuo kailoposki ja tuo ja tuo.

— Mitä ihmettä niitä niin paljon on luvattu?

— Kun Saarallekin on annettu viisi lehmää... Ja ehkäpä siinäkin ajatuksessa että sinä täytät tyhjät parret.

— Hm. Ei minulle anneta niin monta, eikähän missään maailmassa tyttöjen jälkeen panna viisiä lehmiä.

— Kyllä se jääpä aikaan tulee, kun lähtevä evästä saa. Ei tässä navetassa kauan ole viisi partta tyhjänä. Tuommoisista, joita tuolla karsinassa keppelehtää, niitä tulee parsien täyttöjä.

— Tulee sitten kun tulee... Mutta kun vielä talvi elätetään ja kesän tullen kuulutaan vasta annettavan, se minun on kummani.

— Niin kuulutaan, sanoi Hetvi välinpitämättömästi ja kaksin käsin syyti isosta vasustaan turvepehkuja lehmien alle. Ja Hopitengan alle kuivikkeita levitellessään sanoi: »Tämä morjake se on minun lehmäni. Tätä ei anneta kenellekään.»

— Minkätähden se on sinun lehmäsi, oletko sinä sen tuonut tähän taloon?

— En ole tuonut. Tähän navettaan se on syntynyt, mutta kun se on tämän navetan parhain, niin parhaassahan se on vievän mieli, sehän on vanha sananlasku.

— Joko sinä sitten olet menossa tästä talosta?

Hetvi ajatteli sanoa, että tyhmä kysymys ei tarvitse vastausta. Hän jätti kuitenkin toiseksi kerraksi ja sanoi tyynesti: »Ei tuota vielä ole eväsleipiä leivottu, mutta enhän tässä minäkään juurillaan seisova puu ole, saattaahan sitä lähteäkin, jos niin vaaditaan.»

— Kukapa sitä vaatii?

— Ei sitä tiedä, kuka vaatii. Paljon on vielä poikia, jos yksi on mennytkin tuonelaan. Sitä varten on ukko varannut jo maita. Tuossa kaksi Leppimäkeä odottaa tulijoita ja nyt on Siuruan Vehkaniemeen antanut kaksikymmentätuhatta markkaa velaksi, jonka panttina kuuluu maa olevan.

— Mitä vielä! Kun ukko rupeaa eläkkeelle ja jättää poikien haltuun hallinnon, niin saattavathan pojat yhteisestikin hallita maita ja mantuja kuten ukkokin.

— Jospa tuo ruvenneekin eläkkeelle, sanoi Hetvi ja suu vetäysi ivalliseen hymyyn.

Ainokaan ei enää jatkanut keskustelua, kädet lanteilla käveli pari kertaa halki navetan ja meni pois.

Ainon ja Olli-Pekan häät oli määrä pitää loppiaisen pyhinä, jolloin rovasti tulisi vihkimään. Mutta Aino oli Olli-Pekalle sanonut, että jos hänelle ei anneta sitä kartanon puoleista peräkamaria, joka nyt oli Hetvillä, niin hän ei tule koko taloon. Niinpä nyt tänä iltana oli Olli-Pekalla, Hemmillä ja Hetvillä kolmeen mieheen neuvottelu. Hetvi tahtoi pitää kamarinsa, kun se kerran oli hänelle annettu, mutta kun Hemmi ja Olli-Pekka olivat sopineet siitä, että porstuan peräkamari vallataan tytöiltä Hetville ja tytöt muuttakoot ison sänkynsä pirttiin, niin Hetvi huiskautti päähuivinsa vihaisesti naulaan ja sanoi: »Olkoon niin tällä kerralla, ei ole pitkä toiseenkaan, kunhan oppii saamaan mitä vaatii.»

Niinpä hääpäivän edellisenä päivänä tytöt saivat eteisen peräkamarista muuttaa sänkynsä pirttiin ja Hetvin sänky kannettiin sijalle. Hetvi toi huonekasvinsakin pöytineen, jotka Antti oli hänelle morsiuslahjaksi tehnyt, ja huoneeseen jäi nyt vain paljaat seinät. Se oli nyt yhtä ikävän näköinen kuin sekin aitta, mihin muori oli kuollut. Kodikkaisuus oli siirtynyt eteisen peräkamariin.

Kun Hetvi oli viimeiset tavaransa sieltä entisestä kamaristaan ottanut, katsoi hän ovelta sisään ja ovea kiinni painaessaan sanoi: »Siihen hetki heijahtaa, ennenkuin minulla on asiaa tuonne.»

Aino oli nyt tullut Kenttään talon ihmiseksi, mutta talon töitä hän ei tehnyt. Päivät päästään hän salin keinutuolissa istui ja virkkaili lakanoittensa ja ikkunaverhojensa laitakoristeita. Hänen huoneessaan täytyi olla aistikkaammat ikkunaverhot kuin talon muitten ikkunain kotikutoiset uutimet olivat, ja näppärästi kuontuivat Ainon valkoiset hienot sormet ja vikkelästi liikkui kalanluinen virkkausneula Ainon virkatessa valkoista kukikasta pitsiä, niin että kassapäinen kampaniekka pääkin käännähteli samaan tahtiin. Väliin hän kuitenkin kuin jaloitellakseen puhvihihaisine leninkeineen ja kädet lanteilla kävi talon toisten naisten askareita katsomassa, mutta kohta samalla tavalla kädet lanteilla palasi sieltä ja meni kuvastimen eteen tarkastamaan, oliko nutturassa mitään korjattavaa. Sen tehtyään raskaasti huohtaen istui keinutuoliin kuin kovasta työn ottelusta tultuaan ja rupesi entistä toimekkaammin virkkaamaan.

Oli keväinen päivä huhtikuun rajalla, mutta itätuisku jyrisi ulkona kovemmin kuin milloinkaan tänä talvena ja pölisti lunta niin että järven takaa ei maata näkynyt. Tuiskun takia olivat nyt kaikki miehet kotosalla, vanha isäntäkin kamarissaan paikkasi kinnastaan. Emäntäkin oli sinne tullut paikkaamaan nuttunsa kyynärpäätä.

Hemmi tuli nyt sinne kovin asiallisen näköisenä ja sanaa puhumatta istui tuolille. Kun emäntä näki Hemmin kasvoista, että sillä on jotakin erityistä asiaa, niin virkkoi puheen aluksi, että mitä sinne pirtinpuoleen nyt kuuluu.

— Eipä tuonne entistä kummempaa. Tulinpahan tänne vain tuumimaan majanmuutosta, kun tuo Aino ei kuulu rupeavan tekemään talon työtä, ennenkuin saa talon johdon haltuunsa. Sama ajatus taitaa olla Uulollakin, koskapa hän ei pakota Ainoa talon töihin. Ei koko talvena ole Aino rikkaa ristiin pannut toisten avuksi, liian paljoksi näkyy käyvän kolmelle naiselle tuo karjan ja meijerin hoito, kun äitikään ei enää jaksa siellä raataa. Ja tarvitaanhan tuo äiti ruuan laittamisessa.

Emäntä huokasi syvään ja valittaen sanoi: »Kyllä ne ovat ennot yksineet meidän talosta, kun Saara ja Anna Maria ovat poissa. Ja ei liene kovin pitkä aika siihen, kun Reeta Kustaavakin on poissa.»

Isännän kasvot olivat tulistuneen näköiset ja äimän perässä oleva hampuista punottu säie kurahteli vihaisemmin kuin tavallisesti. Sitten hän pitkän tuokion perästä sanoi: »Vai talon hallinto hänen käsiinsä. Johan se Uulokin kerran mainitsi minun ruokolle rupeamisestani.»

— Semmoinen se kuuluu olevan ajatus, että koko hallinto heidän käsiinsä ja me muut heidän kynsistään katsomaan.

— Käske Uulo tänne, kuului isännän kuiva vastaus.

Aino oli ensimmäisestä päivästäan lähtien ruvennut Olli-Pekkaa nimittämään Uuloksi, kun Olli-Pekka oli liian tökerö nimi, ja niin kaikki muutkin nyt sanoivat Olli-Pekkaa Uuloksi.

Hemmi ja Uulo tulivat nyt kamariin ja äänettöminä istuivat tuolille ja katselivat isäänsä, kun tämä vanhat vaskisankaiset silmälasit päässään paikkasi kinnasta ja karkea säie kurahteli aina kulkiessaan äimän jäljessä.

Isäntä pari kertaa näpisti paksuja huuliaan yhteen ja sitten sanoi: »Tässä on ollut puhetta teidän veljesten erosta. Kun Aino ei näy tekevän talon töitä eikä kuulu aikovankaan tehdä, ennenkuin saa talon hallinnon käsiinsä, niin tässä täytyy ruveta toimiin, että Aino pääsee talon hallintoon.»

— Sehän se parasta on, keskeytti Uulo ja ruskeat silmät vilkuilivat levottomina.

Isäntä taas pari kertaa puristi huuliaan yhteen ja kurautti säiettään ja sanoi: »Minkälaisella osalla esimerkiksi Hemmi aikoi lähteä Leppimäelle?»

— Olemme Hetvin kanssa miettineet, että kymmenen lehmän päätä pitäisi olla. Seitsemän lypsävää ja kolme mullikkaa. Ja kun Hetvi toi taloon tullessaan kaksi lehmää, talosta tulisi viisi, kuten Saaralle annettiin ja Anna Mariallekin luvattiin. Sitten hevonen ja kun Leppimäen pellot ovat nurmena, niin eloja pitäisi saada sata tynnyriä rukiita, viisikymmentä tynnyriä ohria ja parisen kymmentä tynnyriä kauroja ja rahoista veljesosani.

— Eiköhän tuossa ole tinkimisen varaa, keskeytti Uulo ja silmät vilkuilivat entistä levottomammin.

Isäntä taas rypisteli huuliaan, kurautti säiettään vihaisemmin kuin koskaan ennen ja sanoi: »Sen perinnön saa Uulo ja kesän tullen on lähdettävä. Talvella ei ruveta karjaa repostelevaan. Aino kun on pannut määräksi, ettei tee työtä ennenkuin omassa talossaan, niin silloin pääsee omaan taloon. Tässä talossa ei meidän vanhusten käsistä lähde hallitus, niin kauan kuin meidän peukalomme liikkuvat.»

Uulon kasvot jähmettyivät. Hän tiesi, että isän päätös ei tule muuttumaan tinkimällä. Pitkän tuokion perästä hän sanoi: »Hakattaisiinko ensi kesänä miehissä minulle kaski johonkin sinne mihin minä paikan katson?»

— Se hakataan, kiirehti Hemmi sanomaan, ennenkuin isä kerkesi mitään virkkaa.

— Ja parihevosilla ajetaan pellot nurin, jos tahdot ne suliksi, sanoi isäntä.

— Kyllä ne kääntyvät yhdelläkin hevosella, kun annatte minulle oriin ja sen isomman äkeen, sanoi Uulo siinä kaupassa saadakseen oriin ja paremman äkeen.

— Oritta ei anneta eikä Nellaa, vaan Jymy tai Ukko, niistä jompikumpi, sanoi

isäntä päättävästi ja kurautti säiettään, niin että hartiat nytkähtelivät mukaan.

— Minkälainen osa niistä rahoista sitten tulisi? kysyi Uulo ja ääni hieman värisi.

— Kun ajatellaan tytöille kymmenentuhatta kullekin, niin tähteet jaetaan miehiä myöten. Minä jään äidin kanssa veljeksen osalle, kun tämä talo on paremmassa kunnossa kuin esimerkiksi kumpikaan Leppimäki, sanoi ukko vakavasti.

— Ja sittenkö teidän kumpaisenkin kuoltua ei enää mitään?

— Siitä nyt ei puhuta ei halaistua sanaa, sanoi ukko lujasti ja päättäänkin pyöräytti sanojensa painoksi.

Uulon ajatukset harhailivat kummallisesti. Hän koetti mielessään tavoittaa mitä vielä kysyisi, mutta ei keksinyt mitään asiallista ja nousi lähtemään ulos. Mutta ovesta mennessään hän muisti jotakin ja kysyi: »Minä kai ison Leppimäen metsästä saan hakata halkoja omiksi tarpeikseni tulevan talven varaksi?»

— Hakkaa vain, kun ison Leppimäen valinnet itsellesi, sanoi ukko.

— Sen kai minä valitsen, sanoi Uulo ovea kiinni painaessaan.

— Sittenpä hän pääsee Aino emännäksi ja saa hallita ja toimia mielensä mukaan, sanoi emäntä. — Ei ole meillä ollut tänä talvena sitä kohtaa, joka Ainon mielestä olisi ollut niinkuin olla pitää. Ei ole osattu syödä, ei käydä Ainon mieliksi. Voi Uulo parka... Onneton hän on tuon Ainon jäljissä. Tuolla Luojalta saadulla komeudellaan sai pojan vietelleeksi, mutta ei siihen ole meidän syytämme, kielsimme minkä jaksoimme, mutta ei ollut apua. Hänet näki jo hänen täällä ensi kerran käydessään mikä hän oli, mutta rakkaus on sokea. Ei näe se, joka naipi, eikä usko mitä sanotaan.

— Kyllä se Aino Olli-Pekalta silmät pesee, virkkoi Hemmi. Nyt pääsiäisen aikana kun lähtevät kirkolle, niin kuuluu pitävän Olli-Pekalla olla lyhyeksi keritty tukka, tärkätty kova kaulus kaulassa, hevosella suuri kielikulkunen länkien kokassa, aisakello aisassa ja karhun talja reessä. Kotoaan kuului saavan ne kompeet. Niin kuului Aino Hetville sanoneen. Luultavasti ei kelpaa meidän reetkään kuin korkeintaan Siuruaan asti, sieltä kotoa kai se otetaan rekikin.

— Uulo saa valita nyt jo hevosen ajokkaakseen, Ukonko vai Jymyn hän ottaa. Sillä menköön kirkolle, oritta ei anneta, sanoi isäntä.

— Tuskin kelpaa muut kuin ori tai Nella.

— Kyllä kelpaa, kun minä olen kotona lähtiessä, tai muutoin hiihtävät suksilla.

— Jos se tekee tappelun?

— Se ei kauan kestä.

— On parasta, että itse sille nimitätte hevosen ja sanotte, että se on hänen ajokkaansa tässä kotonakin, sanoi Hemmi ja nousi menemään pirtin puoleen.

Isäntä katsoi ikkunasta ulos ja kun näki, että tuisku pöllytti järvellä entiseen tapaan, niin sanoi:

— Tänä päivänä ei näy tulevan hevosten valjastusta, sanon huomisaamuna.

Hemmi lähti nyt ulos, mutta kamarin oven auettua kuului salista Olli-Pekan ja Ainon keskustelu ja Aino sanoi varsin kovasti, että se kuuluisi kamariinkin: »Ei se niin valmista vielä ole. Laki se on juttujen veräjä.»

— Hm. Vai vielä meitä käräjissäkin käytetään, sanoi isäntä hiljaa ja venytteli paikattua kinnastaan.

— Kaikkeen se hyvä pätee, sanoi emäntä huokaisten... Mutta uskon toki, että Olli-Pekka tyytyy siihen, mitä annetaan. Ja eikähän hänestä tuollaisen akan kanssa tule taloa, vaikka yksinään saisi tämän taloutemme, niinkuin se Aino ehkä uneksiinkin, koska se meitä ajattelee eläkeläisikseen.

— Sanotaanhan sitä niinkin, että kyllä kissa kyntensä löytää, kun näkee putoavansa. Mutta toisekseen sanotaan, että akka on haahti, akka on hauta, akka on pahanpaikan kattila. On pelättävä, että tämä viimeinen vertaus Olli-Pekka rievun kohtalossa toteutuu. Näkyy akka jo saaneen ohjakset käsiinsä, se vie vaikka näkyvään hautaan... Omansa se on itsekustakin hyvä, sammakostakin nuijapäänsä. Olli-Pekka ei kyennyt tuota tuntemaan ajoissa. Veljetkin sen ovat suuria renttuja, pysyvät koossa niin kauan kuin isä jaksaa rempata. Siitä kun aika jättää, niin tukkijätkiä tulee, tuskin kelpvollisia jätkiäkään.

— Tuo Ainon kauneus se eksytti Olli-Pekka paran, luuli olevan samaa sisältä kuin päältäkin, sanoi emäntä ja lähti pirtin puoleen toimittamaan väelle päivällistä. Sinne lähti isäntäkin ja jokaisen kasvoista sai lukea, että kaikki tiesivät hänen äskeisen päätöksensä. Hetvin ja tyttöjen ja poikain kasvoissa näkyi iloisuus, Hemmi vain tekeytyi vakavammaksi tavallista. Olli-Pekan kasvot olivat jäykät ja hieman turvottuneen näköiset eikä hän sekaantunut yhdelläkään sanalla toisten puheisiin. Aino näytti salista syömään tullessaan entistään mahtavammalta eikä hänkään sekaantunut sanallakaan toisten puheisiin.

Isäntä ei kaikesta siitä ollut tietävinään, söi vain ja syötyään kellistyi pöydän päähän penkille pitkäkseen, kun ulkona yhä jyrisi tuisku niin, ettei ollut ulkoaskareille kiirettä. Ei siinä kuitenkaan tullut unta, ajatukset askartelivat äskeisessä päätöksessä. Ainon sanoissa, Saaran ja Anna Marian ja Antin poissaolossa ja siinä, että oli nyt ehkä ainiaaksi poissa se mielen rauha, mikä vielä viime kesänä töitä toimitellessa ja töistä lepäämään laskeutuessa täytti sielun ja soi ruumiille siunatun levon. Rovastin ja ruustinnan ystävyys paistoi nyt mielessä kuin nouseva aurinko monen myrskyisen päivän ja yön perästä. Itsestään kuin jostakin valahtaen tuli mieleen pääsiäisen aikainen käynti kirkolla ja pappilassakin. Ennen hän aina oli kirkon luona mäntyyn sitonut hevosensa kirkon ajaksi ja kirkosta päästyään lähtenyt joko kotiin ajamaan tai jos kirkossa oli tullut kylmä, niin unilukkarin kotiin lämmittelemään. Mutta tänä pääsiäisenä

hän oli ajanut suoraan pappilan pihalle. Ei ollut pihalle vielä yhtään hevosta tullut kirkolle, kun Kentän isäntä emäntineen pitkän laitarekensä perässä istuen Nellallaan ajaa körötti pappilan kartanolle ja sitoi hevosensa tallikartanon nurkkaan, otti reestään Antin tekemän kotitekoisen harjan ja harjasi Nellan selkää kuivaksi, ennenkuin pani loimen peitteeksi. Kun unilukkari asialle rovastin luokse tullessaan näki Kentän isännän hevostaan harjaamassa, poikkesi hän luokse ja kymmenen sylen päässä tullessaan naurusuin, melkein huudahtaen sanoi: »Siinäpähän on Mooses ja hänen hevosensa, kuten on tapana sanoa, kun näkee itsensä Mooseksen pitäjän parhaalla hevosella ajamassa.»

— Tässä on kumpainenkin, sanoi Mooses naurusuin kättään ojentaen unilukkarille.

Unilukkari rupesi tapansa mukaan Nellaa silittelemään ja ihailemaan, mutta taempaa kuului rovastin ääni: »Terve tuloa! Näkeepähän kerran täällä meidänkin maillamme teitä ja teidän komeaa hevostanne! Mitä sanot, suntio, eikö siinä ole todella kaunis hevonen? Minulla on toki kuvakin siitä.»

— On se kaunis, ja niinhän sitä aina sanotaankin, kun nähdään tämän isännän ajavan, että siinä menee Mooses ja hänen hevosensa, tämä kun hevosesta pitää niin paljon. Se ei nytkään jää hoitamatta, tällä on harja nytkin mukana, jolla hän harjaa hevosen kuivaksi ennenkuin loimittaa.

— Ei se pysy hyväkään kauan hyvänä, jos sitä ei hoida, oli Mooses sanonut ruvetessaan harjaamaan hevosta.

— Näette sen, miten Nella on mielissään harjauksesta, kun huulet höpäjävät kuin itsekseenpuhujan, sanoi suntio.

Rovastikin oli silittänyt Nellan selkää, taputtanut sitä kasvoillekin ja sanonut: »Olet sinä saanut hyvän isännän eikä liene luultavaa, ettet koko iäksesi olisi saanut samaa isäntää samoine armoineen.» Sitten rovasti oli kääntynyt Mooseksen puoleen ja sanonut: »Tulkaahan sitten, kun hevosenne olette hoitaneet, tänne minun puolelleni.»

— Kiitos, kiitos, oli Mooses virkkanut ja harjasi hevostaan. Pani sitten loimen Nellan selkään, nosti heiniä eteen ja poistui sisälle, mistä jo ovea avatessa kuului ruustinnan ja emännän iloinen nauru ja hilpeä keskustelu. Kun ruustinna näki Mooseksen tulevan, juoksi hän eteiseen riisumaan Mooseksen turkkia, ja kun turkki, lakki ja kintaat oli saatu naulaan, niin ruustinna kädestä veti Moosesta

kuin pientä poikasta vehnäskahville sinne pöydän ääreen, missä he jo emännän kanssa olivat Mooseksen sisälle tullessa. Kun ensimmäiset kupit oli juotu, ruustinna pujahti kamaristaan hakemassa Kentän kartanon järveltäpäin otetun, kultapuitteisen, suurennnetun kuvan ja iloisesti huudahtaen sanoi: »Katsokaapas nyt omaa kotianne, miltä se kuvassa näyttää! Olen tämän suurennuttanut ja teidän ystävyittenne muistoksi säilytän kamarini seinällä nähdäkseni ja muistaakseni teitä joka päivä. Katsokaahan miten soma on tuo ruohoinen, tyyni, kuin silkkiharsolla katettu järven ranta ja koko kuvan taustana tuo kultainen ruskopilvi, jota vasten illan hämyn silkkiharsoon pukemat puut ja kartano pienimpine varjoineen ja yksityisine lehtineen, marjaterttuineen ja havuneulasineen näkyy kuin painetussa kirjassa kirjaimet.»

— Toihan se rovasti meillekin tämän ja muutkin kuvat, mutta ei se siinä pienoiskoossa ole tähän verraten mitään, sanoi emäntä ja oikein päättään kallistellen puoleen ja toiseen katseli kuvaa.

— Paljonko tuon kuvan suurennus maksaa ja missä niitä suurennetaan? kysyi Mooses miettien, että tuommoinen juuri pitäisi hänenkin kamarinsa seinällä olla.

— Näin hyvästi suurennetuksi ei saa muualla kuin Helsingissä. Tämä tuli postirahoineen maksamaan yhdeksänkymmentä kuusi markkaa ja sitten nämä kehykset täällä kotikaupungissa teetettyinä kymmenisen markkaa. Kaiken kaikkiaan se tuli maksamaan vähän yli sadan.

— Vai niin kallis oli. Hyvähän se aina maksaa. Niinhän sitä aina sanotaankin, että siihen on syynsä, että hyvä on kallis, sanoi Mooses ja hiljalleen käänteli päättään katsellessaan kuvaa. Ja pitkän aikaa katseltuaan kuvaa sanoi: »Olisi se Nellakin soma noin suurennetussa kuvassa... Olisi todella soma.»

Ruustinna kehoitti nyt ottamaan lisää kahvia ja hieno hymy huulillaan sanoi: »Se olisi todella soma. Jos tahdotte, niin minä toimitan sen suurennetuksi. Se kuvien suurentaja on meidän tuttavamme, voin saada sen mahdollisimman halvalla ja nopeasti suurennetuksi. Se voisi muuten tulla paljonkin kalliimmaksi ja viipyä vuosikautia, kun sillä kuvien suurentajalla on niin paljon työtä. Se taito on vasta Suomeen tuotu Amerikasta.»

— En häntä nyt vielä, sanoi Mooses hiljaisella äänellä ryyppiessään kahvia ja väliin haukatessaan vehnäspullaa.

Suntio oli rovastin kansliasta lähtenyt, ja niin rovastikin tuli kahvipöytään ja

sanoi: »Enkö minä saisi toimittaa teidän hyvää hevostanne talliin. Kun huomennakin on pyhä, niin etteköhän viipyisi täällä meidän vieraanamme huomiseen ja sitä toivotumpi, jos vieläkin kauemmin?»

— Eihän tuo hyvä pahaa tee Nellallekaan. Parempihan sen on olla tallissa kuin nurkassa. Eikähän tuo nyt aika niin jäniksen selässä ole, jos tuota huomeneenkin viivytään, sanoi Mooses ja nousi lähtemään ulos.

Rovasti joi kiireesti kahvikuppinsa ja toimittautui osoittamaan Nellalle paikkaa.

Rovastin ja Mooseksen mentyä ruustinna sanoi: »Teillä sitä on ollut nyt raskasta surua, kun poikanne Antti joutui tapaturman uhriksi juuri kuin lintu metsämiehen paulan tavatessa.»

— On se ollut raskas kestettävä ja kun Anna Mariakin on poissa, niin sekin osaltaan lisää ikävyyttä. Saarakin on poissa, mutta kun se on jo kauemmin ollut, niin se ikävä on jo vanhennut.

— Onhan teillä rivakka miniä, täyttäähän se Anna Marian sijan.

— Ainoastaan koollaan. Muuten hänen puolestaan on Anna Marian sija tyhjä ja pysyy tyhjänä.

— Se Anna Maria on todella miellyttävä ihminen, sen reima käytös ja herttainen iloisuus on yhtä virkeänä raskaissakin töissä. Muistan aina, miten viimeksi teiltä lähtiessäni kysyin, milloin hän muuttaa uuteen kotiin. Reippaasti ja loistavin silmin hän sanoi: 'En ennenkuin täällä on rukiit ja kaikki viljat puitu. Minun varstani äänen pitää vielä tänä syksynä kaikua Kentän suurissa riihissä.'

— Niin se Anna Maria, mutta Aino se on pessyt kätensä raskaammista töistä. Nyt kolme kuukautta on talossa ollut, ei vielä ole rikkaa ristiin pannut, virkannut vain niitä omia koristeitaan. Väliin kädet lanteilla puhvihihaisissa leningeissään kävellä kenkailee ja moittii muitten tekoja. Mutta nyt se ensi kesäksi jo pääseekin Leppimäkeen, jossa tulee olemaan oma otsa edessä.

— Vai niin, että Leppimäkeen Aino.

— Se kuuluu tahtovan semmoista, että meidän olisi ruvettava ruokolle ja hänen päästävä talouden haltijaksi. Ei sano ennen tekevänsä talon työtä, ennenkuin on

talon emäntänä. Mooseksen kanssa olemme sanoneet, että emme rupea hänen kynsistään katsomaan. Kun olemme toimellamme ja ahkeruudellamme talon laittaneet siihen kuntoon, missä se nyt on, niin tahdomme sitä hallita lopun ikäämme. Pankoot sitten meidän jälkeemme jääneet orsille tai parsille.

— Vai että ruokolle! Eihän toki, eihän toki missään nimessä ruokolle, synti on ajatellakin.

— Sielläpä hän, kun pääsee Leppimäkeen, koettakoon siellä parastaan. Tila on kaikin puolin yhtä hyvä kuin Kenttäkin, tehköön ja toimellaan nostakoon Kentän veroiseksi tai vieläkin paremmaksi. Silloin ei ole aivan tyhjän päällä emäntänä. Vähemmästä meidän on pitänyt Kentässä alkaa. Nyt heille annetaan kymmenen lehmän päätä, hevonen, sata tynnyriä rukiita, viisikymmentä tynnyriä ohria, kaksikymmentä tynnyriä kauroja ja kaikenlaista muuta irtainta. Eivät ole tyhjin käsin taloksi lähtemässä.

— Eivätpä ole tyhjin käsin. Vai sata tynnyriä rukiita. Sitä ei moni isä anna pojalleen, kummasteli ruustinna.

Nyt tulivat rovasti ja Mooses ulkoa. Rovasti astui pitkin askelin pöydän luokse saamaan toista kuppia kahvia ja sanoi: »Kello jo moukasi, tästä pitää alkaa toimittautua kirkkoon.»

Kartanokin oli jo ihan mustanaan ihmisiä ja hevosia. Ylpeät hevoset hirnuivat kilpaa, niin että kevätaamun raikas ilma kuljetteli kaikua kauas metsäisten mäkien rinteille.

Kun rovasti oli kuppinsa tyhjentänyt, meni hän omaan kamariinsa, ja Mooseskin sanoi: »Emmeköhän lähde ajoissa kirkkoon, että pääsemme istumaan. Näyttää tulevan ihmisiä niin paljon, että tuskin mahtuvat seinäinkään sisään.»

— Lähdetäänpä vain, sanoi emäntä ja nousi lähteäkseen, mutta ruustinna otti kädestä kiinni ja sanoi:

— Eivät ne meidän penkkiämme täytä, lähdemme sitten kun rupeavat yhteen soittamaan.

— En minä toki kaikkien ihmisten nauruksi mene herrojen penkkiin, sanoi emäntä ja riisti kätensä irti.

— Mutta joka tapauksessa tulkaa kirkosta tultuanne tänne luoksemme päivälliselle.

— Kiitos, kiitos, virkkoi emäntä ja kiirehti turkkia päälleen panemaan eteiseen, missä Mooses jo oli suurta turkkiaan hartiavoimin kiskomassa ylleen.

Ruustinna tuli nyt emännälle auttamaan turkkia ja muistutti kaikin mokomin tulemaan päivälliselle.

Kirkkoon tultuaan Kentän vanhukset huomasivat, että Aino istui herrojen penkin takana olevassa penkissä, vaalea päähuivi korkean kamman päällä korkealla. Verkapäällisen turkin olkapäät olivat muodinmukaisesti pystyssä kuin linnun siiventyngät ja ruskeat hansikkaat käsissään hän selaili pientä taskussa kuljetettavaa virsikirjaa.

Olli-Pekka istui penkin korvassa, toisella puolen käytävää. Hyvin lyhyeksi leikattu tukka sirotti päässä ja valkea kovaksi tärkätty ja silitetty kaulus kiilsi kaulassa. Häinkin selaili aikansa kuluksi virsikirjaa ja väliin silmäsi Ainoa, jonka päähuivi näkyi korkeammalta kuin kenenkään muun siinä lähellä olevan naisen.

Muutkin ihmiset, jotka ennen olivat Olli-Pekan nähneet pitkätukkaisena, silmäilivät häntä ja hänen vaimoansa niinkuin merkillistä, uudenlaista ihmettä. Ja isännän ryhdillä se Olli-Pekka nyt istuikin selkä kenossa. Ainokin näkyi tietävän arvonsa. Tiesi istuvansa korkeammalla kuin luudan päällä.

* * * * *

Kostaakseen sen, että toiset veljet eivät antaneet hänelle oritta enää kirkkohevoseksikaan, Olli-Pekka tästä päivästä lähtien ei enää kättä puuttunut talon töihin, kulki vain isossa Leppimäessä laittamassa kotiaan ja hakkaamassa Leppimäen metsistä kotinsa tarpeita. Siellä hän viipyi aamusta iltaan ja hiki päässä palasi aina, usein vasta sitten kun muut olivat jo iltasensa syöneet.

Kotona oli nyt yhtä miestä vähemmän, mutta Hemmi, Erkki ja Tuomas puskiivat sitä kiivaammin työtä ja isäntäkin oli entistä ahkerampi, ja niin työt sujuivat tavalliseen tapaan. Ja mieli oli kaikilla hyvä, kun tiedettiin päästävän tuosta ainaisesta silmätikusta, Ainosta, joka aina oli kuin väärä raha oikeitten joukossa.

Aino kulki nyt joka päivä päähuivi korkealla hiuskamman päällä ja kädet lanteilla uudenaikaisissa leningeissään lypsyaikana navetassa, nähdäkseen mitkä

lehmät parhaiten lypsävät, osatakseen sitten valita itselleen. Olipa oikein kirjallinen luettelo jo valmiina, kun toukokuun alkupäivinä alkoi maa paljastua lumesta. Luettelossa oli Onnenkukka, Omena, Maatikki, Laukeri, Lemmikki, Juhlikki ja Tiistikki. Niinpä tulikin se päivä, jonka Olli-Pekka ja Aino olivat määränneet muuttopäiväkseen, Ensi työkseen he tahtoivat viedä Leppimäelle lehmät, kun siellä oli nyt navettakin laitettu kuntoon. Kun tuli lehmien jako, niin Olli-Pekka luki lehmäkirjansa, mutta Hemmi sanoi, että hänelle tulee vain viisi lehmää. Viisi hänkin määräsi ja siihen Hetvin tuomat kaksi lehmää lisäksi.

Olli-Pekka vihasta sähisten sanoi: »Isä on luvannut seitsemän lypsävää ja kolme hiehoa, enkä minä kysy sulta, mitä minä otan. Saat katsoa syrjästä, jos haluttaa.»

Hemmi jalkaa polkaisten tiuskaisi vastaan:

— Et ota mitä tahdot!

— Minä otan!

— Et ota!

— Minä otan, enkä kysy sinulta!

— Et ota! ärjyi yhä Hemmi.

Nyt Aino ja Hetvikin rupesivat ratisemaan ja syntyi semmoinen sanasota, ettei kukaan kuullut omaa ääntään.

Isäntä oli rannalla veneitä tervaamassa ja kuuli sinne sen rätäkän ja huomattuaan, mistä oli kysymys, nakkasi vihaisesti nahkaesiliinansa veneeseen ja lähti kartanoon. Vakavin askelin hän tuli navetan eteiseen missä kokousta pidettiin ja jalkaa polkaisten ärjäisi: »Hiljaa!» Silloin taukosivat kaikkien kielet, ja isäntä sanoi vakavasti: »Meillä ei rähisemällä asiat selviä. Mistä on kysymys?»

Hemmi rykäisi kuivan rykäyksen ja sanoi kylmästi:

— Olli-Pekka aikoo ottaa seitsemän aikuista lehmää ja valita karjan parhaat, siitä tässä on kiista.

— Olli-Pekka saa viisi, kuten sinäkin saisit, jos olisit lähtemässä. Ottakoot ne viisi, mitkä tahtoo, meillä ei huonoja ole, sanoi isäntä jäykästi.

— Vai viisi, vai viisi, ja itse omalla suullaan määräsi seitsemän. Vai viisi nyt annetaan, sähisi Olli-Pekka ja ääneen yhtyivät Aino, Hetvi ja Hemmi, niin että rähäkkä oli kahta suurempi kuin äsken. Reeta Kustaava ja Martta nauroivat ihan sydänsäntään pidellen ja naurussa oli Erkin ja Tuomaankin suut.

— Hiljaa! Kuuletteko! Hiljaa! ärjyi isäntä, mutta siitä muut vain yltyivät.

Emäntä tuli nyt, otti isännän kyynärpäältä ja sanoi: »Annetaan niille mitä ne tahtovat, eiväthän ne kaikkea vie, eihän tuota ilkeä kuulla kukaan tuollaista soidinta.» Siihen ei isäntä sanonut vastaan eikä myötä. Emäntä otti Olli-Pekan kädestä kiinni ja veti hänet isännän luokse. Toiset rätisijät vaikenivat pian, muutamia hammastavia ja solvaavia sanoja enää vaihdettiin.

Isännän kasvot olivat nyt vihasta tulisina, mutta vakavasti hän kuitenkin sanoi: »Kyllä minä päästäkseni tästä rähinästä annan ne seitsemän lehmää ja kolme hiehoa, mutta muista sinä, Olli-Pekka, minun sanoneen, että sinä et ole kauan Leppimäessä talona, ennenkuin tulet meiltä apua tahtomaan. Mutta siltä varalta on kurikka orren päässä, pala patsahan nenässä, ei kuiva eikä märkäne. Se silloin putoaa niskaasi, kun tulet apua hakemaan; rähise nyt siihen katsoen.» Sen sanottuaan lähti ukko rantaan ja siihen loppui äläkkä. Koko talon väki mielihyvällä tyytyi ukon kovaan päätökseen. Mutta Olli-Pekka ei ollut kuulevinaan isänsä tuomiota, alkoi vain sitoa lehmien sarviin nuoria ja puhisi itsekseen: »Vai viisi lehmää, vähän sitä sentään muistetaan lupaustaan, vai viisi lehmää! Tässäpähän nähdään! Vai viisi lehmää meille annetaan!»

Hetvi ilvehti vastaan: »Mutta kurikkapa jää tänne orren päähän, ei kuiva eikä märkäne.»

Siitä eivät Aino ja Olli-Pekka olleet tietävinään, sitoivat vain lehmien sarviin nuoria ja heidän Leppimäestä tulleet apulaisensa vetivät niitä ulos sitä myöten kuin ne oli päästetty parsista irti. Ja kohta nähtiinkin seitsemän isoa lehmää ja kolme hiehoa lähtevän Leppimäelle päin yhdessä jonossa. Lehmät kuitenkin pitivät outona tätä lähtöä, kun toiset jäivät navettaan. Haikeasti ammuen ne syöksähtelivät tiepuoliin ja pystypäisinä katselivat jälkeensä näkyisikö toisia tulevaksi, ja kun ei näkynyt, niin rupesivat tenää tekemään. Mutta kun Leppimäkeläiset pitkät kaarakat käsissään juoksivat sitä hätyyttämään, joka teki vastakymttä, niin täytyi oieta tielle, ja niin koko matkue hiljalleen siirtyi eteenpäin ja lehmien entistä haikeampi ammunta rupesi kerta kerralta kuulumaan kauempaa.

Kun lehmät oli viety Leppimäelle, niin Olli-Pekka palasi Kenttään, valjasti Jymyn häkkireen eteen, ajoi Hetepellon ladon eteen, missä parhaat heinät olivat viimeisten tunnukkien varalle, ja loi niitä häkin täyteen. Nyt täytyi Erkin Ukolla ruveta vetämään heiniä kotilatoon, muuten ehkä Olli-Pekka olisi vetänyt ne kaikki. Niinpä Olli-Pekka seuraavana aamuna tulikin Hetepellon ladolta heinään, mutta lato oli tyhjä ja niin hänen täytyi niine hyvineen kääntyä Ritanotkon ladolle ottamaan huonompia heiniä.

Leppimäellä oli Olli-Pekka korjannut kaksi aittaa eloja varten. Ensimmäinen suurin työ oli ruveta vetämään eloja kotiin ja hyväntuulisena häärii Ainokin, kun kuorma kuorman perästä tuotiin rukiita omaan kotiin. Kädet lanteilla ei Aino nyt kuitenkaan kävellyt. Helmat edestä päin polvien tasalle kohotettuina ja hihat yläpuolelle kyynärpäitä hän liikkui milloin juosten, milloin kävelen. Mutta seuraavan pyhän aikana kuultiin, että Ainolla oli kaksi palvelijaa, ja niin leningin helmat saivat olla suorina ja uusimuotiset hihat ulottua aina kalvosiin asti. Kädetkin tapansa mukaan asettuivat lanteille palvelijain töitä tarkastellessa. Olipa Olli-Pekallakin oikein täysirahkeinen renki, jonka kanssa toimitteli töitä, ja somalta tuntui, kun nyt sai olla töitten johtajana. Ennen Kentässä piti tehdä niinkuin isä käski, vaikka ei olisi mielen mukaankaan mennyt.

Yhdeksäs luku.

Rautatietä oli tehty nyt vuosi ja hiekkajunat kulkivat jo Saunajärven kohdalle ja kuljettivat Repokankaasta täytemaata Korentosuolle. Joka päivä näkyi suolta veturien mustan savun tupruaminen ja milloin tuuli sattui olemaan sieltäpäin, kuului veturien kimakka vihellys huoneisiinkin. Lepokiven kohdalle laitettiin pysäkkiä ja siinä olivat pysäkin huoneet jo valmiit rakennusinsinöörien asunnoksi. Ne kaksi nuorta insinööriä, jotka vuosi takaperin ensi kerran suuntalinjoja hakkauttaessaan tulivat märkinä ja viluisina pyytämään ruokaa Kentästä, olivat koko vuoden hyvin usein pyhän ajaksi tulleet kartanoon. Niinpä nytkin, vaikka heillä oli Lepokiven pysäkillä valmiit huoneet asunnoksi, he tulivat eräänä marraskuun räntäsateisena päivänä jo varhemmin kuin tavallisesti, tälläkin kertaa märkinä ja viluisina. Pirtissä ei ollut muita kuin emäntä Hetvin lasten kanssa. Insinöörit löivät pirttiin tultuaan märät kintaansa pankolle niin että läiskähti ja vanhempi heistä sanoi: »Voi, äiti kulta, kuinka meillä on vilu. Sydänkin värisee ja läpättää kuin haavanlehti.»

Emäntä nakkasi sukankudelman käsistään penkille ja sanoi:

— Onpa tässä Nokka-Kaisa lämmin. Tämä se kyllä sydänten haavat parantaa. Hän koppasi täyden kirkkaan kahvipannun uunin kieleltä, lähti viemään sitä kamariinsa ja sanoi: »Tulkaahan, insinöörit, minun perässäni.» Insinöörit eivät toista kehoitusta odottaneet, vaan lähtivät kynttä kantta jälkeen. Kun he kamariin tultuaan näkivät emännän tulisella kiireellä jouduttautuvan kaatamaan kahvia kuppiin, sanoi vanhempi insinööri istuessaan pöydän ääreen: »Voi miten te olette meille aina hyvä! Ei kenelläkään äitiä parempaa.» Sen sanottuaan hän otti kahvikupin pöydältä vapisevaan käteensä. Toisenkin insinöörin kädessä vapisi kahvikuppi niin että emäntä sanoi hymyillen: »Kylläpä todellakin on insinööreillä vilu, kahvikupit vapisevat käsissä kuin ennen meidän satavuotisen muorin.»

— Älkää te, emäntä, sanoko meitä enää insinööreiksi, vaan nimittäkää sillä nimellä, millä äitimme ennen nimitti. Minä olen syntynyt Tapanin päivänä ja kauemmin eläneet ihmiset tietävät papin ristineen minut Tapaniksi, mutta äitini sanoi minua Tepoksi. Jos hän torui minua jostakin pahasta teosta, niin sanoi 'Teppo!' ja jos kiitti jostakin hyvästä teosta niin sanoi 'Teppo!', jos kehoitti illalla nukkumaan, sanoi 'Teppo!' ja kun herätti aamulla läksyjäni lukemaan, niin sanoi 'Teppo!' Sentähden se nimi on mielestäni niin pyhä, että soisin sen kuulevani kaikkien hyvien ihmisten suusta.

— Minut kuuluu pappi kastaneen Väinämöksi. Äidiltäni en kuullut muuta nimeä kuin Väinö, mutta isä varsinkin pahalla tuulella ollessaan sanoi minua Vätöksi. Savossa nimitetään tylsäpäistä miestä Vätöksi, tottapa se sopi hänen mielestään minulle nimeksi, kun oli pahalla tuulella, mutta paremmin minäkin omaksuin sen äitini suusta kuulemani nimen kuin tuon isän antaman.

Emäntä täytti toiset kupit ja meni sanomaan tytöille, että tuovat kamarin uuniin puita. Hän toi sieltä sukankudelmansa ja istui pöydän taakse kutomaan. Kohta tytöt toivatkin sylyksensä kuivia honkaisia pilkkeitä, ja niitä sylistään heittäessään Reeta-Kustaava iloisesti nauraen sanoi: »Ja taas ovat nuo tuonnoiset harakat tuonnoisissa seipäissään.»

— Niinpä ovatkin. Teitä on aina niin haikea ikävä, että täytyy päästä aina näkemään, nytkin kesken päivän.

— Sen nyt tietää aivan arvaamalla, että teillä on ikävä meitä, sanoi Martta

naurusuin ja valkea hammasrivi näkyi kuin pulmusparvi elokuhilaan harjalta.

— Se ei ole vaikea arvatakaan, että insinööreillä on meitä ikävä. Kumma että pysyvät terveinä, sanoi Reeta-Kustaavakin nauraen ja kiireimmän kaupalla pisteli puita kamarin uuniin pystyyn, sillaikaa kuin Martta muutamasta halosta vuoli lastuja sytykkeiksi.

— Kuten olette arvanneet, me emme tästä talosta osaa erota, ennenkuin saamme nämä tämän talon viimeiset tyttäret emänniksemme. Vai mitä sanoo äiti?

— Hohhoi! Saatte kai ne karjakörri, lantakäpälät, kun ette muuta tahtone, sanoi emäntä nauraen niin, että hänenkin suustaan näkyi terve ja puhdas hammasrivi.

— No nyt sen kuulitte, sanoi Teppo.

— Kyllä kuulumme että lähtö tulee, ei muuta kuin hynttyyt kokoon, mutta kylvetään kai ennen lähtöä, sanoi Reeta-Kustaava ja lähti huoneesta.

— Kylvetään toki, sanoi Teppo ja katsoi raolleen jääneestä ovesta Reeta-Kustaavan jälkeen, kun tämä salin yli kulkien meni toiselle ovelle. Martta sytytteli uunin suussa puita ja sanoi nauraen: »Eipä se rakkaus taida vielä olla kovinkaan tulista, koska nuo puut niin vaivalloisesti syttyvät.»

— Niin se on teidän puolelta vielä kylmää, mutta vähästä sen sanotaan rakkaudenkin syttyvän niinkuin syttyvät nuokin puut siinä uunissa... Kas sitä, nythän se jo rupeaa hulmuamaan.

— Niinpä hulmutkoon sitten. Se kieltoa, mikä minusta, sanoi Martta ja pyörähti vikkelahti ulos, kun näki halkojen pesässä syttyvän palamaan.

— Se on totta, että mielellään niitä näkee noita tämän talon tyttäriä askareissaan. Se on niin vaivatonta ja niin reimaa hyvällä ja pahalla säällä, sanoi Teppo.

— Kyllähän noitten jäljessä näkyy kelkka kääntyvän, sanoi emäntä. Ne kun ovat terveitä ja pienestä lähtien töihin tottuneet. Meidän isäntä ei ole hellitellyt lapsia. Ne kun ovat alkaneet vähänkin kynnelle kyetä, niin niitten on täytynyt lähteä kesällä, talvella.

— Niinpä onkin talo kohonnut tämmöiseksi, sanoi Teppo.

— Poikain ja tyttöjen ansio kai se on. Emmehän suinkaan tässä me kahden olisi tätä tämmöiseksikään saaneet. Talo oli meidän tullessa sellainen rähjä, että kaikki oli uudesta alettava juuri kuin pystystä metsästä, ja vierasta emme ole pitäneet päivääkään.

— Vai ei päivääkään. Kyllä tässä on talon väki saanut lähteä tuulella jos tuiskullakin.

— On saanut lähteä tuulella ja tuiskullakin. Ja kun olisivat pysyneet koossa, niin olisi tässä katosta ja katonalaista kaikillekin, mutta eivät näy tyytyvän kotiin. Niin hajoavat kuin linnun poikue, kun pääsevät korva korvan tasalle. Eipä vielä tuonikaan osattomaksi heittäytynyt.

— Se on luonnon laki. Tuskin käy koskaan niin, että semmoinen lapsijoukko kuin teilläkin yhdeksän lasta, olisi miehen ikään tultua yhdessä kodissa synnyinkehtonsa ympärillä, vaikka se synnyinkehto ja lapsuuden leikkitanner on jokaiselle rakkain paikka maailmassa. Sitä kun miehen ikään tullaan, niin se oma tulevaisuus rupeaa kangastamaan edessä ja niin sitä rupeaa valmistautumaan sille taipaleelle. Siinä tulee vielä omat, hyvinkin viattomat taipumukset määrääviksi. Sen tiedän itsestäni. Minun isäni on Etelä-Suomessa Taulaniemen pitäjässä isommanpuoleisena maanviljelijänä. Hän minut poikasena ollessani kustansi kouluun. Koulussa olinkin etevämpi useita muita tovereitani, sain aina luokalta päästessäni paremman paperin kuin moni muu vertaiseni ja ikäiseni. Niinpä isäni uskoi minun vielä kerran saavan professorin tittelin, mutta minä käännnyinkin teknilliselle alalle, kun luonnossani tunsin siihen voimakkaamman vedon. Ja enpä häntä vielä osaa sitä valintaani katua, sillä nyt, vaikka on ikävuoteni vasta alulla neljättäkymmentä, niin olen jo virkamies alallani ja varmaan semmoisilla tuloilla kuin nekin professorin tittelin tavoittelijat.

— Olen kai minä kysynyt, mutta en muista, minkälainen palkka teillä on.

— Onpahan vain seitsemänsataa kuussa ja vapaa elanto, ja ensi uudeltavuodelta tulen kuulumaan ylempään luokkaan, joten parisen sataa tulee kuussa kohoamaan palkkakin.

— Jopa tuota sitten kykenee perustamaan oman kodinkin. Tässähän Siuruassa metsäherra Stenbomilla on roimakoita tyttöjä ja on vara valitakin. Oletteko niitä nähneet? Niistähän saatte, varsinkin siitä Huldasta, oikein muhkean rouvan.

— Olemme nähneet jokaisen, varsinhan niitä meille näytettiin tässä kesällä eräänä pyhänä. Saimme kunnian olla oikein kutsuvieraina perheen päivällisillä ja oikein vastapäätä Huldan kanssa söimme sorsapaistia, niin että rotisi. Mutta en minä silti siitä joukosta valitse eukkoa. Se päivä kun kerran valkenee, että tulee kodin perustaminen, niin talonpoikaistytöstä se sattuu emäntä siihen kotiin.

— Hm. Siitä ei tule koreata. Jos herrasmies ottaa pelkästä talonpoikaistytöstä rouvan, niin se raja tulee ilmoisen ikänsä näkymään yhtä selvänä kuin jos tuohikontin toinen puoli olisi kudottu nahasta. Sitä nauraisi jokainen, kuka vain leivälle suunsa aukaisisi, nauraisivat hevosetkin, kuten sanotaan.

— Ei se aina niin ole. Taulaniemen tuomari nai palvelijansa, mutta kun se rouvineen aina ajaa autolla, niin moni rouva saa kadehtia. Ja kun se rouva tulee kotiin, niin ei odota se palvelijan kädestä ruokaa pöydälle, itse laittaa ja pieksukengissään kävellä keikuttelee niin että sillat notkuvat, ja saa se äiti maidon lehmästäkin, jos niin tarvitaan. Arvelematta se tarttui syliksi heinäläjäänkin viedäkseen niitä lehmille, vaikka on niin kadehdittavan komea rouva. Työkyky ja työhalu se ihmisen ihmiseksi tekee, kun hän vain sielultaan on ihminen. Sitä jo nykyajan nuoret herrat pitävätkin silmällä ja eukkoa valitessaan jättävät ne silkisukkaiset hienostelijat tyhjän toimittajille katukeikareille. Sen tietävät nykyajan herrasneitoksetkin ja yrittelevät ihmeeksi hekin työntekoa. Kesällä niitä nähdään harava käsissä heinäniityllä ja sirppi käsissä leikkuupellolla, mutta niitten työn teko on kuin heikkoa kajastusta siitä työnteosta, joka lähtee lapsuudesta asti työtä tehneen käsistä.

Kuului salista kiireitä askeleita, ovi aukesi, siitä ilmestyi Reeta-Kustaavan iloiset kasvot ja hän sanoi: »Onpa täällä äiti vartioimaan uunia.»

Teppo jouduttautui sanomaan: »On täällä uunin vartioita, mutta tulehan meitä katsomaan.»

Reeta-Kustaava ei ollut kuulevinaan, rupesi painamaan ovea kiinni, mutta tuli sisään, kun äiti sanoi:

— On tässä pannussa sinullekin vielä tilkkanen kahvia.

Seisaaltaan hän otti pöydältä kahvikupin ja rupesi juomaan, mutta Teppo sanoi: »Istuhan toki tähän rahille minun viereeni.»

Reeta-Kustaava pisti vastaukseksi: »Hyvä ei hävetä, saatan kai minä istua», ja

istuutui selin Teppoon samalle nelijalkaiselle jakkaralle ja hörppi kahvia.

Tepolla oli taskukirja ja lyijykynä käsissään, josta siinä uunin edessä lämmitellessään oli katsellut tänä päivänä työssä olleitten miesten nimiä. Niin hän nyt Reeta-Kustaavan kahvia juodessa takaapäin lyijykynän varrella koputti Reeta-Kustaavan korvan lehteen ja sanoi: »Niin todella. Se on nyt päätetty, että meitä ei erota muu kuin kirkon kirves ja rautalapio.»

Reeta-Kustaavalta pakkasi tulemaan nauru niin että yritti kahvi purskahtaa suusta ja kahvikupit pudota käsistä, mutta hän sai kuitenkin pidätetyksi. Sanoi vain: »Kylvetäänhän ensin. Minä panin jo saunan lämpiämään tavallista aikaisemmin, kun siinä ei kuitenkaan yhdellä lämmityksellä kaikille kylpijöille riitä löylyä. Me kun olemme niitä ensi uunin leipiä, niin kylvemme ensi saunassa. Sitten rautatien työmiehet lämmittäkööt ja kylpekööt vaikka koko yön ja huomisen päivänkin, kunhan maanantai-iltana joutuu sauna meille.» Sen sanottuaan Reeta-Kustaava heitti kahvikuppinsa pöydälle ja meni ulos, niin että märät hameen helmat raskaasti heilahtivat oven pieleen. Ja kiireesti pakenevat askeleet rupesivat kuulumaan salista.

— Oletteko te sukulaisia, kun olette niin yhden näköiset kuin veljekset. Olen tainnut jo kysyäkin, mutta en muista. Tässä touhakassa ei pikku asioita muista.

— Olemme veljesten lapset ja sen tähden olemmekin aina yksissä kuten veljekset. Pienestä pahasta kun olemme olleet yksissä, niin tekee mieli miehinäkin näkemään toisiamme.

Isäntä oli rautatien työmiehille ollut punnitsemassa lihaa, voita, leipää ja kalaa. Hänkin tuli nyt kamariin, aukaisi kaappinsa ja nuttunsa taskusta nosti kahmalon täyden paperirahoja ja toisista taskuista pari kourallista hopeaa ja kuparia ja asetteli ne kaappinsa laatikkoon järjestykseen.

Insinöörit katsoivat pitkään isännän rahojen järjestelyä, kun hän oikoi ja laitteli kaikki samanmääräiset rahat samoihin pinkkoihin. Kaapin varsinainen rahalaatikko näytti tulevan kukkuroilleen, niin että moneen kertaan piti käsin painella oikein hartiavoimin. Teppo se viimein sanoi: »Kyllä se isäntä tänä kesänä on tainnut monet kouralliset näiltä meidän työmiehiltämme nyhdellä. Sen kuuleekin tuolla työmaalla, kaikki ne vain sanovat, että Kentästä sitä pitää noutaa, kun siellä on helpompaa kuin valtion myymälässä.»

— Kyllähän tuota on tänä kesänä vähän tullut, kun on ollut antamista. Mutta

mitäpä tuolla kohta lienee rahalla virkaa, sitähän on nyt jokaisella mässästä miten osaa. Pienet pojatkin satamarkkasilla ostavat lihaa ja voita ja letkavarsipiipuilla polttavat venyvää vaakunaa. Eikä nyt rahan vähyyttä valita vanha eikä nuori, kaikilla entisillä kerjäläisilläkin sitä on, kehuvat oikein, että rahaa on kuin roskaa.

— Ei sitä silti paljon ole, vaikka sitä näyttää olevan, se on pinnalla kaikki. Tänä päivänä sitä on taas ollut, kun eilen annettiin kahden viikon tili, mutta moni ja varsinkin ne kehujaat ovat eilisen tilin päähän toisiltaan lainanneet — ja taas tulevan viikon lopulla on sama peli. Kun olisi rahaa yllin kyllin, niin eheämmät olisivat pukimet, mutta monellakin on vain riekaleita, kuten olette nähneet.

— Niinhän tuo siihen nähden näyttää, mutta on sitä taas tänä päivänä niillä ollut joka taskussa, sanoi isäntä ja painoi kaappinsa oven kiinni, pyöräytti lukkoon ja pisti avaimen taskuunsa.

Samassa kuului salista juoksevia askeleita, ovi aukesi, ovenrakoon ilmestyivät Martan pyöreät kasvot: »Kylpemään!»

— Menkää te insinöörit ensin, sanoi emäntä ja nousi pöydältä kahvineuvoja korjailemaan pois.

— Menkää vain talonväki ensin, sanoi Teppo.

— Menkää, menkää insinöörit, hoputti isäntäkin.

— No, kun niin tahdotte, sanoi Teppo ja alkoi riisuutua lähtemään.

Insinöörit pyörähtivät ulos ja samassa nähtiin heidän Hemmin, Erkin ja Tuomaan kanssa kilpaa juoksevan saunaan.

Isäntä päällyysvaatteita riisuessaan sanoi: »Nyt on saatu jo rahaa tänä kesänä kokoon niin paljon kuin Olli-Pekalle maksettiin. Kyllä sitä rahaa tulee, mutta ei maksa mielestä miltäkään ollessa yötä päivää pyhin arin tuollaisessa touhakassa kuin markkinoilla. Eikä tiedä mitä vielä tapahtuu. Myötäänsä kerrotaan niistä kyllistä, missä useita rautatietyöläisiä asuu, varkauksista ja ryöstöistäkin. Se sentään johtunee siitä, että ne siellä saavat juoda ja mellastaa mielensä mukaan, meillä ei ole asiaa juominkien pitoon. Nuokin insinöörit taitavat olla aivan raittiit.»

— Aivan ne sanovat olevansa raittiit, minä jo kesällä kysyin heiltä itseltään. Mutta muuten minulla niistä noihin meidän tyttöihin nähden on hieman ikävä ajatus.

— Miten niin?

— Näyttävät niin likenevän noita tyttöjä, lienevätkö kosinta-aikeissa. Äskeiset niitten puheetkin sitä ajatusta minussa uudistivat. Niin perinpohjaisesti puhuivat, minkä tähden he eivät ota eukkoja herrasneitosista.

— Se pelko lienee aivan turha. Olen minä kesäkauden pitänyt niitä silmällä, kun ne ovat tehneet seuraa tyttöjen kanssa ja pyhäiltöinä olleet soutelemassakin. Mutta se tulee vain siitä, että ovat samanikäisiä nuoria, jotka kaipaavat huvitusta. Insinöörien täytyy täällä ottaa niistä ihmisistä hupinsa, joita on lähellä, kuten runossa lauletaan: 'Puhelen Jumalan puille, haastan haavan lehtysille', ja sanotaanhan, että niinkuin metsään huutaa, niin metsä vastaa. Nuo pojat ovat muuten niin siivoja poikia, etten mitenkään voi uskoa heidän pahassa tarkoituksessa hyvittelevän meidän tyttöjä ja tytöt taas ovat siksi järkeviä, että tietävät säätynsä eivätkä anna juolahtaakaan mieleensä sellaisen ajatuksen, että tulisivat heidän vaimoikseen. Kuitenkin olisi paras ajoissa varoittaa ja kieltää, jos huomaisi sellaista.

— Kieltämisestäkö se sitten on apu. Muistan hyvin elävästi oman itseni niiltä ajoilta. Oli minullakin koti, jossa ei ollut minkään puutetta ja vanhukset niin hyvät, ettei kenelläkään parempia, jota paitsi olin vielä ainoa talon perillinen. Minua kielsi isä, kielsi äiti, kielsi jokainen naapuri, mutta etkös muista, oliko siitä apua. Minä en yritäkään kielellä, jos niikseen tullee. Muuten minä pääasiassa olen samalla kannalla kuin sinäkin.

Isäntä heittää lopsautti jalastaan riisutun märän kenkensä lattialle ja päättävästi sanoi:

— Niin se on kuin minä sanon. Insinöörit ovat talonpojan poikia, pieninä pahasina ovat olleet talonpoikaisten vertaistensa kanssa yksissä, ja niin täällä erämaan sydämessä, kun ei heillä ole arvonsa vertaisia tovereja, herää lapsuusajan muisto ja unohtaen oman arvonsa he jakavat ilonsa ja huvinsa talonpoikaisten kanssa. Mutta kun pääsevät säätyläistensä pariin, niin talonpoikaistuttavat unohtuvat. Jos olisin heidän seurustelussaan jotakin arveluttavampaa huomannut, niin meiltä olisivat saaneet muuttaa majansa aivan

sillä kerralla.

— Kyllä ne ovat todella siivoja, somia poikia, eivät ollenkaan vaativia herroja, vaan ennemminkin palvelevia. Äskenkin kun minulta sukkapuikko putosi käsistä lattialle, niin tuo vanhempi insinööri hyppäsi sitä ottamaan ja antamaan minulle käteen juuri kuin pieni poikanen. Samalla ovat niin komeita ja reippaita miehiä, että mielellään heitä näkee. Äidiksi sanoivat nytkin, kun tulivat viluissaan ja märkinä kotiin.

— Ovat ne kyllä somia poikia. Ei niitä todellakaan ennen vanhaan kestikievariaikana noin toiselle arvoa antavia herrasmiehiä nähnyt. Rovasti menneenä kesänä sanoikin, että nyt ovat jo herrat toisenlaisia kuin neljäkymmentä vuotta sitten, ja taitaa siinä perää ollakin.

— On paljonkin perää. Ei ollut ennen sellaisia pappejakaan kuin nykyinen rovasti on ja olisiko missään ihmistä miellyttävämpää kuin ruustinna, sanoi emäntä ja katsoi akkunasta saunaan.

— Eikö niitä jo ala näkyä sieltä tulevaksi?

— Ei noita vielä. Martta tuo vain näkyy taivaltelevan saunan edessä, on tainnut tulla lämmin siellä löylyä lyödessä... Jopa tuo Erkki työntyy. Jopa Hemmi ja Tuomaskin... Jo tulevat nekin insinöörit. Tyhjä siellä on sauna, saat pirtistä käskeä toveriksesi niitä rautatiemiehiä, ketä tahdot.

— Saatan minä kylpeä yksinänikin ja tule sinä pesemään. En ole päätenikään pessyt sitten kuin viime lauantaina... Kun kaikki talonväki on kylpenyt, niin kylpekööt sitten nuo vieraat, ja kun loppunee löyly kesken, niin lämmittäkööt lisää. On sinne puita jo sitä varten varattu, porisi isäntä mennessään ulos ja avonilkkaiseen pannuissa märissä kengissään raskaasti kävellä lopsutteli saunaan päin.

* * * * *

Rautatie jatkui edelleen, niin että insinöörit eivät päässeet tulemaan Kenttään ennen kuin seuraavana lauantaina ja silloinkin vaivalloisen matkan takaa. He olivat kaikille ystävällisemmät kuin koskaan ennen ja tyttöjä hyvästellessään puristivat niitten käsiä lujemmin kuin milloinkaan ennen. Teppo sanoi Reeta-Kustaavalle: »Muistattekohan te meitä koskaan?»

— Ikämme toki, sanoi Reeta-Kustaava iloisesti nauraen ja pudisti Tepon kättä.

Työmiehiäkään ei ollut Kentässä tämän pyhän aikana enää kuin muutamia ja tulevan pyhän aikana ei ollut yhtään, joten se rautatie työväkiin oli mennyt ohi kuin kevättulva, joka kohisee koskissa uhaten sen rantoja ja rantametsiä, mutta kun on mennyt ohi, niin heikkenee koskien kohina ja kesän rauha palaa kaikkialle. Niinpä Kentän talossakin oli nyt entinen erämaan rauha ja oli kuin raskaan työviikon perästä olisi tullut sunnuntai. Mutta entistä selvemmin näkyi se aukko, minkä Anna Maria ja Olli-Pekka olivat jättäneet. Nyt tuli vain kolme murakuormaa pellolle sen sijaan että ennen oli tullut neljä ja navetasta palasi pirttiin rukkiensa ja kankaittensa ääreen vain kolme entisten neljän sijaan ja kankaita oli pirtissä nyt kolmissa kangaspuissa, kun ennen oli ollut neljissä. Kaskikin oli viime kesänä tullut hakatuksi puolta pienempi kuin tavallisesti muina kesinä. Riiehen puintikin loppui vasta lokakuun lopulla, ennen se oli loppunut syyskuussa. Marjasäilykkeitä oli nyt vain kolmessa tynnyrissä, kun ennen oli ollut seitsemässä. Oli kuin taivaanranta olisi ruvennut hämärtymään pilveen. Alakuloiseksi teki se isännän ja emännän mielen, kun rupesi näkymään, että heidän taloudessaan rupesi vierimään alaspäin harja, joka tähän vuoteen asti oli kerta kerralta kohonnut ylöspäin.

Erkin morsian Sivolan Laara tiedettiin työhaluiseksi ja reimaksi ihmiseksi, ja nyt oli joulun aikana aiottu pitää Erkin häät. Toivottiin, että Laara Anna-Marian sijan edes puolittain täyttäisi ja olikin hän taloon tultuaan työssä käsinä paremmin kuin Aino. Mutta ei kulunut monta viikkoa, ennenkuin navettakartanosta rupesi kuulumaan Hetvin ja Laaran välisiä riitoja ja toisilleen niskaköyttä vetäen miniät palasivat pirttiin. Hetvi ja Laara rupesivat miehilleen toimittamaan, että pääsisi toinen tai toinen pieneen Leppimäkeen omaksi taloksi kuten Olli-Pekkakin. Ja kun niitten Hetvin ja Laaran välit pahenivat päivä päivältä, niin isäntä määräsi Erkin lähtemään pieneen Leppimäkeen. Niinpä seuraavana keväänä kesän tultua nähtiin Erkin ja Laaran karjoineen vaeltavan pieneen Leppimäkeen, kuten kaksi vuotta sitten Olli-Pekka lähti isoon Leppimäkeen. Nyt täytyi Kenttään ensi kerran miesten avuksi ottaa renki. Se oli nyt kaikkien mielestä kuin väärä raha oikeitten joukossa. Hän näytti aina työssään ajattelevan, että kun tuo päivä joutuisi iltaan, kun taas talon miehiltä aina päivä loppui kesken. Meni kuitenkin kesä, oltiin taas marraskuussa. Rautatie oli tullut ja sen mukana monenlaista hommaa. Metsien ostelijoita ja talojen ostelijoita metsien tähden kulki toinen toisensa perästä, ja jokainen kehui itseään paremmaksi ostajaksi kuin sen ja senkin yhtiön asiamies oli. Ja tukkisavotoita kerrottiin ensi talvena tulevan useita kymmeniä yksin kuuluvien. Loukkolahden Salmo tuli nyt Kenttään eräänä

marraskuun pilvisenä iltana. Salmon partaisista kasvoista ja kiiluvista silmistä huomasi Salmon tietävän jotakin tavallista enemmän. Kun isäntä näki, että on sitä Salmolla nyt sanomista, niin varsin kysyi:

— Mitä sitä nyt sinne Siuruaan päin kuuluu?

Salmo rykäisi ja sanoi:

— Ei tuota muuta niinkään erityistä, kuin että Siuruan kylässä on tällä viikolla tehty isoja kauppoja.

— Miten niin?

— On kolmetoista taloa myyty pohjineen. Viisi taloa on vielä myymättä, kun eivät vielä ole sopineet hinnoista, mutta kyllä ne myyvät nekin. Ei tuolla Järvenpäälaiselläkään kuulunut olevan kuin sadan markan riita... On sitä tällä viikolla Siuruan kylässä liikutettu rahaa, kuusisataatuhatta oli eilen viety pankkiin ja ovat kai ne useita tuhansia itselleenkin käsirahoikseen jättäneet.

— Onpa siellä rahaa, mutta ei paljon. Tuskin miljoonan isäksi pääsee koko kylä, jos jokaisen tilkun myyvät, sanoi isäntä ylenkatseellisesti.

— Eikö tuo sentään likeltä kaapine. Kuuttakymmentä tuhatta kuuluttiin Hakalaisellekin tarjottavan, mutta seitsemäkymmentä tuhatta kuului tahtovan.

— Mikä yhtiö se on niitä maita ostanut?

— Se Runströmin yhtiö. Sehän se nyt siipensä tuntuu levittävän yli koko seutukunnan. Siuruan joen Lappakoskeen kuulutaan saha perustettavan ja yhtiö kuuluu tekevän oman rautatien tänne Lepokiven pysäkille ja sitä tietä hyrryttelee puutavaransa maailman ääriin.

— Kummia kuuluu, kun kokonaisia kyliä yhtiöille... Outoa on kuullakin... Etkö sinä rupea meille rengiksi, vähiksi tahtovat miehet käydä?

— Eihän sitä nyt osaa rengiksi ruveta, siksi hyviä ansioita tuntuvat nämä yhtiöt lupaavan, eikä tuokaan ruokatavara ole kovin kallista nyt, kun tuli tuo rautatie. Ja yhtiön urakkatyössähän sitä ei ole kenenkään orja, tekee minkä tekee ja päiviä ei ole kirjassa, jos kesken päivinkin heittää... Arvelin ruveta tuosta Hepokankaan metsästä tukinhakkuuseen, kun siitä kuuluttiin ruvettavan aivan

heti ottamaan puita. Lähdin täällä tuumimaan, sopisiko tässä teillä olemaan majaa. Tästä saisi paikoiltaan niinkuin särpimen ja leipääkin.

— Niinhän se on, että taloihin sitä sentään niitten savotan miesten täytyy turvautua... Ajatelkaahan, eiköhän nekin Siuruankyläläiset vielä kerran turvaudu taloihin, ne jotka nyt taloistaan jouduttautuvat irtolaisiksi.

— Nuori väki kuuluu kaikki lähtevän Amerikkaan, kun siellä on nyt niin hyvä aika; vanhimmat kaljupäät nuo jäänevät tänne.

— Se lieneekin parasta.

— Se on parasta siinäkin suhteessa, että siitä on etua meille, jotka jäämme tänne. Yhtiöitten täytyy maksaa meille niin hyvät palkat, että pysymme töissä, kun ei ole varaa valita miehiä.

— Tokkohan tuolla olisi sielläpäin ketään, joka rupeaisi rengiksi mistään hinnasta?

— En luule olevan. Yhtiön töihin ne yrittävät kaikki. Niitä ne nyt koholla kourin odottavat jokainen. Hakalainenkin on tiedustellut renkiä, mutta ei kuulunut eilen vielä olevan. Pyysärkän Tehvollekin oli tarjonnut kahdeksaa sataa ja täydet vuosivärkit, kahdet pitkävartiset saappaat, kahdet kintaat ja kahdet alusvaatteet, mutta ei ollut Tehvo päättäänkään kääntänyt. Savottaan kuului menevän siksi, kunnes kevätpuoleen lähtee Amerikkaan, kun muutkin alkavat lähteä. Niitä satoja henkiä kuulostaa olevan aikeessa lähteä yhteen matkaan.

— Se on sitten oikeata kansainvaellusta.

— On se.

— Oletko ollut puhein sen naapurisi Kärpäskankaan Pertun kanssa, eikö tuo rupeaisi rengiksi, kun sillä on se vanhin poika siksi kynnellä, että mökin sulana pitää?

— Tänä aamuna oli Perttu meillä. Se on sekin suin päin menemässä poikineen savottaan, juuri tähän samaan metsään minun kanssani.

Pojat olivat tähän asti äänettöminä kuunnelleet isänsä ja Salmon keskustelua, mutta nyt Hemmi sanoi jäykästi: »Me emme tiedustele renkiä. Me teemme itse

mitä kerkeämme. Tuo rautatie kun tuonkin elon hinnan helpotti, niin jätämme halmeenviljelyksen sikseen ja osan peltojakin heitämme nurmeksi, mitä emme jaksa omin väkinemme hoitaa sulina. Se on selvintä. Väkivetoon ja palkan ulpalla jos jonkun saisikin rengiksi, niin siinä koirassa ei ole haukkujaa, joka kahleessa metsään viedään. Nähtiinhän malli jo viimekesäisestä rengistä. Sekin saatiin väkivetoon tinkimällä. Mutta se tekikin työtä siksi, että tuppi heilui, työn joutumisesta ei ollut huolta.»

— Niin tuota täytynee tehdä, vaikka taaksepäin menevän talon merkki sekin on, että pellot alkavat jäädä nurmiksi, sanoi isäntä alakuloisesti ja alkoi riisua kenkiä jaloistaan.

— Niin... Mitä te siihen minun asiaani sanotte? muistutti Salmo tynesti.

— Kun et niitä ryypytovereitasi tuo mukanasasi etkä itse tule päissäsi, niin onhan tässä pirttiä. Päissäsi jos tulet, niin yönselkään silloin on lähtö.

— Minun humalastani ei ole haittaa kenellekään. Jos minä olen päissanikin, niin minä saatan olla hiljaa kuin hiiri loukossa.

— Vaikka olisit kuinka hiljaa, jos vain tulet päissäsi, niin ovelta palaat, usko se.

Salmo koppasi kintaansa viereltään, hyppäsi ylös ja puolimatkassa oveen virkkoi: »Hyvästi!»

Salmon raskaat poistuvat askeleet kuuluivat eteisestä ja eteisen ovi samassa jysähti kiinni tavallista kovemmin. Isäntä harmistuneena sanoi: »Tuokin kutju on se sitten sen rikkaampi, on sillä sitten sen eheämmät vaatteet päällä, jos savotasta saa suuria palkkoja. Leikilläni häntä toki rengiksi tahdoinkin. Kuka häntä ilkeää nähdä, se pyhän aikana aina hakisi ja kaivaisi viinaa vaikka sinisen kiven sisästä ja maanantaina ei olisi työn hyvää. Pysyköön vain savotassa ja pysykööt kaikki savotassa. Tosiaankin, tehdään itse töitä mikä keritään.»

— Se se selvintä on, toisti Hemmi ja rupesi hänkin heittämään kenkiään.

Kymmenes luku.

Oli lauhkea päivä joulukuussa. Pehmyt etelätuuli verkalleen heilutteli puitten oksia, räystäistä tippui vettä ja huurrekokkareet putoilivat puitten oksilta. Ainon palvelija, Tilta, juosta reuhotti avopäin Kenttään ja kun kartanolla tapasi Tuomaan, niin kysyi kiireesti:

— Missä ovat tytöt? Minulla olisi asiaa.

— Tuolla kai ne ovat navetan puolessa, virkahti Tuomas välinpitämättömästi.

Tilta lähti sinne juoksujalassa, mutta kun Reeta-Kustaava kuuli heitä kaivattavan, niin tuli navetan eteisen ovelle vastaan ja sanoi iloisesti:

— Mikä se nyt Tiitalla on, kun on niin kiireisen näköinen kuin olisi sienat tullessa?

— Eipähän mitään sen kummempaa kiirettä, lähdin vain täällä emännän tietämättä käymään, kun tänä iltana on Lepokiven pysäkillä yhtiön pirtillä tanssit. Sinne tulee se maanmainio viulunsoittaja Katajaselän Nikoteemus ja Okkolan Weerus, toinen mainio hanurinsoittaja soittajiksi. Minä Selman kanssa ja pienen Leppimäen Saimi lähdemme sitten kun ilta-askareemme olemme tehneet. Etkö sinä ja Marttakin lähde mukaan? Me tulemme tätä kautta.

— Päästääkö se emäntä teitä tanssiin?

— Ei emännällä ole sanomista mitään, kun me lähdemme ilta-askareet tehtyämme. Nythän on kahdeksantuntinen työpäivä jo laillinen. Emme me Selman kanssa kysy lupaa emännältä paremmin kuin isännältäkään. Yö on minun omani, olinpa missä tahani... Lähdettekö, että tulemme tätä kautta?

— Emme me lähde. Kun me emme ole ikänäamme tanssineet, niin emme puujumaliksi loukkoon seisomaan lähde.

— Kyllä pojat opettavat tanssimaan, kyllä siihen heti oppii. Kyllä ne pojat vievät, kunhan ei vain jalkoihinsa sotkeudu.

— Emme me kuitenkaan lähde, opettakoot pojat muita.

— Vanhoiksipiioiksiko te sitten aiotte jäädä? sanoi Tilta niskojaan keikauttaen ja lähti juosta leuhottamaan takaisin.

* * * * *

Tulevana yönä ei Kentän vanhaa emäntää nukuttanut. Oli kuin paha enne olisi vaivannut. Hän laskeutui vuoteelleen ja koetti painautua peitteisiin mitään ajattelematta. Mutta ajatuksia ei saanut asettumaan, ne vaeltelivat kaikkia elämässä tapahtuneita ikävyiksiä muistelemassa. Hän nousi taas vuoteeltaan, veti kengät avonilkkaisiin jalkoihinsa, sytytti tulen lyhtyyn ja meni navettaan katsomaan oliko siellä tuli jäänyt pahasti tai joku muu kohta epäkunnossa, mutta sielläkään ei ollut mitään. Kaikki lehmät märehkien ja sieraimistaan raskaasti tuhautellen vain makasivat eivätkä olleet näkevinäänkään emäntää, vaikka tämä kulki halki navetan ja silmäsi jokaista elukkaa. Sitten hän tuli pirttiin katsomaan olisivatko kuitenkin tytöt tai pojat menneet tanssiin, mutta sielläkin olivat tytöt ja pojat kotona, nukkuivat sikeintä untaan. Reeta-Kustaavan silmiin kuitenkin koski lyhdyn valo, hän heräsi ja kysyi: »Mitä te etsitte?»

— En mitään. Kun minua ei tänä yönä nukuta, niin tulin katsomaan olisitteko tanssiin menneet.

— Hm. Tanssiin! virkkoi Reeta-Kustaava ja painoi päänsä peitteen sisään.

Emäntä sammutti lyhtynsä ja meni hiipien vuoteellensa, jottei isäntä heräisi hänen liikkeistään, kun sekin kuorsaten nukkui sikeintä iltauntaan. Mutta ei vieläkään tullut unta. Oikein tuntui pahalta, kun aina ja aina tuli ikäviä muistoja mieleen ja kaikki aivan mustimmissa väreissään. Emäntä painautui taas peitteitten sisään, veti jalkansakin koukkuun, kuten ennen pikkutyttöinä nukkuessaan, ja koetti olla peitteen alla kauan, jottei silmiin näkyisi mitään. Viimein kuitenkin hengitettävä ilma rupesi tuntumaan tukahduttavalta, hän nosti peitteen laitaa saadakseen raitista ilmaa henkeensä. Mutta silmät sattuiivat katsomaan akkunaan ja ulkona huurteisissa puissa näkyi outo valo, kuin lyhdyn värähtelevä loimo. Samassa tuli mieleen että nyt ei ole kukaan lyhty kädessä liikkumassa. Siksi hän säikähtäen hyppäsi ylös, mutta tuntui peloittavalta mennä ulos niin, nykäisi isäntää olkapäästä ja virkkoi hätäisesti: »Mooses... Mooses! Kuule Mooses!»

— Mikä nyt?

— Mikä on tuo valo, joka näkyy noista puista?

Isännän silmät repesivät suuriksi ja nähtyään puissa valon hän hyppäsi ylös ja huudahti: »Tulipalo!» Sen sanottuaan hän syöksyi saliin mennäkseen ulos, mutta

osui pahki kukkapöytään, joka rymisten meni kumoon. Lattialla seisova kattoon asti yltävä fiikus meni kumoon, sen varret ruskivat isännän jaloissa, mutta hän ei siitä välittänyt, meni vain ovelle ja eteisen portaalle päästyään kiljaisi:

»Leppimäellä palaa!» Kaikki rupesivat nyt hälisten nousemaan, mutta isäntä vieläkin kulki kiljuen kaikissa huoneissa: »Leppimäellä palaa! Leppimäellä palaa! Kuin hengen kaupalla kiireesti sinne!»

Emäntä ja Hetvi tulivat portaalle ja yhdestä suusta melkein kirkaisten huudahtivat:

— Navetta on tulessa ja elukat palavat! Voi, voi, miten surkeasti ne mölisevät, rientäkää hyvät ihmiset! Voi, voi, tuota ääntä, miten mölisevät! Voi, voi, pahaa tekee tuon kuuleminen, joutukaa hyvät ihmiset! Minäkin lähden, kun löytäisin kenkäni, sanoi Hetvi. Mutta kun Hetvi oli tulemassa kolmannen lapsen äidiksi, niin emäntä tarttui Hetviä olkapäähän ja sanoi: »Pysytään me täällä, ei meistä siellä ole mitään apua.» Miehet ja tytöt tulivat pyrynä ulos ja lähtivät kuin tuulen ajamina juoksemaan Leppimäelle päin, millä kenkä väärässä jalassa, millä nuttu nurin päällä, mikä avopäin, mikä paitasillaan, kengät vain avonilkkaisessa jalassa. Isäntä maltoi kuitenkin tikapuusta ottaa pitkävärtisen palokoukun olalleen ja juosta kätöstyästä lähti hänkin sinne ja mennessään porisi: »Saahan tuolla käydä, mutta tuli on kerinnyt tehdä työnsä ennenkuin sinne ehtii.»

Emäntä ja Hetvi sydänalaansa käsillään puristaen portaalla voivottelivat ja tuskittelivat, kun yhä kuului Onnenkukan, Omenan, Maatikin, Laukerin, Lemmikin, Juhlikin ja Tiistikin sydäntäsärkeviä huutoja. Tuli vain riehui syytäen säkeniä, tulen kieliä ja mustaa savua yön kaamean valoisaan ilmaan. Nyt tuprahti ilmaan entistä suurempi pöllähdys säkeniä ja mustaa savua, liekit reimahtivat entistä korkeammalle, ja Kentän emäntä huusi: »Nyt putosi laipio sisään! Voi hirmuista!»

— Mutta nyt niiltä loppuu elukkaparoilla tuskat. Kuulkaa, ei kuulu enää ääntä.

— Ei kuulu enää ääntä. Valmista on. Voi surkeata!... Niitten se on tanssiin menijöitten hyvää työtä, ne ovat heittäneet tulen kytämään. Eipähän emäntä huolehtine. Voi toki... Minulle siitä kävi enne, liekö sentähden että omat eloon juottamani ja kasvattamani elukat joutuivat tuommoiseen kuolemaan... Ei nukuttanut koko yönä. Kun sanomalehdistä saa tuon tuostakin lukea että siellä ja siellä on navetta palanut elukkoineen, niin juohtui sekin nyt yöllä mieleeni, sytytin tulen lyhtyyn ja kävin navetassa, mutta Jumalan kiitos, kaikki oli hyvin

kotona, mutta silloin se on tuolla ollut ehkä hyvinkin suuressa alussa. Ei kulunut monta tuntia, ennenkuin huomasin tuon valon noissa puutarhan puissa.

— Minä en huomannut mitään ennettä, nukuin kuin sika siksi, kunnes salista kuului kukkapöydän romahdus ja ovien räiske. Silloin hyppäsin kuin ammuttu ylös ja Hemmi teki samoin. Kun isännän ääni kuului ulkoa, niin ei Hemmi kauan siekaillut, tempaisi pienet yökenkensä sängyn alta ja sai ne jalkaansa, mutta kun ei löytänyt lakkiaan, niin sillään lähti. Sama kai se olisi, vaikka ei olisi ollenkaan mennyt. Siellä on tuli tehnyt työnsä, nyt jo laimenee. Kojo mataloituu ilmassa ja irtonaisia liekkejä, jotka loiskivat ilmaan, ei enää näy. Se palaa vain kuin kaskirovio.

— Kyllä siellä sentään on apuväki hyvä olemassa, jottei pääsisi leviämään toisiin rakennuksiin, sanoi emäntä ja käsillään yhä sydänalaansa painaen lähti sisälle ja virkkoi katkerasti: »Voi toki!... Voi maailmaa synnin tähden!»

Isäntä tuli ensimmäiseksi kotiin. Pirtissä olivat emäntä ja Hetvi seisaallaan vastaanottamassa kuulumisia, mutta ennenkuin he kerkisivät mitään kysyä, isäntä haikeasti sanoi:

— Selvä siellä tuli. Kolmetoista lehmän päätä, viisi lammasta, kaksi sikaa, kukko ja kuusi kanaa on tuhkana.

— Mistähän tuo tuli pääsi alkuun?

— Mistä... On ollut tapana iltasella lämmittää lehmien apevesi. Palvelijat ovat lähtökiireessään heittäneet muurin alla tulen omin päinsä palamaan; siitä ovat kekäleet pudonneet uunista alas ja luultavasti päässeet silppuvasuun ensin ja siitä seinään, tervashonkaisiin hirsiiin... Sitten nukutaan vielä niin sikeästi, ettei oltu herätty, ennenkuin oli navetta jo yltä tulella. Koirakin oli ulkona haukkunut, äläköinyt minkä ääntä hänestä oli lähtenyt. Se oli Olli-Pekan korviin unessa kuulunut, mutta ei ollut tointunut sitäkään katsomaan mikä sillä on. Akka oli kuullut koiran haukunnan, mutta oli luullut, että tanssimiehet ovat hoilaten tulossa ja että se niitä haukkuu.

— Ne ovat elukat jo silloin hätäilleet, kun koira on haukkunut.

— Sitä hätää se on koira haukkunut.

Emäntä istui pöydän yläpäähän, laski kumpaisenkin kyynärpäähänsä pöytään,

ohimonsa varasi kämmeniinsä ja sanoi haikeasti: »Niin on kuin sanotaan, että akka on haahti, akka on hauta, akka on pahan paikan kattila. Jos olisi joku muu eikä Aino ollut Olli-Pekalla eukkona, niin tuskin olisi tuota tapausta tullut?»

— Tuleehan se vahinko viisaallekin, mutta tyhmällä se on toisessa kädessä. Samaa minäkin luulen, että jos Olli-Pekalla olisi ollut huolekkaampi akka, niin se olisi käynyt navetassa niitten lunttujen mentyä, sanoi isäntäkin kenkiään riisuessaan. Sitten hän pani kenkensä orrelle kuivumaan ja lähti synkin kasvoin kamariinsa koettamaan vieläkö nukuttaisi, kun yö oli vasta vähän ohi puolen. Sinne lähti emäntäkin.

Monta päivää kului, eikä Olli-Pekka käynyt Kentässä, mutta eräänä iltamyöhänä, kun täysikuu paistoi ja lumen pinta säteili pakkasensilmistä, Olli-Pekka tuli vaivaisen syntisen näköisenä Kentän pirttiin ja istui isäänsä lähelle penkille, missä isä vasupäreitä kiskoi petäjäisestä listakosta.

Kauan aikaa Olli-Pekka istui ääneti eivätkä talon miehetkään olleet kiireisiä puheluun, tekivät vain puhdeaskareitaan. Viimein Olli-Pekka sanoi:

— Minä olen niin kahdella päällä, vieläkö ruveta yrittämään taloksi vaiko myöä tuo talorähjä yhtiölle ja lähteä Amerikkaan, kun sinne paljon muitakin menee. Tulisipahan eukko yhden kakaran kanssa täällä toimeen vaikka kenen pirtin loukossa.

— Vai pirtin loukossa Aino, murahti Hemmi pöydän sivulla olevalla rahilla istuessaan ja kirvesvartta vuoleskellessaan.

Olli-Pekka ei ollut sitä kuulevinaan, alakuloisena vain sanoi: »Vieläkö se isä antaisi aluksi lemmiä ja edes jonkunkaan lampaan, jos tuota niinkuin taloksi yritteleisin?»

— Etkö sinä muista, mitä minä sanoin sinun niin ylpeästi lähtiessäsi Leppimäkeen? sanoi isäntä ja tavallista raskaammin heitti päreet eteensä lattialle.

— Kyllä minä muistan sen, mutta etteköhän tuon tapauksen tähden unohtaisi päätöstänne?

— Annan kaksi lehmää ja lampaan, mutta missä sinä niitä nyt talven aikana säilyttäisitkään, sanoi isäntä jäykästi.

— Siitä toisesta luhdista saan ensi hätään navetan, kun laitan siihen laipion, tukin seiniä ja seinän aluksia.

— Niinkuin sanoin, kaksi lehmää ja lammas annetaan, kun saat niille suojaa, sanoi isäntä ja läiskäytti notkeat päreensä läjään lattialle. Kun kaikki olivat niin vähäpuheisella tuulella, niin Olli-Pekka otti kintaansa vierestään, lausui melkein kuiskaten: »Hyvästi», ja lähti pihalle, mistä hänen heti nähtiin hiljalleen hiihtää nytkyttelävän kotiinsa päin.

Olli-Pekan mentyä Hemmi sanoi jäykästi: »Kyllä on parasta Olli-Pekalle, että toimittautuu siurualaisten kanssa lähtemään Amerikkaan.»

— Sen minäkin sanon, sanoi Hetvi ja polki rukkiaan tavallista kiivaammin.

— Kassapää hieno emäntä — vai rouvako lienee — pääsee todellakin pirtin loukkoon, sanoi Reeta-Kustaava, ivallinen nauru suupielissä.

— Älähän sentään. On niitä rikkaalla rohtimia. Saahan se rahalla vaikka minkälaisen kamarin. Rahaa on entistä ja Olli-Pekka Amerikasta työntää lisää lisän päälle, sanoi Martta, hänkin hienosti hymyillen, ja lähti äitinsä avuksi keittiöstä noutamaan illalliskeittopataa.

Grundströmin yhtiön asiamies käytti hyväkseen Olli-Pekan kohtaloa, ja tuli seuraavana päivänä Leppimäkeen maan oston. Hän oli saanut Olli-Pekan taipumaan myyntiin ja kun oli kaksi päivää katseltu ison Leppimäen metsiä, oli asiamies luvannut viisikymmentätuhatta siitä tilasta yksinään, mutta jos toisetkin talot möisivät, niin sitten nostettaisiin kuuteenkymmeneen tuhanteen. Olli-Pekka tiesi Erkki-veljen kyllä taipuvan, mutta isästä ei tiennyt. Sentähden tulivat nyt Kenttään asiamies ja Olli-Pekka yhdessä. Asiamies otti nyt oikean asiamiesryhdin. Läpikuultavat silmät olivat valmiit tarkastamaan, minkälaisia väreitä hänen puheensa minkin kasvoissa vaikuttaa. Mies rupesi kertoilemaan matkoistaan ja siitä, miten häntä on kaikkialla hyvin ymmärretty; ja se tulee juuri siitä, että hän ei puhu liikoja, vaan täyttää sen, minkä sanoo. Miten hänet jo otetaan taloissa mielihyvällä vastaan, vaikka ei ole niissä koskaan käynyt, hänen maineensa kun leviää laajemmalle kuin mitä hän käydä kerkeää, sillä enemmänhän se korva maata käypi kuin mies itse. Sitten hän kääntyi isännän puoleen ja sanoi: »Se on vanha sananlasku, että käynyt matkansa sanovi, käymätön ajattelevi. Olen suoraan sanoen tässäkin talossa kysymässä, olisiko tämäkin talo myytävänä hyvästä hinnasta. Minä sanon hyvästä hinnasta. Tässä

on sellainen erikoinen syykin tällä kertaa, kun nämä kolme tilaa erityisenä lohkona ovat ympäriinsä valtion maitten kiertämänä. Nyt kun tämän Leppimäen isännän kanssa olemme sopineet Leppimäen kaupasta, niin se on sitten näitten kahden tilan välissä, ja puutavaran kanssa liikkua sekä järvellä että maalla puristuu alue niin ahtaaksi. Monin verroin tilavampi olisi liikkua, jos nämä kolme tilaa olisivat samalla isännällä eli yhtiöllä. Olen jo tämän Leppimäen isännälle sanonut enkä vain sanonut, vaan luvannut, että maksan Leppimäen tilasta kymmenen tuhatta enemmän, jos kaikki nämä kolme tilaa tulevat meidän yhtiölle. Minkälaisen vastauksen minä sitten teiltä saan?»

— En anna minkäänlaista vastausta, ennenkuin mietin enemmän, sanoi isäntä tyynesti ja näytti miettivän.

— Niin se viisas mies aina tekee ja niin pitääkin tehdä, sitten sitä ei tarvitse jäljestäpäin katua, sanoi asioitsija ja rinta hytkähti somasti.

Olli-Pekka rykäisi ja mieleen juolahti sanoa:

— Sen minäkin kyllä tiedän ja arvaan, että isän aika ei kulu ilman maanviljelystä, mutta voipihan kaupassa erottaa jonkun pienen palstan, jota huvikseen viljelisi.

— Senhän voi tehdä vallan hyvin, usein se niin tehdään, sanoi asioitsija reippaasti ja käveli edestakaisin lattialla, mielessä mieluinen myhäily, kun isäntä oli sanonut miettivänsä.

— Voihan isä erottaa esimerkiksi tuon Kissasuon ojamaan itselleen ja tekomaata lisäksi, sanoi Olli-Pekka.

— Niin, ja saahan näitä kaikkia peltoja ja niittyjä viljellä vuotuista veroa vastaan, sanoi asioitsija.

— Sehän on sitä parempi, jos saa viljellä koko tilaa, kuten ennenkin, sanoi Olli-Pekka.

Asioitsija tekeytyi vakavammaksi entistään ja sanoi vakuuttavasti:

— Aivan niinkuin ennenkin... Me kun metsiä silmällä pitäen teemme kauppoja, niin peltoja ja niittyjä saa entinen asukas viljellä niin kauan kuin tahtoo ilman mitään arentia, kunhan maksaa ulosteot kuten ennenkin. Eikä niitä muille

luovuteta kuin entiselle asukkaalle... Ja sen minä sanon ja olen sanojeni takana, että meidän yhtiö on rehellisin yhtiö auringon alla. Oletteko esimerkiksi kuulleet, että mikään muu yhtiö maksaisi tiloista enemmän kuin kaupan aikana on sovittu ja kauppakirjoihin merkitty? Mutta me kun kaupan jälkeen olemme tarkastaneet metsät, olemme kymmenintuhansin markoin maksaneet lisää. Me vertailemme tarkasti tilan hinnan tilalla kasvavan puutavaran arvoon ja jos tilan metsä on enemmän arvoinen kuin tilan varsinainen kauppahinta on, niin pennilleen maksetaan se ylihintana tilan myyjille. Sitä eivät muut yhtiöt tee, mutta sentähden meidän nimemme onkin maan kuulu.

Viimeisen lauseensa asioitsija sanoi oikein hartioitaan kohauttaen.

— Mutta mitenkäs, jos metsiä tarkastaessa huomataan tilasta maksetun enemmän kuin mitä metsät vastaavat, mitenkäs silloin menetellään? sanoi Hemmi ja katsoi tarkasti asioitsijan silmiin nähdäkseen mitä hänen kysymyksensä vaikuttaa.

— Silloin pysytään kaupassa täsmälleen, sanoi asioitsija jäykästi, häpeänkään vuoksi ei virketa vahingosta kenellekään, etteivät muut yhtiöt siitä saisi lystiä. Maksetaan vain jokikinen penni täsmälleen niin kuin kauppakirjassa seisoo.

Kun Olli-Pekka näki isän olevan kovin vähäpuheisella tuulella, niin hän nousi lähtemään ja sanoi: »Annetaan isän mieltä, lähdetään meille. Lähtekää Hemmi ja Tuomaskin meille, kutsutaan sitten Erkkikin sinne ja tuumitaan miehissä.»

— Se se parasta on, sanoi Hemmi ja nousi lähtemään. Hemmin povessa tuntui somalta, että Olli-Pekka saadaan myymään maansa eikä enää tarvitse sille lehmiä antaa.

Hemmi ja Tuomas menivät jo ulos, asioitsija vielä ojensi kätensä isännälle hyvästiksi ja kysyi kohteliaasti: »Koska minä saan isännältä varman vastauksen?»

— Ehkä viikon perästä, sanoi isäntä alakuloisesti. Oli kuin kieli olisi hieman sammaltanut.

— Miettikääpä sitten ja miettikää asia joka puolelta. Ei se kirveestäkään tule terävä, jos se hiotaan vain yhdeltä puolen. Sitten se on lysti tehdä kauppaa, kun se mietinnän perästä tehdään, ja jos ei tehdäkään, niin siitä ei mieli pahoitu.

Sen sanottuaan asioitsija lähti toisten menijäin jälkeen.

Leppimäellä oli kahvipöytä valmiina, oikein lumivalkoiselle pöytäliinalle laitettuna, ja vieraat ja Olli-Pekka saivat käydä suoraan pöydän ympärille. Tilta lähti pieneen Leppimäkeen juoksemaan kutsuakseen Erkin.

Kun kahvit oli juotu, niin asioitsija otti oikein vakavan muodon ja lausui painokkaasti: »Sen minä sanon tässä, vaikka en Kentän isännälle sanonut, kun ymmärrän sen niin ankaran maahenkiseksi, että se on melkein hölmö eikä osaa mitään laskea, joka nyt ajattelee maanviljelystä, kun tiloista maksetaan tällaisia hintoja, kuin mekin maksamme. Ajatelkaahan, isännät, kun nyt jauhokilo maksaa viisitoista penniä, sianliha kuusi- tai seitsemänkymmentä penniä, lampaanliha kolme- tai neljäkymmentä penniä, naudanliha parikymmentä penniä, voikilo markkaviisikymmentä penniä, maitolitra kymmenen tai kaksitoista penniä, joten miehen päivän muona kahvineen päivineen ei pääse markkaan asti, ja meidän töissämme tavallinen mies ansaitsee kaksikymmentä markkaa ja vielä enemmänkin päivässä. Tämä on sitä, mutta otetaan toinen puoli. Esimerkiksi tämän talon isäntä saa maastaan kuusikymmentä tuhatta. Ne pannaan pankkiin viiden korolla ja korot aina kuuden kuukauden kuluttua muutetaan pääomaksi korkoa kasvamaan, joten tulos on sama kuin kuusi prosenttia. Se kuusikymmentätuhatta tuottaa koroillaan vuodessa ei sen vähempää kuin kolmetuhatta kuusisataa markkaa, siis paljonkin enemmän kuin tämän talon perheen vuotuisen muonan. Ja nyt hän on niistä talon huolista vapaa. Tuollaiset tapahtumat eivät voi uudistua, mikä tässäkin talossa aivan äskettäin on tapahtunut, ja isäntä on vapaa olemaan työansioilla. Ja nyt kolmanneksi otetaan laskettavaksi mitä tuottavat miehen työansiot vuodessa. Kolmesataa vuoden arkipäivää ja kaksikymmentä markkaa päivältä antaa vuodessa ei vähemmän kuin kuusituhatta markkaa.»

Viimeiset sanansa »kuusituhatta markkaa» sanoi asioitsija oikein jyrisevällä äänellä ja päättään nyökyttäen. Sitten hän jatkoi: »Niin, ajatelkaas, eikö se ole ainakin puolihullu, joka nyt ajattelee maata viljellä. Paitsi todellakin huvikseen, kuten äsken Kentän isännälle esiteltiin. Näitä kaikkia puolia, kuten jo sanoin, en hänen eteensä lukenut, mutta hän on viisas mies, uskon hänen itsensä ne harkitsevan.»

— Kyllä luulen, että ukko pääsee tajuihinsa, sanoi Hemmi. Renkiä on koko syksyn tiedustellut. Kahdeksansataa markkaa lupasi muutamallekin ja täydet vuosivärkit, mutta se ei päättäänkään kääntänyt.

— Mutta ajatelkaas, miten kannattaa kahdeksalla sadalla ruveta rengiksi, kun muuten voi ansaita kuusi tuhatta. Jos siitä muonaan menisikin korkeintaan kolmisensataa, niin vielä sittenkin jää puhtaaksi viisituhattaseitsemänsataa? Mitä sen rinnalla on kahdeksan sataa kun saa vielä olla orjana?

— Sitäpä ne kaikki laskevat eivätkä rupea rengeiksi, sanoi Hemmi.

— Sanalla sanoen, ei ole viisaan työtä nyt viljellä maata, kun ajatellaan sitäkin puolta, että nyt rautatie tuo kaikkea mitä vain tarvitaan, ettei tule mistään puutetta, vaikka ei maata viljelekään. Ainoastaan maitoa ei tuo rautatie niin yllin kyllin kuin maanviljelijöillä on, mutta hedelmistä saa maidonarvoista ja vielä arvokkaampakin ruokaa ja niitä tuo rautatie jokaiselle tarvitsijalle. Ainoastaan tuollaiset vanhukset kuin esimerkiksi Kentän isäntä ja emäntä, jotka ovat ikänsä hoitaneet karjaa ja joilla on valmista rahaa yllin kyllin, voivat huvikseen elättää yhden tai pari lehmää; niistä sitten saavat sitä ainoista lempiruokaansa maitoa ja niitten hoitamisesta hupia, kuten vanhatpiiat sylikoiristaan. Siinä ei tulekaan kannattavaisuus kysymykseen, mutta toista on, jos kolmi- tai nelikymmenpäistä karjaa hoitaa enimmäkseen vieraalla väellä, jolle maksaa samat palkat kuin yhtiöt maksavat, ja vähemmällä nyt ei saa työvoimia.

— Niin se on. Sellaista se on. Sellaiseksi se on muuttunut tämä maailman aika, sanoi Hemmi ja huokasi syvään.

Erkki ja Tuomas olivat äänettöminä kuunnelleet toisten keskusteluja, mutta nyt Tuomas kohautti hartioitaan ja sanoi: »Eikö tässä pitäne ruveta valmistelemaan hynttyitään ja lähteä Amerikkaan? Kukas täällä kehtaisi olla, jos kerran irtolaiseksi joutuu?»

— Silloin tienesti lyö vieläkin enemmän leiville. Minä olen tehnyt laskelmia vain oman yhtiömme työpalkkoja pitäen mittapuuna, sanoi asioitsija ja kääntyi Erkin puoleen kysyen: »Mitä se pienen Leppimäen isäntä sanoo?»

Erkki hieman rykästeli, mutta nosti sitten päänsä ja sanoi arvellen:

— Sen kuusikymmentä tuhatta kun maksanette, minkä tästäkin tilasta, niin olkoon menneeksi. Vähemmällä minä en myy, kun se on samanlainen tila kuin tämäkin.

Asioitsija hypähti seisaalleen, ojensi kätensä Erkille ja huudahti iloisesti:
»Tuossa on lapaa!» Olli-Pekka erotti kädet ja kaikki remahtivat nauramaan:
»Siinä ei pitkiä kiistelty.»

Asioitsija vakuutti vielä oikein lujasti:

— Sanalla sanoen, kun minä olen metsät tarkemmin tarkastanut ja huomannut, että kannattaa lisätä, niin maksetaan lisää tai jos näyttää meidän puolelle tappio kallistuvan, niin silloin seisotaan kaupoilleen eikä virketa tappioista hiirelle eikä heinälle. Mutta toimikaa nyt miehissä, että isänne taipuu kauppaan ja tämä lohko tulee meille kokonaan, kuten jo hänellekin sanoin.

— Kyllä luulen, että ukko taipuu, sanoi Hemmi. Ukon taipuminen riippuu meistä Tuomaan kanssa ja varsinkin, jos hänelle mieliksi maksatte muutamia satoja enemmän kuin näistä tiloista, kun Kentässä on kartano parempi.

— Kartanosta me emme välitä, kuten olen sanonut. Metsä se on, jota silmällä pitäen me teemme kauppvoja. Mutta muutamat sadat nyt ei silti enää tule kysymykseen, kun tämä muuten noin luontevasti menee. Sen saatte sanoa ukolleen.

* * * * *

Seuraava aamu oli valkenemassa. Oli kireä pakkaspäivä ja harmaan hevosen kokoinen kylmä usva täytti ilman ja usvan kasvattama kuura oli korkeana löyhänä rykelmänä kääriytynyt puitten oksiin, kun Kentän isäntä puki ylleen vanhuuttaan ruskehtuneen karkean sarkanuttunsa ja sanoi: »Minä alan mennä sitä murapaikkaa aukaisemaan, sen on taas yön aikana kylmännyt. Hemmi ja Tuomas, alkakaa tuoda hevosia.»

Hemmi ja Tuomas olivat aamiaisen syötyään päivää odottamaan kellistyneet penkille eivätkä olleet isännän sanasta tietääkseenkään. Mutta kun ukko oli mennyt ulos ja eteisestä kuuluivat poistuvat narahtelevat askeleet, niin nousivat Hemmi ja Tuomaskin, vetivät ylleen sarkaiset nuttunsa, joitten heltoissa ja rintapielissä näkyi eilistä muraa. Se oli murakuormia kaataessa siihen tahrautunut. Siitä he eivät välittäneet, panivat vain takkinsa nappeihin, ottivat orresta kintaansa ja sanaa puhumatta menivät ulos. Ja kohta nähtiinkin oriin ja Ukon korkealaitaisine rekineen verkalleen astuen etenevän Kissasuolle päin. Reen jalakset hiljaa kitisivät kovalla kuuraisella tiellä. Sekä isäntä että Hemmi ja Tuomaskin olivat nyt niin vähäpuheisia kuin lumotut. Vanhalta muistilta he tekivät niin työtä verkalleen, pistelivät muraa kuormiinsa ja kun kuorma oli täysi, lähti joku ajamaan sitä kotipellolle. Mitä raskaampi kuorma oli, sitä kovemmin ja kipeämmällä äänellä kitisi ja marisi jalas pakkasen puremalla tiellä. Kun muutamia kuormia oli viety ja taas oli Hemmi ajanut oriinsa murakololle ja peräyttänyt reen sille paikalle, missä se oli täytettävänä, ja ottanut lapionsa luodakseen muraa, Hemmi pisti sen kärjen maahan, nojasi rintaansa sen ponteen ja sanoi arvellen: »Niinpä tämä muran veto alkaa tuntua kuin vieraalta työltä. Näyttävät kuin kohtalon painamana painuvan asiat sille kannalle, että meidän on myötävä tämä maa, kun on noin kunnollinen ostaja tarjolla, ja ruvettava elämään rahalla. Tienaillee silloin kuin tuntuu miellyttävän ja kun ei miellytä niin katsoo valmista. Eihän tämäkään jokapäiväinen aherrus lääkettä ole, kun ei kuitenkaan jaksa kunnolleen hoitaa tätä maata, vaikka yötä päivää riekkuisi työssä kuin orja. Eilen illalla möi Erkkikin maansa ja sai kuusikymmentätuhatta ja se ostaja jo itsestään lupasi tästä meille enemmän saadakseen koko tämän lohon haltuunsa... Jos vaikka seitsemänkymmentä tuhatta saisi tällä maalla, ja irtaimet jos pannaan rahaksi, niin entisten rahojen kanssa joka tapauksessa saadaan hyvä joukko yli sadan tuhannen. Ja kun satatuhatta pannaan pankkiin, niin sieltä saadaan vuosittain korkoja kuusituhatta markkaa. Meidän perheemme elävät sillä, vaikka sääret seinillä makaisivat ympäri vuodet.»

— Meneekö se sadantuhannen korko kuuteen tuhanteen markkaan, eihän pankit maksa kuin viisi markkaa sadalle, huomautti isäntä alakuloisesti.

— Niin se maksaa ensimmäiseltä kuudelta kuukaudelta, mutta kun silloin muuttavat sen koron pääomaan kasvamaan korkoa korolle, niin se menee kuuteen prosenttiin.

— Niinhän tuo taitaa tehdä, sanoi ukko ja alkoi verkalleen nostella muraa koriin.

— Eilen illalla se maitten ostaja laski, että heidän töissään voi tavallinen mies ansaita kuusituhatta markkaa vuodessa. Siinähan se on se niksi, ettemme saa renkiä. Eihän maanviljelijän kannata kuuttatuhatta maksaa vuodessa yhdelle työmiehelle, sehän toki on itsestään selvä.

Tuomaskin tuli jo kuormansa viennistä, heitti hevosensa taammas, kun ori oli vielä kololla, ja kun oriin kuorma oli vielä tyhjä, niin arvasi mistä oli kysymys ja tuli kololle.

Hemmi seisoi nyt äänetönnä rintaansa nojaten lapion ponteen kuin odottaen sanaa muilta. Isäntä vain nosteli verkalleen niinkuin aikansa kuluksi muraa koreihin, näpisteli pari kertaa paksuja huuliaan yhteen ja miettivästi sanoi: »Ainakin sanoessa, vieläkin virkkaessa, kun ei ollut sopua, että olisi työvoimamme pysynyt yhdessä koossa... Niinhän tuo todella näyttää nykyinen aika painavan, että myytäväksi tämä tulee.»

— Ei ole minun syytäni, kaikkeni olen koettanut, sanoi Hemmi jäykästi.

— En sitä sanokaan.

— Eihän tämä suon silmään mene, jos myykin ja jos on tehty työtäkin, niin onhan tässä aikansa eletty, sanoi Tuomas ja alkoi hänkin nostella muraa oriin kuormaan.

— Se on viisainta, että isä erottaa kaupassa pienen palstan, esimerkiksi tuonne kosken alle siihen Heponiemelle, jossa on lohivesi omassa rannassa. Tekee siihen pienen talon, jossa huvikseen viljelee maata. Minä kyllä en maasta välitä, sanoi Hemmi ja heilautti karvalakkista päätään sanojensa painoksi.

— En minäkään välitä maasta, en koko tästä Suomen maasta, Amerikkaan lähdän samassa kyydissä kuin Olli-Pekka ja Erkkikin, sanoi Tuomas.

— Eipä ole tietoa, jos tässä vielä minäkin pyörähtänen joukkoon.

— Kun sinulla, Hemmi, on perhettä hännän jatkoksi, niin jospa tässä ruvettaisiin viljelemään näitä peltoja ja niittyjä ja elää kyhnittäisiin tässä kotona, sanoi ukko.

— Siihen ei ruveta. Kuulittehan illalla, että ulostekoja vastaan annetaan pellot ja niityt viljeltäviksi. Mutta ettekö tiedä minkälaiset ovat pappien palkat, minkälaiset monen monituiset kunnan maksut ja uusien ja vanhojen maanteitten

kunnossapito? Maanteitäkin saa monia kilometrejä pitää kunnossa, vaikka omalla hevosella ei saa syltäkään ajaa. Ajakoot yhtiöt ja pitäkööt kunnossakin.

— Niinhän tuo taitaa paras olla, mutta ikävähän on nähdä vieraan käsissä tätä, jota on kotinaan tottunut pitämään.

— Mitä vielä! Maailmaahan tämä vielä on, sanoi Pekkiläinen humalassa. Sitä kaikkeen pitää tottua, sanoi Tuomas reippaasti ja rupesi tavalliseen tapaansa pistelemään muraa.

Hemmikin rupesi luomaan muraa ja sanoi: »Mahtaakohan tämä murapaikka jänisten voittomaaksi joutua, kun meistä aika jättää?»

— Kyllä tästä on useita kertoja jo kuormaa viemään lähdettykin. Kaukana on tuo laita, josta on alettu, virkkoi Tuomas ja lähti hevosensa luokse, kun näki että oriin kuorma oli täysi.

Kun Hemmi ajoi oriin pois kololta, niin Tuomas toi hevosensa ja rekensä paikalle ja sanoi: »Vieläkö me tätä muraa viitsimme vetää, kun kerran on päätetty myytäväksi tämä talo?»

— No kun tätä vielä joka tapauksessa ensi kesä kylvetään, niin täytyyhän niille laittaa lantaa.

— Hm. Kyllä ne yhden kesän kasvavat, jos ei enää heitä lannoitetakaan, ja tuleehan sitä lantaa, jos karja pidetään talven yli.

— Mihinkäpä ne karjan konnut pantaneen muualle, karjalle kai ne ovat syötettävät, sanoi ukko ja seisahtui kesken kuorman luonnin ja katseli huurteiselle vaaralle, missä oli monta kymmentä halmetta viljellyt. Hän katseli Saunajärvellekin, mistä usva jo kohosi ilmaan ja vaisu joulukuun aurinko matalana paistoi yli huurteisten metsien, yli lumipeitteisen Saunajärven, missä kirkkaat pakkasensilmät kiiluivat lumen pinnalla. Ja kun Tuomas oli saanut kuormansa täyteen, niin isäntä sanoi tyynesti: »Saa kai se muranveto nyt todellakin loppua siksi, kunnes selviää tämä maankauppakysymys puoleen tai toiseen.»

— Kyllä se niin on, että myydään se maa, sanoi Tuomas ohjasperiä reen ketarasta ottaessaan. Samassa lähti reki jyristen liikkumaan eteenpäin ja sen jälkeen lähti Tuomas kävelemään. Kuurainen karvalakkinen pää heilui nyt

kävellessä kahtaallepäin reuhakammasti kuin tavallisesti ennen.

Kohta ajoi Hemmikin oriinsa kololle, käänsi ja peruutti rekensä kuorman-
ottopaikalle ja lapiota käteensä ottaessaan kysyi: »Mitä se Tuomas tuolla vastaan
tullessaan sanoi, ettei tulisikaan enää noutamaan?»

— Kun tuntui laiskistuvan muran vetoon, niin minä sanoin, että jääköön siksi,
kunnes tämä kauppakysymys päättyy puoleen tai toiseen.

— Niin minustakin on. Jos maat kylvetäänkin ensi kesänä, niin kyllä ne
kasvavat, ovat ne saaneet siksi moskaa niskaansa, etteivät sairasta, vaikka
tulevana kesänä eivät niin paljon saisikaan, sanoi Hemmi ja juuri kuin vihapäin
rupesi syytämään muraa korkeitten laitojen sisään joutuakseen mitä kiireimmin
pois. Ja kun hän oli saanut kuormansa luoduksi, pisti hän lapionsa kiukkuisesti
kuormaansa, koppasi ohjakset ketarasta ja hotaisi niillä oritta lautasille.
Silmänräpäyksessä lähti nyt reki liikkeelle ja ori alkoi tavallista rivakammin
astua heittelehtää. Sekin luuli, että nyt oli tavallista kiireempi, kun sitä hosuttiin.

Isäntäkin lähti kanki olalla kävelemään kotiin päin ja tunsu matalampana
entistään kävelevänsä. Oli kuin jokin näkymätön painajainen olisi painanut häntä
maata vasten. Hemmi ja Tuomas olivat tallissa hevosiaan hoitamassa, kun isäntä
tuli pirttiin, pani kintaansa orteen, riisui kuuraisen nuttunsa päältä, puisti siitä
enintä kuuraa pois ja pani sen naulaan seinälle. Hän otti päästään pitkävillaisen
kuuraisen lammasnahkalakkinsa, löi sitä penkin laitaan ja pani senkin pöydän
pään kohdalle naulaan. Sitten hän katsoi kenkiinsä, oliko niissä muraa ja jäätä,
meni oviloukolle, otti varsiluudan loukosta ja puhdisti sillä kenkiään, kun
emäntä tuli ulkoa ja hieman hämmästyen sanoi: »Mikä se nyt on tullut, kun
kesken rupeaman tulette kotiin? Ei nyt vielä ole päivälliskeitto hetikään valmis,
vasta pantiin tulelle.»

— Joutuupahan silloin kuin joutuu, mikäpä hänellä on kiire, sanoi isäntä
heittäessään kädestään luudan loukkoon eikä virkkanut siitä mitään,
minkätähden kesken rupeaman työstä tultiin. Pyyhki vielä kenkäinsä pohjia
kynnyksen alla olevaan mattoon ja lähti verkalleen kävelemään kamariinsa.

Kamariin tultuaan hän istui keinutuoliinsa, antoi sen mennä niin selälleen, että
tuli melkein makaavaan asentoon, ja keinutuolikin tuntui painuvan alemmaksi
lattiaa. Hän muisti nyt unensa, miten hän oli rautatien piirittämänä ollut
viluissaan ja melkein alasti. Sitä muistellessaan hän tunsu vapisevansa.

Mielessään hän kuitenkin tulkitsi untaan niin, että sadantuhannen markan omistajana hän ei missään tapauksessa joudu sanan varsinaisessa merkityksessä alastomaksi eikä viluun, vaan se merkitsi sitä, että ei ole enää tätä rakasta kotia, joka enemmän kuin neljäkymmentä vuotta on ollut suojana vilussa ja nälässä. Hän ajatteli nyt päänsä ympäri kaikkia asian eri puolia ja aina kun maan myynti kiertyi mieleen, värähti koko ruumis ja se kamala uni tuli mieleen. Mutta vaikka kuinkakin ajatteli, niin ei päässyt puuhun eikä pitkään. Kohtalon käsi tuntui vievän siihen, että iso maa on myytävä ja perustettava pieni koti, vaikka turvekattoinen, missä ei tarvitse vierasta työvoimaa. Ostaa rahalla ruokansa ja elää siinä pienessä majassaan kuin toukka puun raossa.

Hemmi ja Tuomas olivat tulleet pirttiin ja ilmoittaneet, minkätähden he nyt kesken rupeaman tulivat työstä. Reeta-Kustaava ja Martta siitä tulivat niin hyvin, etteivät tahtoneet nahoissaan pysyä. Nauraa remusivat ja käsiään hykertelivät. Ja pyrkivät ihan halailemaan toisiaan.

— Se tietopa tytöille hyvää teki, saivat ihan imelän säkin leukansa alle, sanoi Hetvi nauraen.

Tytöt eivät olleet Hetvin sanaa kuulevinaan, vaan lähtivät juosta huurottamaan navettaan saadakseen vapaammin päästää ilonsa valloilleen. He luulivat äitinsä olevan kamarissa puhelemassa isännän kanssa siitä maan kaupasta. Navettaan tultuaan Reeta-Kustaava sanoi käsiään hykerellen: »Nyt se uskalletaan sanoa äidille ja saakoon sitä tietä isäkin tiedon.»

Emäntä oli ennen tyttöjen tuloa tullut tunnustelemaan tunnukkia Sunteria, antaako se jouluksi juustot, ja nyt hän Sunterin parressa seisoen remahti kohti kurkkuaan nauramaan ja sanoi: »Minkä sitä uskaltaa sanoa äidille?»

Tytötkin remahtivat nauramaan ja nauroivat oikein polviaan pidellen, mutta äiti asettui nauramasta ja sanoi: »Mikä se on sanottava äidille? Nyhän se on paras sanoa, kun on korva kuulemassa.»

— Että meillä kummallakin on sulhaset, jotka tulevat meitä joulun pyhinä kihlaamaan, sanoi Reeta-Kustaava ja nauroi yhäkin.

— Hupsista pussiin ja pussin suu auki. Teillä sulhaset!

— Sittenpä hän näette joulun aattona, eikö meillä ole sulhaset ihan niinkuin oikeilla ihmisillä, sanoi Martta ja nauroi nyt enemmän peittääkseen kainouttaan

kuin asian vuoksi.

— Sinullakin harakalla sulhanen, ei vielä yhdeksäätoista täyttänyt, kun jo puhuu sulhasista.

— Mistäpä me Martan kanssa enemmän puhuisimme kuin siitä mikä likinnä on, sanoi Reeta-Kustaava ja koetti hänkin nauraa sanojensa höysteeksi.

— Likinnä! Oikein sydämellä taitaa olla... Mikko Melkonen ja Pekka Pelkonenkö ne ovat ne sulhaset?

— Älkäähän narrikoiko. Jos totta tahdotte tietää, niin ne ovat ne insinöörit, jotka toissa kesänä aina pyhien aikoina meillä olivat majaa, sanoi Reeta-Kustaava tosissaan.

— Hui hai... Vai insinöörit! Ylhäältäpä tänä vuonna siat rukiita syövät. Eipä vähä mitään, vai insinöörit!... Ne ovat teille hupsuille jotakin kirjoittaneet, ja te uskotte ja muinoisen tytön tavalla laulatte: 'Näin näin minä laivan seilaavan, kolme kreiviä laivassa. Ja se nuorin kreiveistä kaikista tuli minua kihlaamaan'... Leikkiä kaikki!

— Sittenpähän näette joulun aattona, mistä tuuli käypi, sanoi Martta ja rupesi lehmille laittamaan apetta.

— Kun olisi leikkiä, niin eivät kirjoittaisi niin tosissaan. Ja pyysivät vielä sormistammekin mitat, jotta osaavat parhaankokoiset sormukset laittaa.

— Vai oikein sormista mitat... Kunhan ette tyhjään tynnyriin hypätä kupsahtaisi, sanoi emäntä mennessään ulos.

— Ei ole hätää matalassa kaivossa, huusivat tytöt äitinsä jälkeen ja jäivät nauramaan sitä mainiota tilaisuutta, että äiti sattui olemaan täällä.

Tänä iltana oli isännällä ja emännällä kamarissaan pitkä neuvottelu siitä, ruvetako viljelemään peltoja ja niittyjä vuotuisia veroja vastaan vaiko ruveta tekemään pientä taloa ja minne. Isännästä tuntui kamalalta kokonaan eroaminen tästä kodista, jossa oli oltu enemmän kuin neljäkymmentä vuotta. Mutta emäntä sanoi: »Pitäähän tästä erota kuollessakin. Ja eihän tämä mitään kamaloita muistoja synnytä, vaikka tämän näkee muittenkin käsissä, kun emme kuitenkaan jaksa itse viljellä.» Sitten emäntä istuessaan keinutuolissa ja hiljalleen itseään

keinutellen mietti hetken, sanoisiko nyt isännälle sen tyttöjen asian vai jättäisikö toistaiseksi. Mutta kun se kuitenkin oli sanottava eikä enää ollut kuin neljä päivää jouluun, niin hän aukaisi suunsa ja sanoi: »Minulla on tiedossa uutinen, joka vielä muun lisäksi vaikuttaa meidän tulevaan kohtaloomme. Eikä se ole sen vähempi, kuin että tytöillä on sulhaset, jotka joulunpyhinä tulevat kihlaamaan.»

— Sulhaset... Mistä?

— Ne insinöörit, joita toissa syksynä epäiltiin.

Isännän kasvot muuttuivat punaisemmiksi, hän punalti pitkätukkaista päätänsä ja sanoi verkalleen: »Eiköhän tuo nyt ole yhtä kuin tyhjä? Näitkö ne nyt erämaan lantakäpälöitä tavoittelisivat?... Ei, ei se toki ole uskottavissa.»

— Samaa uskoin minäkin, mutta kun tytöt näyttivät niitten insinöörien kirjeet, niin rupesin uskomaan, että asia onkin tosi. Sormistakin ovat vaatineet mitat, jotta osaavat teettää parhaankokoiset sormukset... Ja ne eivät mahtane ehkä olla ihan kerjäläisten laitteet.

— Vai niin... Sitten me emme tee kauppoja ennen joulua. Vietämme joulumme vielä omassa kodissamme ja kutsumme kaikki elossa olevat lapsemme luoksemme... Se on totta se.

— Silloin tarvitsisi rovastin olla valokuvaa ottamassa. Sen kuvan me sitten suurennuttaisimme, laittaisimme kullanvärisiin puitteisiin ja pitäisimme asuntomme seinällä.

— Mahdotonta on saada rovastia silloin tänne, vaikka juhlallista se olisi.

Isäntä ja emäntä olivat pitkän tuokion virkkamatta toisilleen mitään. Isäntä nojasi kyynärpäänsä pöytään ja ohimonsa kämmeneensä ja silmät katsoivat seinällä riippuvaan muorivainajan hautakummun kuvaan, sitä kuitenkin näkemättä, kun mieli oli muualla. Emäntä keinutteli kädet helmassaan hiljaa itseään ja sanoi viimein: »Kyllä se sentään panee vapisemaan, kun ajattelee että semmoinen koti kuin tämä oli vielä viisi vuotta takaperin muutamassa vuodessa hajoaa ja haihtuu tyhjyyteen kuin yön usva aamutuuliin. Näyttää kyllä kohtalo vievän siihen, että saamme huonemiehinä toisen katoksen alla heittää henkemme, kuten isäni ja äitini. Onko tuo sitten minulle oman syntini tuottama kirous, joka kohtalon järkähtämättömänä tuomiona koituu päälleni, kun heidän ainoana lapsenaan jätin heidät oman onnensa nojaan. Oli minullakin nuoruuden

koti vanhempieni luona... Vapisten muistan nytkin, kuinka monta kertaa äitini vieressäni itkien rukoi, että ottaisin Tammelan Riston miehekseni ja siten kotivävyksi. Sitä en tehnyt, ja niin vanhempieni piti myydä taloutensa ja joutua huonemiehiksi. Se syntinikö nyt tuona synkkänä pilvenä vyörynee yllemme?»

Isäntä rykäisi, nykäytti hartioitaan ja sanoi: »Tammelan Risto... Olisikohan tuo kotisi kauan ollut kotina, jos Tammelan Risto olisi saanut sen haltuunsa. Salajuoppo oli jo poikamiehenä ja viinan uhrina kuoli kesken ikiänsä... Sikana humalassa meni hienolle jääriitteelle ja hukkuu.»

— Salajuoppohan Risto oli ja senkään vuoksi en siitä huolinut ja muutenkin siinä oli sellainen varjo, etten siihen voinut saada myöntymään mieltäni.

— Niinpä on turha ajatella synniksi, jos häntä et huolinutkaan. Ja mikäs halla oli vanhemmillasi viettää viimeisiä voimattomia ikävuosiaan semmoisessa talossa kuin Rimpilässä. Ei ollut minkään puutetta, elivät kamarissa kuin herrat. Minä en parempaa ajattelisikaan, kun ei olisi tuota Nella. Sitä en anna vieraan eteen. Sen pidän huvinani ja sinä yhden tai pari lehmää. Sentähden täytyy olla maata ja maanviljelystä.

— Jotakinhan sitä tulee ajattelemaan, kun tämmöinen koti kohtalon painosta haihtuu kuin tuuleen. Koskapa sitten elämän mustimmat muistot kiertyvät mieleen, jolleivät tällaisena hetkenä... Ainakin sanoessamme, jos edes tuo Hemmi jäisi luoksemme perustamaan uutta kotia, sen kokoista minkä omin väkinemme jaksaisimme hoitaa, mutta Amerikkaan kuuluu aikovan peikoineen perheineen.

— Sinnehän ne nyt menevät ja hyvähän tuota on rahaakin ottaa, silloin kuin sitä saa. Amerikan taala kuuluu vastaavan kahdeksaa Suomen markkaa ja kuuluvat ansaitsevan päivässä yhtä monta taalaa kuin täällä markkoja. Sehän se niitä miellyttää, jotka tietävät kykenevänsä työhön.

— Ei suinkaan sitten kukaan kykene työhön, jolleivät meidän pojat. Eivätkä ne ole oppineet tuhmaamaan, kun sen mielensä pitänevät.

— Sielläpähän on oma otsansa edessään itsekullakin. Eivät suinkaan saata sanoa, että me olisimme millään pahalla esimerkillä heidän elämänsä teitä viittoneet, sanoi isäntä ja kellistyi viimein vuoteelleen.

— Ihmisiksihän noita on koettu kasvattaa ja ihmisinähän nuo, Jumalan kiitos,

ovat tähän asti eläneetkin. Miksi nuo sitten riivautunevat, kun tulevat sinne suureen maailmaan kaikkien viettelysten yllätettäviksi, sanoi emäntäkin laskeutuessaan sänkyyn. Hän vetäisi peitteen yli päänsä ja koetti painautua mitään ajattelemattomaksi, jotta tulisi uni.

Seuraavan aamun pilvistä taivasta valaisi täysikuu. Kaakon rannalla pilvien raoissa näkyi jo päivän kajastus ja Kentän väki oli juuri pääsemässä aamiaisen syönnistä, kun Grundströmin liikkeen asiamies, pitkävartiset kintaat käsissään ja lakin puuhkat vedettyinä korvien yli liki olkapäitä, tuli pirttiin ja sanottuaan hyvän huomenen rupesi reippaasti puhelemaan: »Nyt on hyvä keli, riitettä on yöllä satanut, nyt pitää hiihtää ihan kerälle. Lähdin siinä ajatuksessa, kun oli näin hyvä keli, että tänä päivänä hiihtelen ja tarkastelen teidän metsiänne, jos joku teistä lähtisi oppaaksi.» Sen sanottuaan hän istui isännän viereen penkille ja sanoi: »Mutta ennen kaikkea täytyy saada teiltä vastaus siihen kysymykseen, rupeatteko myymään ja millä hinnalla tätä tilaanne.»

Isäntä rykäisi ja allapäin puikolla kaiveli hampaittensa koloja. Viimein hän kohotti päätään ja sanoi: »Olemme kyllä päättäneet myydä, kun sata tuhatta antanette.»

Asioitsijan kasvot punehtuivat, läpikuultavat silmät vilkuilivat syvästä mielihyvästä, mutta sitten hän punalsi päätään, tekeytyi totiseksi ja sanoi: »Kyllä panitte pohjaa, niin että ei taida meistä tulla kauppalangoksia. Mutta saisinko kuitenkin nähdä tilan karttaa, kuuluihan teillä olevan.»

Isäntä nousi seisaalleen, katsahti pöytää ja sanoi: »Tyhjentäkää tuo pöytä, tuon tänne pirttiin sen kartan.»

Sen sanottuaan isäntä lähti kamariinsa, toi sieltä karttapakan ja levitti sen pöydälle. Se peitti melkein koko pirtin ison pöydän.

Asioitsija katseli karttaa, katseli ja sormellaan viiletteli sinne ja tänne. Viimein hän sanoi:

— On siinä kyllä alaa, mutta noita soita on niin äärettömän paljon, että kuivia maita ja korpia on vain siekaleina.

— Onhan sitä olemassa jotakin, sanoi isäntä. Mutta on siinä kuiviakin. Tuokin Kokkokangas on neliökilometriä laajempi, ja tuo Teeriharju on samanlainen, ja niissä on aivan kauttaaltaan hongikko kuin linna, taivas kiiluu vain puitten

latvain välistä eikä taivaan iässä ole kirvestä käytetty. Kaksikymmentä metriä saa täyttää tukkia leikata yhdestä puusta, kaksi miehen syltä ovat isoimmat ympärimitaten.

— Entäs tuo Lainiokangas, jonka nimellä on koko tämä vesijakso! Se on suurempi kuin nämä, Kokkokangas ja Teeriharju, yhteensä, eikä sielläkään ole kirvestä tämän auringon aikana käytetty, sanoi Hemmi sormellaan osoittaen kartan takalaidalla olevaa kangasta. —

— Se ei ole kauttaaltaan niin jylhä metsäinen kuin Kokkokangas ja Teeriharju, huomautti isäntä.

— Siinä on tämä raitama aivan yhtä jylhää, sanoi Hemmi, ja keskellä tämä kuvio ja tälläkin sivulla tuo ja tuo ja tuokin kuvio aivan samanlaista hongikkoo kuin Teeriharjullakin. Jos kuinka kirkkaana päivänä sinne menee, niin ilma on pimeä. Tuulta ei tunnu henkäystäkään, vaikka puitten latvoissa jyrisee ja puut huojuvat yksistä tuumin juuri kuin olisivat toisissaan kiinni. Ja entäs tämä Ahvenlammin kangas! Sekin on neliökilometrin laajuinen ja entäs tuo Oravakangas! Tuommoinen ala sekin ja entäs tämä Sammakkolammin kangas ja nämä sadat pienemmät kummut, joilla seisoo ihan koskemattomat aarniohongikot, ja näitä korpiahan sitä on ihan äärettömästi. Katsokaas tätäkin korpialaa tässä molemmin puolin jokea, ja tätä ja tätä ja tätäkin, niistä karttuu alaa useita neliökilometrejä ja niissä ei näy kirveen jälkeä.

Asioitsija kääntyi kiireesti pöydästä ja sanoi: »Lähdetäänhän kuitenkin paikan päältä näkemään. Kuka lähtee oppaaksi?»

— Menköön Hemmi, virkkoi isäntä ja rupesi käärimään karttaa käärölle.

Hemmi hiihti nyt suon salmekkeita myöten sivuuttaen monta hongikkokumpua, missä suuren aavan suon takaa näkyi laaja kokkokangas, jonka aarniohongikon rintuus ruskeana näkyi jo kauas, kuin auringon ruskehduttama rakennuksen seinä. Hemmi hiihti muutamia kymmeniä syliä hongikon sisään, missä ilmakin pimeni oudoksi hämäräksi, ja sanoi: »Eikös näytä olevan niinkuin olemme sanoneet?»

Asioitsija katseli honkien latvaan ja sanoi: »On kyllä. Hyvää on metsää, mutta noita soita on paljon, kuten kartastakin näkyy.» Sitten asioitsija ikäänkuin itsekseen alakuloisesti sanoi: »Soita on paljon. Soita on paljon. Soita on paljon.»

Hemmi ei ollut sitä kuulevinaan, sanoi vain, että katsellaanko tätä laajemmalta.

— Käydään siellä Teeriharjussa.

— Käydään vain, sanoi Hemmi, käänsi suksensa ja lähti samoja tulojälkiään hiihtämään takaisin. Mutta suolle tultuaan hän kääntyi kankaan sivua hiihtämään edessään näkyvää kaitaista suon salmea kohti, missä taas sivuutettiin muutamia hongikkokumpuja, kunnes taas suon takaa rupesi näkymään laaja Teeriharju ja sen uljaan hongikon ruskearintuus.

Asioitsija jäi seisomaan ja sanoi edessään hiihtävälle Hemmille:

— Tuon me jo näemme tännekin.

Hemmi seisahtui ja sanoi: »Kyllä sen huomaa jo tännekin, että on siinä metsää. Ja tuolla toisella puolen tuon suonsalmen näkyy tuo Jäkäläkulju. Se ei ole tämän Teeriharjun laajuinen, mutta siinäkin on samanlainen metsä... Käydäänkö sitä sitten niitä Lainiokangasta, Ahvenlammin kangasta ja Sammakkolammin kangasta katsomassa? Ne tulevat samalle suunnalle ja sillä matkalla näemme vaikka miten paljon hongikkokumpuja. Kun Lainiokankaalle on matkaa likipitään penikulma, niin tulee ilta ennenkuin siellä olemme, mutta kuutamohan tuo on iltasella, ei tänne eksytä jos yökin tavoittaa.»

— Kyllä minä huomaan, että nämä metsät ovat sellaisia kuin olette sanoneetkin. Mitä me sinne enää lähdemme! Mutta ainakin sanoissa näitä soita on paljon. Näitä soita on paljon. Viimeisen lauseensa hän sanoi nureksien ja sauvansa päällä kaaputti tieran suksen pälästä.

— No, lähdetään sitten takaisin, sanoi Hemmi ja alkoi kääntää suksiaan. Mutta sitten hän viittasi sauvakollaan vasemmalle ja sanoi:

— Jos teemme tuonne vähän mutkaa, niin näytän teille korpea semmoista, että parempaa ette ole nähneet, jos hyvääkkin olette nähneet. Ja sitä ei ole vähän. On yhteen palaankin varmaan viisi neliökilometriä ja kahta puolta Lainiojokea saa tuhansittain runkoja kaataa jokeen. Ja ne ovatkin runkoja ne, sylet eivät yllä monenkaan ympäri.

— Kyllä minä sen näen ja kuulen, että on täällä metsiäkin, mutta noita soita on paljon.

— Jos soita ei olisi, niin palsta ei olisi näin laaja. Suot ovat tulleet suuressa jaossa ilmaiseksi. Ja kun meidän tila on puolentoista manttaalin tila, niin se luonnosta lankeaa kuin Panulle illallinen, että on metsiäkin ja ne ovat kajoamattomia. Ainoastaan tuolla kotivaarassa on viljelty halmetta ja halmemaitten notkelmista on otettu rakennushirsiä ja polttopuuta. Vaaran takapuolellakin on semmoisia kuusikkoviitoja, että ne vasta viitoja ovat. Ovat puut koettaneet kasvaa vaaran korkuisiksi, mutta matalammiksi niitten sittenkin on täytynyt jäädä.

— Niin, kyllähän tässä palstassa on metsiä ja hyviäkin, sen näen, mutta noita soita on paljon, ja niillä ei ole mitään arvoa, sanoi asioitsija nureksien ja alkoi suksiaan sysäillä eteenpäin merkiksi, että lähdetään hiihtämään.

Hemmi potkaisi jalallaan tieran suksensa pälästä ja sanoi: »Suoraa päätäkö sitä hiihdetään kotiin vaiko tuolta mutkan kautta?»

— Mennään suoraa päätä.

Silloin Hemmi potkaisi eteenpäin ja sukset rupesivat kovasti kahisemaan riitteen jäädyttämässä lumihangessa. Ja kotiin he tulivat, kun joulukuun lyhin päivä oli vielä valkeimmillaan.

Hemmin ja asioitsijan tullessa pirttiin sanoi isäntä nauraen:

— Miehet tulevat niin hikisinä kuin paremmastakin asiasta.

— Olipa siinä asiaa kylliksi. Tuo Hemmi on niin ankara hiihtäjä, että hävitä sen jäljissä olin, vaikka en minäkään ensi kertaa ollut suksilla, sanoi asioitsija aukoessaan vaatteitaan ja nenäliinallaan pyyhkiessään kasvojaan ja kaulaansa.

— Saahan se hiihtäjä hikensä, riihen puija lämpimänsä. Mutta nytkö siellä kerjettiin nähdä mitä nähtävä oli, sanoi isäntä kinnas kädessä istuen rahilla, kun oli menossa ulos jotakin askaroimaan.

— Kylläpä se tuli. Tarkoitukseni olikin käydä näkemässä niitä suurimpia metsäkankaita, onko niissä metsä semmoinen kuin te sanoitte.

— Oliko sitten?

— On kyllä, aivan kuten sanottu, mutta niitä soita on niin äärettömän paljon,

kuten kartastakin näkyy, sanoi asioitsija istuessaan isännän viereen rahille. Siinä hän yhä pyyhiskeli kasvojaan ja kaulaansa ja painokkaasti ja totisesti sanoi: »Kyllähän näissä maissa näkyy olevan metsiä, mutta noita aivan arvottomia soita on niin paljon... Täytyy sanoa suora totuus, että vaatimuksenne on liian suuri. Paljonkin on liikaa, joten minun puolestani täytyy jäädä semmoiseksi.»

— Jääköön vain siksi kunnes minä kuulostan toisten yhtiöitten asioitsijain mieltä, sanoi isäntä vakavasti, mutta äänessä kuului kuin arkuutta.

— Mutta tahdotteko tietää, että kaikkien muitten yhtiöitten asiamiehet ovat heittäytyneet kokonaan aisoilleen, kun minä ilmestyin tälle perukalle. Mokkajärven kylästäkin on tullut monet kutsut, että minä tulisin sinne, vaikka siellä on liikkunut Koikeron, Raition, Koskenkorvan ja Siemingin yhtiöitten asiamiehiä. Eivät ole kintaankämminen laajuiseltakaan saaneet maata, mutta kun minä menen, niin saan niin paljon kuin tahdon.

— No miten teidän kannattaa maksaa niin paljon enemmän maista ja metsistä kuin toisten yhtiöiden?

— Se tulee siitä, että meidän yhtiö ei tahdo rikastua yhdessä ainoassa kaupassa, vaan maksaa ihmisille heidän omaisuudestaan oikean hinnan, kun taas muut yhtiöt tahtovat rikastua yksissä kaupoissa ja saada ihmisten omaisuuden käärityksi itselleen millä hinnalla vain saavat. Mutta kuten olen jo ennen sanonut, jos me kaupassa huomaamme asiaksi asti voittaneemme, niin maksamme liikavoiton kaupan päälle, vaikka kauppakirjassa ei ole siitä mitään mainittu. Sen tähden meidän nimemme on kuulu ja meidän yhtiömme on numero yksi.

Viimeisen lauseensa asioitsija sanoi oikein mahtipontisella äänellä ja keikauttaen vantteroita hartioitaan.

— No, pannaan sitten riita kahtia.

Asioitsijan kasvot värähtivät, mutta hän asettui vakavaksi ja sanoi: »Ettäkö kahdeksankymmentä tuhatta?»

— Niin, kun tässä on kartano näin paljon paremmassa kunnossa kuin kummassakaan Leppimäessä ja pellotkin monta vertaa suuremmat ja paremmassa kunnossa.

— Kartanosta ja pelloista me emme välitä, ainoastaan metsistä. Mutta jotta tämä lohko tulisi kokonaan meille, niin pannaan tämä riita kahtia, että seitsemänkymmentätuhatta.

— Ei, vaan kahdeksankymmentä tuhatta, niin olkoon menneeksi.

— Mutta isä on nyt kauppainnoissaan niin töperönä, ettei muistakaan puhua siitä, mihin hän aikoo tehdä pienen talon itselleen, virkkoi Hemmi naurahtuen.

— Se tosiaankin. Minun pitää kaupassa saada erotetuksi pieni maakappale tuolta kosken alta, joko Heponiemestä tai Likoniemestä, johon tekisin pienen talon, jota huvikseni viljelin, sekä rakennukseen tarvittava hirsimetsä.

— Kuinka paljon hirsii?

— Sitä kun pitäisi tehdä kaksi pienoista asuinhuonetta, pieni navetta, yhden hevosen talli ja muutama kylmä suoja, niin luulen että siihen kaksisataa viisikymmentä tavallista hirsipuun runkoa tärväytyy.

Asioitsija puistalti kuivasti päätään ja sanoi huudahtuen: »Kaksisataa viisikymmentä hirsipuuta. Se muuttaa asian. Kaksisataa viisikymmentä hirsipuuta! Se tekee suuren pykälän noihin metsiin, kun ilmankin noita soita on noin paljon. Nyt ei puhuta enää seitsemästäkäänkymmenestä tuhannesta.»

Sen kuullessaan Hemmin kasvot punehtuivat, hän keikautti vihaisesti niskojaan, hyppäsi seisaalleen, ja sanoi jäykästi: »Saa heittää puheen koko kaupasta. Hierotaan omaa turvetta, eletään miten voidaan. Meidän metsässä on miljoonia hirsipuita kymmenin kerroin suurempia kuin ne, mitä niihin pieniin rakennuksiin saattaa ottaakaan. Jos tuo kaksisataaviisikymmentä pienoista hirsipuuta muuttaa asian, niin paras on lopettaa puhe. Tämä herra ei ole viimeinen metsien eikä maitten ostaja.» Sen sanottuaan Hemmi käveli ylpeän näköisesti uunin eteen ja selin uunin suuta vasten seisahdettiin lämmittelemään ja kuivailemaan märäksi hiostuneita hartioitaan. Tympeästi hän siitä katseli pirtin kaikille suunnille, vaikka ei varsinaisesti mihinkään.

Hemmin puhe antoi isännälle rohkeutta puolustautua. Hänkin kohautti leveitä hartioitaan, lievästi puistalti päätään ja sanoi: »Niinpä on minunkin mielestäni, kuten Hemmi sanoo. Jääköön sikseen tämä puhe, jos kerran ei luvata niitä hirsipuita ja polttopuita sen pienen talon tarpeiksi ja niityistä niittyä parille lehmälle, parille lampaalle ja hevoselle kontua ja sitä pientä maakappaletta tuolta

kosken alta talonpaikaksi. Kuten Hemmi sanoo, me Hemmin ja Hemmin perheen kanssa ryvemme tässä omalla turpeellamme miten voimme, jos muut kaikki jättänevätkin.»

Asioitsijan läpikuultavat silmät vilkuilivat hieman arasti ja hienot huulet liikkuiivat hiljaa, kun hän allapäin sormellaan kirjoitteli reiteensä. Näkyi hakevan sanoja mitä nyt sanoisi, mistä laidasta lähtisi. Viimein hän kohotti päänsä ja sanoi varmasti: »Nämä muut vaatimukset, maata talonpaikaksi, polttopuuta talon tarpeeksi, niittyjä niittää elukkain konnuksi, eivät ole mitään, ainoastaan ne hirsipuut, kun noita soita on noin paljon. Mutta jos nuo hevosenne panette kauppaan, niin olkoon menneeksi kahdeksankymmentätuhatta, käyköön sitten syvin tai matalin.»

Isäntä punalti päättään ja sanoi lujasti: »Nellan kanssa minä elän ja kuolen. Mutta mitä sanovat Hemmi ja Tuomas, jos Poju ja Ukko pannaan kauppaan ja sitten kauppasummaksi tulee kahdeksankymmentätuhatta markkaa.»

Tuomas oli pöydän takana ryntäillään pitkänään. Nyt hän hieraisi koko ruumistaan ja sanoi:

— Saa mennä. On tuota rahaa siinäkin, kun kahdeksankymmentä tuhatmarkkasta yhdessä pinkassa saa. Saahan tuota kerran eläessään sitten nähdä rahaakin... Ja luettakoon ne rahat meidän eteemme silloin kun kauppakirja on allekirjoitettu.

— Kerralla maksamaan minä en tällä kerralla kykene, mutta huomenillalla kykenen. Ja olkoon menneeksi, tuossa on käteni, sanoi asioitsija ja seisaalleen nousten ojensi kätensä isännän käteen. Hemmi kiirehti käsiä erottamaan ja sanoi: »Sitten kai se tehdään kauppakirjakin, kun maksukin tapahtuu?»

— Kuinkas muuten? Minä lähden tästä asemalle, aamulla kolmen aikana menee juna Jonkereeseen päin ja huomenillalla kuuden aikaan on Jonkeraan juna täällä. Tekisittekö sen palveluksen, että olisitte silloin hevosen kanssa vastassa? Minä kyllä pääsisin suksillakin, mutta uskon että näin suuria kauppvoja päättämään haluaa yhtiön päämies, herrassöötinki Sirkelius tulla itse ja se ei viitsi hiihtää.

— Aivan mielellään, aivan mielellään, aivan mielellään, kuului kuin yhdestä suusta isännän, Hemmin ja Tuomaan ääni.

— Se on sitten valmis kuin valettu, tehty kuin mahdettu, sanoi asioitsija käsiään hieroen. Vaaleanpunakat kasvot leimusivat hyvästä mielestä ja silmät vilkuilivat

kirkkaina.

Kun naisväki nyt kuuli vieraan olevan aikeissa lähteä hiihtämään asemalle, niin emännät ja tytöt rupesivat kilpaa kantamaan päivällisruokia pöydälle ja kaikkien kasvot loistivat hyvästä mielestä.

Syömästä päästyään ja pitkäsääryksisiä punareunuksisia kintaitaan käsiinsä pujottaessaan asioitsija sanoi: »Uskon, että teillä on huomenillalla iso vieras. Se on iso arvoltaan ja iso ruumiiltaan. Arvoltaan se on tuomari ja hovioikeuden asessori ja ruumiiltaan se on ihan ovien täyteinen. Me neljä miestä sovimme sen turkkiin niinkuin ei mitään. Mutta muuten on niin herttainen, hauska ja iloinen mies, ettei paremmasta apua. Sen arvo ei näy pinnalla.»

— Vai niin iso mies teidän isäntä on, sanoi emäntä istuessaan pöydän takana syöntiään lopettelemassa.

— On se jyry mies se Sirkelius, sanoi asioitsija ja työntyi ulos.

Kohta kuuluikin suksien kahaus, kun asioitsija pirtin peritse menevää tietä hurautti järvelle. Kaikki usahtivat akkunoihin katsomaan, kun se kaksisauvassa mennä huristi järven poikki. Tuomas se katsoessaan jälkeen sanoi: »Ei se tuo miehen piikki ole aivan oravan ja kärpän nahkojen ostelija, uskaltaa se tehdä isommankin kaupan.»

— Ei se ole, ei se ole ihan pottupoika, kuului muittenkin vakuutus, mutta isäntä kääntyessään akkunasta sanoi: »Uskaltaahan sitä toisen kukkarolla.»

Yhdestoista luku.

Illan myöhäisenä hetkenä kuului reen ratina ja tiukujen helinä kartanolta. Isäntä syöksähti ulos vastaanottamaan tulijoita. Vähäisen tuokion perästä kuuluikin eteisestä raskaita askeleita, isäntä avasi salin oven ja kehoitti vieraita menemään sisälle, mutta nähtyään sen sisähuoneeksi Sergelius sanoi: »Menemme perheen pirttiin.» Kohta aukesikin pirtin ovi ja pirttiin työntyi hieman kumartunut mies, jonka susiturkin olkapääät koskivat kumpaiseenkin oven pieleen. Mutta sisään päästyään hän oikaisi ja ystävällisesti sanottuaan hyvän illan ja aukaistuaan

susiturkin suuren kauluksen päästi miellyttävät, iloiset kasvot näkyville.

Hemmi nousi riisumaan turkkia. Ja kun herra oli saanut turkin päältään, korkeapuuhkaisen talvilakin päästään, lähti hän hymyilevin kasvoin ja raskain askelin tervehtimään pirtin karsinan ja perän puolella olevia ihmisiä. Viimeiseksi hän kumartui tervehtimään äitinsä vierellä ujona seisovaa pientä Moosesta ja kysyi kädestä pitäen: »Mikä se olikaan sinun nimesi, minä en muista?»

— Mooses, virkkoi Mooses kainosti.

— Vai Mooses, mutta Aaroniko se tämä nöpökkä on, joka täällä äidin sylissä istuu?

— Ei ole kuin Matti, kuului Mooseksen suusta ujosti ja hän painoi päätään äitinsä kylkeen.

Herra taputti paksulla valkoisella sormellaan altapäin Matin leukaa ja mieluista naurua hykertäen sanoi: »Vai Matti sitä sinä olet, vai Matti sitä sinä olet.» Sitten hän ojensi kumpaisetkin kätensä Mattia kohti ja sanoi:

— Tuletko sinä minun syliini? Minä koetan, jaksaisinko minä sinua niin lihavaposkista miestä kantaa. Tulehan niin koetetaan.

Matti yritti vähän epäröidä, mutta kun näki vieraan toisessa kädessä säteilevän kaksi jalokivikoristeista sormusta, niin katsoi sormuksiin ja työntyi käsiin.

Herra otti Matin kainaloista, nosti niin ylös kuin kädet yltivät ja virkkoi: »Ojaa. Jaksanhan minä sentään sinut nostaa, vaikka ensin vähän epäilin.» Kun sitten herra huomasi, että Matti halusi nähdä hänen sormuksiaan, niin hän laski Matin oikean kätensä käsivarrelle ja vasemmalla kädellään tuki poikaa siten, että tämä saattoi sormillaan pidellen katsella sormuksia. Herra ei ollut siitä tietääkseenkään, käveli vain lattialla ja alkoi puhella miesten kanssa.

Moosesta rupesi Matin kohtalo kadehdittamaan ja sormiaan suussaan pyöritellen hän läheni herraa ja sanoi tuskin kuuluvasti: »Saattaa se Matti kävelläkin.»

Herra naurahti ja sanoi: »Kyllä minä sen uskon, että jaksaa se näin hyvässä kunnossa oleva mies kävellä, mutta kävellään nyt me kaksi miestä yksillä jaloilla. Tai jos sinä tulet tuohon toiselle käsivarrelle, niin kävellään sitten me kolme miestä yksillä jaloilla. Tuletko tuohon käsivarrelle?»

Mooses olisi muuten istunut käsivarrelle, mutta kaikki purskahtivat iloiseen nauruun ja kun Mooseksen tuli olo ilkeäksi, niin juosta kirmaisi loukkoon.

Emäntä nousi nyt seisoalleen ja sanoi: »Jos herrat olisivat hyvät ja lähtisivät tänne sisähuoneen tapaiseen, niin Matin äiti tuo sinne kahvia.»

— Ei. Täällä me olemme missä on ihmisiä. Ihmisten ilmoilla se paras on olla, sanoi herra ja suuret silmät leimusivat hänen katsellessaan emäntää.

Sen kuultuaan Hetvi kantoi kirkkaan kahvipannun pirtin pöydälle ja emäntä toi varsin tätä asiaa varten varustetun suuren vadillisen juustoleivän viipaleita.

Sen nähtyään herra, Matti käsivarrellaan, istui pöydän sivulla olevalle lavitsalle käskemättä, jotteivät kerkeäisi ohjata häntä pöydän taakse. Siihen istuttuaan hän sanoi iloisesti: »Nyt se oikein on, ja nyt kun kaikki ihmiset tulette tämän pöydän ympärille, niin silloin sitä tietää olevansa ihmisten ilmoissa.»

Isäntä vetäytyi hitain askelin pöydän luokse ja sanoi kädellään viitaten: »Olisitte tulleet tänne pöydän toiselle puolen.»

— Kyllä me olemme tässä tarpeellisen likellä pöytää, tässä me istumme Matin kanssa.

Sitten herra kääntyi hänen polvellaan istuvaan Mattiin ja sormellaan osoittaen juustoleipäviiniin kysyi:

— Mitä ne nuo ovat? Ovatko ne syötäviä vai joulukuusen koristeitako? Sano nyt mitä ne ovat, ovatko ne todellakin vain joulukuusen koristeita?... Sano nyt, vai onko sinulta kieli pudonnut?

Matti ei virkkanut mitään, silmät vain pyörivät päässä, kun ei tiennyt kumpi olisi parempi, sanoako vai olla sanomatta.

Herra aukaisi sormellaan Matin huulia ja sanoi: »Näytäppäs, onko sinulta todellakin kieli pudonnut?... Ei ole pudonnut, näkyypähän sieltä kauniitten hammasten välistä yhtä kaunis kieli kuin mieskin. Sanohan nyt, mitä ne nuo ovat?»

— Juustoleipiä, kuului Matin suusta hieman sammaltava ja sissahtava sana.

— Vai juustoleipiä, huudahti herra suurta ruumistaan hytkäyttäen. Vai juustoleipiä! Sittenhän ne perältäkin ovat syötäviä. Sen sanottuaan herra otti kaksi viipaletta, ojensi toisen Moosekselle, toisen Matille ja sanoi: »Näyttäkääpäs te nuoret miehet, kun teillä on hampaat, mitä näille on tehtävä.»

Ottaessaan herran kädestä juustoleipäviipaletta Mooses sanoi: »Onhan sinullakin hampaat.»

Herralta pääsi oikein sydämen pohjasta nytkähtävä nauru ja hän sanoi: »Onhan niitä sen tapaisia, mutta niitä en osaa tässä asiassa käyttää, ennenkuin sinulta ja tältä Matilta näen oppia.»

Sen sanottuaan hän rupesi kuppiinsa panemaan sokeria ja pienellä lusikalla hämmmentäessään vasta huomasi, että tytöt eivät olleet pöydässä. Hän katsahti sinne karsinan puoleen ja sanoi: »Mitäs rajalaisia te olette, kun ette tule joukkoon.» Hän viittasi kädellään sivulleen rahille ja sanoi: »Tulkaahan tänne minun turviini, niin ette tule turhiin.»

Tytöt tulivatkin nauraen ja istua liemahtivat herran sivulle rahille suu sievässä mytyssä.

Sitten herra katsoi Moosekseen ja Mattiin, kun he suun täydeltä haukkasivat juustoleipää, ja sanoi: »No nyt minäkin jo osaan. Nyt nämä eivät jouda joulukuusen koristeiksi.» Sen sanottuaan hän otti vadista juustoleipäviipaleen, katseli sen kahvikupissa ja haukkasi sitä leveään suuhunsa, josta todellakin näkyi pitkä rivi suuria valkeita hampaita.

Sitten hän ryyppäsi kahvia sekaan ja sanoi vakavasti: »Täällä maalla sitä on kotikasvuisia ja kotivalmisteisia herkuja, joista kaupunkilaiset eivät ole untakaan nähneet. Tässäkin juustoleivässä sitä on samalla viehätystä ja voimakasta ravintoainetta. Siitä maksaisi kaupunkilainen vaikka mitä, mutta se ei polttele hänen näppiään.»

— Siellä on monta muuta tämänvertaista, sanoi emäntä hänkin haukaten kahvissa kasteltua juustoleipäviipaletta.

— Ei yhtään herkkua tämän vertaista, sanoi herra vetäessään vadista toista pitkää juustoleivän kappaletta.

Kun herra oli saanut toisen kahvikuppinsa tyhjennetyksi, emäntä ja Hetvi

kantoivat herran eteen suuret maljat kukkuroillaan marjasäilykkeitä, toisessa maljassa vaarain-, toisessa lakkasäilykettä ja panivat pienet puulusikat maljojen vierelle. Herra sanoi Matille sormellaan osoittaen maljoihin: »Mitä se tuo on, tiedätkö sinä, onko se syötävää vai eikö?»

Matin kasvot leimusivat ja silmät pälyivät vuoroin herran silmiin, vuoroin säilykemaljoihin ja kun hän näki, että herra yhä odotti häneltä vastausta, niin hän viimein sanoi:

— Maljoja.

— Vai marjoja, nehän ovat sitten syötäviä. Mistä niitä talvella täällä marjoja saadaan?

— Tynnylistä.

— Vai tynnyristä niitä saadaan talvella marjoja. Tulepas sinä Mooses tänne Matin kanssa näyttämään, miten niitä tynnyristä saatuja marjoja viljellään, jotta minäkin pääsisin alkuun.

Mooses tuli hieman arkana mutta palavin silmin maljojen kohtaan, otti lusikan ja alkoi mehuisia vaaraimia lusikan kärjellä nostella suuhunsa. Mattikin työntyi pöydän laidalle ryntäilleen, otti lusikan ja alkoi melkein kilpaa Mooseksen kanssa pistellä marjoja, niin että Matin leuallakin rupesi näkymään mitä he söivät.

Herra sen nähtyään iloisesti huudahti: »Kyllä nyt minäkin pääsen alkuun.» Hän otti pöydältä puulusikan ja rupesi pistelemään kuin puuroa ja kehui hyväksi.

Kun herra oli jonkun aikaa asioitsijansa ja Mooseksen ja Matin kanssa syönyt marjoja, niin emäntä ja Hetvi tyttöjen kanssa rupesivat kantamaan illallisruokia pöydälle, siirsivät marjamaljoja vähän syrjään ja Hetvi laski herran kohdalle suuren maljan höyryävää metsopaistia, jonka viereen tytöt toivat lohivateja, voilautasia, viilihulikoita ja emäntä kantoi sylyyksensä paksuja leipiä, jotka pöydälle laskettuaan jakoi kolmeen läjään.

Herra sen nähtyään oikaisi paksun ruumiinsa selkäkenoon ja sanoi loistavin kasvoin: »Aina paranee vain kerta kerralta... Kylläpä teillä on ihan paratiisin herkut. Ja kaikki aivan kotoista, ei maksa paljon mitään.»

— Eihän se toki paljoa maksa, kun viitsii maasta ja metsästä ottaa kokoon, sanoi emäntä istuessaan pöydän latvapuoleen penkille.

Kaikki muutkin kiertyivät pöytään ja herrakin kumartui pöytään päin ja sanoi: »Aivan te minua tähän aloilleni rupesitte täyttämään niinkuin tuhkatynnyriä. Mutta ei tästä henno kauaskaan lähteä, kovin kova on vetovoima tuolla höyryävällä maljalla.»

— Siinä tarkoituksessahan se on siihen tuotunakin, että se vetäisi syöjät puoleensa, sanoi emäntä hymyillen.

Herra otti edestään maalipäisen puukkoveitsen, leikkasi sillä leivästä palasen, levitti sen päälle voita, leikkasi vuolakkeen lohta, pani sen voileivälleen ja rupesi siitä leikkelemään paloja suuhunsa, ennenkuin kävi metsopaistimaljaan käsiksi. Hän teki vieressään istuvalle Matillekin voileivän, veti maljasta lihakimpaleen ja sanoi: »Näytäpäs sinä mallia, miten tälle on tehtävä.»

Matti rupesi suuntäydeltä syömään voileipää ja lihaa ja silmät pälyivät herran sormuksissa säteileviin jalokiviin ja mustiin käyrälatvaisiin viiksiin, kun ne syödessä niin omituisella tavalla liikkuvat.

Syömästä päästyään vieraat talon miesten kanssa puhelivat vielä kauan, mutta kun pöydällä olevat puujaloissaan seisovat kotitekoiset kynttilät rupesivat käymään mataloiksi, niin emäntä otti niistä yhden käteensä, meni se kädessään suuren herran luokse ja sanoi: »Jos herra olisi hyvä ja lähtisi tuonne sisähuoneen tapaiseen nukkumaan.»

Herra nousi ja sanoi: »Nyt kun te olette minut syöttäneet ja juottaneet ja kaikin puolin kestinneet, niin viekää nyt mihin viette.» Hän koppasi naulasta pienen laukkunsa ja lähti emännän jäljessä raskaasti kävellä köhnimään ulos.

Saliin tuotuaan hän melkein seisahtui ja silmäsi yli huoneen, missä hyöteät huonekasvit seisoivat hyvästi hoidetun näköisenä metsänä. Mutta kun emäntä kynttilä kädessä meni kasvien välistä käytävää myöten perälle, missä oli valmiiksi laitettu sänky ja sen lähellä pöytä, jolla oli kaksi kynttilää palamassa, niin hänkin käveli sinne. Ja niiltä seisoviltaan hän rupesi riisuutumaan ruvetakseen sänkyyn. Hän otti sormuksetkin sormistaan ja laski ne pöydälle, ja kun emäntä katsoi niitä sormuksia, juolahti hänen mieleensä, että saakohan Reeta-Kustaava ja Martta joulun aikana tuommoisiakaan sormuksia ja kysyi: »Paljonkohan maksavat nuo teidän sormuksenne?»

— Kolmen tuhannen paikoille aina kappaleen luulen maksaneen. Itse minä en niitä ole ostanut, yhtiö, jonka päämiehenä minä olen, ne on joululahjoina minulle antanut, sanoi herra kenkiä jaloistaan riisuessaan.

Emännän tuli mieleen, että ei ole mahdollista, että Reeta-Kustaava ja Martta saisivat tuommoiset sormukset, mutta ei kuitenkaan mitään virkkanut, kääntyi vain lähtemään ja kysyi: »Monenko aikaan sitä aamulla saisi tuoda kahvia?»

— En osaa määrätä, nukun minkä nukun ja tulen sinne perheen pirttiin. Siellä suuressa joukossa se on lysti juoda kahviakin, sanoi herra hymyillen.

— Vai niin, virkkoi emäntä ja lähti pirttiin, minne tultuaan sanoi: »On se omituinen tuo herra. Ei luvannut tuoda kahvia tuonne sisälle, tänne isoon joukkoon sanoi tulevansa juomaan.»

— On se omituisen luontoinen, sanoi isäntä. Ei ollut ennen vanhaan tuommoisia herroja, tuo osaa olla herra ja ihminen eikä vain paljas virkakone.

— Ei niitä sakeassa ole vielä nykymaailmassakaan tuon luontoisia herroja, sanoi asioitsija. Ei se lähde missään talossa sisälle, perheen pirttiin se vain työntyy ja siellä lasten kanssa hupsuaa. Vaikka ne olisivat likaisiakin, ei se siitä välitä. Aikuistenkaan ihmisten kanssa se ei semmoisiin tavallisiin jäykkiin tarinoihin kauaksi antaudu muuta kuin sen mikä asiaa on. Kaikki muut tarinat se sekoittaa leikillä. Mutta siinä talossa, missä lapset ovat likaisia, se ei usein antaudu syömään, se tietää, että kaikki muukin on likaista.

— Eihän nämä meidänkään lapset niin läpikuultavan puhtaita ole, mutta rupesihan tuo täällä syömään, sanoi Hetvi ja esiliinallaan pyyhki Matin leuasta ruoan jätteitä.

— Hm. Kyllä nämä ovat herraslapsia siihen verraten mitä joissakin salotaloissa. Muuta ei ole puhdasta kuin silmän valkuaiset ja hampaat suussa... Kysyi se minulta tännekin lähtiessään, pitääkö ottaa evästä, joka merkitsi sitä, minkälainen on talo. Mutta minä sanoin, että ette tarvitse evästä, kyllä sitä on talossa. Ja hyvin tuo näkyy viihtyvänkin.

— Niinhän tuo näyttää. On kuin Liposen lintu, virkkoi Hetvi ja riisui Matilta vaatteita.

Aamulla oli päivä jo likellä, kun herra naureskellen paitahihasillaan salkku

kädessään tuli pirttiin ja suoraa päätä meni kahvipöytään, missä miehet olivat jo juoneet. Hetvi ja tytöt olivat lopettelemassa. Emäntä toi siihen juustoleipävin ja uunin suusta otti kirkkaan pannun, josta täytti kupin. Mutta ennenkuin herra rupesi juomaan hän alta kulmiensa silmäsi ympäri pirttiä, näkyisikö Moosesta ja Mattia. Niitä ei kuitenkaan näkynyt jalkeilla, ja niin hän rupesi juomaan ja sanoi: »Täyttäkäähän toki isännänkin kuppi. Ettekö näe, miten surkeasta naamasta se katselee, kun näkee meidän tässä yksinämme rekottelevan?»

— Ei se juuri enää aivan jyväsärkemättömänä rautahampaana ole, sanoi emäntä kahta kuppia täyttäessään. Sitten hän vilkaisi asioitsijaan ja sanoi:

— Tässäpä on toisellekin herralle kuppi kuumaa.

— Eihän sitä me isännän kanssa juuri aivan saamattomia olla, mutta eihän se lisä luotaan lykkää, sanoi asioitsija kiertyessään pöydän taakse ja istuutuessaan vastapäätä herraa. Siihen asioitsijan viereen istui isäntäkin ja vetäisi eteensä kahvikupin, johon pudotti kolme sokeripalaa, ja alkoi lusikalla hämmennellä.

Herra rykäisi nyt ja sanoi:

— Oletteko te isäntä täällä tuon Maunon kanssa mitään kauppvoja suunnitelleet? Tämä talutti minut tänne kuin vanhan härjän vainiolleen vakojaan kyntämään.

— Onhan sitä ollut meillä täällä senkinlaista tuumaa, virkkoi isäntä.

— Se taitaa sitten olla kuten Mauno on minulle kertonut. Saisinko nähdä tämän tilan tilusten kartan? Mauno sanoi teillä olevan, sanoi herra totisemmin.

— Kyllä, sanoi isäntä ja lähti hakemaan.

Emäntä ja Hetvi kuulivat asian ja rupesivat kiireimmiten tyhjentämään pöytää.

Siihen isäntä levitti kartan, joka peitti melkein kaksi syltä pitkän pöydän.

Herra nousi nyt seisaalleen ja silmätyään huudahti: »Hohoh! Onpa siinä kokoa!»

— On siinä kokoa, mutta noita soita siinä on paljon, sanoi Mauno. Herra viiletteli sormellaan kuvioita ja tuokion perästä sanoi:

— Onhan tässä kuiviakin maita. Missä maissa sinä olet käynyt?

Mauno osoitti sormellaan karttaan ja sanoi: »Noissa maissa olen käynyt ja matkallani nähnyt monta näitä kumpuja.»

— Ja näissäkö on hyvä metsä?

— Kyllä niissä on kieltämättä niin hyvä metsä, että parempaa emme ole nähneet. Kahdeksantoista tai kaksikymmentä metriä saa mitata tukkia yhdestä rungosta ja suurin osa on semmoisia, että miehen kaksi syltä ei yllä ympäri. Eikä kirveen jälkiä näy. Sanalla sanoen niissä kuivissa maissa on julman hyvät metsät, mutta noita soita, kuten kartassakin näkyy, on paljon.

Herra otti nyt laukustaan harpin ja messinkisen mittakaavan. Sitten harpilla mitteli ristiin isoimpia maita ja paperin kappaleeseen kirjoitti numeroita. Kartan takapäessä olevaa Lainiokangasta kun joutui mittelemään, niin Mauno sanoi: »Siinä ei kuulu koko laajuudelta olevan yhtä vankkaa metsää, mutta koko tällä sivulla, tuolla ja tuolla ja tuolla ja tuollakin kuvoilla kuuluu olevan samanlainen metsä kuin näissäkin maissa.»

— On niissä metsää näissäkin louhikkoharjanteissa, on niin julmia honkia, että löytyneekö hevosta niistä neljän sylen pituista palasta vetämään, sanoi Hemmi.

Herra ei ollut kuulevinaan, mittasi vain ääriään myöten Lainiokankaankin, kun huomasi ne louhikkosärkän teet vähäpätöisiksi. Sitten kysyi: »Entäs nämä korvet, minkälaisia ne ovat?»

— Ne ovat jyylhiä korpia eikä niissäkään ole kirvestä käytetty, sanoi Hemmi.

Herra mitteli korvetkin ja merkitsi paperilappuun. Viimein sitten kartan kartanopäessä olevaan, monta neliökilometriä laajaan maahan viittasi sormellaan ja sanoi: »Entäs tämä maa?»

Hemmi viiletteli sitä sormellaan ja sanoi: »Tämä päivänpuoli näitä myöten on viljelty halmeena ja näistä notkelmista on otettu talon tarpeita. Mutta tämä peräpuoli on aivan koskematon ja tuossa ja tuossa ja tuossa ja tuossa ja tuossakin kuviossa on metsä semmoinen, että kirkkaana kesäpäivänäkin kun menee sinne, niin joutuu pimeään. On sitä sielläkin kuusikkoa, joka ei ole pienuudella pilattu eikä ole paikalla toinen laita käsissä.»

Herra sai Hemmin osoittamat kuviot mitatuksi, laski sitten paperin liuskalla näkyvät numerot yhteen ja juuri kuin itselleen virkkoi: »Kahdeksan ja puoli.» Sitten vielä sormellaan viiletti kartalla näkyviä pieniä maita ja itseksensä taas sanoi: »Noin yhdeksän neliökilometriä tai vähän enempiin.» Sitten herra pisti mittakompeet laukkuunsa, työnsi kartan kokoon ja sanoi »Kahdeksankymmentätuhattako te Maunon kanssa olette sopineet kauppahinnaksi, johon sisältyy kaksi hevosta?»

— Niinhän se tuumattiin, sanoi isäntä ja kasvoissa näkyi salainen arkuus.

— Kun tuo joki on noin hyvällä paikalla, että kulkee aivan halki palstan juuri kuin laittamalla laitettu, niin minä maksan satatuhatta.

Sen sanansa herra sanoi oikein jyrisevällä, äänellä ja nyrkkiin puristetuilla rystysillään jyräytti pöytään.

Herran sana koski isäntään niin kummallisesti, ettei hän osannut heti virkkaa mitään, mutta tuokion perästä sanoi: »Kiitos teille, hyvä herra. Minä olen tässä ollutkin niin levoton, kun lupasin tämän tilan kahdeksallakymmenellä tuhannella, joten vaikka itse jättäytyisin puille paljaille, en näille kotona oleville pojille kykenisi antamaan samanlaista perintöosuutta kuin Olli-Pekalle ja Erkille, kun niille annoin nuo Leppimäet, joilla nyt saivat kuusikymmentätuhatta mieheen. Uskon, että vaikka ovatkin omat poikani, niin kun kauppakirjalla annoin niille ne tilat, niin hyvällä sanalla ne niistä kauppasummista eivät anna osaa ja väkisellä ei saa. Se masentaa eniten mieltäni, kun Hemmi, tuo vanhin poikani, joka nyt loppuun asti on ollut tukenani, ei saa samanlaista osaa kuin Olli-Pekka ja Erkki.»

— Tokkohan saisin niitten Leppämäkien tilusten karttoja tänne nähdäkseni, sanoi herra vakavasti.

— Luulen, että saatte, sanoi Hemmi ja koppasi naulasta lakkinsa ja ulos mennessään kaksin käsin painoi päähänsä. Ja kohta nähtiin Hemmin suksillaan menevän kuin tuulen ajamana Leppimäelle päin.

Ja tuokion kuluttua huomattiin Hemmin kaksi karttarullaa hihnakkeella selkään kiinnitettynä samaa kyytiä tulevan takaisin. Pirttiin tultuaan hän vähän huohottaen sanoi: »Viivyinkö kauan?»

— Portilla kai sinulle ne jo vastaan tuotiin, sanoi herra ojentaessaan käsiään

karttoja vastaan ottamaan.

Herra levitti nyt pöydälle ison Leppimäen kartan ja sanoi: »Yhtä suuri kuin tämänkin talon kartta.»

— Suunnilleenhan se on yhtä suuri, kun sekin on puolentoista manttaalin tila. Ja soita niitä on siinäkin paljon, sanoi Mauno.

Herra ei ollut Maunon sanaa kuulevinaan, sormellaan vain viiletteli niitä kuivien maitten ja korpien kuvioita ja sanoi: »Onko näissäkin yhtä hyvät metsät kuin tämän tilan mailla?»

— On, kyllä ne on, ei niissä ole eroa, sanoi Mauno. Sitten hän otti pienen Leppimäen kartan, mutta ei sitä kokonaan levittänytkään, katsoi vain toisella kädellään purkaessaan ja toisella kädellään pyörittäessään rullalle. Ja kun päähän asti oli katsonut, niin juuri kuin itseksensä virkkoi:

— Tuo joki se kulkee halki kaikkien palstojen. Sitten herra työnsi kartat keskelle pöytää, istuutui pöydän päähän penkille ja sanoi: »Nyt minä sanon teille, isäntä, että jakakaa nyt omaisuutenne poikienne kanssa miten jaatte, mutta minä noitten Leppimäkien kauppain palkkioksi maksan teille kaksikymmentätuhatta välirahoiksenne vanhoiksi päiviksenne, jottei olisi surku erota tästä hyvästä kodista.»

— Kiitos, kiitos teille. Kunpahan metsä antaisi teille takaisin ne rahat, ettette vahinkoon joutuisi, sanoi isäntä ja tuntui kuin ilon kyynel kohoaisi silmän nurkkaan.

— Uskon että me pidämme puolemmen. Se tuo joki kun halkaisee kahtia kaikki nämä palstat, niin puut jos pystyyn tulevatkin tavallista kalliimmiksi, niin se vetopalkassa korvaa. Ja meidän silmämäärämme on, että jokaisen ihmisen, joka meidän kanssamme kauppoja tekee, pitää saada omaisuudestaan oikea hinta. Ja sentähden me saammekin enemmän kauppoja kuin muut yhtiöt.

Sen sanottuaan herra otti laukustaan paperivihon ja kirjoituskojeet ja sanoi: »Alappas, Mauno, työntää kauppakirjaa.»

Kun Mauno rupesi kirjoittamaan, niin herra nousi lattialle kävelemään ja sanoi: »Teillähän kuuluu Maunon kanssa olleen puhe, että erottaisitte pienen talon paikaksi vähäisen maakappaleen tästä järven rannalta. Ja talon rakennuksiksi

hirsimetsää ja niittyjä elukkain konnuksi ja polttopuuta talon tarpeiksi. Ne kaikki minä lupaan teille. Metsäniittyjä ja halmeahoja meidän ei tule viljellyksi. Ja mitä polttopuumetsästä puhuukaan? Sitä on vaikka tuhansille taloille. Ainoastaan hirsipuut ja se maapalsta ovat kauppakirjaan merkittävät, jos isäntä niin tahtoo.»

— Tarvinneeko hirsipuitakaan mainita kirjassa, kun me otamme ne heti, sanoi isäntä.

— Aivan oikein, tarpeetontahan se on, kun te otatte ne heti, sanoi herrakin kävellen yhä lattialla.

Mauno oikaisi itseään ja sanoi: »Kuinka suuri se maakappale merkitään tänne kirjaan? Hehtaari kai se riittää, sata metriä ristiin.»

— Pannaan kaksi hehtaaria, parempi on enempi kuin vähempi, sanoi herra ja tuli Maunon olan yli katsomaan kauppakirjaa ja sanoi: »Se on Siuruan kylää tämäkin, vaikka on näin kaukana täällä erillään.»

— Niin ne aikoinaan ovat asettaneet, vaikka Jokikylä tässä olisi likempänä, sanoi isäntä. Se lienee sentähden että muinoisen Isonvihan aikana on Siuruan kylästä tänne tulleet eläjät ja siitä asti täällä on tuli palanut.

— Vai Isonvihan aikana tänne on asukkaat tulleet.

— Silloinhan tähän on tuli isketty, joka ei sittemmin liene sammunut, sanoi isäntä ja katsoi akkunasta, kun päivän valojuova näkyi taivaan rannalla.

Mauno sai nyt kauppakirjan valmiiksi, luki sen kovalla äänellä läpi ja kysyi sitten: »Onko tämä nyt niinkuin olla pitää?»

— Niinpä tuo kuulostaa olevan, sanoi isäntä.

— No mitäpä siinä kuin nimiä alle tuhkatiheään.

Isäntä lähestyi Maunoa ja Mauno osoitti paikan, mihin isännän nimi oli tuleva, mutta isäntä tavoitteli kynänvarren ylipäätä näppiinsä ja sanoi:

— Ei se pysy kynä minun käsissäni muuten kuin näin.

— No pysyy kai se nyt, kun kahdessa miehessä jämistetään, sanoi Mauno ja

alkoi hiljaa talutellen piirtää isännän nimeä. Ja kun sai sen, niin kysyi:

— Pysyköös se emännän käsissä kynä?

— Vieläkö siihen minunkin nimeni? Ei pysy minunkaan kädessäni hierintä pienempi ase, sanoi emäntä tullessaan Maunon luokse ja otti Maunon kynän nenän näppiinsä.

Kun emännän nimi oli saatu paperiin, nousi Mauno ylös ja sanoi vieressään seisovalle herralle: »Nyt se on teidän vuoronne.»

Herra otti kynän ja seisaaltaan kirjoitti paperiin pari sanaa ja paperia laukkuunsa pannessaan sanoi: »Tuo Mauno näkyy tuohon kauppakirjaan kirjoittaneen sanan, että 'joka summa kaupan suorituksessa maksetaan'. Täytyy kai tässä koettaa seistä miehenä.»

Sitten hän veti laukustaan kirkkaan messinkisen arkun pöydälle, aukaisi sen ja rupesi lukemaan rahoja.

Koko talon väki kehiytyi nyt pöydän ympärille katsomaan, kun herra arkustaan otti kouran täyden tuhatmarkkasia, käänsi ne mutkalle, sylkäisi näppiinsä ja yksitellen oikoi mutkalle käännettyjä laitoja. Ja kun kaikki tulivat suoriksi, niin laski ne pöydälle ja otti arkustaan toisen kouran täyden kirkkaita ratisevia tuhatmarkkasia ja teki niille samoin kuin ensimmäisillekin. Niitä hän ei kuitenkaan kaikkia oikonut, vaan pani tähteet takaisin arkkuunsa, kääntyi sitten isännän puoleen ja kysyi:

— Tahdotteko että minä nyt jo maksan sen mitä lupasin teille vanhuutenne päivien käsirahaksi, vaiko vasta myöhemmin. Minulle se on yhdentekevää.

— Kunpa se teille sopinee nytkin, niin samahan se on, sanoi isäntä hieman arasti.

Silloin herra otti arkustaan vihon tuhatmarkkasia ja luki siitä kaksikymmentä vielä siihen samaan pinkkaan pöydälle ja sanoi: »Siinä ne nyt ovat, lukekaa, jos tahdotte. Siinä on satakaksikymmentä rahaa.» Sen sanottuaan painoi arkkunsa kiinni, lukitsi sen ja pisti laukkuunsa.

Hymyillen sitä rahaläjää katselivat kaikki, kun tuhatmarkkasia oli niin korkea pinkka, että puujalassaan seisova kynttilä peittyi sen taakse.

Isäntä tuli sitten verkalleen pöydän luo ja sanoi: »Pitää kai ne siitä viedä korjuuseen.» Sitten hän puristi kaksin käsin rahat kämmeniinsä ja lähti viemään kamariin. Kantaessaan sitä rahaläjää hän tunsi vapisevansa.

Kun isäntä oli kamarissaan saanut rahansa kaappinsa laatikkoon ja lukinnut kaappinsa, huomasi hän akkunasta näkyvät huurteiset kasvitarhan puut, joihin taivaanrannan ruskotus loi ystävällisen hymyilyn. Ajatus, että hän oli ne pienenä taimena siihen istuttanut ja hoitanut kuin rakkaimpia lapsiaan, mutta että ne nyt hymyilevät hänelle turhaan, kävi läpi koko hänen olentonsa, niin että tunsi jähmettyvänsä. Hän muisti unensa ja ajatteli: »Olenhan todellakin alasti. Vieras omistaa tämän sillan missä seison, vieras omistaa katon pääni päällä, vieras omistaa nuo seinät ympäriltäni, jotka olen suojakseni rakentanut. Niin, kukapa olisi kuvaannollisesti puhuen alasti, ellen minä ja minun perheeni.» Mieli painui. Kun tuli pelko, että alakuloisuus painuu itkuksi, niin isäntä lähti kävelemään pirttiin, missä herra oli käärimässä niitä kolmen talon tiluskarttoja samalle pakalle. Hän kun näki isännän tulevan pirttiin, niin sanoi: »Nämä tilusten kartat minä otan mukaani, nämä ovat tavallaan tilan kirjoja.»

— Tilojahan ne joutavat seurata, virkkoi isäntä.

Kun herra kuuli isännän äänestä syvän alakuloisuuden, niin hän kääntyi isäntään ja sanoi karttapakkaansa langalla sitoessaan: »Jos isännällä on jotakin tuumimisen arvoista mielellä, niin sanokaa. Minä tässä kun vielä saanen talosta aamiaista, niin lähden Siuruaan. Sielläkin on muutamia talonkauppoja päätettävä. Mauno lähtee sillä aikaa kun me tässä vielä puhelemme asioista, Leppimäkiin viemään viimeiset kauppasummat ja saamaan kuitit.»

Isäntä rykäisi kahteen kertaan ja sanoi alakuloisesti: »Ei tuota muuta niinkään

tärkeätä, kuin että kauppakirjaan ei tullut merkityksi, että saisimmeko edes juhannukseen asti tässä asua.»

— Hyvät ihmiset, huudahti herra loistavin kasvoin. Te saatte tässä asua sivu seitsemänkin juhannuksen aivan kuten kotonanne. Jos talven kuluessa joitakin työmiehiä tulisi tänne, niin ne saakoot suojaa pirtissä ja keittosijaa keittiössä. Sisähuoneet jäävät koskemattomasti teidän haltuunne niin kauaksi kuin muutatte uuteen taloonne. Minäkin jos joskus tulen täällä käymään, niin saatan olla täällä pirtissä.

— Se onkin sanomattoman hyvä, että sisähuoneet jäävät haltuumme kesään asti, kun siellä on niin paljon, kuten näette, huonekasvejakin, joita ei talven aikana saa mihinkään eikä niitä mielellään hävittäisikään, sanoi emäntä alakuloisesti.

— Eihän toki mitenkään sellaisten lemmikkien kuin huonekasvien hävittäminen saa tulla kysymykseen, vakuutti herra.

Herran puhe teki hyvää isäntään, alakuloisuus rupesi haihtumaan, ja oli kuin hän sittenkin istuutuisi oman pirttinsä pöydänpäähän.

Emäntäväki rupesi aamiaisruokia kantamaan pöydälle, herra siirtyi isännän lähelle penkille istumaan ja sanoi: »Olisin niin mielelläni suonut, että olisitte jääneet iäksenne tässä talossa asumaan ja ulostekoja vastaan viljelemään tätä. Silloin tämä kauppa ei tuntuisi miltään, jota vastoin nyt, minä uskon, eroaminen tästä, jossa parhaan ikänne olette onnellisina asuneet, tuntuu oudolta ja ehkä raskaaltakin.»

— Sillä kysymyksellä olen paljon päätäni vaivannut. Mutta tuo työväen pito tuon rautatien tultua kun muuttui tuommoiseksi, että maanviljelijä ei voi maksaa niin suuria palkkoja, että niitä saisi työhönsä. Ja oma perheeni kun on joutunut emosulalle, niin lapset hajoavat ajamaan omia etujaan. Se seikka sen tekee, että täytyy vetäytyä kuoreensa.

— Se on totta se. Täytyy sanoa, että ei ole viisas se, joka nyt maata viljelee, varsinkin vieraalla väellä ja vieläpä omallaankin. Ajatelkaas, kun nyt tavallinen työmies ansaitsee vähintään kaksikymmentä markkaa päivässä, siis kuusituhatta markkaa vuodessa. Kuka sen uskoo että maanviljelijälle yhden miehen työ tuottaa kuusituhatta markkaa, kun viljakilo maksaa kymmenen tai kaksitoista penniä, voikilo korkeintaan kaksi markkaa, maitolitra kymmenen penniä, perunat kolme markkaa hehtolitra. Täytyy sanoa, että te olitte sangen viisas, kun

päätitte tehdä pienen talon, jota omalla työllänne huviksenne viljelette. Minä sanon: huviksenne tai aikanne kuluksi eikä elämisen ehtona. Sillä jos esimerkiksi te jättäisitte itsellenne vain kaksikymmentä tuhatta markkaa ja panisitte ne pankkiin, niin ne kasvaisivat siellä korkoa noin tuhat kaksisataa ja se on enemmän kuin mitä te vuodessa tarvitsette käyttövaroja, varsinkin kun elätätte pari lehmää herkuiksenne ja särpimiksenne. Tältä kannalta katsoen minä uskon näkeväni teillä tuolla järven rannalla sievän maalatun talon valkeine nurkkineen ja akkunapuitteineen, akkunain edessä järven ja päivänpuolella sievän puutarhan aistikkaasti istutettuine puineen ja pensaineen. Minunkin on niin hauska soutaa venheeni rantaan siihen talon venheitten lähelle ja tulla taloon lohikeitolle.

— Mieluistapa olisi todellakin teitä joskus nähdä lohikeitollamme. Mutta nyt syödään talkkunaa, kun lohet ovat tallessa jään alla, sanoi emäntä hymyillen ja kehoitti kiertymään pöytään, missä kukkurapäiset talkkunamaljat höyrysivät.

Hyvillä mielin ja hymyillen siirtyi herra entiselle paikalleen rahille, otti puulusikan kupin sivulta ja rupesi pistelemään talkkunaa ja sanoi: »Tämäkin se on harvoin saadessa herkkua eikä maksa paljon.»

— Eihän tämä kallista ole, vähän enemmän vain hommaa kuin tavallisista puuroaineista, virkkoi emäntäkin ja istui pöydän latvapäähän, missä hänen ja Hetvin ja Mooseksen ja Matin yhteinen talkkunamalja höyrysi. Mattikin lattialla pöydän päässä seisoen pisteli talkkunaa ja katseli herraa mielessä ajatus, että minkähän tähden tuo herra ei kutsunutkaan rinnalleen syömään, vaikka hän noustuaan oli käynyt kättäkin antamassa.

Syömästä päästyään herra rupesi laittautumaan lähtemään, ja Hemmi lähti ulos valjastamaan rekeä Pojulle kyyditäkseen herran Siuruaan asti ja sieltä tuodakseen takaisin Lepokiven pysäkillä, mistä huomenaamuna kolmen aikaan nousevat junaan. Emäntä päivitteli: »Olisimme niin mielellämme teitä pitäneet edes tämän päivän vieraanamme enemmän tutustumassa tähän taloonne.»

— Minä olen palvelija minäkin. Minulla ei ole aikaa liikoihin kyläilemisiin. Minä olen yhtiön päämies, mutta samalla yhtiön palvelija, sanoi herra ja emäntää hyvästellessään sanoi: »Kun matkani tännepäin sattuu, niin tulen tänne teidän ystävyydestänne nauttimaan juuri kuin lapsuuteni kotiin.»

— Tulkaahan toki, sanoi emäntä ja rupesi auttamaan turkkia ylle, mutta kun

Tuomas näki, että äiti ei yltänyt sitä nostamaan niin ylös kuin piti, niin hän kavahti turkkiin käsiksi ja nosti sen herran olkapäille asti. Hän nosti sen kyynärän korkuisen kauluksenkin pystyyn, niin että kauluksen ylälaita tuli orsien tasalle ja ovesta olisi pitänyt paljon kumartua. Mutta herra huiskauttikin turkkinsa rintapieliä niin, että kaulus putosi hartioille, koppasi naulasta lyhytvillaisen pehmeän lakkinsa, kaksin käsin painoi sen päähänsä ja hyvästi sanoen lähti raskain pitkin askelin ulos, missä Poju jo porrasten edessä helisteli tiukujaan.

Emäntä ja Hetvi kiirehtivät herraa peittelemään rekeen, ja Pojun ottaessa ensimmäistä askelta he kuulivat herran suusta lämpimät kiitokset. Herran raskas pää nyökähti kiitosten mukana.

Kun herra oli mennyt, niin kaikkien mielestä oli kummallinen tyhjyys jäänyt taloon.

Seisottiin tienhaarassa. Takana oli autio tyhjyys, ainoastaan kuva siitä suuresta herrasta. Hän oli vakava kuin illan laskeva aurinko, joka aamulla nousee yhtä totisena hallitsemaan luontoa kuin tänäkin päivänä. Edessä oli jokaisella elämän pitkä tie, jonka äärimmäistä päätä ei näkynyt. Tuomas näki edessään Amerikan tien selvänä ja valoisana ja perältä pilven takaa häämöitti kultainen vuori. Reeta-Kustaavan ja Martan ruusuiset kukitetut tiet luikertivat sumuiseen pensaikkoon. Isännän ja emännän tien ohessa näkyi pieni talo, mihin onnen ilta-aurinko huurupilven läpi vaisusti paistoi.

Heidän oli nyt kuitenkin ponnistauduttava eteenpäin, jottei jalka putoaisi samaan paikkaan, mistä kohosi, ja jottei tuo talvinen valju aurinkokin laskeutuisi samaan paikkaan mistä nousi. Omituinen kylmyys oli astunut entisen kodikkaan lämmön sijalle. Oli kuin ei tulikaan takassa syttyisi. Silmä haki jotain hapuillen, mutta se näki vain kuvan entisestä. Väristen kaipasi kotoista liettä.

Kahdestoista luku.

Pilvinen jouluaattoilta oli pimennyt pimeimmilleen aivan sysimustaksi yöksi. Mutta Kentän sali oli valaistu monilla kymmenillä puujaloissaan seisovilla kynttilöillä. Salin keskellä oli pitkä pöytä, jonka ympärillä, pyhäpukuisina,

hauskasti tarinoiden ja marjasäilykkeitä syöden istui talon isäntä kaikkine poikineen ja tyttöineen. Näkyipä pöydän päässä kassapäinen Ainokin, puolivuotias lapsi sylissään ja hänen rinnallaan pienen Leppimäen emäntä Laara istuen pää vähän ylempänä Ainon olkapäätä.

Reeta-Kustaava ja Marttakin vaaleihin kotikutoisiin kesäleninkeihin pukeutuneina puhelivat kauan kotoa poissa olleitten sisariensa kanssa. Kasvot kuitenkin värähtelivät levottomasti ja väliin he aina nousivat huoneen kaikilla suunnilla palavia kynttilöitä hoitamaan, etteivät ne rupeaisi viistoon palamaan. Salin lattialla kävellessä mukavasti leiskuivat hartioilla paksut, kellahtavat, kahdelta korvalliselta palmikoidut tukkapalmikot, joitten latvat oli valkoisella nauhalla yhteen solmittu. Tyttöjen mielissä rupesi tuntumaan kummalta, kun ei alkanut kuulua mitään, vaikka ilta kului kulumistaan. Viimein kuitenkin kartanolla helähti kulkusten ääni. Hemmi ja Tuomas hypähtivät ylös ja kiirein askelin riensivät ulos, mutta samassa kuului eteisestä pirttiin meneviä vilkkaita askelia. Lyhyen tuokion kuluttua samat askeleet palasivat eteiseen ja lähenivät salin ovea. Hemmi aukaisi salin oven. Sisään astuivat nyt Teppo ja Väinö ja rauhallista joulua toivottaen kädet ojennettuina tervehtimään reippaasti lähenivät pöytää. Pöydän ympäriltä kaikki kavahtivat pystyyn seisoaltaan tervehtimään tulijoita. Sitten isäntä kehoitti Teppoa ja Väinöä tulemaan pöydän taakse istumaan ja kun he olivat istuutuneet, niin istui isäntäkin ja kaikki muutkin asettuivat paikoilleen. Kun Tepon ja Väinön kylmän tuulen puhumat kasvot siinä monien kynttilöiden valossa näyttivät pikemmin kuvamaisilta kuin eläviltä kasvoilta, niin emäntä arvasi tulijoilla olevan vilun, nousi lähtemään ulos ja viittasi tyttöjä mukaansa. Tytöt lähtivätkin heti, eikä koskaan Reeta-Kustaavan ja Martan palmikot olleet näyttäneet somemmilta kuin nyt leiskuessaan valkoisilla voimakkaan näköisillä hartioilla heidän mennessään äitinsä jäljessä ulos. Se ei jäänyt huomaamatta Tepolta ja Väinöltäkään, vaikka nämä vain vilkaisten katsoivat poistuvia. Heti aukeni taas ovi, mistä emäntä kantaen isoa kirkasta kahvipannua ja tytöt tuoden suuria juustoleipäviipaleilla kukkuroilleen täytettyjä vateja tulivat sisään ja kantoivat ne pöydälle. Hetvi levitteli pöydän vierelle tuodusta astiavasustaan kaksin käsin kahvikuppeja pöydälle.

Kohta höyrysikin jokaisen pöydässäistujan edessä täysinäinen kahvikuppi ja yleinen puhelu virkeni täyteen käyntiin, vaikka se Tepon ja Väinön tultua yritti tyrehtyä.

Kun kahvit oli juotu ja hetkinen puheltu, poikkesi Väinö käymään pirtissä ja palasi sieltä kädessään pieni laukku ja sanoi: »Joulukuusta teillä ei ole, mutta

joulupukki se kuitenkin täällä tulee vaivaisena syntisenä valitellen, että hänellä poloisella pojalla ei ole kaikille antamista.» Sitten hän laski laukkunsa kauemmas pöydästä kasvien vieressä olevalle tuolille. Hän aukaisi sen ja veti sieltä taitellun kuhisevan silkkihuivin, ojensi sen emännälle, joka kädestä puristaen kiitteli. Sitten Väinö veti laukustaan toisen samanlainen silkkihuivin ja tarjosi sen Hetville. Sitten hän otti vielä neljä samanlaista huivia ja jakoi ne kaikille emännän ja isännän tyttärille. Isännälle ja kaikille pojille hän jakoi silkkiset kaulahuivit ja isännälle vielä erittäin hopeaisen rasian, jossa sopi säilyttää pieniä kalleuksia. Pikku Moosekselle ja Matille tuli lyhytvillaiset, pehmeät talvilakit.

Sitten Väinö Ainoon katsoen näytti tyhjiä käsiään ja virkkoi kallella päin surullisen näköisenä: »Käsi on tyhjä ja toisessakaan ei ole mitään.»

— Jumalan vesihän se kaikki kastelee, onpa tuota yhden talon osalle ollutkin, sanoi Aino.

— On ollut, myönsi Hetvikin.

Sitten naiset kaikki nousivat pöydästä oikein seisaalleen levittelemään ja ihailemaan huivejaan, kun ne olivat ihan parasta silkkiä, oikeata kiinalaista kuvikasta silkkiä.

Mutta kun he olivat aikansa arvostelleet niitä huiveja ja tytöt tuoneet vereksiä marjoja, niin kaikki taas kehiesivät pöytänsä. Mutta ennenkuin Teppo rupesi käsiksi marjasäilykeastioihin, otti hän vakavan muodon ja sanoi: »Me Väinön kanssa olemme tulleet tänne vieraaksenne päättämään kirjeissä valmistettua asiaa ja se ei ole sen pienempi kuin näiden tämän talon nuorimpien tyttären kihlaaminen. Mitä vastaatte te, isä ja äiti, tähän?»

Isäntä rykästeli ja allapäin haki sanoja, miten vastaisi niin rohkeaan ja tärkeään kysymykseen. Viimein hän nosti päänsä ja alakuloisesti sanoi: »Kun häntä ei enää ole meillä yhteistä kotiakaan, myyty on yhteinen koti, ja tytöt kun sitä tietä pääsivät kotiinsa, niin emmehän tahdo ruveta sitä estämään.»

— Samaa sanon minäkin, virkkoi emäntä.

Kun Teppo kuuli, että isännän ja emännän ääni värisi syvästi, sanoi hän ryhdikkäästi kohottaen rintaansa: »Jumalan armosta Väinöllä ja minulla on koti, mihin menemme ja viemme rakkaimpamme mukamme.» Sen sanottuaan hän

otti takkinsa rintataskusta tulitikkulaatikon kokoisen kullanvärisen laatikon ja sanoi: »Tule nyt, Taava — minä tästä lähtien sanon sinua Taavaksi — tänne minun vierelleni istumaan ja katsomaan mitä tässä rasiassa on.» Samalla Väinö viittasi Marttaa tulemaan hänen rinnalleen.

Taavan ja Martan kasvot punoittivat nyt kuin kalanpaistajalla, kun he hiljaa liketen riensivät ja istuivat osoitettuihin paikkoihin.

Sitten Teppo aukaisi rasian, otti sieltä kaksi läpikuultavaan silkkipaperiin käärittyä myttyä, purki niistä ensin toisen mytyn, josta kehiysi säteilevällä jalokivellä koristettu sormus, ojensi sen Taavalle ja sanoi: »Koetapas tuota sormeesi, oliko lähettämäsi mitta oikea?»

Taava pujotti sen sormeensa kuten ainakin oman sormuksensa ja Teppo sanoi hymyillen: »Aivan oikein. Sopii ihan prikulleen.» Sitten hän purki toisen mytyn, siitä selvisi sileä kultasormus, jonka sisään oli kaiverrettu Tepon nimikirjaimet, ja sanoi: »Pujotahan tuo siihen todistajaksi sille toiselle!» Sitten Teppo työnsi rasian Väinön eteen ja kääntyi Taavan editse katsomaan sopivatko Martan sormukset yhtä hyvästi kuin Taavan. Ja kun Martta oli saanut sormeensa samanlaiset sormukset kuin Taavakin, sanoi Teppo: »Oikein hyvin ovat osanneet ottaa mitat.»

Sitten Teppo vetäisi Taavaa nojaamaan päänsä hänen rinnalleen ja kädellään hieman painaen Taavan päätä rintaansa vasten sanoi: »Nythän sinä olet minun Taavani. Etkös olekin?»

— Tässä olen, sanoi Taava ja ääni värähti. Hän tunsu ohimoonsa vasten Tepon sydämen sykkivän, ja se vei mielen niin kummalliseksi, ettei hän sellaista ollut ennen kokenut. Tuntui että saattaisi itkeä, mutta hän koetti muilla ajatuksilla hämmentää sen halun, jotta kyyneleet eivät tulisi näkyviin.

Teppo silitti kädellään hiljaa Taavan korvalliselle laskeutunutta tukkaa, otti sormiinsa Taavan korvalehden ja sanoi: »Koskisiko se kovin kipeästi, jos näihin kerran kiinnittäisin korvarenkaat.»

— Kyllä kai sen kipeän kestäisi — niitä korvarenkaita vain kantavat mustalaiseukotkin. Mutta jos se on tahtosi, pane kun pannet, sanoi Taava ja painoi päätään lujemmin Tepon rintaan juuri kuin todistukseksi sanoilleen.

— Mustalaisakat kantavat vaskisia häräntalutusrenkaita, mutta sinun korvasi

tulevat kantamaan samanlaisia renkaita kuin tämäkin sormus on, sanoi Teppo Taavan sormessa olevaa jalokivisormusta osoittaen.

— Tokihan ne ottaa korvansa, joka vain saa, sanoi Aino hieman häveten, kun hänellä oli vain hienot jänislangan paksuiset kullanväriset hopeiset renkaat korvissaan.

— No kun vihille menemme, sinä niitä kannat, jos vain annat panna korviisi, sanoi Teppo Taavan korvallista silittäen. Sitten Teppo taputti Taavaa poskelle ja sanoi:

— No tämän juhlan kunniaksi ruvetaan nyt syömään näitä sinun poimimiasi marjoja, koskapa eivät muutkaan näy uskaltavan ilman meitä syödä.

Taava oikaisi itsensä ja Marttakin, joka oli painanut päänsä Väinön rintaa vasten, kohottautui hänkin ja niin ruvettiin puulusikoilla nostelemaan mehuisia marjoja suihin. Ja yleinen puheensorina alkoi taas.

Kun pitkän aikaa oli syöty marjoja, niin Teppo veti takkinsa povitaskusta kaksi paperia, joitten kumpaisenkin yläreunassa näkyi Tepaston kirkon kuva. Niistä hän työnsi toisen Väinön eteen ja sanoi: »Me Tepaston rovastilta otimme valmiiksi kirjoitetut kuulutuskirjat aivan nimiä vaille. Taavalla ja Martalla ei nyt ole sen enempää jalkavaivoja, kunhan kirjoittavat näihin papereihin nimensä. Minä vien nämä sitten rovastille, se ensi sunnuntaina julistaa kirkossa ensi kerran. Ja sitten kolmen viikon perästä tulemme tänne Väinön kanssa ja viemme Taavan ja Martan kirkon kautta kotiin, jos ei tänne kutsuttane rovastia. Eikös niin, Taava ja Martta?»

— Kuinka vain tahdot, kuului Taavan ja Martan suusta.

— Mutta minä uskon, että mielellään se tulee rovasti tännekin, jos vain mainitaan, sanoi emäntä loistavin kasvoin.

— Se on teidän tahtonne. Paljon juhlallisempaa se niin olisi, sanoi Teppo.

— Sen teemme. Haetaan omalla hevosella rovasti tänne, sanoi emäntä oikein käsiään hykerellen.

— Se vihkiminen saanee sitten tapahtua maanantaina. Me tulemme tänne

iltajunassa lauantaina ja kiinnitämme näihin korviin renkaat, eikös niin? sanoi Teppo kädellään taputtaen Taavan korvallista.

— Kuinka tahdot, sanoi Taava päällään koskettaen Tepon olkapäähän.

— Päätetään vain maanantaiksi, sanoi emäntä, ja isäntäkin kuin kerraten emännän sanoja sanoi: »Päätetään vain maanantaiksi.»

— No se on sitten päätetty, sanoi Teppo painokkaasti ja heitti lusikkansa pöydälle kuin todistukseksi päätökselle.

Emäntä nousi ja haki kirkkaan pannunsa pöydälle, ja alkoi täyttää kuppeja sitä mukaa kuin Hetvi niitä asetti kunkin eteen. Taava ja Martta nousivat ja toivat lisää juustoleipäviipaleita.

Teppo sanoi iloisin kasvoin:

— Samoilla istuimillako me nyt syödään kihlajaiset ja häät, kuten eräs amerikkalaisen maanviljelijän vastatullut työmies oli syönyt samalla istuimella aamiaisen, päivällisen ja illallisen ja sitten kellistynyt maata ja sanonut: 'Suomessa sitä illallisen jälkeen ruvetaan nukkumaan.'

— Syödään häät sitten kun häät tulevat. Nyt syödään kihlajaisia, sanoi emäntä hauskaasti hyvillään hymyillen ja salavihkaa silmäten vävypoikiaan.

Nyt emäntä, Hetvi, Taava ja Martta poistuivat salista, kuului vain pirtin puolesta virkeätä liikettä ja ovien lusketta. Mutta tuokion kuluttua tuli emäntä saliin ja sanoi ystävällisesti: »Olkaapa hyvät ja tulkaa pirttiin vielä kerran yhteiselle jouluillalliselle.»

Isäntä nousi pöydästä ja kehoitettuaan muita lähtemään nousi kävelemään oveen päin. Teppo ja Väinö nousivat reippaasti ja lähtivät isännän jälkeen ja kaikki muutkin lähtivät mukaan.

Pirttiin pöydän luokse tultuaan isäntä osoitti Tepon ja Väinön menemään pöydän taakse, missä metsopaistilla ja keittojuustolla täytetyt maljat höyrysisivät rieska- ja leipälajien vaiheella. Lohi- ja voivaditkin heloittivat pöydällä, jota monen monet kynttilät valaisivat. Teppo ja Väinö viittasivat Taavaa ja Marttaa viereensä. Ja somalta ja mukavalta Taavasta ja Martasta nyt tuntuikin istua pöydän huomattavimpien miesten viereen, kun sormissa säteilivät jalokivisormukset.

Somalta ja mukavalta tuntui kaikista muistakin vielä kerran olla koolla Kentän pitkän pöydän ympärillä, missä he äitinsä polvilla viehkuroiden ensimmäisille lusikan annoksille olivat suunsa aukaisseet. Niille lapsuuden muistojen teille valtautuikin yleinen keskustelu. Hilpeys syntyi kaikkien mieliin ja iloinen keskustelu alkoi, samalla kuin ruokavatien kukkura rupesi painumaan laitojen sisään ja rieska- ja leipäryykkiötkin alenivat.

Syömästä päästyä emäntä otti puujalkaisen kynttilän käteensä ja kehoitti Teppoa ja Väinöä lähtemään kamariin. Kamariin tuli isäntäkin, mistä Teppo ja Väinö huomasivat, että vanhukset halusivat heidän kanssaan jotakin puhella. Niin he istuivat tuolille ja Teppo puheen aluksi sanoi: »Te olette myyneet tämän tilan samoin kuin nuokin Leppimäet? Kuulimme tuolla asemalla.»

— Myyty on.

— Myyty on, kuului kuin yhdestä suusta isännän ja emännän sanat.

— Ei osaa syrjäinen sanoa, oikeinko on ollut vaiko väärin näitten tilojenne myynti. Pelkään kuitenkin, että polkuhinnasta olette myöneet. Nyt on noilla yhtiöillä ja yleensä rahamiehillä aivan kuumeentapainen kiihko maitten ja tilojen ostoon ja ihan huimaavalla tavalla päivä päivältä maitten ja metsien hinnat kohoavat. Meilläkin siellä Taulaniemellä on tila, jossa on hyvät metsät ja maakin hyvässä kunnossa, mutta itse tila ei ole toki puoliakaan tästä. Sitäkään maitten ja tilojen ostelijat eivät sivuuta, kun sekin on lähellä rautatieasemaa, kuten tämäkin, ja metsät vesireitin varrella, kuten tässäkin. Vuosi takaperin tarjottiin meidän tilasta viisikymmentätuhatta. Viime kesänä siitä tarjottiin satatuhatta ja nyt kuukausi takaperin neljäsataa tuhatta ja uskon, että jos olisimme määränneet puoli miljoonaa, niin kaupat olisi tullut, koskapa tämän Väinön koti on manttaalilleen vain vähän isompi kuin meidän ja siitä on jo tarjottu puoli miljoonaa. Mutta Väinön isä ei paremmin kuin minunkaan isäni ole päättäänkään kallistanut maan myyntiin. Ja niin kauan kuin minullakin on tämä pää tässä kaulassa, niin yhtä tyhjinä lähtevät maanostajat kuin ovat tulleetkin. Siitä ei hyvää koidu, että kaikki parhaat maat joutuvat yhtiöille ja sitä tietä tuottamattomiksi. Se tuottaa pula-ajan koko kansalle ja saattaa pahimmassa tapauksessa viedä koko valtionkin kumoon.

— Mutta helppoahan tuo on elo ja voi ja kaikki mitä työmies ja talonpoikainen eläjä tarvitsee, huomautti emäntä.

— Niin se tällä kerralla on, mutta jos sattuisi tulemaan valtioitten välille selkkauksia, eikä enää ulkomailta tulisi mitään, niin silloin olisi toisin. Mutta maa olisi silloinkin maa ja antaisi tuloja entisellä tavallaan.

— Sama ajatus aivan rikusta rikkuun on minun povessani ollut ihan viime kuukauteen asti, sanoi isäntä. Mutta minulle olisi ennen tai myöhemmin tullut pakko myydä tämä tila, kun oma työväki rupesi leviämään omille teilleen ja vieraan pito täällä on tullut mahdottomaksi sen jälkeen kuin tuo rautatie tuli: kuusituhatta markkaa vuodessa maksaa yhdelle työmiehelle on aivan mahdotonta maanviljelijän tuloista. Kun ostaja tuli, niin arvelin, että silloin sikaa säkkiin, kun se on päin, ja myin kuin myinkin.

— Ja taisipa tuo sattua kunnollinen ostaja, koskapa kaksikymmentätuhatta maksoi yli sen, mitä olimme vaatineetkaan, sanoi emäntä.

— Se ei juuri suuria merkitse, sanoi Teppo. Muutamat yhtiöt juuri sillä tavalla hankkivat päähänsä loistavan kunniakruunun. Ensinnä monien suulaitten asiamiesten kautta tingitään kauppahinta niin alas kuin suinkin mahdollista huolimatta ostettavan oikeasta arvosta. Sitten kun kauppa on tehty, ollaan armosta lahjoittavinaan joku summa kuin koiralle leipäpalanen... Vaikka häpeähän tätä juuri minun on vanhemmille ihmisille puhua, on kuin muna kanaa neuvoisi.

— Eipähän tuo asia puhumalla pahene, sanoi isäntä. Todellakin tämän Runströmin yhtiön asiamies tinki tätäkin tilan kauppaa ja myötään hoki: 'Soita on paljon, soita on paljon', ja sai jo minut helpottamaan kahdeksaankymmeneen tuhanteen. Mutta sitten se yhtiön päämies kuitenkin maksoi satatuhatta ja noitten Leppimäkien kaupanpäällisiksi kaksikymmentätuhatta.

— Ei se vielä merkitse sitä, että tavarastanne olisitte saaneet oikean hinnan. Saattaahan se tosin ollakin, todellakin väärin on minun tuomita asiaa, jota en tunne, sanoi Teppo kuin katuen, että oli ruvennutkaan siitä asiasta puhumaan.

Emäntäkin kääntääkseen puhetta toisaalle sanoi: »Onko teillä miten iso koti siellä Taulaniemellä?»

— Sanokaa te nyt jo minua sinuksi eikä teiksi... Minun kotini ei ole kovin suuri, parikymmentä aikuista lehmää, enimmäkseen ulkomaisia suuria lehmiä ja härkiä ja nuorta karjaa kymmenkunta päätä yhteensä. Ja muuten kaikin puolin peltoineen ja kartanoineen on talo hyvässä kunnossa. Minun isäni ja äitini,

nähkääs, ovat maahenkisiä ja minäkin olen maahenkinen ja sentähden minun täytyy saada vaimo talonpojan tyttäristä, joka tuntee talon toimet kaikilta puolilta.

— No, kyllä ne meidän tytöt kaikki sen tuntevatkin, sanoi emäntä. Taava ja Marttakaan ei muualla viihdykään kuin karjanhoidossa. Mutta eivät ne meidän lehmät olekaan sontareisia eikä takkukarvaisia, niitä kammataan ja harjataan siksi usein. Marttakin, vaikka vasta tulevan kuun kuudentena päivänä täyttää yhdeksäntoista, niin se ei epäröi lantataikkaa käteensä ottaessaan lehmän alusta laastakseen ja puhdistakseen. Ja luulenpa, että ei se tapojaan tänne heitä, vaan vie mukanaan.

Väinö naurahti ja sanoi ystävällisesti: »Älkää toki, emäntä, uskoko, että minä Martan lantataikon varteen vien. Uskokaa toki niinpäin, että minä vien Martan lantataikon varressa olijoille käskijäksi, miten on tehtävä.»

— Työ ei ihmistä pahenna, vaan työttömyys. En usko että Taava tai Marttakaan pysyvät lehmien hoidosta poissa, sanoi emäntä.

— Sielläpä heillä on vallassaan, mutta emme me niitä sinne karjakörreiksi vie, emänniksi me viemme, sanoi Teppo hymyillen ja ajatteli, että pitää sen tuon emännän kerran nähdä ja olla mukana, kun me, Taava, Martta, Väinö ja minä ajamme autolla kylän halki.

— Onko se Väinölläkin samanlainen koti? kysyi emäntä.

— On se samanlainen ja vähän isompikin. Ja meidän isämme ovatkin veljekset, samanlaiset maahenkiset, aikanaan ovat eronneet eri taloikseen. Parisataa askelta on vain kartanoitten väliä, sanoi Teppo.

— Eikö teillä kumpaisellakaan ole veljiä eikä sisaria? Lienen jo ennen kysynyt, mutta en muista.

— On minulla yksi veli ja kaksi sisarta, muutoin ovat omana talonaan kukin ja saaneet perintöosuutensa. Väinöllä on kaksi veljeä ja kaksi sisarta ja nekin ovat omina taloinaan saaneet talosta osansa.

— Vai niin liki teidän kotinne ovat toisiaan, pääseepä siellä pienessäkin joudossa kylään, sanoi emäntä kääntääkseen puhetta perintökysymyksistä toisaalle.

— Niin ne ovat. Martan anoppimuori se on semmoinen käpyleuka muorin käpykkä. Ensi näkemällä sen huomaa, että talo tarvitsee nuoremman hoitajan. Minun äitini se on vähän pyylevämpi, mutta iäkäs se on hänkin ja ihastuu varmasti, kun saa talonpojan työstä miniän. Se on pelännyt, kun minä olen insinööri, että toisin siihen jonkun herraskeimailijan.

Isäntä oli kuunnellut ääneti toisten keskustelua, mutta nyt hän rykäisi ja sanoi alakuloisesti: »Asiasta toiseen. Mielessäni on seikka, jota en saata ajoissa olla sanomatta ja se on se, että minun omaisuuteni on nyt rahana, paitsi tuota karjaa, ja nyt tiedän, mitä millekin näille kotona oleville tytöille ja pojille voin antaa perintöä. Silloin kun kaksi tyttöäni Jokikylään muutti, olin niinkuin ainakin elävän talon isäntä: annoin niille kullekin viisi lehmää ja kymmenentuhatta rahaa ja uskoin voivani toisillekin sen määrän antaa, mutta nyt on niin, että vaikka itse jäisin ja jättäytyisin ihan puille paljaille, niin Taavalle ja Martalle en voi maksaa samanlaista perintöä eikä Hemmille ja Tuomaallekaan riitä samanlaista perintöä kuin Olli-Pekka ja Erkki saivat.»

— Olkaa huoletta, hyvä isäntä... Minä en ole tullut teiltä ja tästä talosta rahaa kosimaan, vaan ainoastaan tyttöä. Ja uskon että Väinö on samalla asialla, sanoi Teppo huolettomasti.

— Samat sanat... Rahaa meillä on ja toista tulee joka päivä, kun Luoja meitä terveinä pitänee, sanoi Väinökin reippaasti.

— On kai meidän laukussamme paperia ja kirjoituskompeet; annetaan isännälle kuitti Taavan ja Martan perinnöstä, niin isäntä siitä huolesta pääsee rauhaan, sanoi Teppo.

— Ehkäpä lieneekin, sanoi Väinö ja lähti salista laukkua hakemaan. Salista tultuaan hän veti pöydälle paperivihon, kynän, mustepullon, punaisen lakkatangon ja sinetit.

Teppo istui nyt kirjoittamaan, kynä rupesi kiireesti rapisemaan ja rivi rivin perästä syntymään paperille. Tuokion perästä hän sitten oikaisi itsensä nojaten selkensä tuolin selkänojaan ja rupesi ääneen lukemaan: »Me allekirjoittaneet olemme Mooses Honkaniemeltä täydellisesti saaneet hänen tyttäriensä, meidän vaimojemme Reeta-Kustaava ja Martta Honkaniemen myötäjäiset eli perinnöt, mikä täten kuitataan. Saunajärven Kentässä joulukuun — päivänä 19—. Teppo Wiete ja Väinö Wiete.» Sitten Teppo sulatti kahteen paikkaan lakkaa ja

kumpainenkin painoi lakkaan omalla kädellään sinettinsä, jottei mitään epäilystä syntyisi. Sitten Teppo naurusuin ojensi paperin isännälle ja sanoi: »Ei mitään asiakirjaa ole helpompi antaa toiselle kuin tämä.»

— Kiitos... Tämä väljentää minun mieltäni sanomattoman paljon, sanoi isäntä ottaessaan Tepon kädestä paperia ja lähtiessään viemään kaappiinsa.

— Senpä tähden se onkin meidän helppo antaa teille, kun tiedämme että se tekee teille hyvää. Hyvää on aina helpompi tehdä lähimmäiselle kuin paha, sanoi Teppo noustessaan kirjoituspaikaltaan ja istuutuessaan tyhjänä olevaan keinutuoliin. Sitten hän keinutuolissa istuessaan ja hiljaa itseään keinutellessaan näkyi miettivän ja sanoi: »Yksi seikka tässä perintöjutussa kuitenkin on, johon minä palaan. En vaativana, vaan nöyränä pyytävänä. Kun huonekasveja meillä on niin vähän ja nekin kääpiöitä, vanhojen ihmisten kun ei tule hoidetuksi, olisin sangen kiitollinen, jos Taava saisi muutamia noita kasveja, kun teillä on niin paljon ja suuria ja hyöteitä.»

— Luulen että saavat Taava ja Martta jakaa kaikki keskenään, kun vain saanette kotiinne, sanoi isäntä.

— Niin minäkin luulen, sanoi emäntä. Kun kaikki aikovat Amerikkaan, yksin Hetvikin, niin nehän joka tapauksessa jäävät tänne. Me jos saanemmekin päämme päälle pienen suojan, niin sinne vien pari tai kolme noita pienimpiä ja kaikki muut joutavat teille, kun vain saanette kotiinne.

— Siinä on juuri kysymys näin talven aikaan miten saa tuonne asemalle, kun ne eivät siedä pakkasta. Mutta jos sattuisi, kuten välistä on, tammikuussakin leutoja ilmoja, että saataisiin kunnialla asemalle, kun siellä pantaisiin lämpimään vaunuun, niin siellä ne olisivat kuin kotonaan.

— Kun sattuisi, mutta miten tuo silloin sattunee, eihän noita tähän asti ole vielä pitkiä pakkasia ollut, sanoi emäntä.

— No on siihen yksi keino. Jos silloin täältä Taavan ja Martan kanssa lähtiessämme pakkasen takia emme saisi matkaamme, niin eihän yhtä ilmaa ole iäksi. Lauha päivä kun tulee, niin silloin ehkä teette sen palveluksen, että tuotte tuohon asemalle ja lähetätte meille, sanoi Teppo.

— Aivan mielellämme, virkkoi isäntä.

— Tokihan me aivan ilolla sen teemme, sanoi emäntäkin. Muutenhan jäisikin koko tuo tuommoinen kasvien paljous aivan rantaruohikolle, kun kaikki menevät Amerikkaan. Eikä sinnekään Jokikylään saa niitä, kun on tietön erämaamatka.

— Se on hyvä se. Silloinpa kaikki kyläläiset huomaavat, että me olemme saaneet vaimot sivistyneestä perheestä, kun tuommoinen kasvien paljous myötäjäisinä seuraa, sanoi Väinö hyvillä mielin hymyillen.

— Todellakin. Se huomiohan siinä kaupassa myöskin voitetaan, sanoi Teppokin hymyillen.

— Yksi seikka on, joka tässä rupeaa huolestuttamaan, sanoi isäntä. Se on se, että miten tullaan karjan kanssa toimeen, kun tytöt menevät pois. Hetvi tule joksikin aikaa työttömäksi, joten jää tuo äitivanha yksinään.

— Minulla on tikka tiedossani, käpylintu kätkössäni, sanoi emäntä iloisesti. Siuruasta veljeni tyttö Ulla on lupautunut tulemaan avuksemme. Ulla kun tulee, niin saamme maidon lehmistä, ja kun Hemmi ja Tuomas auttelevat muuten, niin hätä on hukassa. Sitä paitsi Hetvi kuului luulevan, että hän saa sisarensa, Jokelan Pirkon, tänne siksi aikaa kuin hän on vuoteessa. Jos Ulla ja Pirkko tulevat, niin silloinhan tässä ovat paikat paikoillaan.

— Kesään astiko kaiken karjanne aiotte pitää? virkkoi Teppo.

— Kesään asti. Mihinkäpä ne tässä keskellä talvea pannee? sanoi isäntä.

— Silloin minä ostan teiltä muutamia lehmiä, Taavan lemmikkejä. Ottaisimme niitä jo mukaan, kun Taavan kanssa täältä lähdemme, mutta todellakaan emme nyt talvella voi ajatella karjan kuljetusta. Kesällä se käy hyvin laatuun.

— Minäpä voin ottaa kolme tai neljäkin, jos Martta haluaa lemmikkejään. Meidän navetassa on tyhjiä parsia, sanoi Väinö.

— Sehän tuo somentaisi asian, ihmiset näkisivät, että tulijat eivät tule tyhjin käsin, sanoi isäntä nauraen.

— Sitäpä minä tässä mietin, sanoi Väinö.

Teppo punalsi päätään ja sanoi:

— Mutta kesän tullen minä täältä haen vähintään kymmenen lehmää, joko huutokaupasta huudan tai muuten sovimme isännän kanssa kaupasta ja sinä Väinö otat toiset kymmenen tai viisitoista lehmää, niin että humu kuuluu eikä köyhyyttä. Silloin meidänkyläläisten silmät repeävät soikeiksi.

— Sen me kyllä voimme tehdä. Jos niin päätetään, niin nyt talvella en lähde viemään jyryttämään, vaikka kyllähän ne vaunussa talvellakin menisivät, sanoi Väinö.

— Parasta on että viedään yhtenä karjana. Tulemme kesän tullen tekemään isännän kanssa kauppaa joko suorastaan tai huutokaupan kautta, miten isäntä vain haluaa.

— Kyllä kai sitä sovitaan ilman huutokauppaakin, sanoi isäntä.

— No se on sitten päätetty, sanoi Väinö.

— Se seisoo kuin Jyrin päivä, virkkoi Teppokin.

— Onko teillä hyvät kesälaitumet? kysyi emäntä.

— Kylvönurmissa käyvät, virkkoi Teppo. Joka viikko eri palstassa. Laidun on neljänä palstana, joka maanantai pääsevät aina verekseen, jossa nurmikkaa on puolisääreen. Eivät ne ulkomaalaiset suuret lehmät voisi huonommasta laitumesta saadakaan niin, että kykenisivät täyttää maitoa lypsämään.

Emäntä otti kynttilän käteensä, katsoi seinällä käypää seinäkelloa ja sanoi: »Aika se kuluu arvellessakin, päivä päästä käännellessäkin. Kello on kohta kaksi. Kaukalaiset ovat jo matkalla kirkkoon. Näitä matkan kulkeneita kai haluttaa ruveta nukkumaan. Ei niitä pirtin väkiäkään ole tullut käydyksi katsomassa, valvovatko ne vai makaavat.»

— Kyllä kai siellä nukutaan, sanoi isäntä. Ne kai ovat säikäytyneet joulutinan valantaan, semmoinen naurun remakka tuolta kuuluu.

— Joulutinan valantaan sinne mekin lähdemme, ei meitä nukuta, sanoi Teppo ja nousi lähtemään.

Mukaan lähti Väinökin.

Pirtissä olivat kaikki kehiytyneet leimuavan takkavalkean ympärille joulutinan valantaan ja kun Teppo ja Väinö työntyivät ovesta, niin kaikki ilostuivat:

— Kas kun tulivat kuin käsketyt. Tässä on Väinön tina juuri katseltavana. Katsohan, Väinö, kun sinulle tuli lehmä ja kaksi vasikkaa, kuului joukosta iloinen ääni.

— Siinähan tuota on talouden alkua, sanoi Väinö hymyillen.

— Tepolle tuli pöytä ja suuri rahaläjä pöydälle, sanoi Anna Maria, joka oli sillä kertaa valajana.

— Sepä mukavata on, kun pöydälle tulee raha aivan itsestään, sanoi Teppo ja istui hänkin joukkoon Tuomaan tuomalle tuolille.

— Mutta kenellekään ei ole tullut niin mukavaa ja täyteläistä kuin maanhaltijalle. Sille tuli kaksihankainen vene ja airopari sisään, sanoi Anna Maria kaataessaan kuumaa tinaa vesiämpäriin. Se oli tarkoitettu Matille. Kaikkien silmät olivat tähdättyinä vesiämpäriin nähdäkseen minkä sieltä nyt Anna Maria nostaisi, ja samalla kuului yleinen huudahdus: »Kelkka! Kas kun Matti sai kelkan, oikein käppyräketaraisen.»

— Kelkka tämä on, mutta ei ole niin valmis kuin maanhaltijan vene, sanoi Hemmi, joka oli saanut sen käsistään katsellakseen.

— Mikä se maanhaltija on, kysyi Teppo totisena, vaikka kyllä tiesi mitä maanhaltija-nimellä tarkoitetaan.

— Eikö siellä teidän puolessanne tiedetä, mikä se maanhaltija on?

— Ei muuta kuin isäntä ja emäntä talossa.

— Täällä tiedetään, että se on näkymätön olento, joka varjelee taloa kaikelta pahalta ja hiiden hengiltä, että ne eivät pääse tekemään pahaa, sanoi Hemmi.

— Minkä näköisiä ne haltijat ovat?

— Ihmisen näköisiä. Esimerkiksi tässä talossa on isonpuoleinen nainen... Ja siinä talossa lehmät menestyvät hyvin, jossa nainen on maanhaltija. Ja eipä tuota olekaan valittamista, etteivät lehmät olisi menestyneet.

— Nainen... Eikö sillä ole miestä, leskikö se on vai vanhapiika, kun se on yksinään?

— Ei sitä tiedetä, leskikö se on vai mikä, mutta yksinään se aina on nähty silloin kuin se on näyttäytynyt.

— Näyttäytynyt... Koska on viimeksi nähty?

— Siitä on muutamia vuosia, kun se eräänä syksyiltahämäränä lähti tuolta vanhan navetan luota tuonne lehmitarhaan harmaissa vaatteissaan. Toisella kädellään se kannatti helmojaan ja toisessa kädessä oli jotakin kantamista, jota emme erottaneet, olimme siksi kaukana tuolla pellolla perunan nostossa. Ja sitä ennen minä eräänä syksyiltahämäränä olin yksin täällä pirtissä, kun se tuli äidin vaatteissa ulkoa ja pyörähti selin minuun uunin hyllyltä vakasta kourallaan esiliinaansa ammentamaan pöydän pyyhkeitä ja leivänmuruja, joita siihen oli kerätty elukoille vietäväksi. Minä katsoin silmällä kuin helmellä, kun se niitä ammensi, ja kysyin, että lampailleko te niitä viette, mutta olento ei virkkanut mitään, naamansa näyttämättä meni ulos, aukaisi ovenkin kuin oikea ihminen. Ja silloin luulinkin äidiksi. Mutta vähän päästä tuli äiti samalla tavalla ottamaan niitä muruja ja sanoi: 'Lammasten kello kuuluu, kun on näin kylmä ilma, käyn ne tuomassa navettaan yöksi.' Minä kysyin äidiltä, kävikö hän tässä vähää ennen ottamassa niitä ottosia. 'En minä ole käynyt... Miksikä?' sanoi äiti. — 'Siksi kun siinä kävi samanlainen ottaja kuin tekin.' — — 'Se on ollut maanhaltija', sanoi äiti, ja siitä vasta pääsin minäkin selville, että maanhaltija se oli, ja silloin sen näin niin likeltä kuin tuolta lavitsan nurkalta tuonne uunin kupeelle, ja näin että se oli isonpuoleinen nainen, ehkä hiukan isompi äitiä.

— Vai niin likeltä näit.

— Niin näin. Mutta oli sen isä kerran nähnyt likempääkin, kun äiti oli isän nukkuessa pannut kamarin uuniin tulen ja mennyt navettaan. Uunista kun oli kekäleet pudonneet lattialle, niin oli maanhaltija tullut herättämään. Kovasti oli kyynäspäästä nykäissytkin ja kun isä sitten oli herännyt, oli hän nähnyt sen menevän ovesta ulos, mutta silloin ei ollut ovea aukaissut.

— Mitenkähän se sitten ulos pääsi?

— Kyllä kai se henkiolento pääsee. Tuolla myllyssä on eri haltija. Nainen sielläkin kuului olevan, semmoinen pienenpuoleinen pyöreämuotoinen pyöreäsilmainen nainen. Isä oli sen nähnyt. Oli myllyn pyöriessä ruvennut

nukahtamaan, kun koko yön oli valvonut. Mutta olipa nukkunutkin liiaksi, niin että käytteet olivat suppilosta loppuneet ja kivet ruvenneet pyörimään tyhjinä. Silloin se oli tullut ja nykäissyt olkapäästä, että oli ollut lavitsalta pudota. Sitten se oli niinkuin ei mitään olisi tehnyt lähtenyt ulos, mutta ei senkään kengän kopsetta ollut kuulunut.

— Vai niin että myllyssäkin on eri haltija.

— On se myllyssä ja metsäsaunoissa ja metsämajoissakin, missä vain kolme yötä ovat ihmiset asuneet.

— Siinä kai ei luulisi haltijalla olevan paljon työtä.

— Tuossa Leppimäellä tiedetään olevan miespuolisen haltijan.

— Senpätähden kai siitä navetta paloikin. Ei pitänytkään navettakartanosta huolta.

— Mahdollisesti... Kuka takaa, ettei sitäkin syytä ollut.

Nyt alkoivat joulutinan valajatkin laiskistua, ja Hetvi tuli Hemmin luokse ja sanoi: »Heittäkää nyt se haltijapuheenne toistaiseksi, käy sinä Hemmi tuomassa suuri olkikupo, niin tehdään joukon yhteinen vuode, yöhän tässä kuluu.»

Hemmi hyppäsi ja puoleksi juosten meni ulos ja heti palasi olallaan rukiinolkikupo, joka ei tahtonut ovista mahtua. Sen hän heittää reuhautti lattialle ja sanoi: »Siinä on yksi, mutta mitä se on näin paljon, kuten kerrallisella leivän jakajalla.»

— Taitaapa olla paras että tuot toisen, sanoi Hetvi ja rupesi levittämään kupoa.

Kaikki muutkin naiset rupesivat levittämään olkia. Ja Taavan ja Martan mieli oli somalla sijalla, kun jalokivisormukset säteilivät sormissa ja niistä kipinöitsi kirkkaammat säteet kuin taivaan tähdet.

Teppo ja Väinö siirtyivät uuninnurkan luokse seisomaan ja katsomaan sitä reipasta vuoteen tekoa. Toiset levittivät olkia, toiset kilpaa kantoivat vaatteita alusiksi ja peitteiksi ja tyyntyä päänalaisiksi.

Teppo sanoi naurusuin: »Pitää tässä katsoa, tuleeko siinä meille asti vuodetta vai

joudummeko me jätkän vuoteelle, halko pään alaseksi ja märkä palttoo peitteeksi.»

— Kyllä tässä muuten tulee koko joukolle, mutta isäntä ja emäntä taitavat odottaa teitä kamariin, sanoi Hetvi vuoteen karsinanpuoleiseen laitaan pieniä tyynyjä asettaessaan Matille ja Moosekselle päänalaisiksi.

Kun emäntäkin oli kamariin kuullut tiheän ovien käynnin ja arvannut vuoteentekohomman, tuli hän kynttilä kädessä pirttiin ja kehoitti Teppoa ja Väinöä tulemaan kamariin.

Sinne Teppo ja Väinö lähtivätkin. Isäntä ja emäntä palasivat heti pirttiin ja riisuttuaan päällimmäiset vaatteensa rupesivat pöydänpään puoleiselle vuoteen laidalle makuulle. Toinen toisensa perästä heittäytyivät muutkin ja kohta oli enemmän kuin neljän sylen pituinen vuode luokonaan ihmisiä. Moni niistä olisi vielä jatkanut keskustelua vanhoista muistoista, mutta kun isäntä ja emäntä olivat samalla vuoteella, niin eivät viitsineet. Ja sitä mukaa kuin takkavalkean hiillos tummeni ja lakkasi valaisemasta pirtin periseinää ja karsinaloukon puoleista lakea, hiljenivät vuoteella olijatkin nukkumaan, vain sikeitä kuorsauksia enää kuului pirtistä.

Kolmastoista luku.

Kentässä olivat Reeta-Kustaavan ja Martan häät olleet jo viikko sitten ja he olivat menneet uusiin koteihinsa. Tammikuun pakkasilta oli jo pimennyt mustaksi yöksi. Emäntä, Ulla ja Pirkko olivat juuri tulleet navetasta illastamasta karjaa. Kartanon puoleisesta peräkamarista kuului äskensyntyneen ihmislapsen kimeitä ääniä ja äidin viihdyttäviä sanoja. Isäntä, Hemmi ja Tuomaskin työttömin käsin istuskelivat pirtissä odotellen iltasruoan tuontia pöydälle, kun kartanolta kuului äkkiä tiukujen helähdys. Kohta aukeni pirtinovi ja Sergelius turkinkaulus pystyssä syvään kumartuen työntyi ovesta sisälle niin oventäyteisenä, että kumpainenkin olkapää hankasi oven pieliä.

Sisään päästyään hän oikaisi itsensä ja hyvää iltaa sanottuaan virkkoi: »Huh huh, kun tuntuu hyvältä päästä lämpimään. Siellä tuolla ulkona on niin turkasen paha ilma, että tuskin Utajärvelläkään lienee pahempi. Pohjan akka harvahammas on

ihan kiukkuisella päällä. Tuulee kuin pillistä ja viskoo lunta kuin tulipaloon.»

Hemmi nousi ketterästi riisumaan turkkia ja sanoi: »Onpa se ollut näinä päivinä kovaa ilmaa. Ei tarvitse nyt pienen tammen moittia isoa tammea lauhkeudesta. Mekin tässä olemme ihan ikkunoista katselleet, kun sitä ei ole huolta hävinneellä eikä työtä maansa myönehellä.»

Kun Sergelius oli saanut turkin yltään, lähti hän hyvätuulisen näköisenä tervehtimään kaikkia ja Ullaa ja Pirkkoa tervehtiessään sanoi: »No tämmöiseksikö se pohjatuuli on kuivannut tämän talon entiset punaposkiset tytöt?»

— Niin on käynyt, mutta käyköön. Ei huolita, sanoi Ulla iloisesti.

— Kuluuhan se pidettävä jos pitäjätkin, virkkoi Pirkkokin nauraen niin että hytkyi.

Sergelius poistui nyt isännän luokse pöydän pään puoleen ja rahin nenälle istuttuaan kysyi: »No miltä se nyt tuntuu elämä uudessa ajanjaksossa?»

— Siinähan tuo menee, kun ei ajattele, sanoi isäntä, mutta mielessä olivat Tepon sanat, että ne loistavan kruunun hankkivat päähänsä maksamalla ylihintoja kaupan päälle.

— Ei täällä ole vielä tainnut näkyä mitään vakoilijoita? lausui Sergelius.

— Ei tässä ole nähty. Mitä vakoilijoita sitä luullaan olevan liikkeellä? kysyi isäntä hieman hämmästyen ja kasvot punastuivat.

— Niin, minä vain arvelin, kun meiltä monet yhtiöt kilpaa ostelevat näitä tiloja metsineen, että jos ne etukäteen tarkastelisivat metsiä.

— Kyllä minä tuolla Hirvilammin rämeellä näin kolme latua, jotka eivät olleet meidän miesten latuja, kertoi Tuomas.

— Näin minäkin tuolla Joutsensuolla latuja tässä viikolla metsojen jäljissä hiihdellessäni. Ja ne eivät olleet meidän miesten latuja. Arvelin itsekseni, että kun siurualaiset ovat maansa myyneet, niin joutavat näinkin kauas metsoja tavoittelemaan, sanoi Hemmi ja istahti Sergeliuksen viereen rahille.

— Johan minä arvaan, ovatpahan vakoilleet, sanoi Sergelius.

— Myyttekö te sitten nämä tilat? murahti isäntä ja äänessä kuului arkuutta.

— Mahdollisesti, sanoi Sergelius hartioitaan hieman kohauttaen. Tänne on nyt ilmestynyt uusi yhtiö sadan miljoonan pääomalla. Se ottaa nimekseen Lainioliitto ja se aikoo tämän vesireitin suulle asettaa suuren massatehtaan, maailman parhaan sahan kaikkine puunjalostuslaitteineen ja sen lisäksi rautatehtaan, jossa tehdään muun ohessa rataiskojakin ja kaikkia rautatien tarpeita. Se yhtiö taitaa ostaa meiltä kaikki tällä ilmansuunnalla olevat tilat, vähemmissä erissä emme myykään. Ja sitten me tänne Rutimojoen suulle perustamme ainoastaan sahalaitoksen, vaikka meillä ensin oli aikomus tänne Lainion suulle perustaa massatehdaskin... Siellä Rutimojoen reitillä onkin Mauno jo liikkumassa. Se on Jokikylästäkin muitten muassa ostanut tilat jo teidän vävypojiltannekin. Ja eilen illalla kuulin, että Kämärän kylässäkin on ostanut ison Kämärän ja kolme muuta tilaa. Kyllä siellä Rutimojoen reitilläkin me yksin alamme olla herroina. Ja se tulee siitä, että me emme kenenkään omaisuutta osta pilkkahinnalla, vaan oikealla arvonmukaisella hinnalla.

— Sen vesireitin latvalla ja lienee niitten sivullakin kuuluu olevan julmat metsät ja äärettömät salot, sanoi Hemmi. Sinne Rutimojärveen kuului tulevan kolme melkoista jokea, joitten varsilla ja latvoilla kuului olevan kaikki Kämärän kylän, Luohuan kylän ja Sahin kylän ulkometsät, ovat lankomiehet kertoneet.

— Niitä silmälläpitäenpä sitä on täällä jokisuun puolella, kuten Jokikylässäkin, ruvettu etupäässä ostelemaan tiloja... Nyt luulen tänä päivänä jo Maunon menneen sinne Luohuan tai Sahin kylään.

— Vai myytte te tämänkin tilan, virkkoi isäntä ja ääni värähti.

Sergelius sen kuultuaan kohautti suuria hartioitaan ja sanoi: »Ei se kauppa vielä valmis ole, mutta uskon, että se kauppa tulee. Siinä on muutamien tuhansien riita. Sen johdosta kutsuin yhtiön osakkaat kokoon ja päätettiin tarkastaa metsiä, ennenkuin kaupat tehdään. Tänne tulee ensi viikolla kymmenen miestä hiihtelemään. Viisi miestä Lainioliiton ja viisi meidän miestä viitenä parina samoilevat nämä metsäalat niin täällä kuin Siuruassakin ja niitten lausunnoista riippuu lopullinen kaupan päätös ja kauppahintakin... On se kyllä surullistakin, kun näin heti tulemme eroamaan toisistamme. Olisi ollut aina niin soma tulla teidän kotiinne juuri kuin isän ja äidin kotiin. Mutta se ilahduttava sanoma

minulla kyllä on teille sanottavana, että osakkaat antoivat minulle luvan teille kuittia vastaan vielä maksaa yhden kymmenentuhatta, kun Lainioliiton etukäteen tekemä tarjous sen sietää. Tämän sain aikaan puhumalla teidän puolestanne.»

— Kiitos, kiitos, sanoi isäntä ja kasvot elpyivät.

— Se teko ansaitsee kiitoksen, sanoivat Hemmi ja Tuomaskin yhdestä suusta.

Emäntä toi nyt kahvipannun pöydälle ja sanoi hymyillen: »Nyt täytyy juoda alastonta kahvia. Ei satu olemaan entistä juustoleipää ja yö on, joten ei keritä laittaa. Ja tuolla meidän varsinaisella juustoleipämestarilla Hetvillä on jalka poikki, senkin tähden tässä ollaan niin köyhyyden rajalla.»

— Nyt ei ole juustoleivän päältä tuulikaan. Tuolla ulkona ei lentele nyt kypsät karpäset suuhun, sanoi Sergelius ja ojensi kätensä ottamaan kahvikuppia jo emännän sitä täyttäessä. Sitä käteensä ottaessaan hän sanoi iloisesti: »Mutta saadaankos sitä metsokeittoa?»

— Kiehuu että porisee tuolla keittiössä, panin kiehumaan heti kun tulitte.

— Se on enempi kuin emälammas ja kaksi karitsaa, kun saadaan metsokeittoa, sanoi Sergelius suurta päätään punaltaen.

Sitten hän vilkaisi kyytipoikaan, joka oli tullut penkille istua kyhnöttämään, ja sanoi:

— Antakaa tuollekin kyytipojalle kupillinen kahvia. Suu se on sorsanpojallakin, jos sorsalla itselläänkin.

— Niinhän sitä aina sanotaan, että suu se on sorsalla, jos sorsan pojallakin, sanoi emäntä laskiessaan pojan kuppiin kahvia.

Kun kahvit oli juotu, niin Sergelius kääntyi isäntään päin ja sanoi:

— Se minun on sanottava, että ne rakennukseenne tarvittavat puut otatte ennen kuin meillä Lainioliiton kanssa kaupat tulevat, kun niitä ei ole meidän välisissä kauppakirjoissa, jottei syntyisi mitään sanan sijaa. Niillä meille kaupassa tulleilla hevosilla voitte vedättää niitä paikoille, niitä saatte pitää kuin omianne siksi kunnes me ne perimme. Niitä ei panna Lainioliiton väliseen kauppaan.

— Täytyy lähteä ihan huomenna, olkoon ilmakein mikä tahansa, virkkoi isäntä.

— Ilma ei estä vaikka puukkoja satakoon, sanoi Hemmi. Tuossa Hyllyväiskeron liepeessä tällä pohjoisella puolella tässä äskettäin metsoja hiihdellessäni huomasin semmoista parhaan kokoista metsikköä. Siitä saa kaksi hirttä päähkään ja on tasainen matka tuosta järven yli vedättää.

— Siinä minäkin tiedän olevan sopivinta metsää ja parhaan vetomatkan päässä, kun nyt tuo järvikään ei ole vesillä, sanoi Tuomas.

— Kun tie tulee kovaksi, niin niitä jos viisikin runkoa panee aina rekeen kerralla, niin ei ole monipäiväistä se homma, ennenkuin puut ovat paikoilla. Kymmenisen kertaa päivässä kerkeää ainakin käydä, jos kiirettä pitää, sanoi Hemmi.

— Eipä niitä kerkeä saamaan kumoon yksi mies satoja runkoja päivässä, sanoi Tuomas.

— Jos me kolmisen päivää kaadamme yhdessä, sill'aikaa kuin isä yhdellä hevosella vedättää tietä kovomaan, niin silloin ovat kumossa. Kun sitten ruvetaan kolmella hevosella vedättämään, niin parissa päivässä on paikoillaan jokainen piikki, sanoi Hemmi.

— No sillä laillahan se kyllä, myönteli Tuomaskin.

Sergelius rykäisi ja sanoi: »Ei sillä nyt taas niin kiirettä ole, vielä tulevalla viikollakin kerkeätte. Ei meillä niin puikkoa taittaen kaupat synny. Hitaita he ovat herrojen kiireet. Mutta paras on kuitenkin ottaa ne tällä ja tulevalla viikolla.»

— Mitäpä se pitkittämisestä paranee, otamme niinkuin kerkeämme, sanoi isäntä.

— Ja sitten pääsemme miehissä panemaan ristiin, kun tässä päiväkin alkaa jatkoa... Me ennen Amerikkaan lähtöä tekaisemme isälle ja äidille talon ihan asumakuntoon, sanoi Tuomas.

— Vitkaanpa se isällä yksinään kävisikin talon teko, jollemme sitä joukolla tekisi, sanoi Hemmi.

— Jos olisi olemoina uunikiviä ja sammalia, niin Maariana siinä lämmiteltäisiin,

arveli Tuomas.

— Sammalen puutos se pahimman tenän tekee, sanoi Hemmi. Uunikivistä en luule tulevan puutetta. Tuolla Raitasen mäessä on varmaan Siuruan Veisteniemeläisen uunikivet, jotka se sinne nosti sitä uutta pirttirähjäänsä varten. Mutta nyt kun se on myynyt maansa, niin joutuvat kaupaksi nekin uunikivet. Ja kuka takaa, ettei sillä ole sammaliakin nostettuina sen pirttirehdon tarpeiksi.

— Todellakin. Jos sieltä saadaan kivet ja sammalet, niin Maariaan mennessä tehdään talo ihan maalia vaille. Eikähän sitä tiedä, jos tässä vielä ennen kesääkin pyörähdetään Amerikkaan lähtemään.

— Sinne Amerikkaan niitä paljon aikoo. Kuulin että nekin teidän lankomiehet Jokikylästä aikovat, sanoi Sergelius.

— Sen uskon minäkin, että mukaan lähtevät, sanoi Tuomas.

Nyt emäntä Ullan ja Pirkon kanssa toi illallisruokia pöydälle ja kohta siinä metsokeittomaljat höyrysivätkin.

Sergelius kääntyi nyt kenenkään käskemättä pöytään päin ja hyvillään sanoi: »Tämä talo se on ainoa, mitä täällä Tepaston pitäjässä olen käynyt, jossa suunsa saa linnun lihalle maistumaan. Liekö vika sitten miehissä vaiko koirissa. Mutta eivät ne suinkaan tämänkään talon miesten kierroksessa kaikki linnut ole, on kai niitä muuallakin?»

— Kyllähän se meidänkin nenämme alta talvinen metsokukko haihtuu, kun pojat menevät minne menevät, sanoi emäntä alakuloisena. Mooseksella on silmät jo hämärät ja muutenkin talvilumessa hiihtäminen alkaa olla mahdotonta. Mutta syksyllä, kun Mooses tuollakaan terveydellään pysyisi, niin ansoilla ja satimilla kyllä vielä saisi.

Isäntä kohautti hartioitaan ja sanoi: »Kyllä minä vielä hyvältä tilalta pudotan metson talvellaikin niinkuin mies, mutta eipä tuonne nyt ole ollut pakosta lähtö, kun on ollut noita nuoria.»

— Me niitä Tuomaan kanssa olemme jo muutamia pudottaneet tänäkin talvena, vaikka ei ole monasti arkena yritetty, pyhinä vain on käyty. Toisella sadalla kai niitten luku on nyt lumenkin aikana tuoduista. Ei niistä tiedä, että ne vähenisivät tuolta metsästä, lentelee kuin varisparvia.

— Toisella sadalla! Se on lihaakin arvaamaton joukko, sanoi Sergelius.

— Toisella sadalla se on. Minä varsin tässä viikolla tuolla luhdissa luin talvimetsojen siivet, sanoi emäntä metsonjalkaa kupista vetäessään.

— Jokohan sitten kun yhtiöt suurella voimalla alkavat liikkua näillä saloilla metsot kaikkoavat, vai kuinka lienee, sanoi Sergelius.

— Kuinka lienee, sitten ehkä ottanevat tiensä tuonne valtion metsiin. Sitten ne kyllä minulta saavat pitää henkensä ja kenkänsä. Valtion metsät ovat siksi kaukana vaikka miltä puolelta, sanoi isäntäkin pahoitellen.

— Se olisi sentään vahinko, mutta eivät ne nyt niin arkoja liene, sanoi Sergelius työntäessään metsonlihatökälettä leveään suuhunsa.

— Kyllä se näillä tulisijoilla on jo useampi lintu jos kalakin keitetty, sanoi isäntä metson olkamurua vetäessään eteensä. Silloinkin Isonvihan aikana, jolloin asukkaat tähän ovat tulleet, niin mihin se muuhun on ollut turva kuin lintuun ja kalaan! Ja sitä ennen lappalaiset asuneet tuhansia vuosia aivan linnun ja kalan varassa. Joku poron kitura tuo niillä lappalaisilla lienee ollut aina lihaksikin, mutta enemmän sitä on metsästä ja järvestä täytynyt saada.

— Lieneeköhän lappalaisia asunut tämänkin järven rannalla, sanoi Sergelius.

— On asunut ja useampia perheitä, sanoi isäntä. Tuossa sikatarhassa näkyy vieläkin maatunut lappalaisten uuniraunio ja tässä saunan tällä puolen peltoa tehtäessä selvisi maan kamaran alta ihan hohkoksi palaneet uuniraunion kivet. Ja tuolla rannalla kosken alle päin on kaksi uunirauniota. Kun nämä vanhimmat pojat meillä olivat pieniä, niin tuosta saunan takaa kaislikon rinnasta uidessaan löysivät yhdestä puusta koverretun lappalaisten veneen. Pojat haalasivat sen tuohon saunan alle rannalle ja siihen se lahosi, kun kuivalle tuli. Tylsät näkyivät miehillä olleen aseet, mutta vene oli vain tehty.

— Se vene on varmaan kivikauden aikuinen... Vai on täällä jo silloin ollut asukkaita. Eikö ole löydetty niitä kiviaseita, kirveitä tai talttoja?

— Ne entiset asukkaat kuuluivat löytäneen useitakin ja olemme niitä ainakin kaksi mekin löytäneet, niitä ukonnuolia, joita ne luulevat lappalaisten kirveiksi. Luultavasti ne ovat vieläkin tallessa tuolla eteisen päällä romukopassa.

— Siellä näkyivät raudanromujen seassa olevan, sanoi Hemmi.

— Minä ostan ne teiltä, sanoi Sergelius.

— Hm. Kyllä kai ne saa ostamattakin, kun löytynevät. Luttusenniemen Maija niitä kerran tahtoi taikakaluikseen. Silloin en niitä löytänyt. Sanoi sivujen kirvestyksen paranevan juuri kuin vedellä pesten, kun niitä lämmittää tulella ja kolmeen kertaan painelee selkää ja aina välissä lämmittää uudelleen.

— No minulle jos kenelle ne sitten ovat tarpeeseen. Minulla onkin monta kertaa vastus selkäkipeästä. Saan kuukausittain vetää sivujani, kuin sivulle lyöty koira, sanoi Sergelius nauraen.

— Mutta pitäisipä osata lukea ne kirvestystaudin sanat ja olla kolmella vesikivellä paistettu suolanrae suussa, sanoi isäntä hymyillen.

— Vai sellaistaikin tointa se vielä kaipaa... Aina sitä värssyn päivässä oppii, sanoi Sergelius hymyillen ja heitti lusikkansa pöydälle. Hän nojasi paksun ruumiinsa selkäkenoon ja pyyhki nenäliinallaan suutaan.

Isäntäkin heitti lusikkansa pöydälle, nojasi selkänsä seinää vasten ja pyyhki kämmenpäällään suutaan. Hänen kasvoissaan näkyi huolestumisen väreitä ja hän sanoi puheen aluksi: »Hyvältä maistui metsokeitto. Mutta joko häntä tämän maan kaupan kanssa lienee joutunut niin joutavan jäljille, aina käyvän askelille, että metsotkin pakenevat vielä muun pahan lisäksi.»

— Turha lienee teidän toki huolehtia mistään. Kun teette sievän mieluisenne ja olojen mukaisen kodin, niin onni rupeaa siihen tuomaan kaikenlaista elämän mukavuutta, niin metsoja kuin muitakin kuten tähänkin taloon teidän ollessanne tässä, sanoi Sergelius ystävällisesti.

— Jumalassa on juoksun määrä, Luojalla lykyn avaimet, sanoi isäntä pöydästä noustessaan.

— Niinhän sitä sanotaan ja taitaa se niin ollakin, että onni se on ihmisen parhain perimies, sanoi Sergeliuskin ja nousi pöydästä kävelemään lattialle.

Aamulla ennen päivän koittoa Hemmi ja Tuomas tahkosivat ja hioivat isot kirveensä ja kun himmeä päivän viilu alkoi ilmestyä taivaan rannalle, lähtivät Hemmi ja Tuomas Hyllyväiskeron juurelle kaatamaan hirsipuita. Heti sinne

isäntäkin Nellan kanssa ilmestyi pankkorekineen ja lähti ensimmäistä paria viemään talon paikalle.

Isäntä oli Hemmin ja Tuomaan kanssa sopinut, että kun he tekevät joukolla talon, niin saavat kaikki talon valmiit rahat, joten isännälle jää vain se kymmenen tuhatta, jonka Sergelius nyt lupasi. Samoin saivat pojat osalleen talon irtaimen kaiken, karjan ja elot, joilla luultiin saatavan toinen kymmenentuhatta, joten nyt Hemmi ja Tuomaskin tulivat saamaan jotenkin yhtä suuren perinnön kuin Olli-Pekka ja Erkki.

Nyt oli Hemmillä ja Tuomaalla yhteisenä huolena talonteko, ja kahtena päivänä kaatuivatkin Hyllyväiskeron liepeelle ne kaksisataa viisikymmentä runkoa ja päästiin niitä kolmella hevosella vedättämään kotiin. Ja niin pian kuin hirret saatiin kotiin, ruvettiin miehissä salvamaan rakennuksia. Veisteniemeläiseltä oli saatu uunikivet ja sammalet mitä tarvittiin, joten asuinrakennuskin saatiin salvaa paikoilleen. Olli-Pekka ja Erkkikin rupesivat auttamaan ja jouduttamaan isän talontekoa, jotta se ei olisi esteenä jo kevättalvella Amerikkaan lähdölle, jos siurualaiset alkoivat lähteä. Niinpä nyt Olli-Pekka ja Erkki rupesivat salvamaan navetakartanoa ja Hemmi ja Tuomas asuinkartanoa. Isäntä vedätti Nellalla uunikiviä Raitasen mäestä ja sammalia Veisteniemeltä. Päivä päivältä nyt kohosivat hohtavaseinäiset rakennukset, ja kun helmikuun aurinko rupesi hirsien selissä lunta sulattamaan, niin sekä asuin- että navettarakennusten seinät olivat ovien ja ikkunain reikien yläpuolella. Sekin seikka lisäsi rakentajien kiirettä, kun Lainioliitto oli Kentän metsiin laittanut tukkisavotan, joten sadat hevoskunnat täyttivät Kentän kaikki suojat, eikä ollut yön eikä päivän rauhaa. Olivatpa eräänä helmikuun lauantai-iltana savottalaiset Kentän isoon pirttiin laittaneet tanssit, johon Sarvivaaran Teemu oli kutsuttu viulunsoittajaksi ja Heposärkän Silvi hanuria vetelemään. Ilta kun painui pimenemään, niin rupesi meluavia joukkoja toinen toisensa perästä saapumaan Kenttään, missä nyt naisten inhoittavan räikeä nauru sekautui kirousten höystämään meluun. Pahaa peläten nyt Kentän väet hoitivat karjan ja hevoset tavallista aikaisemmin ja lukitsivat navetan ja tallin. Hemmi ja Tuomas laittoivat haat salinkin oviin, jotteivät vieraat pääsisi sinne, ja niin vetäytyivät isäntä ja emäntä sekä Tuomas isännän ja emännän kamariin ja Hemmi perheineen toiseen kamariin. Ulla ja Pirkko halusivat jäädä tanssiin. Ja illan rusotus vielä punerti taivaan rantaa ja lännen pilvien reunoissa näkyi ruskojuovat, kun koko rakennus vapisi tanssin voimasta ja räikeinä sävelinä läpi seinän tunkeutui Siivin hanurin ääni ja Teemun viulun vinkuvat sävelet... Yö lienee ollut jo puolen tienoissa, kun hanurin ja viulun äänet sekautuivat juopuneitten rähinään, joka kohta syttyi ryskeiseksi tappeluksi, niin että aseitten

kolhina ja kirkumiset ja seinien jyrähtelemiset ja ovien rämähtävät räiskeet sekautuivat synkistä kirouksista kaikuvaan, korvia huumaavaan mellakkaan. Hammasta purren ja veret seisahtuksissa sitä kuuntelivat kamarien asukkaat. Emäntä aina väliin sydämensä pohjasta huokaisten sanoi: »Hyvä Jumala meitä armahtakoon!«

Kun aamulla päivä rupesi sarastamaan, alkoi juopuneitten riehunta tauota. Teemun viulun ääntäkään ei kuulunut. Ainoastaan Siivin hanurin raukeat sävelet kuuluivat ja yksi ja toinen pari jytyytti lattiaa.

Kamarin asukkaiden täytyi nyt lähteä karjaa hoitamaan. Pirtin lattia oli luokonaan tiedottomina makaavia, juopuneita, millä otsakulma puhki, millä poski verissä, millä niskassa verta tihkuva haava, millä silmä turvoksissa. Teemukin makasi tajutonna pirtin peripenkin alla, viulu viskattuna pään taakse. Ainoastaan karsinalattialla oli pieni aukko, jossa milloin kaksi milloin kolme paria tömistä lattiaa Siivin hanurin sävelten mukaan, kun tämä takan laidalla istuen, silmät vähän raollaan, suu auki ja pää puoleen ja toiseen retkahdellen ja sormet raukeasti liikkuen venytteli kurttukylkistä hanuriaan. Taukosi viimein sekin ja Silvi siirtyi älyttömän näköisenä, horjuvin askelin, karsinapenkin luokse, heitti penkille hanurinsa ja mötkähti penkille pitkäkseen. Eikä tiennyt mitään, vaikka päällään sysäsi hanuriaan niin että se rämähtäen putosi penkiltä lattiaan.

Ulla ja Pirkko olivat viimeisinä naisina tanssilattialla ja vasta Siivin hanurin vaiettua tuppisilminä lähtivät emännän ja Hetvin avuksi navettakartanoon. Muut Siuruasta ja Tepastosta tulleet naiset, nekin päihtyneinä, yksi siellä toinen täällä retkottivat juuri kuin heittämällä heitettyt.

Pihlajamäen Timo oli pirtissä uunin vieressä nukkumassa, päänpohjissa kahden litran vetoinen neliskulmainen kirkas pullo, jossa oli vielä vähän viinaa. Timo nousi siitä ensin istualleen, pudisteli päätään tuntuisiko pitävän pystyssä. Sitten hän otti pullon päänalusensa takaa, katsoi sitä akkunaa vasten ja sanoi itsekseen: »Puteliinsa se tarkka katsoo... Mooses ja hänen hevosensa.» Sitten hän katsoi taas pulloaan akkunaa vasten, puistalti sitä ja taas itsekseen höpisi: »Puteliinsa se tarkka katsoo. Vieläpä tuossa kannun verran hilkkää. Mooses ja hänen hevosensa. Mooses on minun rippikoulukampraattini, sille pitää antaa ryyppy.» Sitten hän nousi seisaalleen ja otti puoleen ja toiseen horjuvia askelia, aukaisi pullonsa ja siitä suulta ryyppätä kuilautti, sitten hän taas katsoi pulloonsa ja sanoi: »Vielä kannun verran hilkkää. Mooses ja hänen hevosensa. Mooses on minun koulukampraattini, sen pitää saaman ryyppy.» Kun Timo kuuli eteisestä salista

päin liikettä, hän tiesi että sitä tietä pääsee isännän kamariinkin, ja lähti pullo kädessä mennä toikkaroimaan sinne. Housut olivat hyvin alhaalla rinnasta, vaatteet auki alemmaksi ryntäitä, josta näkyi harmaa innoittavan likainen rinta ja melkein mustaksi pinttynyt kurttuinen kaula. Etukumarassa leveällä jaloin hän nyt pulloa vuoroin toisessa vuoroin toisessa kädessään kantaen saliin päästyään lyhyin horjuvin askelin, kuin ensimmäisiä askeliaan ottava lapsi, meni isännän kamarin ovea kohti ja puheli itsekseen: »Mooses ja hänen hevosensa. Mooseksen pitää saaman ryyppy, se on minun koulukampraattini.»

Isäntä oli aikeissa ottaa avaimen pois kamarinsa ovelta, mutta kun kuuli että se on yksinään tulossa, niin ei ottanut. Tympeämielisenä vain istui pöytänsä päässä akkunaansa katsoen, mistä näkyivät raskastakkuiset huurteiset puut, joitten idänpuoleista kylkeä valkeneva aamu jo valaisi.

Aukaistuaan kamarin oven Timo huudahti ihastuneesti: »Mooses ja hänen hevosensa. Niin sitä aina sanotaan, kun nähdään sinun ajavan hyvällä hevosellasi. Sinä olit ennen tämän talon isäntä, mutta nyt sinä olet vain Mooses. Paljas Mooses, niinkuin minäkin Timo. Mutta Timo ja Mooses kun kerran hyvän Jumalan aikaan kävivät toveruksina rippikoulun, niin Mooseksen pitää saaman ryyppy. Kuuletko sinä Mooses?... Etkö kuule, että vielä tässä kannun verran hilkkää? Ei tässä paljon ole, mutta hyvä se antaa vähästäänkin, paha ei anna paljostaankaan. Kuuletko sinä Mooses?»

Isäntä ei ollut kuulevinaan, jäykkänä vain istui selin lattiaan, missä Timo horjuvin askelin tepasteli. Sitten Timo vetäisi esiin tuolin, jonka istuin oli pöydän alla, ja istui siihen isännän rinnalle, pani pullonsa pöydälle ja sanoi:

— Kuule sinä Mooses, minun rippikoulukampraattini. Muistatko sinä, kun me kerran kesäkuun kauniina päivänä oltiin pappilan rannassa uimassa, kun rovasti tuli keppi kourassa meitä ajamaan kuin kylän kanoja kylvöpellosta? Muistatko sinä? Jos et sinä sitäkään muista, niin tuo tähän pöydälle kaksi pikaria. Minä täytän ne ja skool, sanoi räätäli Matti.

Isäntä käännähti nyt ja katsoen tulisesti Timoon sanoi: »Nyt on parasta että menet tulojälkiäsi ulos, ennenkuin minun kerkiää vihaksi pistää. Jos et sitä tottele, niin kohta näet, mistä on viisi hirttä poikki.»

Hemmi oli tullut tallista hevosia hoitamasta ja kuullessaan omaan kamariinsa isännän kovan puheen tuli kiirein askelin isännän kamariin ja sanaakaan sanomatta tarrasi oikean käden kouransa Timon niskaan, nosti miehen seisalleen ja lähti melkein kohoksi nostettua Timoa viemään ulos, niin että jalkaterät vain hipoivat maata, ja sanoi: »Sinulta sen tuhannen koirankuonolaiselta ei saa omaan suojaansa rauhaa.»

Timo ei kerjennyt oikein tajuamaan ennenkuin salin ovella, mitä tämä oikeastaan oli, huiatoi vain käsillään ja sanoi: »Mooses ja hänen hevosensa», mutta sitten salin ovesta ulos vietäessä hän tarttui kaksin käsin oven pieliin ja alkoi kirkuen huutaa: »Timoa tapetaan! Auttakaa, auttakaa! Timoa tapetaan! Timoa tapetaan!»

Pirtistä rupesi kuulumaan karkeita kirouksia ja ovikin aukesi ja ovelle ilmestyi tulija nelin kontin. Miehen toinen poski oli yöllisestä ottelusta ajettunut kuin leiliksi, silmää ei näkynyt ollenkaan. Hemmi repäisi nyt kaksin käsin Timon oven pielistä irti ja lennätti lattialle, niin että hän meni pyörien kuin tallukka pirtin oveen päin. Hemmi rupesi nyt ottamaan salin suulta avainta, jotteivät pääsisi sinne saliin ja kamareihin. Mutta Tuomas tuli ulkoa halko kourassa ja sanoi: »Katsotaan, haluttaako noita vielä tapella. Minulla on tässä jo halko sitä varten.»

Ovestatulija kuuli Tuomaan uhkaavan äänen, veti pirtin oven kiinni ja sanoi: »Äyri ei tuhatta paljoa pienennä, jos yksi Timo tapetaankin, se vahinko on niitä pienimpiä, kunhan me muut jäämme eloon».

Timokin hoippuroi pystyyn ja meni kiroillen ja ärjähdellen pirttiin, missä alkoi kuulua liikettä, naisten ja miesten puhelun hälinää, mutta ei mitään tappelun haastetta. Kun yöllinen viina oli mennyt päästä, niin oli järkikin selvinnyt. Yksi ja toinen tuli nöyrästi pyytämään ruokaa, mutta niille sanottiin, että jos heille annetaan, niin kiitokseksi laittavat sen renkutusunäytelmän käyntiin. Kaikilla oli nälkä ja ilkeä kohmelo ja kun ulkona rupesi syntymään ankara tuisku, niin täytyi kaikkien luvata, etteivät he laita tansseja, kun vain saavat maksua vastaan ruokaa. Kohtapa nähtiinkin nyt satoja suita liikkumassa, kun emäntä, Hetvi, Ulla ja Pirkko kilpaa kantoivat syömistä, leipää, kalaa, voita, piimää.

Sellaista yötä kuin viime yö oli, ei tänä talvena kuitenkaan toista tullut, vaikka jokaisen yön aikana savottalaisia sadoittain majaili Kentässä ja siellä yön aikana oltiin kuin myllyssä. Mutta kun ihmiset kuitenkin olivat selvin päin ja kukin pani siipensä sivulleen, niin siinä se meni. Kuitenkin se alituinen aivan hermostuttava rauhattomuus hoputti isäntää ja emäntää herkeämättä uuteen pieneen kotiin. Ja kuin taikavoiman tavalla se valmistuikin. Kun huhtikuun aurinko sulatteli talven lumia kohotellen vainioilla mättäitten päitä näkyviin ja vesilintujen nähtiin lentävän Lainiojoen suliin suvantoihin, nähtiin uuden talon katolla savupiippu, mistä harmaa savu rauhallisesti heilahdellen kohosi ja haihtui päivän tuuliin. Ja kun illalla teeri kukersi koivussa iltakukerrustaan ja vaaleanpunainen aurinko vierähti puitten latvoilla, näki järvelläkulkija jo uudessa talossa akkunain liekehtivän suurten tuliroihujen tavoin. Uuden talon pöydän ympärillä istuivat isäntä, emäntä ja Hemmi, Uulo, Erkki ja Tuomas koko perheineen ja Ulla ja Pirkkokin juomassa juustoleipäkahvia. Ja kun talo oli aivan uusi — jokainen puu oli viime kesänä vielä ollut kasvamassa, — niin tämä talo sai nimekseen Uusitalo. Mutta kun talossa ei ollut peltoa eikä niittyä ja se muutenkin oli entiseen verraten kuin nyrkinkokoinen, niin isäntä kohautti olkapäitään ja sanoi: »Ja nyt tästä lähtien ei kenenkään ihmisen tarvitse minua sanoa isännäksi, vain Moosekseksi. Uudentalon Mooses minä olen.»

— Ja minä Uudentalon Anna, sanoi emäntä hymyillen.

— Isäksi ja äidiksi minä kuitenkin sanon, sanoi Tuomas.

— Niin minäkin teen, virkkoivat muut pojat yhteen ääneen.

Hemmi kumartui äitinsä sivulla istuviin Moosekseen ja Mattiin ja kysyi: »Miksikäs sitä te sanotte nyt näitä meidän isää ja äitiä?»

— Taitaa olla Ukki ja Mummo meille kaikille sopivin, sanoi Hetvi.

— Niin minustakin on. Niin minustakin, kuului Ullan ja Pirkon ja Leppimäkien emäntien suista.

— Uudentalon Ukki ja Mummo, kertasi vielä Hetvi ja sormiensa nenillä taputteli hymyillen imevää kolmen kuukauden vanhaa Hiljaa.

Nyt vietettiin samalla talon vihkiäisiä ja erojaisia Amerikkaan lähtijöille, sillä kaksi iltaa oli enää aikaa, kun oli päätetty kimpsuineen kampsuineen olla Lepokiven pysäkillä lähtemässä junaan.

* * * * *

Talo oli valmis kaikin puolin. Asuinrakennuksessa oli kaksi viisimetristä huonetta, toinen pirttinä ja samalla keittiönä ja toinen tupana, jonka akkunoilla jo oli pieniä kasveja. Lattiallakin seisoj korkea fiikus.

Navettarakennuksessa oli navetta kahdelle lehmälle ja talli yhdelle hevoselle rinnakkain ja toisessa päässä seitsenmetrinen kontulato ja ladon ja navetan ja tallin välillä tanhua. Järven rannalla oli pieni sauna ja ulompana kartanosta aitta, mihin oli aikomus Kentän aitoista tuoda viimeiset viljat, kun talossa ei ollut peltoa.

Kun Mooseksella ei ollut nyt muuta huolta, vedätteli hän siihen Uuteentaloon kuivia honkia polttopuiksi ja aitapuita palstan ympärysaidaksi ja Kentässä hoiteli kolmea hevosta, kun Sergeliuskaan ei ollut vielä käynyt hevosiaan perimässä. Ja Kentässä täytyi nyt kesään asti muutenkin asua, kun siellä oli karja ja karjan ja viljan hoito. Ja huvasti ne päivät kuluivatkin, kun kesäkin päivä päivä näkyi likenevän.

* * * * *

Oli suvinen päivä. Lunta oli maalla enää vain paikoittain, purot juoksivat poristen ja Lainiojoen kosketkin hymisivät ensimmäisiä kevätlaulujaan. Mooses oli silloin Nellan reestä purkamassa aidaskuormaa, kun hänen luokseen tuli vormusaappainen, jäykkäniskainen herrasmiehen näköinen mies. Kasvot olivat turvottuneet ja silmäluometkin olivat mustat ja jäykät kuin vanhasta saapasvarresta tehdyt. Niitten raosta kiiluivat pikkuiset mustat silmät ja käyrän nenän alta tohotti leveä suu puoleksi avoinna. Hyvää päivää sanomatta mies

pahasti rämähtävällä äänellä sanoi: »Sinä et saa meidän metsistä ottaa puita. Etkö sinä tiedä, että sinä olet myynyt tilasi metsineen?»

Mooses tyrmistyi ja aikoi sanoa: minä en ole sinun kanssasi veljenmaljoja juonut, että sinä tulet niin suoraapäätä sinuttelemaan. Sitä hän ei kuitenkaan sanonut, virkkoi vain, että hän on kyllä myynyt tilan, mutta hänelle on annettu lupa ottaa puuta, mitä tarvitsee.

— Ei ole kauppakirjassa muuta kuin tuo tönö tuossa, rämähti vieras kädellään viitaten taloon.

— Lupa se on suunkin lupa. Eivät ne kauppakirjankaan kaikki sanat ole Jumalan sanoja, sanoi Mooses ja ylpeästi hartioitaan heilauttaen nakkasi reestä otetun aidaksen kentälle.

— Vai kauppakirjan sanat eivät ole Jumalan sanoja, sanoi ilkeästi irvistäen mies ja karkeasti kiroten lisäsi: »Minä näytän ovatko kauppakirjan sanat Jumalan sanoja. Jos yhteenkään oksaan kosket meidän metsässä, niin tiilenpäitä joudut lukemaan. Vai kauppakirjan sanat eivät ole Jumalan sanoja!»

Viimeiset sanansa hän sanoi niin ilkeästi ja hammasta purren irvistäen kuin vain osasi, ja lähti pois.

Vaikka Mooses ei uskonutkaan aivan niin olevan kuin mies sanoi, tuli hän kuitenkin levottomaksi ja tunsu vapisevansa. Nyt hän muisti vasta ensi kerran, ettei rukiinlaihoja, niin halme- kuin peltolaihoja, ole kauppakirjaan merkitty. Se lisäsi levottomuutta, niin että sielukin ruumiissa vapisi. Levottomana Mooses käveli päivän ja lähti seuraavana yönä kävelemään rautatieasemalle, aamulla kolmen aikaan päästäkseen junaan mennäkseen Jonkereeseen Sergeliuksen kanssa puhumaan, miten asia oikeastaan on.

Sergelius oli kohtelias kuin rasvattu. Viinilasit tuotiin aivan heti ja niistä Sergelius Mooseksen kanssa kilistellen ryyppi. Ja Sergelius kuullessaan sen asian näytti tulevan murheelliseksi ja sanoi sydämellisesti: »Minä syvästi valitan sekä omaani että teidän ajattelemattomuutta, kun kaupan aikana ei tullut tarkemmin nimitellyksi kauppakirjoihin. Eikähän sitä olisi tarvinnutkaan, jos meillä ei olisi tullut kauppaa Lainioliiton kanssa. Ja jos minun pääni olisi ollut yhtiöllä, niin ei sitä kauppaa olisi tehtykään. Mutta minun pääni ei ole yhtiön pää, vaikka olenkin toimivana päällikkönä... Sanalla sanoen, minä en voi asiallenne mitään. Kirjoitan kuitenkin kirjeen, jonka viette Lainioliiton

pääkonttoriin. Ehkä ne herrat hyvinkin ymmärtävät meitä kumpaistakin ja lupaavat kaiken mitä minäkin olen meidän yhtiön puolesta luvannut.»

Sergelius sai kirjeensä kirjoitetuksi, antoi sen Moosekselle ja käski viedä Lainioliiton pääkonttoriin. Sitten hän avasi kassakaappinsa ja veti sieltä kymmenen tuhatmarkkasta ja sanoi: »Minä annan nyt teille sen kymmenentuhatta markkaa, minkä olin luvannut, jotta tietäisitte vastakin minun olevan sanojeni pituisen.» Sitten hän toi ne Mooseksen käteen ja konttoristi sai tulla kirjoittamaan kuitin, mihin Mooses kynän varresta pitäen antoi nimensä.

Mooses niitä rahoja Sergeliuksen kädestä ottaessaan ei huomannut sanoa kiitoksiakaan eikä tuntenut mielessäänkään mitään ilahdusta. Raskasmielisenä vain katseli rahoja tuokion, mutta viimein taittoi ne keskeltä mutkalle ja tunki ne liivinsä povitaskuun ja sanoi: »Vien ne tällä tielläni Tepaston säästöpankkiin.»

Sergelius sanoi sen kuultuaan: »Pankkaa ne talletuskonttokuranttitilille, niin saatte korkeimman koron ja puolivuositain pankki itse teidän huolehtimattanne muuttaa koron pääomaksi uutta korkoa kasvamaan. Se paha siinä vain on, että takaisin niitä ette saa kuin kuuden kuukauden irtisanomisella. Mutta voihan sen tehdä, kun tietää tarpeensa.»

— Niinhän se kuuluu olevan, sanoi Mooses ja nousi lähtemään asemalle, kun tiesi kohta tulevan junan, johon piti joutua paluumatkalle.

Lainioliiton konttorissa oli kymmenlukuinen joukko herroja, jotka saatuaan Moosekselta Sergeliuksen kirjeen lukivat sitä kukin erikseen ja puhuivat Moosekselle oudolla kielellä keskenään. Sitten viimein hyvin parrakas herra sipaisi viiksiään, sukaisi pitkää vaaleata leukapartaansa ja pitäen sitä kirjettä näpissään sanoi: »Se on kumma, kun ette näitä vaatimuksianne ole Sergeliuksen väliseen kauppakirjaan merkinneet. Aikanaanhan asia on valvottava eikä sitten jäljestäpäin ruvettava haparoimaan. Me emme tälle asialle mitään taida. Me olemme tarkasti harkiten ostaneet ne tilat. Senkin teidän entisen tilanne olemme ostaneet enemmällä kuin miljoonalla markalla ja ne Saunajärven kolme tilaa yhteensä enemmällä kuin kolmella miljoonalla markalla. Mitään lahjoituksia ei asia enää siedä. Ne mitkä siihen taloonne kuulutte kerjenneen ottaa, vaikka nekään eivät ole kauppakirjoissa, saatte pitää, muuta ette. Niitä heinämaita ja rukiin laihoja saatte kesällä huutaa huutokaupasta niin paljon kuin haluatte, ne myydään kaikki.»

— Eikö sitä maahan kaatuneitakaan puita saisi ottaa polttopuuksi, sanoi Mooses vapisevalla äänellä.

— Ei mitään, sanoi herra. Ne maapuut ja vieläpä juurikatkin nostetaan ja poltetaan miiluissa rautatehtaassa tarvittaviksi sysiksi. Mutta kun teillä on hevonen, niin valtion metsästähän te saatte halpoja polttopuita, kuulin että ainoastaan neljäkymmentä markkaa maksaa halkosylen metsän arenti kuivia honkia. Mitä te silloin hätäilette polttopuusta?

— Ne kun ovat siellä asti, sanoi Mooses vapisevalla äänellä ja lähti pois.

— Ette olisi niin kiirehtinyt maanne myyntiä! Olisitte meille myyneet, niin olisitte ainakin kaksi miljoonaa enemmän saaneet niillä kolmella talolla. Olisi meidän ollut yhtä helppo maksaa tilain omistajille itselleenkin kuin noillekin gulasheille, jotka suunsa pieksämisellä viettelevät mielettömiin kauppoihin, pörisi herra Mooseksen mennessä ovelle.

— Se on tehty joka on tehty, syötyä ei saa takaisin, sanoi Mooses ja painoi oven jälkeensä kiinni.

Mooses tunsu itsensä hieman turraksi, kun Huimin asemalle jäi junasta ja lähti Tepaston kirkolle kävelemään viedäkseen rahat pankkiin. Kävellessään hän punalteli päätään ja puheli itsekseen: »Vai enemmän kuin kolme miljoonaa saaneet... Ilmankos Sirkelius tässä tuonnoin ei sanonut, vaikka kahteen kertaan kysyin, paljonko he saivat Lainioliitolta... Sittenkin tuo Sirkeliuksen kopla päästä hännän tutkaimeen on suuria lurjuksia... Näillä tämmöisillä ylimaksuilla vain pidetään aurinkoa pääläellaan, jotta päästäisiin taas uuteen nylkykauppaan. Niinhän Teppo kerran sanoikin... Vai enemmän kuin kolme miljoonaa markkaa! Ja meille nyt kaiken kaikkiaan kaksisataaviisikymmentä tuhatta. Ei kymmenettä osaa... Jo se tuo talonpoika on tyhmä, kun ei tunne noita herrojen metkuja. Sitä ei näe kuin hampaihin asti... Jo se yrittikin minua suututtaa, kun se Mauno myötään hoki: 'soita on paljon, soita on paljon'... Sitten toinen kotka tulee aurinko pääläella ja itsestään maksaa kymmeniä tuhansia ylihintoina muka tasataksaan tavarahan arvoa ja kauppasummaa... Voi tätä maailmaa! Tämä on kerrallisen miehen sanaan kiperä ja kapera kuin pukin sarvi. On vieläkin kiperämpi ja kaperampi... Saattoivat minun pääni aidan rakoon viimeiseksi ikäni kannikaksi... Kerkesin toki saada sen suojan pääni päälle. Muuten olisi joutunut päin taivasta kuin rotta purettavan huoneen pohjalla.»

Synkkänä pysyi Mooseksen mieli. Ei tahtonut se kevetä, vaikka kesäkin teki tuloaan päästäen taas kalan pyyntiin ja kokemaan luonnon elähdyttävää voimaa. Eipä sittenkään mieli ylennyt, vaikka pääsi karjahuolesta, kun Teppo ja Väinö veivät karjan jättäen vain kaksi lehmää ja kaksi lammasta, jotka samalla muutettiin Uudentalon navettaan, kun muuta karjaa lampaineen lähdettiin viemään Lepokiven asemalle. Se kaihomielinen lehmien ammunta ja lammasten määkiminen, joka Lepokiven taipaleelta kuului karjaa vietäessä, soi korvissa monta päivää, monta viikkoakin, muistuttaen omaa syyllisyyttä, kun elukat eivät päässeet vapauteen kuten ennen kesän tultua. Mutta kaikkeen kuitenkin täytyi tottua.

Mooses ei saanut enää perunaakaan kylvää Kentän peltoon ja niin täytyi lumen sulattua ruveta Uudentalon maalle kuokkimaan perunamaata. Mooses vedätti Kentästä lantaa, ja kun muuallakin alettiin kylvää perunaa, niin Uudentalonkin peltoon kylvettiin kolme tynnyriä perunaa ja puoli tynnyriä ohraa, jolle kukaan vieras nyt ei ollut isäntä eikä määrääjä miten oli tehtävä.

Neljästoista luku.

Kesä tuli kuitenkin niin kylmä ja sateinen, että Mooses ja Anna eivät muistaneet sellaista. Yli Suomen tuli täydellinen kato, monessa seurakunnassa kävi niin, ettei tullut viljaa edes sian puremista. Syksykesällä syttyi maailmansota, joten ulkomailta ei ollut viljan toivoa. Jonkun aikaa elettiin entisten säästöjen ja Venäjältä tulevan viljan varassa, mutta sitten kun alkoi oikein ahtaaksi käydä, hallitus asetti kaikkiin kuntiin elintarvetoimikunnat, jotka asettivat kyliin elintarvelautakunnat. Näiden piti kaikilta ihmisiltä, kenellä vain viljaa oli, ottaa hallituksen määräämällä hinnalla. Siitä sitten viikoittain jaettiin kaikille saman verran, mikäli luultiin kokoon saadusta viljamäärästä riittävän. Ja ankara sakko oli määrätty sille, joka ei elintarvelautakunnalle luovuttanut kaikkea viljaa. Moosekseltakin vaadittiin viljaa, kun luultiin hänellä olevan vanhaa viljaa, mutta Mooses kielsi, vannoi ihan kirveen silmään, ettei hänellä ollut, kun edellisenä kesänä ei tullut mitään ja Kentän entiset elot myytiin savottalaisille. Elojen hakijat uskoivat ja jättivät Mooseksen ja Annan rauhaan.

Mooseksesta ja Annasta tuntui paremmalta kuin mikään se, että he tiesivät aitassaan olevan viljaa enemmän kuin kymmeneksi vuodeksi, kun taas muualla

oli yleinen puute. Ainoastaan sataviisikymmentä grammaa jaettiin jauhoja päiväksi aina henkeä kohti aikuisille ja lapsille vieläkin vähemmän.

Mooses ei uskaltanut niitä elojaan viedä myllyyn, mutta hän tiesi Kentän talon sillan alla olevan jauhinkivet, jotka kerran Isonvihan aikana oli Siuruasta kantamalla tuotu. Mooses haki ne ja laittoi ladon loukkoon, jossa silloin kävi aina jauhamassa, kun tiesi ettei kukaan vieras kuule eikä näe. Jauhokortillaan hän haki osuutensa Tepastosta Nellalle apejauhoiksi aina jonkun kerran kuukaudessa.

Muutama talvi meni tällä lailla, mutta eräänä kesänä taas tuli halla, samanlainen kuin ensimmäisenä sotakesänäkin. Syksyllä kävi elämä Suomessa hyvin levottomaksi. Sanomalehdet kertoivat myötäänsä hirmuisista murhista ja ryöstöistä. Tepaston elintarvelautakunta ei saanut viljaa kokoon ollenkaan tavallisella kyselyllä ja niin täytyi ruveta tarkastamaan jokainen talo. Niinpä erään marraskuun päivänä tuli Uuteentaloonkin tarkastajat, neljä miestä, ja sanoivat: »Teillä on vielä vanhaa eloa joku määrä. Jos annatte luonnossa, niin elintarvelautakunta maksaa kaksi markkaa kahdeksankymmentä penniä kilosta. Mutta jos salaatte, niin elot viedään ilmaiseksi ja sakotetaan kymmenentuhatta markkaa.»

Mooses luuli tätä paljaaksi peloitteluksi ja sanoi: »No hyvät ihmiset, ettekö te nyt voi uskoa, kun kahtena kesänä ei ole tullut edes sian puremista, niin mistä meillä olisi viljaa. Tuossa pussin pohjassa on puolikymmentä kiloa jauhoja, siinä kaikki, mutta täytyy kai nekin antaa kun tahtonette.»

Miehet katselivat toisiaan silmiin, jonkun kasvoissa näkyi jo vahingoniloa, mutta toiset kasvot pysyivät totisina, näkyipä muutamissa sääliäkin. Mutta joukon päämies nousi seisaalleen ja sanoi: »Teillä kuitenkin tiedetään olevan viljaa. Ja kun elintarvelautakunta on lähettänyt meidät tarkastamaan, niin me tarkastamme. Annatteko ensinnäkin aitan avaimen, jotta pääsemme aittaan. Muussa tapauksessa särjemme oven.» Mooseksen kasvot vaalenivat, hän nousi vapisten pystyyn, otti seinältä naulasta aitan avaimen, ojensi sen miehelle ja sanoi värisevällä äänellä: »Siellähän noita vähän on, mutta omiahan ne ovat, ei niitä ole varastettu.»

— Ei se siihen kuulu, että ne ovat omia, sanoi mies ottaessaan Mooseksen kädestä avaimen ja lähtiessään pitkin askelin ulos, niin että vankat hartiatkin töyttäilivät askelten mukaan. Hänen jäljessään menivät toisetkin ulos,

suoraapäätä aittaa aukaisemaan.

Kun aitan ovi oli auennut, niin ovelta kuului iloinen: »Heleijaa! Enemmän kuin kolmen kuukauden leipä koko Tepaston pitäjälle on tiedossa ja vielä siemeniäkin... Löytyisipäs tämmöisiä aittoja kymmenenkään!» »Ei niitä löydy. Muut ovat viisaampia, kätkevät metsiin ja kallioluoliin», sanoi joukon päämies ja kasvoissa näkyi sääli, kun Mooses ei ollut tunnustanut. Sitten eräs miehistä kävi tarkastamassa kontuladonkin, mutta ei sanonut sieltä löytyvän mitään.

Silloin joukon päämies kävi pirtissä sanomassa, että hän vie tämän avaimen, eikä Mooses saa murtautumalla mennä aittaan, siinä tapauksessa heti huomenna vangitaan.

Sen sanottuaan hän lähti joukon edellä kävelemään Kenttään päin ja toiset lähtivät mukaan iloisesti nauraen ja puhellen.

Anna karsinapenkillä käsiään väännellen siunaili ja voivotteli, mutta Mooses istui allapäin pöydän päässä ääneti kuin lumottu, pureskeli vain hammasta, kasvot vaaleina kuin pyörtyneen. Viimein mustuivat kasvot, otsa painui pöytään ja hän sanoi värisevällä äänellä: »Vangitaan, kun ottaa omia elojaan.» Nyt rupesivat kyyneleet virtanaan tippumaan silmistä. Viimein hän nosti päänsä, pyyhki kämmenellään kasvojaan ja lähti ulos. Ei hän kuitenkaan siellä mihinkään mennyt, sinne tänne lyhyin askelin vain liikkui kartanolla. Mutta Nella hirnahti tallissa, kun kuuli kartanolla liikettä, ja silloin Mooses meni talliin ja kampasi ja harjasi entistä tarkempaan Nellan ja puheli sille kuin toiselle ihmiselle: »Tänä talvena kuollaan nälkään.»

Annakin meni navettaan puhelemaan lehmiensä kanssa, kun ei muutakaan tietä tuntunut täyttyneelle sydämelleen lievitystä löytävän.

Mooses viipyi kauan tallissa, mutta Anna vielä kauemmin navetassa. Viimein kuitenkin Annakin tuli pirtiin päähuivi kasvoilla, joten näkyi vain vavahteleva leuka. Hän tuli penkillä olevan taikinapyttynsä luokse, pyöräytti sen sisusta hierimellä ja pytystä kuului veden lorina hierimessä. Anna vetäisi henkeään keuhkoihinsa niin, että hartiat nytkähtivät, ja puristi hampaitaan yhteen tyyntyttäkseen itkuaan ja sanoi: »Jumala yksin tietää mille tässä suutaan aukaistaneen ja miten alettaneen henkeä huomeniin viedä. Olin aikeissa huomiseksi laittaa leipomusta noista jauhoista ja vähän olisi jauhettu lisää, mutta nyt, Jumala armahtakoon, en osaa tehdä enkä sanoa.»

— Ei suinkaan tässä muuta mahdollisuutta näytä olevan kuin ruveta suulleen kuolemaan, sanoi Mooses. Kun edes saisimme pitää sen voiämpärin, joka on tuolla aitassa, niin noita perunan nappuja nielisimme voin kanssa kunnes lehmät joutuisivat lypsämään. Mutta ne vievät senkin.

— Vievät senkin! Hyvä Jumala sentään! Mikä oikeus niillä siihenkin?

— Oikeuttako ne ryövärit katsovat? virkkoi Mooses katkerasti. Sitähän meillä kun on kaksi lehmää ja vain kaksi henkeä, niin tässä tuonnoin oli elintarvelautakunta määrännyt meiltä voita tuotavaksi. Sitä ei ole viety, mutta nyt ne vievät kaikki. Sitä kun kerran on ruvettu viemään, niin tehdään puhdasta. Pahan päivän varaksi olemme alituisella ahkeruudella koettaneet hankkia palasta kokoon. Nyt ne viedään päivään asti maanneitten syötäväksi ja meidät jätetään suulleen kuolemaan. Siinä on sitten laki ja oikeus... Olisivat kaikki nuo nykyiset nälkäiset pitäneet meidän tavallamme kynsiään maassa kiinni, niin kenelläkään ei olisi nälkä.

— Niinhän se on Salomoni sanonutkin, että laiskuus tuo unen ja joutilas sielu kärsii nälkää, sanoi Anna ja meni ulos. Hetken perästä sieltä palattuaan hän toi ison syksyllä suolatun siian ja leipäkannikan pöydälle ja sanoi: »Tuossa on leipä, mutta pureskellaan kuitenkin, vaikka hän olkoon kuinkakin viimeinen.»

Pöytään tuli Mooseskin ja leikkasi hienon viipulan leipää ja isomman palasen siikaa ja sanoi: »Kunpa sitä olisi edes lohia kuten muina talvina. Mutta ei ole, kun tukeillaan telusivat järvellä koko kesän, niin ei saatu lohia ja vähän on siikojakin.»

— Siikojahan noita siikojen sijaan olisi, kun muuta olisi niin paljon. Tynnyri on vielä enemmän puolellaan tuolla konttorissa, kun sen edes saisi pitää.

— Se täytyy haudata nietokseen, sanoi Mooses ja mieli tuntui hieman lievemältä, kun vielä oli jotakin mitä kätkeä.

Seuraavana aamuna päivän sarastaessa tuli kaksikymmentä miestä ja kaksikymmentä hevosta pitkine laitarekineen Uudentalon aitan edustalle ja suurella touhulla ruvettiin tyhjentämään aittaa. Muutamat sangoilla ammensivat jyviä säkkeihin, toiset sitoivat säkkien suita ja toiset kantoivat raskaita säkkejä rekiin.

Mooses ei voinut olla näkemässä, vaan otti järvitueuran ja kirveen olalleen ja

meni järvelle tekemään mateen patoja ja tuli vasta kotiin, kun aikoja sitten oli nähnyt kaksikymmentä hevosta säkeillä kukkuroiksi täytettyine kuormineen laskeutuvan Saunajärven jälle. Ja Siuruan tielle päästyään ne lähtivät jäljekkäin jalkatenästä vetäen etenemään järven takana metsän rinteessä näkyvää Siuruan tien aukkoa kohti.

Kotiin tultuaan Mooses kysyi, ennenkuin oli kirvestäänkään heittänyt penkin alle: »Kuinkas kävi voiämpärin?»

— Veiväthän ne niinkuin punaiset koirat... Sanoivat vain, että Tepastosta elintarvelautakunnalta saatte voikortin, jolla sieltä saatte kortilla osanne kuten muutkin.

— Kortilla... Joka sudella suuhun, niin se häntään, sanoi Mooses ja heitti kirveensä penkin alle. Sitten hän katsoi akkunaan, mistä näkyi, miten aitan ovi oli selkoselällään auki ja edusta laajalta tannerrettu hevosten ja rekien sohriessa. Sitä katsellessa taas uusi kylmä värähdys kävi läpi Mooseksen ruumiin. Sanaa puhumatta hän lähti sitä tarkastamaan ja panemaan edes ovea kiinni. Sieltä hetkisen perästä tultuaan Mooses sanoi: »Sieltä hinkalojen pohjilta pyyhkimällä näkyy saavan muutamia kappoja jyviä. Ja ovat lattiallekin jalkoihinsa polkeneet kuin pahat siat, nekin pitää laasta pois ja kuivata.»

— Muutamia kappojako, huudahti Anna. Hätähän se sitten on hukassa. Minä en saattanut niitten mentyä mennä katsomaankaan, koko aitta ja sen ovi ammollaan näytti niin kaamealta kuin jos mustalainen olisi sinne haudattuna.

Sen sanottuaan Anna otti saavin ja metsonsiivet toiseen käteensä ja lähti aittaan. Pitkän tuokion perästä hän sieltä palasi ja ihastunein kasvoin sanoi: »Lienee niillä sentään ollut omaatuntoa, kun niinkin paljon jättivät. Ei sopinut kaikki siihen saaviin. Melkein toinenkin tulee, kun siitä lattialta lakaisee. Saat lähteä noutamaan sitä saavia.»

— Vai kertyy sieltä sentään niin paljon... Mutta pysyyhän ne sielläkin. Kyllä kai niiltä nyt säilyy, koska ovenkin olivat auki jättäneet. Ota vain toinen saavi ja kokoa siihen viimeiset.

Anna otti toisen saavin, vei sen aittaan ja palasi sieltä, kun ilta jo hämärsi. Hän pisti siivet pirtin naulaan ja tyytyväisenä huohtaen sanoi:

— Tuli toinenkin saavi aivan kukkuroilleen. Mutta minä rapostelinkin seinän

raotkin, mistä yksikään jyvä löytyi.

— Kyllä kai nyt kannattaa jyvät yksitellenkin nokkia, sanoi Mooses ja kellistyi penkille. Annakin lähti navettaan.

Tänä iltana ei nukuttanut. Vuode oli tehty valmiiksi, mutta kumpaistakaan ei siihen haluttanut käydä. Ei viritetty tultakaan huoneeseen, täysi kuu vain paistoi ja loi tummia varjoja huoneitten sivuille. Pakkasen silmät jalokiviä kirkkaampina säteilivät lumen pinnalla ja huoneitten katoilla ja räystäissä. Kaikkialla näkyi satumainen puhtaus. Tätä katsellen nyt Uudentalon asukkaat neuvottelivat, miten sitä tästä eteenpäin lähdetään, miten saataisiin ne viimeiset elot riittämään talveksi. Eivät he uskaltaneet elintarvelautakunnalta toivoa mitään apua ja noista kahdesta saavillisesta tuskin kiloa viikoksi henkeä kohti riittäisi oikeita jauhoja. He päättivät ruveta petäjistä kiskomaan kuoria, mutta eivät tienneet sakotettaisiinko siitäkin, kun ei ollut omaa metsää. Päätettiin kuusen naavoistakin koettaa tehdä jauhoja. Kun ne lampaille olivat niin mieluisia, niin ehkäpä ne ihmisillekin olisivat terveellisiä. Viimein Mooses muisti eräältä vanhalta mieheltä kuulleen, että Isonvihan aikana pakolaiset ovat pakopirteillään haapoja sahanneet jauhoiksi ja niitä jauhinkivillä jauhaneet hienoiksi. Ehkäpä heidänkin ladossaan olevilla kivillä jo oli niitä jauhettu. Tätä kaikkea mietittyään Mooses punalsi päätään ja sanoi: »On ollut mustia jos valoisiakin päiviä meidänkin elämässämme, mutta ei näin mustana ole elon tie näkynyt kuin nyt... Kuka takaa, ettei tuo kansalaissota leviä vielä tännekin maailman ääriin tekemään kaikesta loppua... Muistan taas sen kerrallisen uneni. Olenhan nyt alaston ja viluinenkin. Ei kunnollista puukapulaa, mitä uuniin panna. Mutta mitä merkitsi se, että se Martta lopulta läähättävänä kiirehti minua auttamaan? Siihen sillä kertaa heräsin ja iloitsin siitä, että se oli uni. Mutta eteenpä se näkyy koituvan.»

Anna huokasi syvään ja sanoi:

— Kunpa häntä tuonkaan verran on viljaa ja päästäisiin nämä kolme viikkoa, että ensimmäinen lehmä poikisi, niin sitten maidon sekaan hierotaan vaikka naavoja. Sanotaanhan niinkin, että viepi koski rikkojakin, hyvä särvin survojakin, ja ehkä Jumalan avulla päivästä toiseen mennään. Ei niilläkään ole kaikki tarpeet tasaisin, joilta sota polttaa asunnotkin pään päältä; tai kun murhataan, kidutetaan ja raiskataan ihmiset. Ryöstetään kaikki mitä hengestä on irti, kuten meiltäkin nyt. Mutta meille vielä, Jumalan kiitos, on jätetty eläimet eikä henkeämmekään ole vainottu. Tuhansin verroin onnellisemmat olemme

niitä, jotka sodan jaloissa ovat.

— Emmehän tiedä milloin mekin olemme sodan jaloissa, sanoi Mooses. Sitten hän katsoi akkunaan; kun täysikuu jo osoitti aamuyötä, niin kellistyi Mooseskin vuoteelle ja veti peitteen kaulaansa asti.

— Sitten koko Suomessa ei jää kiveä kiven päälle, jos mekin sodan jalkoihin joutunemme, sanoi Anna ja laskeutui hänkin vuoteelleen.

Aamulla jo herätessään Mooses muisti illallisen aikeen ruveta haavasta tekemään jauhoja. Kun vainion perällä peltomaalla oli suuria haapoja, niin päivän koittaessa Mooses koppasi kirveensä, meni ulos ja kohta kanto sieltä haapaisen rangan pirttiin. Siitä hän terävällä käsisahallaan rupesi poikkipölkystä sahaamaan puolen jyvän paksuisia vuoluja. Ne sahan leikkaamien jauhojen kanssa paistinpannussa kuivattiin aivan murenevan kuiviksi. Sitten ne vasaralla murennettiin niin pieniksi, että jauhinkivi nieli alleen. Ja kohta nähtiin, että jauhinkiven alta rupesi tulemaan jauhoja, pehmeitä ja valkoisia kuin parhaimmat vehnäjauhot. Eivätkä ne maistuneetkaan sen pahemmalta kuin haapapapuulta. Mooses ja Anna puristelivat niitä hyvillään käsissään ja sanoivat: »Nyt sitä on päästy uutiseen, kun noin vähällä vaivalla saadaan näin kauniita jauhoja.»

Edellisenä syksynä oli talven lihaksi teurastettu vain yksi lammas ja siitä oli jäljellä enää vain yksi jalka. Siitä Anna vuoli hienoja viipaleita pataan, kuori kahmalon täyden pieniä perunoita sekaan ja niillä kauniilla haapajauhoilla suurusti vellin. Valkoista ja kaunista se ruoka oli, mutta syödessään sitä Mooses kuitenkin tuumaili: »Sanotaan aina, että näkö ei tavoitakaan ole, mutta ei tämä velli kuitenkaan näkönsä arvoista ole. Kyllä tätä ei päälle kylkiensä syö... Vaan kaikkeen tuota pitäneet tottua, syömään puuvelliäkin.»

— Petäjänkuoria pitäneet saada sekaan, jotta tuo haavan kitkeryys sekoittuu toisenlaiseen, vaikkapa pihkan makuun, sanoi Anna haluttoman näköisenä pistellessään velliä.

— Niin pitäneet tehdä, myönteli Mooseskin kupin pohjalta haroessaan perunoita ja lihan kirpakka. Mieli näkyi painuvan raskaaksi niin Mooseksen kuin Annankin, kun haapajauhotkaan eivät tuntuneet olevan ihmisen ruokaa.

Tänä päivänä piti taas postin saapua, mutta postipoika ei tuonut nyt paremmin kuin kahdella edelliselläkään kerralla Uuteentaloon mitään sanomalehteä.

Sekin synkensi osaltaan mieliä, kun ei saanut Etelä-Suomesta mitään tietoja, miten siellä sota myllersi.

Kun Mooses otaksui Kentän savottalaisten saavan tietoja maailmanmenosta, meni hän tänä iltana, kun savottalaisten oli aika tulla metsästä kotiin, Kenttään kuulemaan uutisia. Jo kartanolle kuului Kentän suuresta pirtistä yleinen räyhäys, miehet pauhasivat, miten nyt työväenpuolue viimeinkin pääsi hallitsemaan kansaa, miten nyt lahtarit olivat jo lujalla. Kaikki olivat ihan haltioissaan, ei kukaan joutanut istumaankaan, seisoallaan vain käsillään huiskien kiroilivat lahtareita, joilla nyt muka oli viimeiset päivät.

Kun Mooses tuli kotiin, kertoi hän Annalle kuulemiaan, joissa ennustettiin valkoisille pikaista loppua. Valta oli joutunut punaisille, senaatti oli heidän käsissään, eduskunta ajettu pois ja kaikki valkoisten sanomalehdet lakkautettu. Kaikkien kymmentä tai kahdeksaa vuotta vanhempien lahtarien tappamisesta oli myös ollut puhetta.

— Voi maailmaa pahennusten tähden!... Salliiko tuota vanhurskas Jumala?... Voi Taavaani ja Marttaani! Oletteko vielä hengissä vai joko murhamies on kotiinne päässyt?... Eivät menneet edes Amerikkaan!

Kyyneltulva puhkesi juoksemaan Annan silmistä ja käsillään hän painoi sydänalaansa.

— Ihminen aikoo tiensä, mutta Jumala johdattaa hänen polkunsa, on kirjoitettu pyhään kirjaan, sanoi Mooses. Silloin ei vielä osannut kukaan aavistaa tällaista... Jätetään Jumalan haltuun huoli Taavasta ja Martasta. Heidän kohtalolleen me emme mitään voi.

— Kolmeen viikkoon ei ole kirjettä tullut, huokaili Anna.

— Se ei merkitse kuolemaa eikä elämää, sillä se maailma kun on punaisten hallussa, niin sieltä eivät pääse kirjeetkään... Kun jaksaisi olla aivan ajattelematta mitään, niin se olisi helpointa.

— Kun jaksaisi, mutta se on mahdotonta, sanoi Anna ja esiliinallaan pyyhki kasvojaan.

— Siihen täytyy tottua siihenkin, kun kuitenkin ei ajattelemisella mitään voita.

— Taava ja Martta, ne lapset eivät kertaakaan vanhempiensa mieltä murheelliseksi saattaneet.

— Kun emme heistä vielä mitään tiedä, niin on nyt varhaista ruveta noin murheelliseksi, sanoi Mooses ja oikaisi he penkille varsin näyttääkseen, että hän ei huolehdi.

Annakin katsoi kelloa, se oli jo yli kymmenen, hän kävi eteisen kaapista tuomassa siianpuoliskon ja kanturaisen haapajauhoista tehtyä rieskaa. Sitä nousi Mooseskin pureskelemaan kuin tavan vuoksi, vaikka ei kumpikaan, ei siika eikä rieska paljon kulunut. Äänetönnä Mooseskin istui pöydän takana, silmät harhailivat sinne tänne ja leuat liikkuiivat vain harvaksen. Hän pureskeli vielä viimeistä palaansa kellistyessään yövuoteelleen. Annakin palaansa pureskellen vei ruokien tähteet eteisen ruokakaappiin, sammutti lampun ja laskeutui vuoteelleen. Muuta ääntä ei nyt Uudentalon asunnossa kuulunut, saksalainen seinäkello vain seinällä hiljalleen hoki: tik tak, tik tak, tik tak.

* * * * *

Kaksi viikkoa oli kulunut. Mitään tietoja Etelä-Suomesta päin ei saatu. Mieli pysyi kuitenkin raskaana.

Eräänä päivänä oli lauha tyyni ilma. Mooses meni jo päivän valjetessa järvelle mateenpyydyksiään katsomaan ja ennenkuin aurinko oli noussut, toi sieltä kaksi kilonpainoista matikkaa ja sanoi: »Pane sinä nämä matikat pataan ja suurusta selvillä jauhoilla, että edes kerran kuukaudessa saadaan oikeata ruokaa.» Anna sen kuultuaan tuli hyvälle tuulelle, pani padan tulelle, rupesi perkaamaan kaloja ja käsiselällään pyyhkäisten suutaan sanoi: »Suuta niin makeasti syyhyttää, vieras kai tälle kalakeitolle aikoo.»

— Kukapa häneen nyt sattunee, sanoi Mooses hieman alakuloisesti, istui hellan luokse ja pisteli pieniä kuivia hongan oksan kapuloita padan alle. Edellisellä viikolla ei Mooses ollut ollut oikein terve ja niin ei tuiskun ja pahan ilman takia ollut saanut hankituksi puita, joita ei muita saanut ottaakaan kuin tukkilaisten murroista oksia. Nytkään ei Mooses tuntenut itseään aivan terveeksi, tuntui vilustavan, sentähden hän ei heittänyt takkia eikä lakkiaankaan. Takki yllä lujasti napitettuna ja lakki päässä allapäin hän vain istui hellan edessä ja aina pisti sormenpituisen puukapulan padan alle, kun näki entisten sulavan hiiliksi. Viimein hän sanoi: »Tänä päivänä olisivat metsot kesyjä, kun on tyyni ja näin

lupsakka ilma. Luulisin tuolta Leihunvaaran takalistolta löytyvän, kun siellä eivät ole savottalaiset liikkumassa. Mutta en tiedä mitä tehnen. Puuta ei ole muuta kuin tuossa nuo muutamat kapulat, joilla ei saa tätä huonettakaan lämpimäksi... Minulla tuota ei mahtane enää olla monta päivää elämänkään aikaa. Minulla on jaloissa pöhö, joka ei ole muusta kotoisin kuin huonosta ravinnosta.»

— Pöhö, huudahti Anna säikähtäen niin että veitsi putosi kädestä.

— Pöhö se on. En ole sitä sinulle tahtonut sanoa, ajattelin että tuo menisi ohi, mutta nyt sanon, kun se päivä päivältä tuntuu kohoavan ylöspäin. Nyt tuolta järveltä tullessani tunsin, että se jo ahdistaa henkeäkin... Katsohan sinä näitä jalkojani. Ne ovat niin kylmät, etteivät ne lämpyä missään ja niin raskaat, ettei niitä tahdo jaksaa liikutella.

Mooses riisui kenkänsä ja sormiensa nenillä paineli turvottuneen näköistä jalkapöytänsä. Siihen jäi sormien jäljiltä syvät kuopat, joitten pohjat näyttivät kuolleelta vereltä.

Anna sen nähtyään löi käsillään rintoihinsa ja sanoi: »Hyvä Jumala sentään... Vielä sinä puhut metsoista Leihunvaaran takana!«

— Niin, ajattelin että jos niillä kuitenkin hiihtää tojottaisi kuten puujaloilla, kun nyt ei syvään upota suksea eikä pakkanen palele.

— Kyllä näkyvät sinulta metsot pysyvän Leihunvaaran takana ja vielä likempänäkin.

— Eipä tuonne tänä päivänä pääsekään, pitää kai puuta koettaa saada. Ajan tuonne Pahtukeron liepeelle, mistä tukkilaiset ovat kuivia honkia tukeiksi hakanneet, niitten oksia koetan mättää rekeen. Mutta jos huomenna on tällainen ilma, niin yritän Leihunvaaran taakse, sanoi Mooses kenkiään vetäessään jalkoihinsa.

— Kyllä toki on paras olla aikomatta sellaiselle retkelle tuommoisilla jaloilla, parempihan tuo on kuolla kotiin kuin sinne susien ruuaksi, sanoi Anna mateenpalasia pataan pannessaan.

Mooses ei ollut sitä kuulevinaan, pisteli taas uusia puukapuloita padan alle, jotta joutuisi keitto. Sitten hän kohautti päätään nähdäkseen ikkunasta, joko tukin

vedättäjiä näkyi järvellä kuormiaan purkamassa. Mutta kummeksien hän sanoi: »Kuka tuo on, joka tuolla järvellä tulee?» Samalla hän hypähti ikkunaan ja huudahti:

— Hyvä Jumala!.. Martta tulee! Se ei ole mikään muu. Tunnen siltä näöltä kuin unissani kerran näin hänet tuommoinen kantamus sylissään.

Annakin kavahti ikkunaan ja henkeään pidättäen sanoi:

— Onko tuo nyt totta, että tuo on Martta?

— Se on Martta, minä vannon sen, että se on Martta.

Anna pyörähti ikkunasta, tempaisi naulasta huivin päähänsä ja sanoi, että katso sinä keittoa ettei kuohu. Sen sanottuaan hän meni ulos ja lähti juosta huurottamaan rantaan juuri kuin pikku tyttönen ja alkoi huutaa: »Martta kultaseni, Martta kultaseni!»

Martta kerkesi saunan alle rantaan juuri kun Annakin talosta kerkesi siihen. Martalla oli vaatteihin kääritty puolivuotias poika sylissään ja selässä laukku, jossa oli evästä. Päällysnuttu oli pujotettu viilekkeen mutkaan. Anna otti nyt Martalta pojan kantaakseen ja he lähtivät taloon.

Mooses oli keittoa hoitamassa hellan luona, kun ovi aukeni ja helähtivät Martan iloiset sanat: »Jumala olkoon kiitetty, että näen teidät elossa ja terveenä!» Sen sanottuaan hän heitti laukkunsa penkille ja kiirehti tervehtimään isäänsä.

Mooses sanoi nyt nauraen: »Tunsin tuonne järvelle siltä näöltä, kun kerran siinä pahassa unessani näin sinun tulevan minua auttamaan. Mitä hyvää nyt tuonetkaan?»

— Mutta kuulkaas, kun toissa päivänä kaikessa ahdingossani muistin teidän kertomanne unen ja tuli kuin taivaasta mieleeni päätös, että täytyy lähteä isää ja äitiä pelastamaan, mutta eihän teillä täällä mitään hätää ole, rauha maassa ja kalakeitto kiehumassa.

— Ei ole kaukanakaan siitä, sanoi Mooses kauhalla hiljalleen liikuttaessaan kiehuva kalakeittoa.

Anna selvitteli Martan pojan päältä enimmäkseen vaatteet, pani sänkyynsä ja peitteli

siihen lämpimillä vaatteilla. Ja ennenkuin hän kerkesi mitään ajatella kysyi:
»Miten Taava jaksaa?»

Martan kasvot leimahtivat punaiseksi kuin kekäle ja väristen hän sanoi:
»Voi kun kysyttekin!... Se on sodan uhrina.»

Anna sävähti palttinan kalpeaksi ja huudahti: »Kuollutko Taava?... Moneen viikkoon ei ole yöllä eikä päivällä ollut sitä hetkeä, etten olisi Taavaa ja sinua muistanut ja itkenytkin lukemattomia kyyneliä.»

— Kuollut on Taava, kuollut on Teppo, kuollut on Väinö, kaikki sodan uhreina, sanoi Martta vapisten.

Mooses nousi ajattelemattaan seisaalleen ja kauhistuen kysyi: »Teppo ja Väinökin kuolleet?»

— Niin on, sanoi Martta ja puristi itseään, ettei itku voittaisi.

— Onko siellä oikea sota, kysyi Mooses.

— Oikea sota ja niin julma sota, ettei sanoilla voi kaikkia sen julmuuksia kertoa.

— Voittavatko ne punaiset sittenkin?

— Eivät ne voita. Valkoiset ne lopussa voittavat, mutta punaiset ja ryssät siitä vihasta polttavat ja hävittävät kaiken, mikä maan päällä on. Enemmän kuin kymmenen taloa meidänkin kylässä tässä kolmantena yönä paloi yht'aikaa. Taloista ryöstetään kaikki, mikä kaluksi käypää on, ja sitten huoneet paloöljyllä ruiskutetaan sisältä ja päältä ja sytytetään tuleen. Kolme riihtä, puimahuone ja vanha sauna jäi meilläkin palamatta. Uusi saunakin poltettiin, kun siinä oli pesutupa, jota paremman puutteessa olisi voinut asuntona käyttää.

— Eikö siellä niitä suojeluskuntia ole? kysyi Mooses.

— On siellä suojeluskuntia, mutta ne eivät saa aseita. Oli meilläkin suojeluskunta, jonka Teppo ja Väinö perustivat, ja sillä pitivät kauan punaisia kurissa, etteivät meidän kylässä saaneet tehdä mitään. Aseista kun oli kova puute, niin Teppo sai houkutelluksi erään venäläisen punaisten varastosta varastamaan aseita. Se eräänä yönä meidän vainiolle kantoikin kymmenen kivääriä, kaksi luodikkoa, kiväärin patruunia ja kaksi laatikkoa käsipommeja,

joista sai Tepolta tuhat markkaa. Mutta se kuitenkin oli surma koko kylälle... Muutamana yönä tiedettiin rautatieasemalle tulleen punaisille vaununlasti ampumatarpeita. Teppo ja Väinö lähtivät koko suojeluskunnan voimalla valloittamaan sitä vaununlastia saadakseen aseita eivätkä tienneet, että samassa junassa oli punaisille tullut avuksi tuhat ryssää. Ne piirittivät meidän suojeluskunnan saadakseen sen vangiksi, mutta miehet eivät antautuneet vangiksi, vaan taistelivat murtautuakseen läpi piiritysketjun. Mutta siinä kaatui koko suojeluskunta. Siinä kaatui Väinökin. Teppo pääsi haavoittuneena kotiinsa.

Saatuaan sanotuksi, että Teppo pääsi haavoittuneena, Martta siirtyi Joelin luokse — pojan nimi oli Joeli — ja sanoi siirtääkseen puheen toisaalle: »Me sitä Joelin kanssa päämme pelastimme ihmeen kautta.»

Anna sai nyt kalakeiton pöydälle ja Martta kaivoi laukustaan puolitoista paksua ruisleipää ja paperiin käärityn voihihkon, enemmän kuin kilon verran, ja niin ruvettiin syömään. Anna otti Joelin syliinsä ja rupesi lusikan kärjellä kalavelliä pistelemään sen suuhun ja ihaili lasta, kun se ei vierastanutkaan. Sitten hän kysyi:

— Siinä taistelussako se Taavakin sai surmansa?

Martta oli hetken ääneti, mutta sanoi sitten surullisesti: »Mieluummin olisin kertomatta, kun tyytyisitte siihen tietoon, että Taava ja Teppo ovat kuolleet.»

Mooses ja Anna jättivät tietämättään kädestään lusikan pöydälle. Anna sanoi pyytävästi: »Kerrohan toki, vaikka se olisi kuinka kauheata.»

Martta jäykisti itsensä, jottei itku voittaisi, ja sanoi: »Kun Teppo oli siinä vaununvaltaustaistelussa haavoittunut, tuli hän kotiinsa, mutta heti sen perästä tuli kolmikymmenmiehinen ryssä- ja punikkijoukko aseineen vangitsemaan Teppoa. Teppo kun ei kerjennyt mihinkään paeta, niin oli käskenyt Taavan ja palvelijatyttö haudata hänet keittiön halkoarkkuun, minkä ne hyvin olivat kerinneet tehdäkin, ja siinä se olisi säästynytkin, mutta vieressä seisova palvelijatyttö, salainen punikki, oli ollut niin katala, että oli ilmoittanut. Venäläiset olivat repäisseet Tepon arkusta, mutta Tepolla oli käsipommi kädessään. Hän oli sen lyönyt lattiaan tietysti toivossa saada siinä surmansa joutumatta niitten kidutusuhriksi. Mutta vaikka se ilmiantaja palvelustyttö oli mennyt räpäleiksi, osa uunista pudonnut alas, ovi lentänyt palasina eteiseen ja viisi ryssää mennyt riekaleiksi, niin Tepolta itseltään oli mennyt vain käsi

kalvosta myöten poikki. Jäljelle jääneet ryssät ja punaiset raastoivat sitten Tepon matkaansa ja lähtivät viemään rääkättäväkseen ja kidutettavakseen. Silloin Taava luultavasti menetti järkensä, hän tempasi kirveen ja meni hurjana tappelemaan sitä lähes kolmikymmenmiehistä asetettua joukkoa vastaan. Ja kumma kyllä, yhdeltä venäläiseltä sai lyödä niskat poikki, mutta toiset kiväärien perillä löivät hänet tainnoksiin, pistivät kymmeniin pistimiin ja nostivat ilmaan. Taava parkui, kunnes heitti henkensä. Tämä tapahtui meidän talon kohdalla. Juoksin portille katsomaan. Teppo näki minut ja huudahti: 'Martta, viskaa pommi!' Se luultavasti tarkoitti, että lahjoittaisin hänelle kuoleman. Mutta minulla onnettomalla ei ollut mukana, lähdin juoksemaan pommia sisältä. Silloin kymmenillä kivääreillä ampuivat minua jälkeen, mutta ei sattunut yksikään, vaikka kaulassani huiviin sattui. Minä sain käsipommin, mutta menijät olivat kerjanneet mennä niin kauas, että jälkeen juokseminen oli turhaa. Taavan olivat nakanneet tien ojaan kuin koiranraadon. Minä nousin vintin akkunaan katsomaan menijöitä ja jos olisi ollut kivääri, niin olisin Tepolle lahjoittanut kuoleman, mutta ei ollut... Se on kaikkein onnettomin, joka joutuu niitten kidutettavaksi... Rovastinkin kiduttivat mitä hirmuisimmalla tavalla, puhkaisivat pistimillä silmät, leikkasivat kielen ja korvat ja pistimillä pistelivät kaikilta puolilta, mutta eivät sydämeen. Sitten viimein, kun onneton henki oli eronnut, köyttelivät kirkkoaidan veräjän poskeen, vanhat tuohikengät jaloissa, kalotti päässä ja raamattu kainalossa seisomaan. Raamattukin oli pistelty pistimillä repaleiksi... Kirkko niillä oli teurastushuoneena. Meidän karjakin vietiin kirkkoon, siellä alttarin edessä oli pyhiä sanoja lausuen rippileipiä tungettu lehmien suuhun ja sitten teurastettu... Veri on hyytyä suonissa... Kun meiltäkin karja ja kaikki mikä kelpaavaa oli, oli viety, niin sitten iltasella, kun muutkin talot olivat tyhjennetyt, sytytettiin talot palamaan. Ulvovien liekkien, ryskyen murtuvien rakennusten ja ilkeän naurun kanssa sekautuen kohosivat valitukset ilmaan koston Jumalan korviin, jonka oikea käsi viimein on kostava ja tuomitseva kunkin töittensä jälkeen.»

Tätä kuullessa Mooses ja Annakin ikäänkuin kivettyivät, eivät pitkään aikaan kyenneet sanomaan mitään, ei edes syömäänkään. Viimein he kuin horroksesta tointuen ottivat lusikat käsiensä ja rupesivat syömään vaistomaisesti. He eivät tunteneet ruoan makuakaan. Kasvot vain olivat turvoksissa ja punaiset kuin saunasta tullessa. Viimein Annan koko ruumis värisi, hän nielaisi kurkustaan karvaan palan ja sanoi: »Taava parka!» Silloin voitti itku, koko ruumis tutisi eikä äiti parka voinut puhua mitään. Kyyneleet vierivät Mooseksenkin kasvoja alas eikä hänkään puhunut mitään. Marttakaan ei tuntenut enää halua puhua, otti vain Annan sylistä lapsen ja taputteli sitä poskelle, mutta kyyneleet kuitenkin kastelivat lapsen peitettä.

Viimein Martta nousi pöydästä, pani lapsensa sänkyyn ja käveli akkunasta katsomaan järvelle. Sitten hän sanoi äidilleen: »Äiti! Onko teillä vielä villoja, rukki teillä kyllä näkyy olevan? Kädet eivät nyt saa olla minuuttiakaan joutilaina. Meidän miehillemme täytyy saada vaatteita... Jos saisin villoja, rupeaisin kehräämään lankaa, tekisin sukat, tekisin kahdetkin ja niin monet kuin kerkeän.»

— Tarvittaisiinko niitä paljonkin niitä sukkia? kysyi äiti.

— Voi, äiti! Niitä tarvitaan monia tuhansia. Monet tuhannet pojat rintamalla odottavat meiltä sukkia, käsineitä, kenkiä ja kaikenlaista ruumiin verhoa. Mutta tuhannet kädet niitä ovat yötä päivää valmistamassakin.

Martan puhe tuntui äidistä aivan luonnottomalta houreelta. Mutta kun hän näki tyttären odottavan häneltä vastausta, niin hän sanoi: »Olisi kai niitä valmiita lankojakin enemmän kuin kymmeniksi sukiksi, mutta mitä ne ovat niin suuressa tarpeessa, sama kuin ei mitään.»

— Voi, äiti kulta! Se on niin suuri apu, että te ette kykene sitä käsittämään, ainakaan tällä kertaa... Eikö isällä olisi kinnasnahkoja, nyt on täysi talvi, tarvittaisiin kintaitakin.

— Maksettaisiinko niistä mitään?

— Minä maksan teille, mitä vain tahdotte.

— On minulla ainakin kaksikymmentä valmiiksi muokattua vasikannahkaa, kyllä kai niistä ainakin viidetkymmenet kintaat tulee, sanoi Mooses ulos mennessään. Ja kohta hän toikin kantamuksensa pehmeitä vasikannahkoja ja heittäessään ne lattialle sanoi: »Näkyisi tuolla vinnillä olevan pariaksi, ehkä kolmiksikin pienoisisiksi turkeiksi valmiiksi muokattuja lammasnahkojakin.»

— Voi, tuokaa ne tänne!

Mooses lähti niitä hakemaan ja kohta toi sylinsä täyden valkeita, pehmeitä, mustavillaisia lammasnahkoja ja äiti toi samassa kainaloisen vihon harmaita valmiiksi kerrattuja villalankoja.

— Jumalalle kiitos! Kuka olisi onnellisempi tällä hetkellä kuin minä! Mutta minun täytyy päästä tänä päivänä, ihan nyt viemään näitä tavaroita Tepastoon.

Kuulin tullessani, että kirkonkylässä on toimikunta, joka näitä sotaväen tarpeita ottaa vastaan ja lähettää rintamalle. Ruustinna kuului siinä toimikunnassa olevan johtajana. Menen rovastiin yöksi, saan siellä hevosen hoitoon.

— Rovastissa ollaan meille kylmiä, kun möimme nämä tilat yhtiölle, joten saavat saatavia tuskin kymmenennen osan siitä mitä ennen meiltä, sanoi Mooses.

— Voi, isä kulta... Vapaussodan liekki lämmittää semmoiset kylmyydet. Antaahan isä hevosta, että lähden, tai vielä parempi, jos isä lähtisi kyytiin. Minä näin hyvällä säällä kutoisin reessä sukkaa.

— Kyllä kai tuota saattaa lähteäkin, sanoi Mooses. Mutta tuolla vinnillä on kolmet melkein uudet, valmiiksi voidellut saappaatkin ja parit tai kolmet kintaat, ehkä nekin käyvät kaluksi.

— Voi, tuokaa tänne! huudahti Martta, otti sitten äidin tuomasta lankaläjystä vyyhden, pani sen kerinlautoihin ja rupesi kerimään lankaa kerälle reessä kutoakseen. Siihen tuli äiti, käsivarrellaan kolme villapuseroa, ja sanoi: »Ehkä nämäkin kelpaavat?»

— Voi toki! Jumala olkoon kiitetty, että teillä semmoisiakin on.

Siihen läjään toi isä vielä kolmet kengät ja lähti laittamaan hevosta.

Nyt nähtiin ikkunasta erään Kentän savottalaisen akan kiirein askelin tulla löntystävän Uuteentaloon. Sen nähtyään Anna sanoi:

— Mitähän tietoja tuo nyt tuo, tuo on niitä punaisimpia?

Akka tuli pirttiin ja nähtyään sen tavaraläjän lattialla alkoi suurin silmin kysellä: »Mitä ja mihin noita viedään?» Hän otti kenkäparin ja sanoi: »Tuossapa olisi Iikalle sopivat kengät, mitähän nuo maksaisivat.»

Martta ei ollut kuulevinaan, keri vain lankaa minkä kerkesi, eikä Annakaan virkkanut mitään, kääntyi vain lähtemään ulos. Akka seisahtui, katseli tavaraläjää ja haki mielessään sanaa mitä sanoisi. Sanoi sitten: »Lujalla kuuluvat nyt lahtarit jo olevan.»

Martan silmät välähtivät, kerä putosi käsistä, silmänräpäyksessä hän tempasi esiliinan taskustaan brovningin ja sormi liipaisimessa tähtäsi metrin päässä

seisovaa akkaa kohti ja sävahti: »Sanopa vielä 'lahtari'!»

Akka säikähti ja juuri kuin henkensä edestä peräytyi sylen verran ja sanoi:
»Valkoiset, minun piti sanoa, vaan erehdyin.»

Martta piti brovninkia akkaa kohti ja sanoi: »Pakenetko vai näytänkö yhden kumman kerralla. Teiltä koirilta ei ihmiset ole nimensä arvoisia.»

Akka syöksähti oveen, löi oven kiinni ja oven takana mennessään sanoi:
»Ampiaispesällepä minä satuin.» Samassa nähtiin akan melkein juosten mennä huntostavan Kenttään päin, helmat edestä melkein polvien tasalle kohotettuina.

Mooses oli jo valjastanut Nellansä pitkän kirkkorekensä eteen ja Nella seiso i alakuloisempana ja laihempana kuin koskaan ennen porrasten edessä. Mooses ja Anna kantoivat pirtistä tavaroita rekeen, mutta Martta nousi vielä vinnille katsomaan mitä siellä olisi ja heti kuuluikin ääni: »Täällähän on vielä paljon. Täällä on höyhentyynyjä, lakanoita, villaisia peitteitä ja mitä kaikkea hyvää täällä onkaani» Orsilta hän kokosi peitteitä sylyyksensä ja toi nekin rekeen. Sitten hän nousi juosten ylisille, joiden porrasaukosta alkoi toinen toisensa perästä tulla alas raskaita höyhentyynyjä. Sitten hän toi sylyksensä suuria valkeita lakanoita ja vei rekeen. Anna sanoi, että niissä on Hetvinkin, mutta mitäpä tuo noilla tehnee, lieneepä siellä Amerikassa parempiakin.

Tavarat olivat nyt lastattuina reen etupuoleen ja perään istuimen korokkeeksi vain pari tyynyä ja jalkojen peitteeksi muuan villainen peite. Siihen istui nyt Martta sukkapuikot toisessa ja lankakerä toisessa kädessä. Rinnalle istui Mooses ja nykäisi Nellaa, joka tapansa mukaan, muistamatta nykyistä laihuuttaan, lähti pitkin askelin juosta hölkyttämään järvelle vievää tietä, niin että valkoinen harja hulmusi ilmassa.

Kun tielle oli päästy ja Nella tapansa mukaan juoksi tavallista hölkkää, vaikka ohjakset olivat löyhälläkin, käännähti Mooses Martan puoleen ja tuokion katsottuaan Martan sukankutomista kysyi: »Miten ne sotilaat niin alastomia ovat, että täältä asti niille vaatteita ja sukkia ja kenkiä täytyy?»

— Ne sillä tavalla ja siitä syystä ovat alastomia, kun punaiset venäläistensä kanssa ryöstävät taloista vaatteet ja ruoat ja kaiken mikä hengestä irti on, ja vielä polttavat talot, sillä tavalla pakottaakseen kaikki liittymään heidän joukkoonsa. Mutta niistä ryöstetyistä ja poltetuista taloista päinvastoin kaikki pojat ja miehet, kuka vain kynnelle kykenee, joukossa viisitoistavuotisia poikia ja kuusi- ja

seitsenkymmenvuotisia vanhuksia, lähtevät monikymmenpenikulmaisia erämaataipaleita kiertäen kaikki punaisten leiripaikat valkoisten rintamalle hiihtäen. Taskussa tai pienessä laukussa palanen leipää evääksi, ne tulevat rintamalle märkinä, hengen rajoja myöten väsyneinä ja nälkäisinä. Ainoastaan palava into on pitänyt pystyssä tähän asti. Niille täytyy olla rintamalla annettavana ruokaa, kuivaa ylle ja ennen kaikkea hellää rakkautta... Ei voi käsittää se, joka ei ole kokenut, minkälainen tuli syttyy sieluun sillä ihmisellä, jolta ryöstetään kaikki ja mitä ei saada ryöstetyksi, poltetaan tuhkaksi... Mutta se tuli on jumalallinen tuomion tuli niille ryöstäjille, pilkkaajille ja murhaajille. Sen itse vetävät päälleen... Kuka lienee se, jolta kaikki on ryöstetty ja poltettu suojakin päältä, joka antaa sen anteeksi? Sentähden jok'ikinen taisteluissa tai muuta tietä vangiksi saatu punikki tai ryssä ammutaan. Miekka riippuu jokaisen punikin ja jokaisen Suomessa puuhaavan ryssän pään päällä. Se kyllä aikanaan putoaa jokaisen punikin, jokaisen ryssän niskaan.

— Niinkö sitä kuitenkin uskotaan, että valkoiset voittavat?

— Varmasti. Sen on Jumalamme sanonut ja päättänyt... Nyt käydään vain puolustussotaa, siksi kunnes saadaan aseita ja yhä lisää voimia, mutta nyt on Saksasta jo tullut kaksi laivanlastia sotatarpeita ja neljätuhatta jääkäriä ja lisää on monta laivaa tulossa ampumatarpeita ja ruokavaroja ja miehiäkin. Ne kun kerjetään levittää pitkin rintamaa, niin silloin sitä lähdetään etenemään sillä jumalallisella voimalla, jonka edessä ei kestä Jerikon muurit eikä ryssän ja punikkien linnat, uskokoot itse niitä vaikka kuinka murtumattomiksi... Sota kyllä tulee hirvittävän suureksi sen tähden, että punikit tuovat Venäjältä suunnattomat määrät ryssiä ja ampumatarpeita ja samalla mitalla täytyy täältä päin myöskin varustautua.

— Jospa ne sieltä Venäjältä tuovat niin paljon voimia, että valkoiset eivät sittenkään voita.

— Ei, ei, sanoi Martta päätään kallistaen. Vaikka punikkien ja ryssäin luku olisi tuhatkertainen, niin niiltä puuttuu sitä tulta, mikä täältä päin on käypä ja polttava kuin akanat ja nostava ilmaan kuin höyhenet.

— Jumalan varassahan se on, sanoi Mooses syvään huohtaen ja nykäisi Nella kiireempään juoksuun.

— Jumalassapa se on ja Jumala on meidän puolellamme... Ettekö voi ajatella

mitä esimerkiksi meidän rovasti siinä kirkkoaidan veräjän pieleen sidottuna puhkaistuine silmineen ja kielettömine suineen saarnaa Jumalan vanhurskaudesta? Ja mitä saarnaa se teuraseläinten jätteillä täytetty kirkko siinä aarniohonkain keskellä... Minulla on siellä kotona levään paikkaan piiloitettuna taskukirja, jossa on luettelo rovastin teloittajista, pappilan polttajista ja ryöstäjistä todistajineen. Siltä varalta, että ne eivät tulisi sodassa ammutuiksi, vedetään ne sen mukaan oikeuden eteen... Samanlainen luettelo on Tepon murhaajista ja talojen ryöstäjistä ja polttajista.

Mooses ajoi Nellansa pappilan kartanolle ja silloin sisältä tölmäsi kartanolle suuri joukko ihmisiä. Reen ympärillä kuului riemua ja huutoja: »Onko tämä kuorma suojeluskunnalle?»

— On, kerkesi vain Martta sanoa, kun ruustinna syleillen suuteli Marttaa ja sanoi: »Sinä siunattu ihminen! Lähde nyt sisälle!» Martta lähtikin ruustinnan taluttamana sisälle, mutta reestä tavarat kerkesivät jo edelle riemuitsevan joukon käsissä.

Itse rovasti tuli Moosekselle osoittamaan tallia, mihin viedä hevonen ja laittaa ruokaa eteen. Mooses näki nyt, että luultu kylmyys oli olemattomissa.

Kun hevonen oli suittu, harjattu ja kaikin puolin hoidettu, niin rovasti vei Mooseksen suureen saliin, missä kymmenet eri pöydät seisoivat ja niillä räätälit kangaspakoista leikkasivat pukuja ja kymmenet ompelukoneet surisivat toisten ommellessa. Ja kymmenet ja taas kymmenet kädet tulisessa kiireessä kutoivat sukkaa, kinnasta, lapasta, villaista kaulaliinaa, mikä mitäkin.

Kun ruustinna oli tulijoille saanut annetuksi kahvia tuli hän Martan luokse ja kysyi: »Mikä Jumalan armo sinut lennätti tänne sieltä punaisten valtakunnasta? Kartasta katsoen Taulaniemen pitäjä on ihan julmimpien punikkien piirissä. Sieltä niistä seurakunnistahan koko syksyn ja talven on kerrottu kauheimpia ryöstöjä ja murhia.»

— Minä kerron lyhyesti, kerkesi vain Martta sanoa, kun kaikki kohensivat asentoaan ja lakkasivat työstään kuulemaan Martan matkakertomusta.

— Kun kotini oli ryöstetty ja poltettu ja sitä ennen mieheni taistelussa kaatunut, näin sen kaamean yön, jona kartanoni yht'aikaa kymmenen kartanon kanssa paloi ja sen vietin puolivuotiaan lapseni kanssa riihessä mieheni verisen ruumiin ääressä. Uunissa pidin tulta, jotta tarkenisimme. Aamulla menin oman torpparin

torppaan turvaa etsimään ja torpan vaimolta koettamaan saada neuvoa päästäkseni näkemään vanhempiani ja virittämään täällä salokylissä sitä tulta, mitä toki Jumalan kiitos näkyy palavan minun virittämättäni. Torpan vaimo, hänkin tulisimpia punaisia, rupesi tuhannen markan hinnasta toimittamaan matkapassia ottamalla komissarilta itselleen passin. Akka oli kerjennyt luvata toimittaa sen passin ja minä olin kerjennyt luvata hankkia sen tuhannen markkaa, kun tuli torpan mies vahtipalveluksesta kotiinsa aamiaiselle ja se nähtyään minut loukossa lapsi sylissä istumassa hirveästi kiroten tähtäsi kiväärin perällä päätäni kohti. Minä parkaisin ja lapsi kirkaisi, luulin tulleen viimeisen silmänräpäykseni. Ja kenties olisi se niin ollutkin, mutta akka, luultavasti saadakseen sen tuhannen markkaa, hyppäsi väliin ja sanoi: 'Ei vettä vilustuneen päälle. On sillä jo tarpeeksi.' Mies meni toiseen huoneeseen odottamaan aamiaista ja myötäänsä kiroili lahtareita... Hellalla oli pata kukkuroillaan keitettyjä ryöstettyjen eläinten lihoja, ehkä meidän karjan lihaa. Siitä akka kantoi monta maljallista sitä lihakeittoa toiseen huoneeseen miehelleen ja kuudelle lapselleen ja toi minullekin ja käski syömään, siksi kuin hän kävi kylässä. Pitkän tuokion kuluttua se palasi ja toi tarvittavan paperin ja minä sukastani kaivoin sille sen tuhannen markkaa. Akka sitoi rintaani punaisen raasun, ja silloin me lähdimme...

»En uskaltanut omalta asemalta mennä ottamaan pilettejä, siellä olisivat tunteneet ja vanginneet. Kuusi kilometriä kuljin metsätietä Tapalan pysäkille ja kerkesin juuri pysäkille, kun tuli juna. Minä syöksyin junaan ilman pilettejä. Vaivaisena syntisenä valitin konduktöörille, etten ehtinyt pysäkillä saada pilettejä. Kun se oli tarkastanut matkapassini, niin ymmärsi asian ja antoi väliaikaisen piletin. Niin minä Serafina Pönkänä matkustin sen vähän enemmän kuin kaksikymmentä penikulmaa Tempojan asemalle, johon loppui punaisten alue. Sitten piti taas puolikymmentä kilometriä pimeässä yössä kulkea, milloin tietä, milloin tietöntä kahlaten päälle polven lumessa päästäkseni valkoisten leiriin. Eilisen päivän aamu valkeni, kun sinne pääsin. Siellä nousi ilo, ei puuttunut lapsellekaan hoitajia. Löytyi sille kantajia, löytyi sille maitoakin. Löytyi minullekin mitä suuhun panna. Ei siinä kuitenkaan kauan kyläilty. Puolitoista tuntia oli junan lähtöön. Minä taas työnnyin junaan ja tänä aamuna olin Lepokiven pysäkillä kolmen aikana. Siitä menin jalkaisin isän ja äidin kotiin, siellä söin äidin rakkaan käden keittämän matikkakeiton ja nyt olemme tässä.»

Silloin ryhtyivät taas kaikki töihinsä, räätälien sakset rupesivat leikkaamaan kankaita, ompelukoneet rupesivat surisemaan ja kaikki kädet liikkuivat.

— Kun et tuonut tänne lastasi, sanoi ruustinna.

— Se tarvitsee lepoa.

— Niin, niin, lepoa. Hölmö tässä tuoksinassa en ymmärräkään, että jos kuka, niin sinä tarvitset lepoa. Tule, rakas Martta, tänne minun sänkyyni.

— Ei, hyvä ruustinna, nyt jouda nukkumaan. Ensimmäinen sukka täällä on vasta tämän verran alussa, reessä istuessani aloitin.

— Minä kudon sitä sukkaa, sanoi ruustinna tempaistessaan Martan kädestä kudelman ja lähti kädestä taluttamaan Marttaa makuukamariinsa. Martta ei nyt tahtonut vastustaa, vaan meni ruustinnan mukana.

Kaikki olisivat tahtoneet seikkaperäisemmin kuulla Martan kohtalosta, mutta saivat tyytyä niihin yksityiskohtiin, mitä Mooses oli Martalta kuullut.

Rovasti ja lukkari pitivät Moosekselle seuraa. Mutta lukkari se aina väliin esitti joukon yhteisen laulun, jota kaikki yhtyivät neliäänisesti laulamaan kudelmiaan kutoen ja lukkarin tahtipuikon kulkua seuraten. Ja kun kaksi tai kolme laulua oli laulettu, painuttiin taas entistä ahkerammin töihin eikä yksikään näkynyt muistavan, että yö kului.

Seuraavan aamun kajastus näkyi jo itäisen taivaan rannalla, kun yksi ja toinen alkoi tuumia kotiinlähtöä. Silloin ilmestyi Marttakin joukkoon ja sanoi: »Voi kuinka oli hyvä, kun sain kuudentena yönä nukkua. Sentähden kai sain unta, kun näen täällä sellaista hyvää kuin näen... En tiedä itsekään, minkä tähden minun niin kiireesti piti tänne tulla. Minulla oli riihessä mieheni ruumis, jonka luona lapsen kanssa valvoin, kun kartano paloi. Siellä sain käskyn kuin pilvestä, että minun piti lähteä. Ruumis jäi hautaamatta, menen sitä hautaamaan vasta kun tiedän, että Taulaniemi on valkoisten hallussa.»

— Mutta jos kestäisi kovin kauan, sanoi joku.

— Se ei kestä enää kauan. Niin pian kuin ne Saksasta tulleet tykit ja muut sotatarpeet ja Saksasta tulleet neljätuhatta jääkäriä joutuvat rintamalle, alkaa hyökkäyssota. Silloin, sen minä sanon, punikit venäläisineen joutuvat tuppiinsa viheltämään. Rintaman elävä muuri on niin luja että se on murtumaton, ja tuhansittain miehiä ja naisia, vanhoja ja nuoria saapuu lisää. Ne kun saavat riittämiin asti aseita, niin se rintama lähtee ukkospilven tavalla vyörymään

eteenpäin ja sinä päivänä on Jumalan kaikkivaltiaalla sanalla kaikille ryöstäjille, murhaajille ja kaiken pyhän pilkkaajille julistettu kuolemantuomio. Mutta tällaisten tuhansien kotien on viritettävä ja sammumattomana pidettävä se tuli, joka armeijan kautta panee Jumalan vanhurskaan tuomion täytäntöön. Ei saa tapahtua, että henkensä uhraava sotilas saa vilussa ja nälässä panna kaikkensa alttiiksi tuntematta meidän hellää huolenpitoamme. Ja tämä osa siitä armeijan suuresta tehtävästä kuuluu yksinomaan meille naisille.

Nuo viimeiset sanansa sanoi Martta haltioituneena kohottaen käsiään leveälle ja nostaen päätään taaksepäin.

Martta rupesi kättä puristaen hyvästelemään kaikkia. Kaikki toivoivat Marttaa pian näkevänsä ja hajautuivat hekin kukin kotiinsa vievälle tielle, kun Marttakin meni rekensä luo. Ruustinna tuli häntä peittelemään rekeen ja sanoi: »Kuten yöllä oli puhe, tulet hakemaan niitä eloja vaikka tänä iltana.»

— Kiitos, kiitos. Tulen huomennalla, kuului Martan vastaus ja reki lähti Nellan vetämänä aamupakkasessa kireästi kahisten poistumaan Jokikylän tien suuntaa kohti.

Mooses piti nyt Nellan ohjaksia kiinteämmällä kuin eilen tullessa, kun Nella oli yön syönyt rovestin heiniä ja saanut apettakin. Mielellään se Nella aamun kalseassa ilmassa juoksikin, tiesi pääsevänsä taas kotona levähtämään. Pitkät olivat nyt askeleet Nellalla ja pitkä reki souteli puoleen ja toiseen kierällä tiellä. Kun Marttakaan ei virkkanut mitään, niin ei Mooseskaan puhunut pitkään aikaan, piti vain ohjaksia sillä tasalla, että Nella tunsii saavansa mennä kovastikin. Viimein kuitenkin Mooses sanoi huolestuneena: »Olemme me Nellan kanssa olleet toisiimme sopiva pari, mutta kuinka nyt meidän kumpaisenkin ruvennee käymään. Nähenkö minä kesää, ja silloin ne Nellaltakin ovat huulet hukassa, jos minusta aika jättää.»

— Miten niin?

— Minulla on alaruumiissa pöhö, joka on ravinnon puutteesta syntynyt. Kuukauteen ei ole ollut muuta kuin puujauhoista rieskaa ja kalaa. Elintarvelautakunnalle veivät voinkin ja lehmät ovat ummessa. Sitten on toinen seikka, jos kesäänkin päästäisiin, saisiko sitä Nellalle enää laidunta. Viime kesänäkin yhtiö myi huutokaupalla kaikki heinämaat ja ne nousivat niin kalliiksi, että tuhannella markalla sain vain lehmille konnun, Nellalle kolusin soilta ja

korvilta, mistä taakan, mistä kaksi sain. Ja vielä yksi seikka on, polttopuu. Maankaupan aikana, kuten kuult, Sirkelius lupasi polttopuuta ja kaikkea mitä vain tarvitsemme, heinämaitaakin vaikka kuin paljon, mutta Sirkeliuksen yhtiö myikin nämä tilat toiselle yhtiölle ja se, kuten sanoin, myi huutokaupalla heinämaat ja kielsi puun oton. Me emme saa ottaa muuta kuin tuolta tukkilaisten murroista oksia. Niitä kuivien honkien kuivia oksia olen keräillyt aina Nellan rekeen ja tuonut kotiin, mutta nyt siellä taas ovat tulisijat kylmillään, eilen ei jäänyt kuin muutamia kapuloita. Ei saanut perunaakaan enää viime kesänä kylvää Kentän peltoon.

— Jumala, hyvä Isä, laittaa aina jo edeltä asiat hyvästi, vaikka ne ensin näyttävätkin pahalta... Nyt on asiat siten, että kun teillä täällä on niin sievä ja kaunis koti, niin jos teillä ei olisi puutetta heinämaista, perunamaasta ja puusta, niin tuskin te lähtisitte tästä sievästä ja kauniista kodistanne sinne minun huoneettomaan kotiini. Mutta siellä onkin sitten kaikkea muuta, mitä täällä puuttuu. Meillä on leipääkin. On kymmeniä hehtoja kätöksä viljaa. Elintarvelautakunta syksyllä jätti niin runsaasti siemeniä, että niitä on ollut syödäkin, ja on vieläkin, kun ne on kätkeyty jo aikoja sitten pahaa peläten. Meillä on peltoa, meillä on niittyä, meillä on metsää ja sanalla sanoen kaikkea muuta paitsi huoneita, karjaa ja hevosia. Huoneestakaan ei aivan tukalaa tule. On kolme riihtä, niistä yksi uusi, se jossa Väinö makaa. Siihen ensi hätään tehdään leivinuuni ja joku ikkuna. Toinen rihi navetaksi, kolmas talliksi ja puimahuone rehusuojaksi, kunnes saadaan oikea kartano. Se on verraton apu minulle, että te lähdette sinne. Silloin meillä on tämmöinen hevonen oikein tarpeeseen, se tuossa pienessä talossa olisi paljas korukalu ja ajan hupa teille. Ja kaksi lehmää aluksi on myöskin iso asia. Kaksi lehmää tosin tullessani junassa eräältä Tuohijärven isännältä sain kaupatuksi, mutta siinä on vain kaksi. Te kun tuotte kaksi, niin sitten on jo neljä.

— Raskiihan täältä lähteä, ei ole metsissä enää lintuja, kun savottalaiset räikivät kaikkialla, ei ole järvistä rauhaa kalan pyyntiin, kun tukkilaiset tukkeineen koluavat kesät pitkin päästään.

— Meidän metsissä on lintuja ja meidän järvissä kaloja joskaan ei lohia, niinkuin täällä, ja siellä eivät tukkilaiset häiritse eivätkä tule häiritsemään kesällä eikä talvella, ei metsissä eikä järvillä.

— Kunpa pääsisi tuosta pöhostä, mutta se tuntuu valloittavan koko ruumiin. Ensin se tuli jalkoihin ja siitä se on päivä päivältä hiipinyt ylöspäin. Tuntuu jo

sydänalassakin. Ja jalat ovat kylmät ja raskaat kuin puupölkyt.

— Olkaa huoletta siitä. Jos se on tullut huonon ravinnon takia, niin kyllä se saadaan sulamaan. Ruustinna lupasi jostain hankkia hehdon rukiita, kaksi kiloa voita ja viisi kiloa sianlihaa nyt aluksi ja kun viikon perästä teille kuului lehmä poikivan, niin kyllä nälän pöhö häviää kuin tuuleen.

— Ravinnon puutteen takia se on, ei se mistään muusta ole, sanoi Mooses ja tiukkasi Nellan ohjaksia.

Kun aamu oli kylmä, niin Martta oli käsiään pitänyt peitteen alla, mutta kun nyt rupesi aurinko paistamaan vasten, niin otti povestaan sukankudelmansa, rupesi sitä kutomaan ja sanoi:

— Niin pian kuin saadaan tieto, että Taulaniemi on valkoisten hallussa, lähemmekin yhdessä hautamaan Väinöä ja silloin nähdään ja suunnitellaan kaikkia muitakin tehtäviä. Jos tietäisimme silloin, että ne eläinten rehut ovat säilyneet, niin menisimme silloin myötämöykkyinemme. Muussa tapauksessa ei voisi viedä lehmiä eikä liioin hevostakaan, ennenkuin sulan tultua.

— Mutta säilyvätkö siellä elot?

— Ne kyllä säilyvät. Niitä on kallioluolissa, vuoren onkaloissa, sysimajoissa, miiluhautoissa ja on kuusi säkkiä sen riihen laipiollakin, jota Väinö vartioi. On siellä eräässä vanhassa sysimajassa maahan kaivettuna rahaakin, on vaskisessa arkussa kolmekymmentä tuhatta rahaa ja siellä ovat meidän sormuksemmekin. Ja on sitä rahaa pajan ahjoraunioonkin kätkeytyneenä kolmisenkymmentätuhatta. Nekin kyllä säilyvät. Rahat on pakattu rautaputken sisään ja rautaputki työnnetty lattianrajasta ahjoraunion alle. Siitä putkesta rautakoukkerolla aina käytiin vetämässä rahaa, minkä verran milloinkin tarvittiin. Kaikki on täytynyt kätkeä mahdottomiin paikkoihin. Ne punikit kun vähän väliä aina tulivat muka hakemaan ampuma-aseita ja penkomaan kaikki paikat, ja vaikka olivat hakevinaan aseita, niin veivät rahatkin. Ja monelta veivät, mutta meiltä ei penniäkään eikä mitään aseitakaan. Revolveritkin säilytettiin tuhkattynnyrissä ja metsästyspyssyt puimakoneen lokomobiilin savupiipussa.

— Onko siellä puimakonekin?

— On, ihan uusinta mallia. Ja on meillä automobiilikin ja sekin oikein loistomallia ja sekin säilyy. Sekin pahaa pelättäessä, kun etelämpää alkoi kuulua kartanoitten polttamisia, ajettiin metsään ja peitettiin oljilla. Sillä voimme kesän

tullen ajaa komeastikin.

Martta nyt venytteli kudelmataan ja mittaili, joko siinä sääryksen pituutta olisi. Oltiin jo kotitaipaleella, Lepokiven pysäkin ja kodin välillä lähellä Saunajärven rantaa. Nella kun tiesi nyt jo kodin olevan lähellä ja sitä pikemmin pääsevänsä levähtämään mitä pikemmin juoksi kotiin, niin kiihtyi nyt ihan itsestään panemaan parastaan. Reki töyttelehti korkeimpiin paikkoihin ja laaksopaikat meni koholla, tien vieressä puut vain vilahtelivat silmissä. Mooseskin oli hyväntuulen näköinen sitä katsoessaan. Marttakin katsoi, miten Nella oikein matalana syyti kavioitaan jälkeensä päin ja pakkasen kireä lumi lakkaamatta siristen tuiskusi reen ketaralautaan. Hän hymähti nyt ja sanoi: »Voi kuinka soma on kesän tullen nähdä isä tuommoisella hevosella meidän rantapeltoa kyntämässä. Silloin ei turhaan sanota: 'Mooses ja hänen hevosensa.' Siinä on pelto niin kaunis, että kauniimpaa ei löydy. Päivään ja samalla järveen hieman kalteva kuin kallistettu pöytä, musta multa kuin tunkio eikä kiveä nuppuakaan. Se on nyt peruna vuorossa eikä ole yhtiöiltä kysyttävissä. Olisi sekin kelvannut yhtiöillekin, lähes miljoona viime syksynäkin tarjottiin meidän tilasta. Mutta Väinö sanoi, että vaikka kymmenen miljoonaa maksettaisiin, niin ei sittenkään. Ja sama on mieli minunkin päässäni.»

— Eikö siihen tule ketään muita perillisiä nyt, kun Väinö on kuollut?

— Ei ketään. Väinön veljet ja sisaret ovat erotetut aikanaan, niiltä on kuitit. Ja vanhuksetkin ovat kuolleet. Ne kuolivat kunnialla ennen sotaa. Ukko Kaaprieli oli hyvin sydänvikainen, hyvin lihavakin ja kuoli sydänhalvaukseen. Muori sairasti pari kuukautta lavantautia. Se oli yhtä soma kuoli ja kuin teidänkin äitinne, paria viikkoa ennen kuolemataan sanoi päivän, tunnin ja minuutin milloin kuolee, ja niin kävi aivan sekunnilleen. Sanoi unissa hänelle sanotun.

— Niinhän se meidän muorillakin kuolema oli unissa tullut. Ruustinna ja rovasti olivat juuri hänen kuolinvuoteensa ääressä.

Nyt saavuttiin kotiin ja Martan astuessa pirttiin tuntui pirtti aika kylmältä, kun ei eilen oltu lämmitetty eikä vielääkään näkynyt puita, mitä panna uuniin. Joeli kyllä oli turvassa, oli kääritty pehmeisiin vaatteisiin ja laitettu sänkyyn. Sitä nyt Martta meni taputtelemaan poskelle ja puheli:

— Sinä minun pullukkani, ainoa sydänkäpyni, sydämeni syvin sytyke! Et tiedä, lapsi kultani, mitä tuntee ja tietää äiti... Säästäköön Jumala sinut niitä

tuntemasta. Kyyneleet valahtivat Joelin peitteille Martan silmistä.

Kun Mooses tuli pirttiin, kääntyi Martta pois Joelistä ja sanoi: »Kun te ette tarvitse tässä talossa aitoja, niin saanko noutaa aidaksen tuolta aidasta ja siitä leikellä puuta uuniin?»

— Käy vain, virkkoi Mooses ja alkoi riisua turkkiaan.

Anna oli navetassa eikä näkynyt mitään aamiaisenlaittohommia. Mooses heitti vain päällysturkkinsa naulaan, veti kintaat käsiinsä ja niiltä seisoimiltaan lähti katsomaan toista mateenpyydystä, joka eilen aamulla jäi katsomatta. Eikä hän viipynytkään kauan. Martta oli saanut juuri aidaksen pienennellyksi uuniin ja oli tuohikäppyrällä sytyttelemässä tulta, kun Mooses tuli järveltä viisi suurta mateen vonkaletta vitsassa.

— Pitääpä Jumala murheen luoduista lapsistaan, sanoi Martta hyvillään Mooseksen heittäessä madenippua lattialle.

— Näkyy se sentään pitävän. Kaksi isointa pannaan nyt pataan, kolme jääköön toiseksi kerraksi. Ja on kai niitä perunan nuppujakin sekaan, sanoi Mooses ja löi kintaitaan yhteen, jotta järvellä tarttuneet jäät lähtivät irti. Ne pärähtivät yli pirtin.

Tuli Annakin pirttiin. Hänenkin kasvonsa menivät iloiseen hymyyn, kun hän näki mateita lattialla, ja hän sanoi: »Kuinka suuria, ja viisi! Eilen oli vain kaksi. Näistähän tulee keitto aina yhdestä, kun perunoita pannaan lisäksi.»

— Isäpä käskee nyt panna kaksi isointa pataan ja sitten kolme pienempää jää toiseksi kerraksi, sanoi Martta.

— No pannaan sitten. Mutta ei ole puuta puikkoakaan, ei päätäkään pärettä, mitä panna padan alle, sanoi Anna.

— On puuta, kun minä käyn ulkona, alkakaahan laittaa keittämistä, kuoria perunoita ja perata kaloja, sanoi Martta ja meni ulos. Sieltä Martta kohta toi sylyyksensä kuivista aidaksista leikeltynyjä halkoja ja alkoi niitä pistellä hellaan.

Perunat pantiin pataan ja Martan äiti rupesi perkaamaan kaloja. Ja kun hän oli ensimmäisen isoimman mateen halkaissut, niin että mätipussit muljahtivat näkyviin, räpsäytti hän käsiään yhteen ja huudahti:

— Voi kuinka suuret moukut! Nyt kun maksat keitetään, hakataan hienoksi ja sekoitetaan hienon suolan kanssa tuon mädin sekaan, niin isä saa varmaan semmoista ruokaa, että pöhö lähtee sinne, josta on tullutkin.

— Hyvä kai olisi, jos niin kävisi. Katsohan sinä, Martta, näitä jalkojani, sanoi Mooses riisuessaan kenkää jalastaan näyttääkseen sitä Martalle.

Martta katseli ja paineli isänsä jalkaa ja sanoi: »Kummannäköinen tuo on, mutta ei tuota vielä osaa toivottomaksi ruveta. Jos se on huonon ravinnon takia, niin sille kyllä lääke tiedetään. Kuulin siellä Taulaniemellä erään vanhan ihmisen puhuvan, että pöhöä pitää haalealla suolavedellä hautoa ja lykätä. Ja sitä tehdään aivan heti.»

— Olkoon se kuitenkin iltaan, sanoi Mooses ja rupesi vetämään sukkaa ja kenkää jalkaansa.

Saatuaan aamiaisen syödyksi Mooses sanoi: »Kun on nyt hyvä kulku suksella ja ilmakin mieluinen, niin lähden käymään tuolla Leihunvaaran takana, jos hyvinkin saisin metson. Ei tarvitse hätäillä, jos viivyn myöhäänkin iltasella.» Sen sanottuaan hän pani pyssyn viilekkeestä selkäänsä ja sitoi patruunapussin vyöhönsä ja lähti.

— Lähdet ja uinistut sinne susien ruuaksi, sanoi Anna nureksien.

— Onhan minulla järki palata pois, kun en tuntene jaksavani, sanoi Mooses ja työntyi pihalle. Ja kohta nähtiinkin hänen harvoin askelin kaksisauvassa hiihtävän pohjoista metsänrantaa kohti.

Illalla oli vielä aurinko korennon korkuisella, kun Mooses palasi metsästä, kolme metsoa kaulastaan vitsalla sidottuina yhteen nippuun selässään. Martta sen nähtyään juoksi riemuiten vastaan, otti metsotaakan isänsä selästä ja sanoi: »Kiitos Jumalan! Onhan nyt taas uutta syömistä ja saitte sievempään kuin luulittekaan. Voi tavatonta, minkälaisia metson rykäleitä!»

— Ei tarvinnutkaan mennä Leihunvaaran taakse, tuossa Hakalammin rämeellä tapasin metsoparven. Siitä sain nuo kolme, sanoi Mooses ja kankein askelin käveli pirttiin.

Martta oli äitinsä kanssa Mooseksen metsässäoloaikana tehnyt selvistä eloista rieskaa ja sekoittanut keitetyt mateen maksat mätiin. Sitä Martta toimitti nyt

pöydälle lämpimän rieskan kanssa. Sen nähtyään ei Mooses odottanut enää. Saatuaan takkinsa päältä ja lakin päästään hän jo istui pöydän taakse käsi jo istuutuessa ojennettuna rieskaan.

Martta rupesi äitinsä kanssa höyhentämään metsoja, joista sitten yksi laitettiin kiehumaan illalliskeitoksi. Ja Martta laittoi lämpimän suolavesiämpärin, johon Mooses sai panna jalkansa ja alkaa lykätä jalkojaan. Lykkäsi niitä Annakin metsokeiton kiehunta-aikana. Hierottiin vielä syönnin jälkeenkin Mooseksen jalkoja ja pestiin sitten puhtaalla vedellä.

Kun Mooses oli hetken ollut yövuoteellaan jalat villaisen peitteen alla, Martta vielä kuutamon valossa kutonut sukkaa ja Anna laittanut illallisastioita järjestykseen, nousi Mooses vuoteellaan istualleen ja sanoi: »Nyt minä huomaan, että se kerrallinen uneni on vasta täydellisesti toteutunut. Jalkani ovat lämpimät ja niin somasti kihelmöi. Tunnen selvään, että niissä rupeaa veret liikkumaan. Kyllä tulinkin päivällä päättäneeksi, että viimeinen retki tämä on. Ja tyhjänä olisin tullut, jos Leihunvaaran taakse olisi pitänyt mennä, mutta tapasin toki metsoparven puolimatkassa. Ja kun siellä päin ei koko talvena ole ollut ajelijaa, niin olivat niin kesyjäkin, että antoivat melkein sadan askeleen päähän tulla. Kyllä se on totta, että hautaan olisi tieni kulkenut aivan ensi viikoilla, jos ei Martta olisi tänne tullut toimittamaan parempaa hoitoa.»

— Se on Jumalan hyvä työ eikä minun, sanoi Martta. Kyllä minäkin sen uskon, että se oli Korkeimman käsky, että minun piti lähteä tänne niin kiireesti, etten joutunut ruumista hautaamaan. Oliko se sitten sentähden, että minä täältä sain suojeluskunnalle niin paljon apua vaiko teidän hätäännne lievittämään vai ne kumpikin yhdessä, sitä en tiedä, sen vain tunsin silloin yöllä siellä riihessä Väinön verisen ruumiin vieressä valvoessani, että tänne täytyy päästä vaikka läpi tulen... Voi, voi, sitä yötä ei unohda koskaan!... Maa tärisi liekkien voimasta, kun kymmenet talot paloivat yht'aikaa ja tähtien tasalle kohoili liekkien kajo valaisten kuutonta yötä... Ilkeitä kirouksia ja sydäntä särkeviä parkuvia valituksia sekaisin kuului hävityksen palon valaisemasta yöstä... Veri hyytyi suonissani. Vapisin kuin kaisla virrassa. En voinut edes itkeäkään ennenkuin junassa. Punikit kysyivät: 'Mikä on tullut?' Sanoin vain että tappoivat mieheni. Kamalasti kiroten ne virkkoivat siihen: 'Kyllä ne lahtarit tappavat', siinä oli heidän lohdutuksensa. En heiltä parempaa toivonutkaan.

— On maalla viisaita, kun merellä vahinko tapahtuu, sanoi Mooses. Tulee mieleen, että oli ajattelematon ja uhkarohkea teko, kun Väinö ja

Teppo menivät niin vähillä voimilla valloittamaan sitä rautatievaunua. Sen vuoksi menettivät itsensä ja kaikkensa.

— En voi syyttää heitä siitä, sanoi Martta. Ne olisivat keikkuen valloittaneet sen asevaunun, jos ei niitä ryssiä olisi tullut, ja sitä ne eivät tienneet. Mutta suo siellä, vetelä täällä. Kun punaiset saivat niitä ryssiä aseineen, niin ne kuitenkin olisivat ryöstäneet ja polttaneet kylän ja Teppo ja Väinö eivät niiltä olisi päätään pelastaneet, kun he olivat suojeluskunnan hommaajia.

— Niinpä tuo sentään lieenee, vaikka jotakin sitä tulee arvelleeksi, sanoi Mooses ja kellistyi vuoteelleen.

— Kunpahan saisivat jo ajassa tuomionsa ne sellaisten tekojen tekijät, sanoi Annakin ja kallistui Mooseksen vuoteen laidalle.

Martta pudisti päätään ja sanoi:

— Ei ole nyt enää kaukana niitten tuomiopäivä. Se valkenee tulella ja rakeilla. Eikä vuoretkaan lankea heitä peittämään siltä tulelta.

Sen sanottuaan Martta sukkaa kutoessaan rupesi hiljaksen laulamaan: 'Jumala ompe linnamme.'

Somalta tuntui Martan isästä ja äidistä sen virren lauluun nukkua, ja ilo oli suuri senkin tähden, että Mooseksen jalatkin olivat lämpimät.

Martta kutoi vielä kauan kudelmataa, mutta moniöinen valvonta rupesi lopulta painostamaan. Niin hän jätti kudelmansa pöydälle ja kallistui vuoteelleen, ajatellen seuraavana iltana olevansa taas pappilan salissa iloisessa seurassa lietsomassa yhäkin enemmän henkeä yhteiseen tehtävään.

Toisen päivän aamuna Martta palasi Tepastosta ja Nellan reessä oli kaksi säkkiä jauhoja, suuri tönkki voita ja häränpaisti, jotka ruustinna lupauksensa mukaan oli hankkinut.

Mooses tuli jo vastaan kartanolla ottamaan hevosta aisoista, ja Martta sanoi loistavin kasvoin:

— Reessä on nyt syömistä, siitä korjatkaa.

— Kyllä, kyllä, sanoi Mooses riisuessaan Nellaa aisoista.

Pirttiin tultuaan ei Martta äidilleen puhunut mitään muuta, kuin sanoi ruustinnan ja rovastin terveiset ja lyhyesti vastaili äitinsä kyselyihin. Hän oli kummasti levottoman näköinen, ei istunut, käveli vain ikkunasta ikkunaan eikä ottanut kudelmaakaan käsiinsä. Väliin vain hieroi käsiteriään yhteen ja silmistä näkyi sisäinen tuli.

Kun Mooses tuli pirttiin, niin Martta ajattelemattaan nykäisi päähuivinsa kaulalleen ja palavin silmin sanoi: »Nyt on jo hyökkäyssota alkanut. Minun täytyy päästä rintamalle näkemään sitä ryövärien ja murhaajain tuomion tulta ja lietsomaan sen liekkiä. Tänä iltana lähden junaan ja huomenillalla olen rintamalla. Kirkonkylästä lähtee kaksi neitiä mukaan viemään suuria tavaralähetyksiä... Kun Taulaniemi on vapautunut punaisista ja ryssistä, niin tulen tänne. Ja jos siellä kotona on säilynyt ne eläinten rehut, niin lähdetään täältä kirjoineen karjoineen ja myötämyttyineen. Siltä varalta varustautukaa täällä. Minulla ei silloinkaan ole paljon aikaa viipyä. Minun aikani ei kulu muualla kuin rintamalla niin kauan kuin sota kestää. Joeli jää tänne. Reessä on kolmen litran pullo Joelille maitoa. Näinä päivinä näkyy Heluna poikivan.»

— Heluna poikii tänä päivänä, sanoi Anna kuoriessaan perunoita aamiaiskeittoon.

— Voi voi! Tuntuu kuin siivet olisin saanut, kun siellä Tepastossa kuulin, että hyökkäys punaisia vastaan on alkanut ja kaksi kaupunkia ja monta maakylää jo vallattu ja monta tuhatta ryssää ja punikkia saatu vangiksi.

— Eiköhän siellä rintamalla jo olisi muita, jos sinä pysyisit sieltä poissa. Menetät vielä sinäkin siellä henkesi, sanoi Martan äiti pahoillaan ja ääni värisi.

— Siellä on kyllä satoja ja tuhansia muita, mutta minun paikallani ei ole ketään, minä menen, minua tarvitaan.

Martan äiti ei enää virkkanut mitään, kuori vain perunoita allapäin ja harvaksen tippui kyyneliä maahan.

Marttakin otti veitsen ja meni äidilleen avuksi ja sanoi: »Kun teille nyt poikii lehmä ja kohta toinenkin, niin että teillä on monenlaista hyvää syömistä, niin säästäkää näitä perunoita siemenien varalle. Meillä kyllä yksi kuoppa perunoita jäi metsään punaryöväreiltä huomaamatta, mutta kuka tietää vaikka ne nyt siellä

viimeisetkin katselisivat. Silloin jäämme aivan perunankylvöttä.»

— Ei niitä monta hehtoa enää täälläkään ole, jos neljä tai viisi on.

— Se onkin iso asia, jos viisi hehtoa saataisiin perunaa kylvöön. Se on enemmän kuin ei mitään.

Mooses ei ollut Martan puheisiin virkkanut mitään, istui vain peräpenkillä, jalallaan soudatteli kehtoa, jossa Joeli nukkui. Käsillään hän hieroi kintaitaan, jotka olivat eilen kastuneet ja yön aikana orressa kuivaneet koviksi. Nyt perunan kuorinnasta päästyään Martta tuli isänsä luo penkille istumaan ja sanoi:

— Minä kun armeijan mukana menen niin pitkälle, että Taulaniemi on valloitettu ja näen että saatamme sinne viedä elukat, niin tulen kuten jo sanoin teitä täältä noutamaan ja sitten vasta haudataan Väinö ja ruvetaan uudesta tekemään taloa uudella innolla.

— Paras kai se on mennä, kun kerran menoksi, niin pian kuin pääsee, kun niistä punikeista kerran ei pelkoa olisi. Minä juuri tässä ajattelen, että jos siellä rehut eivät olisi säilyneetkään, niin kuljetetaanhan rehujakin rautatietä. Minä Nellalla vedättäisin täältä rehut tuohon asemalle, siinä pantaisiin vaunuun ja annettaisiin vain hyristä koko talous mukana. Siellä voisi nyt lumen aikana toimia hevosen kanssa paljon, sitä vastoin ei sillä täällä tee mitään.

— Aivan oikein, sanoi Martta. Siinäkin tapauksessa saatte täällä valmistautua lähtemään. Minä puolestani olin ajatellut rehujen täältä kuljetusta mahdolltomaksi, kun vaunujen vuokra on kallis ja rahtikin kallis. Mutta olkoon kallis kun on. Päätetään vain siinäkin tapauksessa lähteä, niin pian kuin punikit ovat jättäneet Taulaniemen... Jurma... Yli-Jurma... Oi, kuinka lämmittää poveani se nimi, vaikka mustina, alastomina patsaina seisovat siellä liedet.

— Jurmako se on sinun kotisi nimi?

— Yli-Jurma on meidän ja Ala-Jurma on Teppovainajan koti. Tepon vanhemmat jäivät eloon. Riiheen nekin asettuivat asumaan. Luultavasti tekevät siihen jotakin uunin tapaista, jossa paistavat leipää. En usko, että punaisilta lähtevät leipäuniakaan pyytämään.

— Mutta mahtaakohan hiiriltä säilyä ne sinun elokätkösi, kun ne ovat kallioluolissa ja vuoren onkaloissa, sanoi Mooses.

— Kyllä säilyvät. Ne ovat sitä varten laitettut. Säkit on hierottu hienoilla suoloilla. Hiiri ei syö suoloja... Sanalla sanoen, kun sinne päästään, niin ei ole leivän puutosta, sanoi Martta. Sitten hän otti kudelmansa ja sanoi: »Pitääpä valmistaa tämä sukka ja aloittaa toinen. Sen minä kudon vaunussa.»

Viidestoista luku.

Kymmenen päivää oli Martta ollut rintamalla, kun hänen eräänä aamupäivänä nähtiin Saunajärvellä keveissä vaatteissa ja avopäin juoksevan Uuteentaloon päin kädessään kouran täysi valkoisten sanomalehtiä. Pirttiin tultuaan ja tervehdittyään isää ja äitiä hän heitti sanomalehdet pöydälle ja loistavin kasvoin ja palavin silmin sanoi: »Nyt on kaikki hyvin. Punikit ja ryssät ovat kahden tulen välissä. Saksalaiset ovat valloittaneet Helsingin. Siellä jo painetaan meidän lehtiä, mutta punaisten ei kirjaintakaan. Toissailtana puhdistui Taulaniemen kirkonkylä ryssistä ja punaisista. Ne pakenevat verissä päin etelään ja niitä ajetaan takaa hengen tulleen edestä. Pohjoinen armeija painaa täältä ja saksalaisten tuli vastaa etelässä, Jumalan kiitos, punikkien ja ryssäin päivät ovat luetut... Kyllä ne meidän poikamme ovat rohkeita! En unohda hetkeä toisen ikäistäkään. Punikit venäläisineen olivat varustautuneet kansakoululle ja rautatieasemalle. Tykit jyskivät kahta puolta. Meidän rantapellolta yli Kaaresjärven ammuttiin kymmenellä suurella tykillä kansakoulua ja rautatieasemaa samalla kuin miehet ensin metsän suoja, sitten törmän suoja, kontaten menivät kohdalle. Vihollisen kuularuiskut ratisivat ja tuhannet kiväärit syöksivät tulta ja rakeita. Mutta se ei poikia peloittanut. Törmän harjalle päästessään he avasivat kivääreistään vastatulen ja juosten syöksyivät tulta vastaan. Oli jännittävä hetki, sitä en unohda. Emme voineet henkeä vetää. Silmät rävähtämättä ja koko olento jäykkänä ja turtuneena katsoimme miten käy. Ja voi sitä riemua mikä meissä syttyi, kun valkoinen lippu ilmestyi rautatieaseman viiriin ja ampuma-aseet vaikenivat, hieno illan tuuli vain yhtenä lauttana vei sotasavua syrjään ja valkea lippu nousi kansakoulunkin lipputankoon. Tuhatkunta ryssää ja monta sataa punikkia saatiin vangiksi. Me emme kauan riemuinneet, lähdimme juoksemaan, auttamaan haavoittuneita ja korjaamaan kuolleita. Kolmen silmät sain minäkin painaa kiinni iäiseen uneen ja kustuttaa kyynelilläni heidän vaalenevia kasvojaan... Ei usko, joka ei näe, miten kuolevatkin hymyilevät, kun näkevät kuolevansa omiensa helliin käsiin...

Kymmenen ruumista ja kolmekymmentä haavoittunutta saatiin kantaa taistelutantereelta, mutta punikkien ja ryssäin kaatuneitten ja haavoittuneitten luku oli kymmenin kerroin suurempi.»

— Mihin ne vangit siellä joutuvat? kysyi Mooses.

— Ryssät ammuttiin paikalla, mutta punikkeja tutkii sota-oikeus. Ne, jotka toisten pakotuksesta ovat ryhtyneet kapinaan, vapautetaan, mutta pakottajat ja yllyttäjät ammutaan... Mutta minähän tässä unohdan varsinaisen asiani. Sitä nyt pitäisi meidän ruveta lähtemään. Hyvä jos kerkeäisimme tänä iltana junaan. Karjanrehut ja perunakuoppa ja kaikki mitä siitä varsinaisesta ryöväyksestä ja palosta jäi jäljelle, ovat säilyneet, joten täältä emme tarvitse rehuja muuta kuin matkaevääksi. Asemalla on jo hevos- ja lehmävaunut valmiina.

— Kyllä kai tästä muuten, mutta tämä talohan tässä jää jäniksille. Olisi tällä menneellä viikolla ollut ostajakin. Lainioliitto tämän ostaisi kolmella tuhannella markalla metsävahdin asunnoksi, mutta ei osannut silloin vielä myydä.

— Saattaahan tämän myydä jäljestäkin päin vaikka kirjeellisesti. Ei muuta kuin pillit pussiin ja soitetaan suolla mennessä.

— Ei suinkaan tässä kiinni ottavaa ole. Rehuja kyllä jää, mutta tuossa Leppimäessä asuu huonemiehenä Samppa Ketonen, se saattaa puntarilla myydä savottalaisille. Se on siksi luotettava mies, että sille saattaa uskoa. Ja se saattaa myydä nuo viimeiset perunatkin. Lähden toimittamaan Sampalle, alkakaa panna matkaan lähteviä hynttyitä kokoon, sanoi Mooses ja lähti Leppimäelle.

Martan äiti oli äänettä kuunnellut Mooseksen ja Martan päätöstä, jalallaan vain liikkuteli kehtoa, missä Joeli nukkui, ja käsillään parsi Mooseksen kinnasta. Mutta kun Mooses oli mennyt, niin hän kysyi: »Metsoako vai matikoita keitetään viimeiseksi keitoksi tässä talossa, kumpaisiakin on? Mooses eilen toi kaksi metsoa ja tänä aamuna kymmenen isoa matikkaa.»

— Keitetään matikoita, niistä saadaan keitto pikemmin kuin metsosta, sanoi Martta ja alkoi kahmarehtaa perunoita kuoriakseen ja sanoi: »Näitä on toki meillä siellä kotona yli kolmekymmentä hehtoa. Ne ovat siinä metsäkuopassa, joka näkyi säilyneen.»

— Onpa niitä sitten siemeniksi jos syötäviksikin, sanoi Martan äiti ja lähti eteisen säiliöstä noutamaan sitä madenippua perataksaan siitä keittoon sen

verran kuin Martta halusi panna pataan.

Mooses palasi kohta Leppimäeltä Samppa mukanaan ja loistavin kasvoin sanoi: »Samppa muuttaakin tähän taloon asumaan ja myy nuo viimeiset rihkammat, mitkä jää, ja valmiit matikanpyydykset jäävät hänen hyväkseen.»

— Mutta kuulkaas isä, sanoi Martta. — Reet ja kärryt ovat meiltä kaikki palaneet ja astiat ovat kaikki palaneet. Patakaan ei saa unohtua. Ne täytyy saada mukaan.

— Reet ja kärryt. Ne pitänee lähteä viemään etukäteen asemalle, sanoi Mooses.

Samppa sytytti piippunsa, puhalteli muutamia henkisavuja ja sanoi: »Teillä kun on pankkoreet ja tuommoinen hevonen, niin menee kerralla vaikka tämä talo täysineen, kun laitetaan pankkorekiin.»

— Todellakin. Rupeat sinä avuksi, niin lähdetään laittamaan.

Samppa lähtikin piippuaan vedellen ulos. Sampan jälkeen lähti Mooseskin ja ovelta mennessään sanoi: »Pankaahan pata täyteen matikoita.»

Samppa ja Mooses laittoivat nyt etureen ja takareen välille neljän sylen pituiset vankat alustat, köyttelivät ne kiinni pankkoihin ja niitten päälle panivat karjan muurin, kärryt aisoineen, suuren rullakarhin, piikkikarhin, kääntöauran ja sahra-auran aisoineen ja niitten päälle kirjakaapin kirjoineen ja puuastioita, saaveja, ammeita, ämpäreitä ja kiuluja ja niitten sisään separaattorin kaikkine siihen kuuluvine astioineen ja päällimmäiseksi heiniä matkaevääksi elukoille. Ja oli nyt kuorman harja melkein räystästen tasalla. Tulipa Sampan vaimokin Reeta-Liisa katsomaan lähtijöitä ja pirttiin tultuaan hyväntuulen näköisenä sanoi: »Onpa tuossa kartanolla kuorma, joka hieman muistuttaa majanmuuttokuormaa.»

— Se se onkin, sanoi Martta.

— Mutta kun toki tulitkin meitä auttamaan, kiitteli Martan äiti. Meillä kun on kaksi lehmää talutettavana ja tuossa kehdossa mies kannettavana, niin lähdet toista lehmää taluttamaan, minä kannan tuon miehen alun.

— Lähdetäänpä vain, sanoi Reeta-Liisa.

Samppa ja Mooses tulivat pirttiin kyselemään, mitä vielä olisi lähteviä.

— Tuo kehto ei saisi jäädä ja tuoliakaan ei ole siellä kotona yhtään, nekin ovat siellä palaneet.

— No, ne saatetaan panna viimeiseksi tuonne kuorman perään köyden päälle, sanoi Samppa rauhallisesti ja sytytti taas piippunsa.

— Mutta siinä on kätösen toimet, ennenkuin tuo kuorma on vaunuun aseteltu. Sampankin on lähdettävä sinne avuksi ja pitäisi joutua sinne aikanaan.

— Kyllä nyt on kello kuuteen aikaa vaikka tehdä vaunukin uudesta, yhdeksättä vasta käypi kello. Mutta parempihan sitä on aikaa myydä kuin ostaa, sanotaan. Lähdetään sentään vaikka paikalla, sanoi Samppa piippuaan vedellen.

— Ei ennen syöntiä. Matikkakeitto jo kiehuu, sanoi Martta ja nosti Joelin kätkeystä virkistelemään ja syömään, jottei lapsen tarvitsisi unisena ja syömättä lähteä taipaleelle.

— Onpa siinä lihava poika, ei uskoisikaan puolivuotiseksi, sanoi Reeta-Liisa katsellessaan Joelia, kun se suurilla pyöreillä silmillään katseli ympärilleen.

— Onhan tämä tämmöinen pullukka. Siinä on sotavuoden poika. Ei tiedä mies, mitä maailmassa tapahtuu... Muuten tämä on niinkuin nykyoloissa pitää olla. Tämä ei kyllästytä hoitajaa. Itkeä ei osaa ollenkaan, ähkäisee vain, kun jotakin puuttuu. Tarpeet kun on tasaisin, niin maata möllöttää siinä mihin pannaan... Semmoinen sitä sinä olet, sinä äidin pullukka... Nyt sitä lähdetään kuitenkin kotiin.

Sitten Martta antoi Joelin Reeta-Liisan syliin ja lähti äitinsä avuksi keittiöön. Kohta toivatkin sieltä pirttiin keittopadan, josta Martan äiti rupesi täyttämään kuppia. Martta kantoi muuta ruokaa pöydälle ja sanoi: »Nyt syömään ja sammaleen. Meidän pitää tuon tavarajunan paljouden kanssa joutua asemalle, tavarajuna tulee neljän aikana, meidän on tavarajunassa matkustaminen, kun on eläimiä ja muutakin tavaraa.»

— Niin todellakin, sanoi Mooses istuessaan pöydän taakse.

— No kyllä nyt sentään on päivää, ei ole kello yhdeksääkään, sanoi Samppa istuutuessaan vastapäätä Moosesta höyryävän kukkurakupin kohdalle.

— Mutta tuo kello seinälle muuten olisi unohtunut, jos sinä et olisi kelloa maininnut, sanoi Mooses vetäessään paksua mateen murua kupista.

— Minullepa tuo olisi jäänyt, meillä ei olekaan kelloa, sanoi Samppa.

— Eipä se joudu sinulle, siellä tuskin lienee seinäkelloa.

— Ei ole, palaneet ovat nekin, sanoi Martta pistellessään matikkavelliä Joelinkin suuhun.

Kun syömästä oli päästy, täytettiin kaksi suurta tuohikonttia ruokatarpeilla ja ruoka-astioilla ja toisen kontin pohjalle joutui kaksi metsoakin. Sitten Joelin kehto vaatteineen ja kehdossa vaatteitten sisässä seinäkello ja kaksi tuohikonttia ja pata sidottiin kuorman jälkipäähän. Pian nähtiin Saunajärvellä kokonaisen talon kokoinen kuorma, joka hiljalleen eteni asemalle päin ja vähän jäljempänä kaksi lehmää, jotka ikäänkuin jotakin pahaa aavistaen haikeasti ammuen pyörähtelivät taakseen katsomaan. Mutta kun Anna oli taluttamassa etumaista ja Martta Joelia kantaen hätisteli jälkimmäistä, niin ne kävellä lojottivat tavallista lehmän käyntiä ja hupenivat järven takaa metsän rinteestä näkyvään tien aukkoon. Ammunnatkin kerta kerralta rupesivat heikkenemään ja kohta ei kuulunut ollenkaan.

* * * * *

Väinölle saatiin matkalta eräästä ruumisarkkutehtaasta valkea arkku, se vietiin mennessä kotiin. Ja kun elukat oli saatu suojiin ja ruokaa eteen, niin ensimmäiseksi työksi pantiin Väinö arkkuun ja kannettiin pajaan seuraavana päivänä haudattavaksi sankarien hautausmaahan. Kun Martta sai Joelin hoidetuksi kehtoon nukkumaan ja Mooses rupesi kehtoa heiluttamaan, niin Martta laittoi riihen uuniin puuta palamaan, jotta edes vähänkään lämpiäisi. Sitten hän kaivoi kontista metson, istui lattialle ja rupesi siitä laittamaan illalliskeittoa.

Kun Joeli oli nukkunut, rupesi Mooses katselemaan, mitä laitetta saataisiin pöydäksi ja sanoi:

— Viittä on vaivainen vailla, ei yhtä sianlihaa. Oli vahinko, kun ei pantu mukaan yhtään pöytää.

— Se tuvan pöytä olisi ollut niin sievä ja kevyt, ei olisi paljon painanut, mutta ei

kenenkään juolahtanut mieleen, sanoi Martan äiti ja lähti toiseen riiheen hoitamaan lehmiä.

— Ehkäpä huomenna saadaan jostakin edes joku pöytä, sanoi Martta lohduttomasti nyhtäessään metsosta höyheniä. Martan mieli painui raskaaksi, kyyneliä tipahteli helmaan. Sitä hän ei kuitenkaan valittanut, nyki vain höyheniä, niin että rapsahteli. Viimein hän kuitenkin sanoi: »Ainako kyynel silmissä täytyy muistaa sitä yötä, jonka Joelin kanssa tässä tämän uunin edessä vietimme... Olisihan nyt jo iloon syytä. Ja ilon kyyneleitä nämä lienevätkin, vaikka murheen tietä tulevat esiin.»

Mooses ei siihen virkkanut mitään, vaan lähti ulos katsomaan, löytäisikö mitään esineitä, joista saisi pöydän tapaista, ja kohta toikin kaksi tyhjää maaliöljytynnyriä ja laudan pätkiä ja ihastuneena sanoi: »Kohta se on pöydän puutoskin toisissa taloissa eikä meidän kotona.» Hän laittoi tynnyrit lattialle pystyyn erilleen toisistaan ja pani niitten päälle lautoja. Mukana tuotuja ämpärejä hän asetteli sivuille ja niitten päälle laudanpalasia istuimiksi.

Martan mielikin näytti ilostuneen, ja isänsä puuhat nähtyään hän sanoi: »Tosi on, että lyöjä ei asetta puutu. Siinähan on nyt pöytä ja istuimet sivulla.»

— Niin siinä on, sanoi Mooses ja pani riihen uuniin lisää halkoja.

Martta sai nyt metsosta höyhenet pois ja laittoi riihen uunin hiilustalle padan tulelle, mihin paloitteli metson kiehumaan.

Martan äitikin tuli ulkoa maitokiulu kädessään ja sanoi: »Vähänpä lähti lehmistä maitoa, ei täyttä kiulua kahdesta lehmästä. Ja ne oudostelevat nytkin sitä asuntoaan, ynähtämään mielivät ja nuolivat minua lypsäessä niin, ettei tahtonut loppuakaan tulla. Kun minä puhuttelin niitä ja panin paksulta olkia vuoteeksi, niin näyttivät sen ymmärtävän ja rupesivat syömään.»

— Nella se oli kummissaan vaunussa, sanoi Mooses. Se vain hajalla jaloin seisoi jäykkänä kuin puuhepo ja kun minä lähdin poistumaan, niin sille tuli hätä, se rupesi palavin silmin hykähtämään, että koko ruumis tutisi mukaan. Minä kun seisoin luona, puhuttelin ja harjaa sukostelin, rauhoittui se ja painoi päänsäkin rintaani vasten, niin että ihan voi lukea sen rukouksen: »Älä heitä minua tänne, kuolemme yhdessä!»

— Sama se oli lehmilläkin. Haikea ammunta pääsi, kun minä poistuin vaunusta,

eikä syönnistä olisi tullut mitään, jos minä en olisi ollut vaunussa, sanoi Anna.

— No, hyviäpä täällä kuitenkin näkyy olevan heinät, apilasnurmia näkyvät olevan, kyllä ne täällä sentään kotiutuvat, sanoi Mooses ja alkoi heittää päällysvaatteitaan, kun riihikin rupesi tuntumaan lämpimältä.

Keitoskin rupesi joutumaan ja Anna kaivoi kontista muita ruokia, kuppeja ja lusikoita pöydälle.

Kun Martta sai kupit täytetyksi keitolla, niin Mooses istuessaan syömään sanoi: »Muistuttaa tämä illallinen vielä Saunajärven erämaan illallista, mitä perästäkin seurannee.»

— Jumala yksin tietää, sanoi Annakin ja istui toisen ämpärin päälle.

Martta otti Joelin syliinsä ja istui toiselle puolen pöytää ja sanoi: »Huomenillalla ehkä lienen taas armeijan illallisella. Huomenaamuna päivän valjettua toimitetaan ruumis hautaan. Minä vain neuvon teille viljakätköt ja perunakuopan, sitten lähdén... Junassa kuulin, että Hiidennivalla punikit ryssineen laittavat suurta varustusta. Siellä tulee taas kuuma yhteenotto, siellä tarvitaan minuakin... Isä ja äiti, toimikaa täällä miten ymmärrätte. Nyt lumen aikana mikä on teillä, isä, aikaa, niin alatte hommata vointinne mukaan hirsiiä asuinrakennusta varten ja vieläpä aloittaa rakentamistakin. Olen ajatellut, että uusi rakennus tehdään samanlainen kuin entinenkin oli: toiseen päähän pirtti, toiseen päähän saman kokoinen sali ja välille eteinen, kaksi kamaria ja keittiö. Kyllä sen näette entisen rakennuksen kivijalasta.»

— Kun osuisi omaan metsään.

— Tuosta kolmannen riihen luota lähtee tuonne itää kohti kärryillä ajettavan tien aukko. Se vie metsään, eikä tarvitse monta sataa syltä mennä, ennenkuin rupeaa näkymään hirsipuuta minkälaista vain haluaa... Ja jos minä rupean viipymään, etten toukojenkaan tekoaikana kotiutuisi, niin tuohon puimahuoneen sivulla olevaan peltoon kylvetään ohraa ja kauraa. Tuo kosken puoleinen pelto on laihona ja tämä välipelto jää rukiin maaksi. Rintapeltoon kylvetään peruna, ja mikä jää perunalta, se kylvetään vihantarehuksi... Auttanee tuo toki Jumala Suomen sankareita, että silloin jo olen kotona... Mutta ennen kaikkeahan teillä on tähän riiheen tehtävä uuni, jossa saatte leipää kypsäksi ja edes yksi ikkuna tälle sivulle.

— Uuni kai se ensimmäinen on. Tehnen vain semmoisen sisäänlämpiävän.

— Minkälaisen vain itse tahdotte, sanoi Martta ja lusikan kärjellä pisteli velliä Joelin suuhun.

Kun syömästä oli päästy, tuotiin olkia, joitten päälle mukana tuoduista vaatteista tehtiin vuoteet ja painuttiin makuulle. Unissa oleva hiilusta valaisi himmeästi riihen yhtä seinää ja siihen valo vähitellen tummui. Tummasti punertavaan seinään katsoivat Mooseksen silmät ja hän sanoi huohtaen: »Tikka on kirjava, mutta ihmisen ikä on kirjavampi... Sijan tietää kussa syntyi, paikan kaiken kussa elää, vaan ei tiedä kussa kuoleman pitää.»

— Ei tarvinne teidän enää elävin silmin nähdä majanmuuttoa, sanoi Martta ja siirsi Joelia likemmäksi itseään ja painoi päänsä tyynyyn.

Edellisen yön valvonta tuntui Moosesta ja Annaakin rupeavan painostamaan ja niin painautuivat hekin nukkumaan.

Kuudestaista luku.

Oltiin jo toukokuussa. Sota oli Suomesta loppunut. Yli-Jurmassa oli kaikki kevättylvöt tehty, kun Martta tuli kotiin. Siitä ilosta Martta haki metsästä automobiilinsa ja laittoi sen kuntoon illalla ajeltavaksi. Oli lauantapäivä. Joutuakseen autolla ajelemaan hän lämmitti saunankin tavallista aikaisemmin.

Aurinko oli jo kallistumassa iltaan, kun Mooses oli vielä kyntämässä rukiiksi tulevaa peltoa. Teppo-vainajan isä tuli nyt Mooseksen luokse sanoen: »Teillä täällä on touot maassa. Minulla taitavat jäädä panematta. Sain niin kunnottoman punikkien räökkäämän hevosen. Ei tahdo jalka jalasta erota kyntäessä ja siitäkin vähästään uupui nytkin.»

Mooses istahti pientaren laidalle, ja siihen istui vieraskin tuumimaan, voisiko Mooses lähiviikolla tulla auttamaan toukojen tekoa. Mooses lupautuikin ja samassa kääntyivät miesten puheet vasta päättyneeseen sotaan ja mitä enemmän he siinä puhuivat, sitä enemmän tunsivat lämpenevänsä.

Nella seiso aurassa. Silmät lupsahtelivat kiinni ja pää nuokahteli alaspäin, se näytti nukkuvan. Martta käveli pellon piennarta miesten luokse ja jo viidenkymmenen askeleen päästä nauraen sanoi:

— 'Mooses ja hänen hevosensa', tekee mieli tepastolaisten tapaan sanoa. Heittäkää, isä, nyt kyntö, sauna on valmis kylvettäväksi. Kylvemme ja lähdemme näin kauniina iltana ajelemaan autolla. Ettekö tekin, naapurin isäntä, tulisi muorinenne mukaan?

— Emme nyt pääse, on siellä kotona yhtä jos toistakin tointa, sanoi ukko ja nousi istualtaan.

Nousi Mooseskin riisumaan Nella, joka Martan puheen kuultuaan alkoi höröllä korvin katsella puoleen ja toiseen, että eikö todellakin tätä hommaa jo heitetä toistaiseksi. Ja hyvän tuulen näköisenä se luihkavin korvin aisoista päästyään lähtikin Mooseksen rinnalla kävelemään kotiin päin.

Kylpemästä tultua pukeutuivat kaikki pyhäpukuihinsa. Marttakin otti vaalean kesäleninkinsä ja päähänsä pani sulilla koristetun vaalean kesähattunsa, jonka oli ostanut rintamalta palatessaan.

Automobiili seiso porrasten edessä valmiina lähtöön. Mooses ja Anna istuivat auton perään ja Joeli Annan syliin. Martta asettui konetta hoitamaan. Ajettiin Helsinkiin päin vievää tietä, väliin aivan junan nopeudella ja väliin, missä näkyi mielenkiintoisia sodan jälkiä, ajettiin aivan hiljaa. Ja kun tultiin Siikasalmelle, mistä punaiset olivat paetessaan räjäyttäneet sillan, jonka vuoksi nyt kuljettiin lautalla yli, niin toisella rannalla käännettiin auto takaisin.

Oltiin kotimatalla lähellä kotia, missä tuhatvuotiset aarniopuut seisoivat tien kahta puolta. Matkalla oli puhuttu rauhasta eikä mistään muusta kuin rauhasta, ja se oli ylentänyt mieliä, vaikka kyyneleet usein kihativat silmien nurkkiin.

Mailleen vierivä aurinko paistoi Kaaresjärven yli näkyvän Taulaniemen kirkon tornin vieritse ja kultasi tien kahta puolta seisovien aarniopuitten runkoja, niitten havuneulasia ja lehtipuitten puolikasvuisia lehtiä. Kultasipa se mustia sammuneitten kekäleittensä keskellä kammottavine suineen seisovia uuniraunioitakin. Auto kulki hitaasti, sen verran vain, että pyörät liikkuivat ja hyllyvät istuimet hytkähtelivät ylös alas. Martta ojensi itsensä suoraksi ja puitten välistä näkyvää sinisen hiilakkaa taivasta kohden kohotetuin silmin sanoi:

— Rauha... Kiitos sulle, rauhan Jumala!... Kuinka suloinen onkaan rauha!...
Rauha maassa... Rauha taivaassa... Rauha ihmisten sieluissa.

Auto pysähtyi riihen eteen, jonka ainoa ikkuna leimusi auringon viimeisistä säteistä.

End of Project Gutenberg's Mooses ja hänen hevosensa, by Heikki Meriläinen

*** END OF THIS PROJECT GUTENBERG EBOOK MOOSES JA HÄNEN HEVOSENSA ***

***** This file should be named 16723-8.txt or 16723-8.zip ***** This and all associated files of various formats will be found in:

<http://www.gutenberg.org/1/6/7/2/16723/>

Produced by Tapio Riikonen

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from public domain print editions means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg-tm electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG-tm concept and trademark.

Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for the eBooks, unless you receive specific permission. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the rules is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. They may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING with public domain eBooks. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial

redistribution.

***** START: FULL LICENSE *****

THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg-tm mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg-tm License (available with this file or online at <http://gutenberg.net/license>).

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg-tm electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg-tm electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg-tm electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg-tm electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg-tm electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg-tm electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg-tm electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or

PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg-tm electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is in the public domain in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg-tm mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg-tm works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg-tm name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg-tm License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg-tm work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country outside the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg-tm License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg-tm work (any work on which the phrase "Project Gutenberg" appears, or with which the phrase "Project Gutenberg" is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.net

1.E.2. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is derived from the public domain (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to

anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase "Project Gutenberg" associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg-tm trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg-tm electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg-tm License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg-tm License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg-tm.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg-tm License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg-tm work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg-tm web site (www.gutenberg.net), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg-tm License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg-tm works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or

distributing Project Gutenberg-tm electronic works provided that

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg-tm works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg-tm License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg-tm works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg-tm works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg-tm electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from both the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and Michael Hart, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread public domain works in creating the Project Gutenberg-tm collection. Despite these efforts, Project Gutenberg-tm electronic works, and the medium on which they may be stored,

may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg-tm trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg-tm electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH F3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or

limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg-tm electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg-tm electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg-tm work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg-tm work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg-tm

Project Gutenberg-tm is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need, is critical to reaching Project Gutenberg-tm's goals and ensuring that the Project Gutenberg-tm collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg-tm and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation web page at <http://www.pgla.org>.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and

granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Its 501(c)(3) letter is posted at <http://pglaf.org/fundraising>. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's principal office is located at 4557 Melan Dr. S. Fairbanks, AK, 99712., but its volunteers and employees are scattered throughout numerous locations. Its business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887, email business@pglaf.org. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's web site and official page at <http://pglaf.org>

For additional contact information:

Dr. Gregory B. Newby
Chief Executive and Director
gbnewby@pglaf.org

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg-tm depends upon and cannot survive without wide spread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit <http://pglaf.org>

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg Web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit:
<http://pglaf.org/donate>

Section 5. General Information About Project Gutenberg-tm electronic works.

Professor Michael S. Hart is the originator of the Project Gutenberg-tm concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For thirty years, he produced and distributed Project Gutenberg-tm eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg-tm eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as Public Domain in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our Web site which has the main PG search facility:

<http://www.gutenberg.net>

This Web site includes information about Project Gutenberg-tm, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.

***** END: FULL LICENSE *****